

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Халықаралық қатынастар және халықаралық құқық сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия международные отношения и международное право

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

INTERNATIONAL RELATIONS AND INTERNATIONAL LAW JOURNAL

№2 (78)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

KazNU Science · КазНУҒылымы · Наука КазНУ

ХАБАРШЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СЕРИЯСЫ №2 (78)

ISSN 1563-0285
Индекс 75873; 25873

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күелік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шыгады

Журнал саяси, философиялық ғылымдар және мәдениеттану бойынша диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитеттімен ұсынылған // Докторлық диссертациялардың негізгі қорытындыларын жариялау үшін Қазақстан Жоғары Аттестациялық Комитеттімен ұсынылған ғылыми басылымдардың тізімі кіреді // ЖАҚ бюллетені, №3 1998; Нормативтік және методикалық материалдарын жариялайтын ғылыми басылымдар тізімі Қазақстан ЖАҚ төрагасының бұйрығы 26. 06. 2003, №433-3 // Нормативтік және методикалық материалдар жинағы №6 ЖАҚ

ЖАУАПТЫ ХАТИШЫ

Балаубаева Б.М., т.ғ.к.

Т.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)

Телефон: +77011839459

E-mail: binur77@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Шакиров К.Н., з.ғ.д., профессор – ғылыми редактор (*Қазақстан*)

Губайдуллина М.Ш., т.ғ.д., профессор – ғылыми редактордың орынбасары (*Қазақстан*)

Айдарбаев С.Ж., з.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Аlessandro Грасси Буши, профессор Ла Сапиенза университеті (*Италия*)

Ауган М.Ә., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Байзакова К.Е., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Барбара Януш-Павлетта, т.ғ.д., PhD, асистент-профессор (*Германия*)

Беата Эшмент, саяс.ғ.д., асистент-профессор, Бремен университеті, Берлиндегі «Орталық Азиялық зерттеулер» атты неміс журналының бас редакторы (*Германия*)

Варико К., профессор, Дж.Неру университеті (*Үндістан*)

Грегори Глиссен, саяс.ғ.д., профессор Нью-Мехико университеті (*АҚШ*)

Елемесов Р.Е., з.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Кукеева Ф.Т., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Макашева К.Н., т.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Сайрамбаева Ж.Т., з.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)

Мусабекова У.Е., ф.ғ.д., профессор (*Қазақстан*)

Николас де Педро Домингуз, профессор асистентti

Барселона институты (*Испания*)

Бекмұхамбетова А.Б., з.ғ.к., доцент (*Қазақстан*)

Сәлімгерей А.А., з.ғ.к., доцент, Мемлекет және құқық

институты (*Қазақстан*)

Шабаль П. PhD, профессор (*Франция*)

Ғылыми басылымдар болімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мөлдір Өміртаікызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 11042

Басуга 06.06.2017 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Қолемі 15.0 б.т. Офсетті қағаз.

Сандық басылыш. Тапсырыс №3909. Тарапалмы 500 дана.

Багасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы КазҰУ, 2017

1-бөлім

**ЖАҢА ЖІБЕК ЖОЛЫН ДАМЫТУДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 1

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ
НОВОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ**

Section 1

**ACTUAL ISSUES OF THE DEVELOPMENT
OF THE NEW SILK ROAD**

Губайдуллина Мара¹, Ли Сяцзюань²

¹доктор исторических наук, профессор кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений

Казахского национального университета имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан, e-mail: gubaidullinamaral@gmail.com, тел.: +7 777 270 2936

²магистрант 1 курса специальности «6М020200 – Международные отношения»

кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений
Казахского национального университета имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан, e-mail: sawyerlin2210@gmail.com, тел.: +7 771 857 8612

**ФОРМИРОВАНИЕ КИТАЙСКОГО
ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА
НА НОВОМ ШЁЛКОВОМ ПУТИ**

Экономический пояс Шёлкового пути (ЭПШП) как сравнительно новая инициатива КНР и новое явление современных международных отношений стал составной частью современного политического процесса со своим внутренним потенциалом сближения и сотрудничества, равно как вызовами и противоречиями. Внешняя политика отражает государственную стратегию и национальные интересы, куда включено сотрудничество в области культуры, экономики и торговли. Сегодня мы можем утверждать взаимозависимость внешней политики и информационного пространства. ХХI век называют взрывной эпохой информации. Информация как основная форма обмена идеями человечества одновременно представляет собой символ человеческого ума. Мы признаем, что информация сегодня, возможно, превалирует в большинстве сфер жизнедеятельности человека, общества и государства. Как никогда в прошлом, сегодня информации уделяется чрезмерное внимание. Особенная роль отводится использованию интернета, который создал новый мир и погрузил всех в виртуальное пространство нескончаемого потока информации. Теории МО утверждают, информационное пространство геополитического союзника или конкурента является специфическим объектом и инструментом управления для государственной информационной политики любой страны. Значительная роль в формировании общественного сознания отводится средствам массовой информации (СМИ), прежде всего тем, что расположены на протяжении нового Шелкового пути (НШП). Журналы, газеты, радио, телевидение, интернет-сайты и т.д., модернизируя свою деятельность, относятся к новейшим коммуникационным средствам и важным агентам влияния. С одной стороны, в современном мире СМИ уже давно играют роль «четвертой силы», с другой – стали функциональным средством в международном политическом процессе. Одновременно информационная деятельность на пространстве между Китаем и странами, расположенными на этом пути, усиливает свою активность. Россия и Центральная Азия как ведущие государства Шёлкового пути и важнейшие партнеры Китая – все вместе втянуты в информационные потоки большого евразийского пространства. Китай же активно расширяет разнообразное сотрудничество с ними в сфере экономики, культуры, науки, образования и т.д.

Ключевые слова: информационное пространство, Экономический пояс Шелкового пути (ЭПШП), китайские СМИ, Академия Шелкового пути, информационные технологии.

Gubaidlina Mara¹, Li Xiajuan²

¹Doctor of History, Professor of Chair of «International Relations and World Economy» of Department of «International Relations» of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: gubaidlina.mara1@gmail.com, tel.: + 7 777 270 2936

²Master of 1 course of the «6M020200 – International Relations» specialty,
Department of International Relations and World Economy, Faculty of International Relations,
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: sawyerlin2210@gmail.com, tel.: + 7 747 645 6326

Formation of the Chinese information space on the New Silk Road

The Economic belt of the Silk Road as a relatively new initiative of the PRC and a new phenomenon of modern international relations has become an integral part of the modern political process with its internal potential for rapprochement and cooperation, as well as challenges and contradictions. Foreign policy reflects the state strategy and national interests, including cooperation in the field of culture, economy and trade. Today we can affirm the interdependence of foreign policy and information space. The XXI century is called the explosive epoch of information. Information as the basic form of the exchange of ideas of humanity is simultaneously a symbol of the human mind. We recognize that information today, perhaps, prevails in most spheres of human, social and state life. As never before in the past, today, too much attention is paid to information. A special role is given to using the Internet, which created a new world and plunged everyone into the virtual space of an endless stream of information. MO theories affirm that the information space of a geopolitical ally or competitor is a specific object and management tool for the state information policy of any country. A significant role in the formation of public consciousness is assigned to the mass media, primarily by the fact that they are located during the new Silk Road. Magazines, newspapers, radio, television, Internet sites, etc., modernizing their activities, refer to the latest communication tools and important agents of influence. On the one hand, in the modern world media have long played, the role of the «fourth force», on the other, has become a functional tool in the international political process. At the same time, information activities in the space between China and the countries located along this path are intensifying their activity. Russia and Central Asia, as the leading states of the Silk Road and China's most important partners, are all pulled together into information flows of a large Eurasian space. China is actively expanding various cooperation with them in the field of economy, culture, science, education, etc.

Key words: information space, the Economic belt of the Silk Road, the Chinese media, the Silk Road Academy, information technologies

Губайдуллина Мара¹, Ли Сяцюань²

¹тарих ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар жөне әлемдік экономика
кафедрасының профессоры, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: gubaidlina.mara1@gmail.com, тел.: + 7 777 270 2936

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық қатынастар жөне әлемдік экономика кафедрасының
«6M020200 – Халықаралық қатынастар» мамандығының
1 курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: sawyerlin2210@gmail.com, тел.: + 7 771 857 8612

Жаңа Жібек жолындағы Қытай ақпараттық кеңістігінің қалыптасуы

Заманауи саяси үрдіс пен халықаралық бәсекелестік әрқашан ақпараттық жүйелерде жанжакты талқыға түсіп отырады. Геосаяси одақтас немесе бәсекелестік ақпараттық кеңістігі кез келген елдегі мемлекеттік ақпараттық саясаты үшін басқарудағы ерекше нысаны жөне құралы болып табылады. Қоғамдық сананы қалыптастырудың маңызды рөлді БАҚ атқарады. Қазіргі таңда әлемде БАҚ бір жағынан «төртінші күш» рөлін атқарса, екінші жағынан қоғамды массовизациялау үрдісіндегі функционалды құралға айналды. Газеттер, сайттар, журналдар, ТВ жөне жаңа байланыс құралдары мемлекеттің дамуына, сонымен қатар мемлекетаралық ынтымақтастыққа маңызды ақпараттық агенттіктер ретінде әсер етеді. Сыртқы саясат мемлекеттік стратегия мен ұлттық мұддені көрсетеді, оған мәдени, экономикалық жөне сауда саласындағы ынтымақтастық кіреді. Бүгінгі таңда біз сыртқы саясат пен ақпараттық кеңістік арасындағы өзара тәуелділікті растай аламыз. 21 ғасыр – ақпараттық өрлеу дәүірі. Бұлай ойлауымыз, мүмкін, асыра сілтеу де болар. Адамзаттың ойларымен бөлісітін негізгі формасы ретінде ақпарат бір уақытта адами ақыл символын білдіреді. Бірақ біздің қазіргі уақытта жоғары дамыған ақпарат адамдардың, қоғамның, тіпті, мемлекеттің өмір салтына қатты әсерін тигізіп жатқанын мойындауымыз қажет. Ерекше рөлді жаңа әлем қалыптастырып, барлығын шексіз ақпарат ағынының виртуалды кеңістігіне батырған ғаламтор алады. Осы уақытта Қытай жөне осы жолда орналасқан мемлекеттер арасындағы ақпарат кеңістігі өзінің белсененділігін ақырындаңап күшеттүде. Қытайдың

маңызды серіктестері болып табылатын Ресей және Орталық Азия, Жібек Жолының жетекші елдері ретінде бұл үрдіске үлкен үлес қосты. Соңғы жылдары КХР осы елдермен экономика, мәдениет, ғылым, білім және т.б. салаларда ынтымақтастырын көнеңтүй үстінде.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, жібек жолындағы экономикалық, белдеу, қытайлық БАҚ, Жібек жолы Академиясы, ақпараттық технология.

Введение

О формирующемся информационном поле сопредельных государств

Информационное пространство геополитического союзника или конкурента является специфическим объектом и инструментом управления для государственной информационной политики любой страны. Современный политический процесс и международная конкуренция всегда имеют информационное сопровождение. Здесь явно выделяются две тенденции: с одной стороны, информационная поддержка партнера, с которым ведется активное сотрудничество (она, как правило, позитивная), с другой – имеющиеся конкурентные интересы, выражавшиеся как явное или скрытое информационное противоборство. В случае, когда информация направлена на проведение информационно-психологических операций (акции информационно-психологического воздействия) и применяются преимущественно скрытые, манипулятивные методы, можно предполагать, что присутствует информационное противоборство, конкуренция, возможно, конфликт интересов между государствами, выраженный через определенную форму подачи информации. В настоящее время эти тенденции ярко выражены во внешней политике многих государств.

Традиционно внешняя политика является основным средством реализации интересов государств на мировой арене. Одновременно она направлена на регулирование межгосударственных отношений, в основе которых лежат международно-правовые принципы. Во внешней политике отражается стратегия государства в сфере экономики, торговли, культуры и т.д., признаки усиления сотрудничества поддаются измерению и анализу. Сегодня наблюдается видимый отход от традиционных методов ведения внешней политики, все привлекательней становится сфера открытых дискуссий через интернет. В целом, в эпоху интернета значимая роль в формировании общественного сознания отводится средствам массовой информации (СМИ), которые играют, с одной стороны, роль «четвертой ветви власти», с другой – стали функциональным

средством в процессе массовизации общества. Газеты, сайты, журналы, телевидение и новейшие коммуникационные средства как важные информационные агентства влияют на развитие государства и межгосударственное сотрудничество. Информация как основная форма обмена идеями человечества одновременно представляет собой символ человеческого ума. Активное использование интернета, создающего все более новые и удобные условия для такого обмена, подтверждает ключевую идею о формировании общего информационного пространства, не поддающегося правилам «игры» национальных государств.

Великий Шелковый путь, связывающий Восток с Западом, в прошлом был не только торговым путем между Азией и Европой, но и важным средством для передачи информации, обмена знаниями, взаимного обогащения культур. Термин «Великий Шелковый путь» впервые ввел немецкий географ Фердинанд Рихтгофен в своем труде «Китай» (1877 г.), и с этого времени название используется многими исследователями [1]. Сегодня этот путь перемещает поток информации, которую преподносят различные, известные во всем мире информагентства Китая. Китай граничит с тремя странами Центральной Азии, а с Россией имеет протяженную границу на севере. Благодаря особенности географии, Россия и Центральная Азия являются важными частями караванных путей, которые играют важную и значительную роль в процессе развития Шелкового пути. В процессе развития Шелковый путь постепенно менялся. Выделяются две основные трассы, соединявшие Восток и Запад: 1) южный путь – с севера Китая через Среднюю Азию на Ближний Восток и Северную Индию; 2) северный путь – с севера Китая через Памир и Приаралье к нижней Волге и бассейну Черного моря [2]. По Великому Шелковому пути, кроме товаров, распространялись новые религиозные идеи, духовные ценности, культура, разные идеологические течения, верования, культуры, технические и научные достижения. Доказано, во время его активного функционирования сформировались основные центры мировых религий. Только влиянием Великого

Шелкового пути можно объяснить тот феномен мультикультурализма и практически бесконфликтного сосуществование многих религий и конфессиональных групп на территории Средней Азии. Здесь одновременно проповедовали миссионеры известных мировых религий. Сегодня Китай – лидер нового Шелкового Пути. Китайская экономическая стратегия «Экономический пояс Шелкового пути» привлекла широкое внимание мира. В рамках данной стратегии в Китае и во многих других странах вскоре поднялась целая волна интереса и изучения многих областей Шелкового Пути. Одновременно информационное пространство между Китаем и странами, расположенными на этом пути, постепенно расширяет свои границы, выходя за их пределы. Россия и Центральная Азия как ведущие страны Шелкового пути внесли большой вклад в этот процесс и затем стали важнейшими партнерами Китая. В последние годы КНР активно расширяет сотрудничество с этими странами в сфере экономики, культуры, науки, образования и проч.

В 2016 г. при активном участии Академии наук КНР была сформирована программа «цифрового Шелкового пути». По заявлению председателя КНР Си Цзиньпина на международном форуме «Пояс и Путь» с участием первых лиц ведущих мировых держав, Шелковый путь будет не только экономическим, но и цифровым. Китай намерен построить «цифровой Шелковый путь», сделав цифровые технологии локомотивом развития глобального проекта «Экономический пояс Шелкового пути» (ЭПШП). Речь идет о «цифровой экономике», искусственном интеллекте, квантовых вычислениях, нанотехнологиях, о намерении развития ИТ-сферы в разных областях и выстраивании системы «цифрового мира» вдоль всех маршрутов нового Шелкового пути.

В «цифровой Шелковый путь» включены электронная коммерция, промышленные компьютерные сети, интернет-банкинг, связь, высокотехнологичные разработки, «умные города». При этом разрабатываться технологии будут не только в Китае. Но Китай стремится инвестировать средства в создание мощностей за рубежом. Например, крупный китайский разработчик облачных вычислений, компания «Alibaba Cloud» – дочь знаменитого интернет-коммерсанта «Alibaba Group», в 2017 г. создает в Малайзии центр обработки электронных данных. Глава «Alibaba Cloud» Симон Ху планирует вложить средства в развитие четырнадцати

Центров данных по всему миру, что будет способствовать в будущем китайским компаниям, намеренным вести бизнес в странах «Пояса и Пути». При этом Китай заявляет, что заинтересован в «цифровом развитии» партнеров по проекту ЭПШП, так как никому не нужны контрагенты, застрявшие в прошлом веке.

«Новый Шелковый путь не должен упираться лишь в железнодорожные перевозки или другие способы физического перемещения грузов. Создание «цифрового пути», оснащенного сетями связи 5G, в тысячу раз более быстрыми, чем сети 4G – вот что сделает возможным новые сервисы, вроде автомобилей и поездов без водителей», – считает президент бизнес-ассоциации Евросоюза «China – EU» Луиджи Гамбарделла. Создание сети сверхбыстрой широкополосной связи, известной в Китае под именем «Internet Plus», – лишь часть впечатляющих намерений Пекина.

Программа предусматривает не только инвестиции в суперсовременные разработки, но и подготовку кадров. В течение пяти ближайших лет китайская сторона намерена обучить порядка 5 тысяч иностранных ученых, инженеров, менеджеров, и это, не считая краткосрочных исследовательских программ за счет КНР. Также Пекин намерен создать совместные с другими странами исследовательские лаборатории по самым разным направлениям. Например, уже действует инициатива по сотрудничеству ученых из 40 стран в целях изучения космоса [3].

Методы и теоретические подходы в изучении информационного пространства

Наиболее распространенные методы, используемые при изучении данной темы, – это контент-анализ и синтез массива информации при предварительной их классификации и систематизации. Социологические методы и техники позволяют провести различные замеры как поступающей информации, так и восприятие различной информации.

В теоретическом плане исходным является понимание термина «информационное пространство», что базируется на определении информационной сферы. Информационная сфера выступает системообразующим фактором жизни общества, связанным с созданием, хранением, распространением, передачей, обработкой и использованием информации. Она активно влияет на состояние экономической, политической, оборонной и других составляющих

национальной безопасности. Рассматривая информационное пространство с позиций синергетики, его можно представить как открытую самоорганизующуюся систему, включающую в себя огромное разнообразие информационных потоков и информационных полей, находящихся во взаимодействии. Информационное поле образуется объективной, генетической и идеализированной информацией [4]. В информационном пространстве нет привычных границ и территории. Расстояния, география, границы могут быть отнесены к отвлеченным искусственным категориям, почти не влияющим на отношения между отдельными людьми и целыми организациями. Информационное пространство составляет вся совокупность объектов, вступающих друг с другом в информационное взаимодействие, а также сами технологии этого взаимодействия. Информационное пространство в принципе разрешает существование любого типа информации. Развитие средств и технологий информационного управления в сочетании с использованием управляющих воздействий в сфере политики, экономики и культуры делает информационное пространство достаточно надежно управляемым объектом [5].

Результаты, ожидаемые в ходе изучения темы, выражены в следующих тезисах, которые получены в ходе решения ряда задач. Среди них: (а) развитие информационного сопровождения на новом Шёлковом пути в значительной степени отражает приоритетные задачи внешней политики и государственной стратегии КНР; (б) информационные агентства Китая формируют сеть высокоразвитых СМИ на всем пространстве Шёлкового пути; (в) СМИ Китая по информационному насыщению и качеству подаваемой информации работают с опережением соседних с КНР государств.

Новый этап сотрудничества на Новом Шёлковом пути является предметом нашего изучения, а рабочей гипотезой выступает идея о том, что создаваемые информационные центры в странах Экономического пояса Шёлкового пути направлены на позитивное сотрудничество, прежде всего, с приграничными территориями и соседями Китая.

Дискуссия в рамках изучения проблематики нового Шелкового пути

Идея о создании «Экономического пояса нового Шелкового пути», выдвинутая в сентябре 2013 г., сразу привлекла широкое внимание международного общества. Она не осталась без

внимания также со стороны научных кругов в разных странах. Надо признать, что результаты исследований большинства авторов не столь очевидны, поскольку на практике новый Шелковый путь находится в начале своего пути. Тем не менее, некоторые исследования полезны для изучения этой темы. Большинство исследований в этой области относится к Китаю, объясняется это тем, что Китай являлся зачинателем Нового Шелкового пути/ЭПШП.

Китайские исследования отличает высокое качество, глубина изучения отдельных вопросов, систематизация научных и статистических данных, многообразные методы обработки материала, разброс мнений. Следующие учёные внесли свой заметный вклад в исследование Шелкового пути: Фэн Цзунсянь (冯宗宪) [6], Хэ Маочунь (何茂春) [7], Ма Лили (马莉莉) [8], Лю Хуацинь (刘华芹) [9], Ли Сюе (李雪) [10], Ли Хун (李红) [11], Тан Лицзю (唐立久) [12], Ван Вэньсин (王文行) [13] и др. Так, Фэн Цзунсянь (冯宗宪) утверждая, что Шелковый путь представляет собой мост между Китаем и Европой, подробно изложил в своей работе деление зон экономического пояса Шелкового пути и их функции. Хэ Маочунь (何茂春) считает замысел нового Шелкового пути инновационным образцом китайского межрегионального экономического сотрудничества (внутри Китая – межрайонное сотрудничество). Поэтому эту программу он определяет как возрождение Большого Шелкового пути. На взгляд другого автора – Ма Лили (马莉莉), перед построением и развитием этого проекта стоят четыре реальных проблемы: сотрудничество, периферийная ловушка, угроза, исходящая от держав и несформированный образ партнера. Для того чтобы решить эти проблемы, предлагается ввести модульную сетевую структуру, создать независимые мобильные точки связи, способные к перемещению, объединить проблемные вопросы и создать приемлемую модель сотрудничества. Хуацинь (刘华芹) провела стратегический анализ в рамках создания экономического пояса Шелкового пути. Ли Сюе (李雪) определила стратегический центр тяжести и предложила шаги по осуществлению этого плана. Ли Хун (李红) в своем анализе построения экономического пояса Шелкового пути и его значения изложила преимущество провинции Цинхая, она выдвинула рекомендации по контрмерам для Цинхая, которые необходимо ввести в этот проект. Тан Лицзю (唐立久) показал возможности развития провинции Ганьсу в рамках экономи-

ческих программ Нового Шёлкового пути. Он считает, что НШП является вызовом для этой провинции Китая. Тан Лицзю (唐立久) выразил оптимистичный прогноз относительно провинции Синьцзян, которая станет центром коммуникаций, торговли, финансов и культуры нового Шёлкового пути.

В российской литературе новый Шелковый путь изучается многими авторами на протяжении долгого периода. Отметим лишь некоторых известных исследователей, в числе которых убежденное мнение Жильцова С.С. [14]. Он рассматривает ЭПШП с точки зрения политики безопасности и считает, что широкомасштабная программа будет способствовать стимулированию глубокого сотрудничества между КНР, странами Азии и Европы. В ближайшем будущем, по его мнению, Китай сможет находиться в более выгодном для себя геополитическом и геоэкономическом положении. По мнению Лукина А.В., в рамках ШОС, КНР и РФ, а также страны Центральной Азии смогут обсуждать общие интересы и проекты двустороннего и многостороннего сотрудничества, особенно в области финансов, энергетики, транспорта, связи и в других областях в целях содействия взаимодействия ЕАЭС и ЭПШП [15]. Шилина М.Г. акцентирует внимание на механизмах ШОС в целях содействия сближения «Экономического пояса нового Шелкового пути» и Евразийского экономического союза [16]. В 2014–2015 гг. Россия как председатель ШОС предложила шесть приоритетов, включая разработку «Стратегии развития ШОС до 2025 года», укрепление политической солидарности и расширение взаимного сотрудничества, партнерских отношений, укрепление роли ШОС в качестве платформы диалога, создание центра противодействия угрозам безопасности, укрепление экономических и культурных связей.

Китайские научные и информационные центры на Новом Шёлковом пути

Китайский стратегический проект «Экономический пояс Шёлкового пути» является частью трансконтинентальных мега-проектов, в которые вовлечены в различные государства Евразии, экономика и торговля которых оказалась в тесном «сопряжении» друг с другом. Идею возрождения Великого Шёлкового пути впервые озвучил председатель КНР Си Цзиньпин во время своего визита в Казахстан осенью 2013 г. Новый Шелковый путь – самый известный торговый маршрут в истории человечества, который, как планируется, принесет большую

выгоду: даст импульс развитию экономики всего Азиатско-Тихоокеанского региона, свяжет с ним Центральную Азию и Европу [17].

В рамках экономического пояса в Китае активно утверждается информационное пространство Шёлкового пути. Немало специалистов в этой области внедряют идеи ЭПШП в научных и практических центрах – в городах Сиань, Ланьчжоу, Дунъхуан, Урумчи, Пекин, Тяньзинь, Шанхай, Нанкин, Ханчжоу, Сямэнь, Цюаньчжоу, Гуанчжоу, Хайкоу и др. Обозначим некоторые направления их деятельности. Информационной политикой по распространению новостей, аналитики, научных работ и т.д. вплотную и серьезно занимаются информационные и научные журналы. Известность получил журнал «Шелковый путь», созданный еще в 1994 г. в Ганьсу при Северо-Западном педагогическом университете, в котором публикуются материалы по изучению Шёлкового пути, включая культуру, религию, политику, экономику, торговлю историю на Великом Шёлковом пути. В 2007 г. он был номинирован на вторую «Северную премию журналов», а в 2008 г. он номинирован провинцией Ганьсу «Выдающиеся серии».

Следует отметить, что давно себя зарекомендовали китайские информационные источники, передающие многообразие сведений о Шёлковом пути. Прежде всего, это периодические издания «Шёлковый путь – Ляньтибао», «Общий Шёлковый путь-Жэньминь Жибао». В этом ряду важную роль играют официальный сайт Шёлкового пути [18] и телеканал Шёлкового пути [19].

В Китае популярны различные форумы, посвященные тематике НШП. Такая форма обмена информацией, как Форумы нового Шелкового пути, обладает серьезным ресурсом, занимает важное место в бизнес-структурках НШП, например, Инвестиционный форум Шёлкового пути, международный форум экономического пояса Шёлкового пути, международный культурный форум Шёлкового пути, Арабский государственный выставочный форум Шёлкового пути [20].

В Китае повсеместно открываются профессиональные академии и центры, изучающие историю и современность Шёлкового пути, например, Центр изучения Шёлкового пути в Нанькайском университете в городе Тяньзинь.

Говоря об Академии Сианьского университета коммуникации Шёлкового пути, следует обратить внимание на достаточно новую Академию Шёлкового пути Северо-Западного

университета, которая создана тоже в Сиане в январе 2014 г. в рамках государственной экономической стратегии «экономического пояса Шёлкового пути». Она считается комплексной исследовательской организацией с опытными специалистами. При Академии открыт целый ряд центров – Центр обучения стратегии Шёлкового пути; Центр обучения культурного наследия Шёлкового пути; Центр обучения социально-экономического развития Шёлкового пути; Центр изучения международных отношений Шёлкового пути. Здесь глубоко изучают как историю культуры, так и реальные проблемы в развитии стратегии Шёлкового пути.

Еще один новый Исследовательский центр Шёлкового пути *при Нанькайском университете*, созданный в июне 2015 г., имеет в своей структуре институты экономики, истории, права, с большим учебно-образовательным и научно-исследовательским ресурсом. Сюда привлекаются лучшие специалисты теоретики и практики, концентрирующие свое внимание на соответствующих исследованиях стратегии НШП, на международных академических обменах и вырабатывающие рекомендации по вопросам политики. К примеру, интеллектуальная поддержка со стороны известных европейских лидеров – бывшего премьера Италии и главы Еврокомиссии Романо Проди, а также министра иностранных дел Франции Л. Фабиуса, выдвигает данный Центр Нанькайского университета в лидеры по связям Китая и Европы.

Научно-исследовательский Центр изучения Шёлкового пути был создан в Институте экономики и менеджмента при Пекинском университете коммуникаций. В его создании участвовала национальная медиакомпания. Центр ориентирован на долгосрочные исследования разных направлений нового Шёлкового пути, связанные с экономикой и торговлей, культурой, туризмом, наукой и техникой, нематериальным культурным наследием. Обращает на себя внимание и такая деятельность, которая направлена на организацию «дискурса Шелкового пути» на проводимых форумах, на формирование общественного мнения, на публикации специальной серии «Шёлковый путь» и «новый Шёлковый путь», на проведение мозговых штурмов «новый Шелковый путь Большой Стратегии» для повышения академического взаимодействия с промышленными кругами. Сюда же входит организация развития туристического бизнеса, включая продвижение традиционной культуры и разработку туристических карт; развитие сот-

рудничества с городами вдоль экономического пояса Шелкового пути и т.д. Центр привлекает средства на теоретические исследования Шелкового пути, на исследования в области промышленных инноваций. Последнее означает, что Центр занимается, кроме всего прочего, поиском природных ресурсов вдоль Шелкового пути.

В городе Ланьчжоу создан специальный Информационный центр экономического пояса Шёлкового пути, обеспечивающий актуальной информацией средства массовых информации на китайском языке. Теперь там издается профессиональный журнал «Шёлковый путь», который поставляет необходимую информацию для всех категорий населения, нуждающихся в новостях, аналитике, сведениях о разных категориях профессиональной деятельности населения и т.п. [21].

Назовем известные организации: Академия Шёлкового пути Пекинского университета иностранных языков; Ланьчжоуская академия Шёлкового пути; Центр изучения культуры Шёлкового пути университета Тонцзи в Шанхае; Академия искусств Шёлкового пути и Академия культуры Шёлкового пути, как совместный инновационный исследовательский центр экономического пояса Шёлкового пути; Исследовательский центр Шёлкового пути Уйгурского автономного района в провинции Синьцзян; Исследовательский центр Шёлкового пути для здоровья в городе Урумчи и др. [22].

Центральное правительство Китая представило стратегические концепции «Экономический пояс Нового Шелкового пути» и «Морской Шелковый путь 21-го века».

Информационная поддержка морской трассы Шелкового пути исходит из южных городов Китая, которые тесно связаны с юго-восточными странами. Официальный сайт морского Шёлкового пути пользуется успехом как у частных лиц, так и деловых людей, бизнеса, большей частью связанных с морем.

Следует назвать учреждения, имеющие особую важность. Это Академия морского Шёлкового пути при Университете китайских эмигрантов, что расположена в городе Сямэнь. Академия создана сравнительно недавно, в марте 2014 г., совместно с китайским институтом Азиатско-Тихоокеанского региона и глобальной стратегии, народным правительством заморского Управления Китая по делам провинции Фуцзянь, федерацией социальных наук и академией общественных наук (Фуцзянь). При Академии функционируют крупнейший Центр стратеги-

ческих исследований Министерства экономики, Международный центр политических исследований и Культурный и научно-исследовательский центр.

О значении данного учреждения свидетельствует состав руководства. Цю Юе Пин, директор Департамента по делам эмигрантов при Госсовете КНР, является почетным президентом института. Совместную должность директора университета китайских эмигрантов и Академии занимает главный редактор агентства печати новостей Китая Чжан Синьсинь; Ассоциацию социальных наук – секретарь парткома провинции Фуцзянь и вице-президент академии общественных наук Фэн Чao Хua.

Институт сосредоточен на изучении основных вопросов теоретической и практической стратегии Нового Шёлкового пути, ведет основные исследования, тесно связанные с проектами Морского Шелкового пути. Одновременно он предоставляет ресурсы для страны и за рубежом, обеспечивает стратегическое планирование и осуществляет мозговой штурм, создавая китайскую платформу всех исследований «Морского Шелкового пути 21-го века».

Академия морского Шёлкового пути Университета китайских эмигрантов создана для реализации комплекса целей:

- исследования в области передовых наук, направленных на строительство «Морского Шелкового пути 21-го века»;
- интеграция национальных и международных ресурсов для обеспечения взаимосвязей на новом Шелковом пути;
- предоставление первоклассной обеспеченности исследований в Китае и в близлежащих странах, консультативная поддержка и обучение;
- предоставление поддержки развития провинции Фуцзянь, города Цюаньчжоу в рамках экономических проектов;
- консультационные услуги по принятию соответствующих решений по вопросам инвестиций предприятий и иностранного капитала.

В данном ряду укажем на действующую *Нинбоскую академию морского Шёлкового пути*, созданную в рамках соглашения о сотрудничестве Нинбоского народного правительства, Пекинского университета иностранных языков и Чжэцзянского института им. Вуань Ли. Академия, используя учебную базу международных дисциплин Пекинского университета иностранных языков, стремится к обновлению механизмов интеграции исследований и привлечения китайских и зарубежных ресурсов; проводит

соответствующие прикладные исследования по экономике и торговле, культуре, языках, праве и политике; ориентируется на экономическую и социальную трансформации региона и на развитие основных стратегий. Академия содействует обмену и сотрудничеству между городом Нинбо и странами и регионами по линии Шёлкового пути; расширяет международные возможности нинбоской экономики, торговли и образования; повышает международный научный потенциал Нинбо в высшем образовании.

Успешно действуют также *Академия морского Шёлкового пути в Гуандунском институте* (Гуанчжоу); Чжухайская академия морского Шёлкового пути; Академия морского Шёлкового пути Хайнаньского педагогического университета и др., где проводятся семинары, форумы, различные мероприятия, дающие разъяснительную информацию о новом Шелковом пути (в городах Фучжоу, Цюаньчжоу, Жэньчжэн) [23].

Примечательно, что даже почта Китая не осталась в стороне, выпустив почтовую марку морского Шёлкового пути [24]. Вместе с тем, Гонконг, Макао и Тайвань также активно вовлечены в информационное пространство нового Шелкового пути. Для поддержания интереса на туристических маршрутах функционируют известные музеи в провинции Ганьсу, Шаньси, в Урумчи (Синьцзяне) – в основных местах прохождения древнего Шёлкового пути. А в городах Сиань (Шэньси), Янцзян (Гуандун) открыты музеи морского Шёлкового пути.

Недавно КНР объявила, что ученые из Китайского научно-технологического университета в Шанхае разработали новый прототип квантовой вычислительной машины. Также в Китае идут разработки квантового компьютера, который должен превзойти по мощности ныне существующие ЭВМ. В прошлом году Пекин запустил на орбиту первый в мире спутник квантовой связи QUESS, который дополнит уже созданную в Китае систему квантовой коммуникации между Пекином и Шанхаем.

Международные организации и форумы с пристальным вниманием следят за процессами на НШП, проявляя заинтересованность в своем участии в проектах на новом Шелковом пути. Так, в 2014 г. в Пекине проводился саммит руководителей АТЭС. На нем Председатель КНР выразил мнение об однородности нового Шёлкового пути, члены АТЭС его поддержали. На форуме в Ланьчжоу в рамках «Азиатского диалога прагматического сотрудничества Шёлкового пути (ACD)» участники акценти-

ровали внимание на информационном обмене, на необходимости совместного изучения истории Шёлкового пути и будущих проектах. Эксперты считают, что реальному развитию проекта ЭПШП сильно помогут и другие нововведения. Например, разработка общей для всех экономик Азиатско-Тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС) ИТ-платформы, которая унифицирует таможенную обработку грузов. В рамках такой системы компании могли бы более эффективно управлять местом на складах, стандартизировать системы приемки и отгрузки товара, снизить затраты на рабочую силу за счет автоматизации, получать информацию о ходе доставки в реальном времени.

В Пекине в мае 2015 г. состоялось годовое совещание неправительственного форума СВМДА (CICA). Многие представители высоко оценили китайский пояс Шёлкового пути. В декабре 2015 г. в городе Чжэнчжоу на четырнадцатом совещании Совета глав государств-членов ШОС новый Шёлковый путь получил всемерную поддержку организации. Осенью 2015 г. в рамках арабо-китайского форума была представлена выставка Шёлкового пути и создан культурный форум Шёлкового пути. Все эти международные механизмы вносят большой вклад в сближение и сотрудничество стран Шёлкового пути.

При этом, после принятия плана «Экономический пояс Шёлкового пути» во многих городах Китая создаются разные компании, занимающиеся отдельными вопросами Шёлкового пути.

Заключение

Академические исследования по проблематике Шёлкового пути в совокупности составляют информационное поле и системно направляют информационный поток путем использования ресурсов академий, форумом,

газет, журналов, музеев, выставок, семинаров, сайтов, телеканалов и так далее как основных агентов распространения информации. Все это играет важную роль в грамотном формировании информационного пространства, в объективном распространении и восприятии информации. Не менее важна функция информации в межгосударственном сближении и сотрудничестве. На данном этапе новый Шёлковый путь находится на подъеме, а китайское информационное пространство Шёлкового пути быстро расширяется и активизируется.

Китайское информационное пространство на Новом Шёлковом пути быстро формируется, масштаб которого стремительно растет по мере развития экономических проектов пояса Шёлкового пути. Состояние китайского информационной системы на пространстве Нового Шёлкового пути в определенной степени отражает тенденции развития ЭКШП.

Факторы, влияющие на формирование китайского информационного пространства на Новом Шёлковом, имеют два главных аспекта:

- внутренние факторы, они в прямой зависимости от информационных технологий, от состояния в целом инфраструктуры СМИ (*пресса* – ежедневные и еженедельные газеты, журналы различной периодичности и тематики; *книги* также играют существенную роль в современной системе образования и культуры, хранения и распространения знаний; от *компьютеризации* издательского дела; *радио и телевидени*; материалы искусства, преобразующиеся в массовую культурную продукцию), от степени и уровня поддержки со стороны руководящих органов Китая; от аудиовизуальных/или электронных СМИ;

- внешние факторы связаны с внешней политикой государства, geopolитикой, международными отношениями, внешней историей Великого Шёлкового пути и др.

Литература

- 1 Томпсон Дж.О. История древней географии/ Пер.с англ. Н.И. Скаткина. – М.:Изд-во иностр. литературы, 1953. – 592 с.
- 2 Радкевич В.А. Великий Шелковый путь. - М.: Агропромиздат, 1990. – 239 с.
- 3 Квантовые перспективы // Российская газета. – 2017, 29 мая. [Электронный ресурс]: [Режим доступа: <https://rg.ru/2017/05/29/v-kitae-zaiavili-o-namerenii-postroit-cifrovoj-shelkovuj-put.html>]
- 4 Попов В.Д. Информациология и информационная политика. - М.: Изд-во РАГС, 2001. – 118 с.
- 5 См.: Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях. Монография. - М.: МИФИ, 2003. – С.29-51 (388 с.)
- 6 冯宗宪.中国向欧亚大陆延伸的战略动脉——丝绸之路经济带的区域、线路划分和功能详解 [J].人民论坛•学术前沿 , 2014 , (04):79-85 (Feng Zongxian, China's strategic arteries extending to the Eurasian continent - regional,

line division and functional aspects of the Silk Road economic zone [J]. People's Forum . Academic Frontier, 2014, (04): 79-85)

7 何茂春, 张冀兵.新丝绸之路经济带的国家战略分 析——中国的历史机遇、潜在挑战与应对策略 [J] .人民论坛•学术前沿 , 2013, (23) :6-13 (He Maochun. China's historical opportunity, potential challenges and coping strategies // [J]. People's Forum. Academic Frontier. – 2013. - № 23. – P. 6-13 (in Chinese with English abstract)

8 马莉莉, 王瑞, 张亚斌.丝绸之路经济带的发展与 合作机制研究 [J] .人文杂志 , 2014 , 05) :38-44 (Ma Lili, Wang Rui. Research on the Development and Cooperation Mechanism of Silk Road Economic Belt // [J] Chinese Journal of Humanitiesio – 2014. - № 05. –P. 38-44)

9 刘华芹.借鉴上合经验建设«丝绸之路经济带» [J] .经济 , 2013 , (12) :75-77 (Liu Huachen. From the experience of building a «Silk Road economic belt» // [J]. Economy. – 2013. - № 12. – P. 75-77)

10 李雪.建设«丝绸之路经济带»的战略重点与实施 路径——中国国际问题研究所汪巍先生访谈录 [J] .经济师 , 2014 , (05) :6-9 (Li Xue. Study on the Strategic Focus and Implementation of the Construction of the «Silk Road Economic Belt». Interview with Mr. Wang Wei, China Institute of International Studies // [J]. Economist. – 2014. - № 05. – P. 6-9)

11 李红.青海省融入丝绸之路经济带建设的探析 [J] .攀登 , 2014 , (04) (Li Hong. Study on the Construction of the Silk Road Economic Belt in Qinghai Province // [J] Development. – 2014. - № 04)

12 唐立久, 穆少波.中国新疆:«丝绸之路经济带»核心 区的建构 [J] .新疆师范大学学报 (哲学社会科学版) , 2014 , (02) :19-24 (Tang Li-jiu, Mu Shao-bo. Construction of Core Area of «Silk Road Economic Zone» in Xinjiang, China // [J]. Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition). – 2014. – N 02. – P. 19-24)

13 王文行.丝绸之路经济带甘肃河西走廊产业集群 形成的探索研究 [J] .甘肃理论学刊 , 2014 , (02) :140-143 (Wang Wenxing. Study on the Formation of Industrial Cluster in Hexi Corridor of Gansu Province Based on Silk Road Economic Zone // [J] Journal of Gansu Theory. – 2014. – N 02. – P. 140-143)

14 Жильцов С.С., Зонн И.С. Каспийский регион на перекрестке геополитических стратегий // Центральная Азия и Кавказ. - 2014. - Т. 17. - № 1. - Выпуск 1. - С. 37-50

15 Лукин А.В. Идея «Экономического пояса шелкового пути» и европейская интеграция // Международная жизнь. - 2014. - № 7 [Электронный ресурс]: [Режим доступа: http://igpi.ru/bibl/other_artcl/1406820606.html]

16 Шилина М.Г. Шанхайская организация сотрудничества как формат политического и экономического взаимодействия государств: реалии и перспективы // Бизнес. Общество. Власть. - 2014. - № 21. - С. 41–61. Режим доступа: <http://www.hse.ru/mag/27364712/2014--21/141402169.html>

17 См.: Gubaidullina M. Kazakhstan – China Relations (Part 14)// India-Kazakhstan Perspectives. Regional and International Interactions. Collective Monograph /Ed. K. Santhanam, K.Baizakova, R.Dwivedi. – New Delhi: The India-Central Asia Foundation. - Almaty, 2007. – P. 169-187; Губайдуллина М.Ш. Перспективы казахстанско-китайской стратегии на «Шёлковом пути» // 2016 Fusion and Succession: «Silk Road» Culture Development and Research Forum– Алматы: Изд-во Қазақ Университеті, 2016. – С.22-32; Губайдуллина М.Ш. Две стратегии – один путь: казахстанско–китайские отношения на новом Шелковом пути // «Один пояс – один путь»: Сотрудничество и устойчивое развитие сопредельных государств / Ред. Н. Мухаметхан. – Алматы: Изд-во Қазақ Университеті, 2016. - С. 34-44

18 <http://sichouzhilu.zazhi.com.cn/> [[Silk Road] Silk Road magazine _ official magazine]

19 См.: регулярная информация на он-лайн выпусках газет «Жэнъминь жибао» и «Синьхуа»: [<http://world.people.com.cn>], Xinhuanet: [<http://www.xinhuanet.com/english/>]

20 Петров А.М. Великий Шелковый путь. - М., 1995; См. также: [宁夏新闻网(www.nxnews.net)版权所有; 图说我们的价值观公益广告宁夏网上展馆-宁夏文明网专题]

21 Информационный центр и СМИ Шёлкового пути в Ланьчжоу: [<http://sczl.nwnu.edu.cn/>]; журнал Шёлкового пути: [<http://sichouzhilu.zazhi.com.cn/>]

22 Более подробная информация о центрах, изучающих Шелковый путь на их сайтах. См.: Нанькайский университет: [<http://srcc.nankai.edu.cn>]; Пекинский университет коммуникации: [<http://www.crcsr.org/>]; Академия Пекинского университета иностранных языков: [<http://ibs.bfsu.edu.cn/>]; Академия Сианьского университета коммуникаций: [<http://www.xjtu.edu.cn>]; Академия северо-западного университета: [<http://isrs.nwu.edu.cn/>]; <http://www.sczlart.com> (китайская Академия искусств Шёлкового пути); Инновационный исследовательский центр построения экономического пояса Шёлкового пути: [<http://cic-srebs.xjtu.edu.cn>]

23 См.: Maritime Silk Road Institute: [<http://msri.hqu.edu.cn/>]; Информация: Китайский информационный Интернет-центр: [<http://China.org.cn>]; [<http://www.nbmsri.org.cn/>]; [<http://www.gdass.gov.cn>]; [<http://zhuhai01270.11467.com/>]

24 «По пути». Международный форум по сотрудничеству: [<http://www.hsscjl.net/>], [<http://www.chinapost.com.cn>]

References

1 Feng Zongxian (2014) China's strategic arteries extending to the Eurasian continent - regional, line division and functional aspects of the Silk Road economic zone. [J] People's Forum . Academic Frontier, 2014, no 04, pp. 79-85

2 Gubaidullina M. Kazakhstan – China Relations (Part 14)// India-Kazakhstan Perspectives. Regional and International Interactions. Collective Monograph /Ed. K. Santhanam, K.Baizakova, R.Dwivedi. – New Delhi: The India-Central Asia Foundation. - Almaty, 2007. – P. 169-187; Gubaidullina M.Sh. (2016) Perspektivy kazakhstanskoy-kitayskoy strategii na «Shelkovom puti», in Fusion and Succession: «Silk Road» Culture Development and Research Forum, Almaty, Izd-vo Kazak Universiteti, pp. 22-32 [Perspectives of the Kazakh-Chinese strategy on the «Silk Road»]; Gubaidullina M.Sh. (2016) Dve strategii – odin put': kazakhstanskoy-kitayskiye otnosheniya na novom Shelkovom puti, in «Odin poyas – odin put'»: Sotrudnichestvo i ustoychivoye razvitiye sopredel'nykh gosu-

darstv, Almaty: Izd-vo Kazak Universiteti, pp. 34-44 [Two Strategies - One Way: Kazakh-Chinese Relations on the New Silk Road, in «One Belt - One Way»: Cooperation and Sustainable Development of Neighboring Countries]

3 He Maochun (2013) China's historical opportunity, potential challenges and coping strategies [J] People's Forum. Academic Frontier, No 23, pp. 6-13 (in Chinese with English abstract)

4 Informatzionnyy tsentr i SMI Sholkovogo puti v Lan'chzhou: [<http://sczl.nwnu.edu.cn/>]; zhurnal Sholkovogo puti: [<http://sichouzhilu.zazhi.com.cn/>] (The Silk Road Information Center and Media in Lanzhou; Magazine of the Silk Road)

5 Kvantovyye perspektivy // Rossiyskaya gazeta, 2017, 29 maya [Quantum prospects (2017, May 29) in Russian newspaper [<https://rg.ru/2017/05/29/v-kitae-zaiavili-o-namerenii-postroit-cifrovoy-shelkovyj-put.html>]

6 Liu Huachen (2013) From the experience of building a «Silk Road economic belt» // [J]. Economy, no 12, pp. 75-77

7 Li Xue (2014) Study on the Strategic Focus and Implementation of the Construction of the «Silk Road Economic Belt». Interview with Mr. Wang Wei, China Institute of International Studies [J]. Economist, No 05, pp. 6-9

8 Li Hong (2014) Study on the Construction of the Silk Road Economic Belt in Qinghai Province [J] Development, no 04

9 Lukin A.V. (2014) Ideya «Ekonomicheskogo poyasa shelkovogo puti» i yevropeyskaya integratsiya, in Mezhdunarodnaya zhizn', no 7 [Elektronnyy resurs]: [Rezhim dostupa: http://igpi.ru/bibl/other_articl/1406820606.html] [Lukin A.V. (2014) The idea of the «Economic belt of the Silk Road» and European integration, in International life]

10 Ma Lili, Wang Rui (2014) Research on the Development and Cooperation Mechanism of Silk Road Economic Belt. [J] Chinese Journal of Humanities, No 05. pp 38-44

11 See: Manoilo A.V. (2003) Gosudarstvennaya informatsionnaya politika v osobykh usloviyakh. Monografiya. Moscow, MIFI, S.29-51 [See: Manoilo A.V. State information policy in special conditions. Monograph. Moscow: MIFI, p.29-51]

12 Maritime Silk Road Institute: [<http://msri.hqu.edu.cn/>]; Information: Chinese Information Internet Center: [China.org.cn]; [<http://www.nbmsri.org.cn/>]; [<http://www.gdass.gov.cn/>]; [<http://zhuhai01270.11467.com/>]

13 More information about the centers that study the Silk Road on their sites. See: Nankai University: [<http://srrc.nankai.edu.cn>]; Peking University of Communication: [<http://www.crcsr.org/>]; Academy of Beijing University of Foreign Languages: [<http://ibs.bfsu.edu.cn/>]; Academy of Xi'an University of Communications: [<http://www.xjtu.edu.cn>]; Academy of Northwestern University: [<http://isrs.nwu.edu.cn/>]; Http://www.sczart.com (Chinese Academy of Arts Silk Road); Innovative research center for building the economic belt of the Silk Road: [<http://cic-srebs.xjtu.edu.cn>]

14 Petrov A.M. (1995) Velikiy Shelkovyy put'. Moscow, Institute of Oriental Studies, 127 p. [The Great Silk Road]

15 Popov V.D. (2001) Informatsiologiya i informatsionnaya politika. Moscow. RAGS, p. 118 [Informiology and information policy]

16 «Po puti». Mezhdunarodnyy forum po sotrudnichestvu: [<http://www.hsscjl.net/>]; [<http://www.chinapost.com.cn>] [«Along the way.» International Cooperation Forum]

17 Radkevich V.A. (1990) Velikiy Shelkovyy put'. - M.: Agropromizdat, 239 s. [Radkevich V.A. The Great Silk Road. Moscow, 239 p.]

18 Shilina M.G. (2014) Shankhayskaya organizatsiya sotrudnichestva kak format politicheskogo i ekonomiceskogo vzaimodeystviya gosudarstv: realii i perspektivy, in Biznes. Obshchestvo. Vlast', no 21, pp. 41–61. Rezhim dostupa: [<http://www.hse.ru/mag/27364712/2014--21/141402169.html>] [Shilina M.G. (2014) Shanghai Cooperation Organization as a format of political and economic interaction of states: realities and prospects, in Business. Society. Power]

19 Silk Road. Silk Road magazine _ official magazine [<http://sichouzhilu.zazhi.com.cn/>]

20 Tang Li-jiu, Mu Shao-bo (2014) Construction of Core Area of «Silk Road Economic Zone» in Xinjiang, China [J]. Journal of Xinjiang Normal University (Philosophy and Social Sciences Edition), no 02, pp. 19-24

21 Tompson D.O. (1953) Istorya drevney geografii/ Per.s angl. N.I. Skatkina. – M.:Izd-vo inostr. literature, 592 s . [Thompson J.O. (1953) History of ancient geography. Moscow. Foreign Literature Publishing House, 592 p.]

22 Wang Wenxing (2014) Study on the Formation of Industrial Cluster in Hexi Corridor of Gansu Province Based on Silk Road Economic Zone [J] Journal of Gansu Theory, No 02, pp. 140-143

23 «Zhen'min' zhibao» i «Sin'khua», Online: [<http://world.people.com.cn>], KHinhuanet: [<http://www.xinhuanet.com/english>]

24 Žil'cov S.S., Zonn I.S. (2014) Kaspijskij region na perekrestke geopolitičeskikh strategij. Central'nâ Aziâ i Kavkaz, vol.17, no 1, pp. 37-50 [Zhiltsov S.S, Zonn I.S. (2014) The Caspian region at the crossroads of geopolitical strategies, in Central Asia and the Caucasus]

Myrzahmetova Aida¹, Syan Gi²

¹Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of
the Department of International Relations and World Economy, Faculty of International Relations,
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: aidam201167@gmail.com, tel.: +7 707 922 5678

²1st year student of the master's program, specialty World Economy,
Department of International Relations and World Economy, Faculty of International Relations,
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, China,
e-mail: 384679269@gg.com, tel.: +7 775 762 8297

TRANSIT POTENTIAL OF KAZAKHSTAN IN THE SILK ROAD ECONOMIC BELT

This article is devoted to the analysis of Kazakhstan's transit potential in the Silk Road Economic Belt. The transit potential of the country is part of the market infrastructure that must be developed for the successful functioning of the entire economy of the country. Kazakhstan is one of the largest countries in the world that has no access to the sea, but it has the capacity and should develop its transit and transport potential. The author studies opportunities, problems and benefits of the country from use of the transit potential, shows the real need for its effective realization. In conditions of globalization of world economy transit becomes the most important condition for country's active participation in the international trade, a factor of development of transport branch and a source of replenishment of the state budget. Effective realization of transit potential of the RK in the international transport system is promoted by the international transport corridors passing through the territory of the country diversely. Important advantage of transit through the RK territory is the stable political situation and favorable investment climate. Nowadays, transit potential of Kazakhstan is not involved fully.

Key words: transit potential, transport corridors, Eurasian integration, international trade. China's initiative, the economic belt of the Silk Road is a project that enables Kazakhstan to become a full participant in international transportation at the present time.

Мырзахметова Аида¹, Сян Джи²

¹Экономика ғылымдарының кандидаты, өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және
әлемдік экономика кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: aidam201167@gmail.com, тел.: +7 707 922 5678

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының
«әлемдік экономика» мамандығы бойынша 1 курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан, Қытай,
e-mail: 384679269@gg.com, тел.: 87757628297

Жібек жолының Экономикалық белдеудегі Қазақстанның транзиттік әлеуеті

Атальған мақала Жібек жолының Экономикалық белдеудегі Қазақстанның транзиттік әлеуетін талдауға арналған. Елдің транзиттік әлеуеті бүкіл экономиканың табысты жұмыс істеуі үшін өзірленген қажет нарықтық, инфрақұрылымның бір бөлігі болып табылады. Қазақстан тенізге шығу жолы жоқ, ол әлемдегі ең ірі елдердің бірі болып табылады, бірақ қабілеті бар және оның транзиттік және көліктік әлеуетін дамыту керек. Автор елдің транзиттік әлеуетін пайдалану мүмкіндіктерін, мәселелері мен ұтымдарын зерделей отырып, оны тиімді жүзеге асыру қажеттілігін көрсетеді. Әлемдік экономиканың жаһандануы жағдайында транзит елдің халықаралық саудаға белсенді қатысуының маңызды шарты, көлік саласын дамытудың факторы мен мемлекеттік бюджетті толтырудың қайнар көзі болып табылады. Халықаралық көлік жүйесінде КР-дың транзит-

тік әлеуетін тиімді жүзеге асыруға әр түрлі бағыттарға ел аумағы арқылы өтетін көлік дәліздері мүмкіндік береді. ҚР аумағы арқылы транзиттің маңызды артықшылығы тұрақты саяси жағдай мен қолайлы инвестиялық климат болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстанның транзиттік әлеуеті толық көлемде іске қосылмаған. Жибек жолы Экономикалық беддеу Қытайдың бастамасы – Қазақстанға қазіргі уақытта халықаралық тасымалдау толыққанды мүшесі болуға мүмкіндік беретін жоба.

Түйін сөздер: транзиттік әлеует, көлік дәліздері, еуразиялық интеграция, халықаралық сауда.

Мырзахметова Аида¹, Сян Джи²

¹кандидат экономических наук, доцент кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений

Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,
e-mail: aidam201167@gmail.com, тел.: + 7 707 922 5678

²магистрант 1 курса специальности «Мировая экономика» кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений

Казахского национального университета им. аль-Фараби. г. Алматы, Казахстан, КНР,
e-mail: 384679269@gg.com, тел.: + 7 775 762 8297

Транзитный потенциал Казахстана в Экономическом Поясе Шелкового пути

Эта статья посвящена анализу транзитного потенциала Казахстана в Экономическом Поясе Шелкового пути. Транзитный потенциал страны является частью рыночной инфраструктуры, которую необходимо развивать для успешного функционирования всей экономики страны. Казахстан является одной из самых крупных стран мира, не имеющих выхода к морю, но имеет возможности и должен развивать свой транзитный и транспортный потенциал. Автор изучает возможности, проблемы и выгоды страны от использования своего транзитного потенциала, показывает необходимость его эффективной реализации. В условиях глобализации мировой экономики транзит становится важнейшим условием активного участия страны в международной торговле, фактором развития транспортной отрасли и источником пополнения государственного бюджета. Эффективной реализации транзитного потенциала РК в международной транспортной системе способствуют международные транспортные коридоры, проходящие через территорию страны в разных направлениях. Важным преимуществом транзита через территорию РК является стабильная политическая ситуация и благоприятный инвестиционный климат. В настоящее время транзитный потенциал Казахстана не задействован в полной мере. Инициатива Китая Экономический пояс Шелкового пути – это проект, который дает возможность Казахстану стать полноправным участником международных транспортных перевозок в настоящее время.

Ключевые слова: транзитный потенциал, транспортные коридоры, евразийская интеграция, международная торговля.

Introduction

The purpose of this article is to study and describe the new features in the development of the transit potential of Kazakhstan in terms of globalization.

In order to successful development of the economy all countries have to develop market infrastructure. Market infrastructure includes a system of companies and organizations (banks, stock exchanges, transport, logistics, insurance companies, consulting and marketing firms, etc.) which provide the free movement of goods and services on the market [1]. Market infrastructure is a set of elements, institutions and services that create conditions for effective economic functioning of the market. Market infrastructure is a system of enterprises and organizations that provide movement of goods and services, money, securities, etc. [2]. The most important elements of market infrastructure are the transport and logistics system

and transit potential of the country. Economic growth is always accompanied by the rapid growth of the system of transport, forwarding and logistic services. For successful integration into the global economy Kazakhstan should modernize transport and logistics infrastructure, develop transport corridors and realize transit potential.

«Efficient transportation is a key to competitiveness in foreign trade. A backward transportation network is incompatible with the needs of an industrially advanced economy. The quality and sophistication of a country's transportation infrastructure is one of the strongest indicators of its economic development» [3].

Transit potential is the most powerful instrument of realization of possibilities of country to provide and support international transport streams between different regions. In a number of the states of the world, such as Austria, Holland, Singapore and other transit is the considerable source of income and play

a significant role in development of economy of the country. Nevertheless, the availability of transit potential does not yet guarantee a country receiving benefits. A large number of countries have a transit potential, but there are significant differences in its implementation. Usually, a transit state is understood as a country where the territory of which legitimate transit traffic is performed with direct or indirect participation [4].

Infrastructure is the physical components of the transport system that occupy a fixed position in space and create a transport network that includes connections (segments of roads and railways, pipelines, etc.) and nodes (intersections of road segments, terminals for various purposes). The movement of vehicles along the transport network forms traffic flows [5].

Many books and articles deal with the opinion that the geographical location of the region and the potential of its transport links make it possible to be a transcontinental bridge between east and west (Asia and Europe) [6], as well as the north and south (from the Indian Ocean and the Persian Gulf to Russia and the Baltic countries), implementing the concept of the Eurasian land bridge traffic, which is especially important in view of the congestion of ports and the increased flow of material goods from Asia to Europe [7]. Johannes F. Linn [8] also considers that Central Asia lies in the heart of the Eurasian continental space, where Eurasia is defined as covering all of Europe and Asia, including the Middle East and the Arab Peninsula. S. Frederick Starr and Svante E. Cornell [9] suggest in their article that a number of steps can be taken to further the development of continental transport system. A key question is the placement of logistics hubs in the region. Kazakhstan has considerable potential.

Central Asian countries have made a major effort to diversify their transport routes and energy links (especially through pipelines) and to connect their economies not only with the Russian Federation, but also with the EU and other neighbors. Automobile and railway transport infrastructure development is coordinated regionally under the auspices of the Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) program [10].

Kazakhstan has an advantageous geographical location on the joint of two parts of the world – Europe and Asia – is a valuable strategic resource, able to give an opportunity to a full degree to realize the transit potential, provide effective integration of country in the world economy system and to put up the same the economy of country on a new level to the country. Republic of Kazakhstan is the largest

country, not having outlets to the sea. The role of Kazakhstan at the present stage of the country's development is predetermined by its transit position between Europe and Asia, the volume of trade turnover, which exceed 1 trillion USD, where China accounts for 50% of turnover [11]. Therefore, it is necessary to interest foreign freight forwarders to transport goods through the territory of Kazakhstan. Realization of transit potential is one of priority directions of economic politics of Kazakhstan. The government programs are aimed at forming of effective ways of the use of transit potential of country: The Strategy 2050, The Strategic plan of development of Republic of Kazakhstan 2020 [12], Government program of development and integration of infrastructure of a transport system Republics of Kazakhstan 2020, Transport strategy of Republic of Kazakhstan 2020 [13].

Methodology

In alignment with the aims of the paper, the authors apply three main methodological tools:

1) In order to draw a picture of the background of recent actions regarding freight transport on railway and on road, we analysed mainly the publications and government documents of the last decade. These scientific papers and the documents of different projects have given insight in the international research results and they also have provided us with the necessary information about situation in Kazakhstan.

2) The last part of the paper is gives detailed introducing and analyzing the present role that Kazakhstan is playing and might play in the future as a transcontinental bridge.

3) The situation, plans and actions are analysed from the perspective of their relevance for the Eurasian Economic Union and China, as a major trade partners.

The authors used the following research methods: from simple to complex; from the abstract to the concrete; the unity of historical and logical components; methods of statistical and economic analysis, comparative analysis, methods of dialectical cognition, etc. The construction and modernization of the infrastructure under the State Program of the Development and Integration of the Infrastructure of the Transport System of the Republic of Kazakhstan until 2020 largely focuses on increasing transit from China and integrally fits into the draft of the Economic Silk Road Belt (EKSP). The initiative of the EEPS project was put forward by the Chairman of the People's Republic of China, Xi Jin Pin, during

his business trip to Kazakhstan in 2013. According to the project plan, the solution of China's domestic problems remains the first place for the Chinese leadership, and foreign policy is directly linked and built according to «internal» tasks [14].

Results

Perspective directions of realization of transit potential for Kazakhstan: through Russia in countries of EU; in China, Japan, countries of South-east Asia; through the countries of Central Asia and Transcaucasia to Iran and Turkey. There are transport corridors on each of these directions, both on surface and on water ways. New transport routes are also developed. The special meaningfulness in PK is possessed by two transport knots is a railway mountain pass Dostyk-Alashankou on east of country and marine port of Aktau on a west. Transit through Kazakhstan has following advantages:

- Reduce speed and distance from the producer to the consumer from Asia to Europe. In contrast to the sea route in this area, where the cargo is in the path of 35-40 days, the delivery time is reduced by land 2-3 times.

- A stable political situation and a favorable investment climate in the country.

- Development of the EAEC will create a single customs border between China and the EU, facilitate customs clearance procedures.

Currently, trade between the EU and China is gaining a great pace, turnover which currently stands at more than 500 bln. Dollars. Kazakhstan intends to get a considerable profit from the transit of goods and increase the share of the traffic flow between them from 1% to 8% by 2020. Needed modernization of the transport infrastructure in accordance with international standards and requirements. Impulse increase transit through Kazakhstan should make the construction and launch of the promising infrastructure projects: «Western Europe – Western China», which connects Asia and Europe; Railway «Uzen – Bereket – Gorgan», it allows you to cut the route of transit trains in the direction of «North – South» at 600 km and open to Kazakh direct overland access to the Persian Gulf. Kazakhstan's participation in the Chinese Silk project will increase the volume of transit traffic.

In Kazakhstan there are problems hindering the development of transit:

- The low level of transport infrastructure, where there is a significant deterioration of its facilities – from 40 to 100%;

- The number of days required for registration of export and import procedures, the high degree of bureaucracy;
- Slow introduction of modern transport technologies;
- The poor state of roads;
- Underdeveloped and inefficient transport logistics, which contributes to higher prices of transportation and price of products.

Currently, the transit potential of Kazakhstan is not fully utilized. The majority of cargo is carried out within the country, and the volume of transit traffic is negligible. Today, international transit development has less to do with the peculiarities of the geographical location of the country, but with the introduction of new technologies, processes of unification and concentration in the world transport system. Transit potential can be regarded as one of the main strategic resources of the country. Its efficiency has a positive effect on the economy, making it an attractive investment. Rapidly growing economy of China and its main trading partner, the European Union created the preconditions for the development of transit and export-import opportunities of Kazakhstan. Active trade and economic relations between the countries of South-East, South and East Asia and European countries allow the use of transport communications in Central Asia, as well as to create an alternative land route as opposed to the Trans-Siberian Railway and the South Sea ways. Transit flows in the direction of South-Eastern and Eastern Asia – Europe is estimated at about 330 – 400 billion USD, up to 20% of these flows can pass through Kazakhstan [15].

The new Silk Road project in the long term is seen as a competitor to the sea route from South-East Asia to Europe. In the future, it is expected to increase the transit of oil and gas in the Chinese direction. Basically, the gas transit through Kazakhstan is carried out by four pipelines:

1. «Central Asia – Center» in the direction of Uzbekistan–Kazakhstan Russia (transported Turkmen and Uzbek gas);
2. «Bukhara gas – Tashkent – Bishkek – Almaty» in the direction of Uzbekistan – Kazakhstan (Uzbek gas transported);
3. «Orenburg – Novopskov» and MG «Union» in the direction of Russia (Russian gas);
4. «Bukhara – Ural» in the direction of Russia (Turkmen gas) [16].

As for the transit of oil through the territory of Kazakhstan, it is carried out by the following two oil pipelines: By pipeline «Atasu – Alashankou» and the pipeline «Tuymazy – Omsk – Novosibirsk-2».

Today, through the territory of Kazakhstan there are 5 international transport corridors:

1. Northern Corridor of Trans-Asian Railway Main (TARM): Western Europe – China, Korean Peninsula and Japan through Russia and Kazakhstan;

2. Southern Corridor of TARM: South-Eastern Europe – China and South-East Asia through Turkey, Iran, Central Asian countries and Kazakhstan;

3. TRACECA: Eastern Europe – Central Asia via the Black Sea, Caucasus and the Caspian Sea;

4. North-South: Northern Europe – Gulf States via Russia and Iran with the participation of Kazakhstan.

5. The Central Corridor of TARM, which is most in demand at the regional transit.

Land transport corridors can reduce freight delivery time by reducing the distance in East-West. Through Kazakhstan there are 5 international automobile routes, with a total length of 23 thousand km:

1. Almaty – Astana – Kostanay (route M-36) with access to Chelyabinsk;

2. Almaty – Petropavlovsk with access to Omsk;

3. Almaty-Semey-Pavlodar (route M-38) with access to Omsk;

4. Almaty – Shymkent (route M-39) with access to Tashkent;

5. Shymkent – Aktobe – Uralsk (route M-32) with access to Samara [17].

Discussion

One of the biggest projects in the region – road corridor «Western Europe – Western China». Implementation of the project began in the country in 2009, and completion is scheduled for 2016, this road corridor will provide the shortest way for Chinese goods in the countries of Western Europe, reverse deliveries to China of machinery and equipment, it will reduce the delivery time of goods between the EU and China 3, 5 times. This project is important for the development of business, tourism, trade, finance of Kazakhstan [18].

In the railway sector of the country there are two international transport corridors «Khorgos / Altynkol – Zhetygen station» and «Uzen – Bereket – Gorgan», which have been completed and put into operation [19]. Aktau is the only sea port in Kazakhstan. Recruited by one of the world's largest port operator DP World (Dubai Port World) for the management of FEZ «Khorgos» and its integration with the sea port of Aktau. In 2009 year due to loans in the transport sector of Kazakhstan directed to US \$ 4.2 bln. dollars. In 2010, the share of investment in transport from the total volume of investments in

fixed assets amounted to 15.8%, and the growth of investments already up to 19% was recorded in 2012. The increase in the volume of transit traffic through the country EAEC will contribute to the creation of a unified transport and logistics companies (OTLK). OTLK was registered in November 2014 with the participation of three shareholders: «Russian Railways» (RZD) (share in the authorized capital of 99.84%), Public Association «Belarusian Railways» (BC) (0.08%) and JSC «National company» Kazakhstan Temir Zholy «(KTZ) (0.08%) [20]. OTLK – a railway operator with infrastructure assets of the three countries, providing services for the organization of railway transportation and freight forwarding services.

OTLK aimed freight service between the countries of South-Eastern EU countries through the territory of the EAEC and is committed to a reorientation of container cargo from sea to rail. It is expected that by 2020 the volume of cargo from China through Kazakhstan in the framework of OTLK reach 1.7 million. Containers [21]. In Kazakhstan relevant question the competitiveness of land transport corridors. The advantage of an overland route to the speed of delivery of cargo by rail or road, which is 2.5 times less than for shipment by sea vessels. In assessing the competitiveness of a route you need to rely on well-known in transit «commercial triangle» – «time – the service – the tariff» [22].

Proximity to the EAEC Xinjiang, which produces oil, gas, coal, grown cotton, fruits and vegetables, has a number of advantages. Average annual volume of traffic between Europe and Asia by 2020, experts predict at least at the level of 800 million. Tons. But for the development of this volume lacks about 330 logistics centers with an annual capacity of 2-2.5 million each. Tons [23]. The deterioration of relations with Russia west led to the reorientation of the Russian Federation on trade in the direction of the east (Russia, China, Russia, Iran) and even greater relevance of the Eurasian integration project. In view of the transit through Kazakhstan will be in demand. Kazakhstan is important to actively develop trade with Iran and become a mediator in the Russian-Iranian trade.

Expansion of cooperation between Russia and China is gaining momentum and the two countries planned grandiose projects, for example, «Gazprom» plans to supply gas to China via two routes: the east (on the gas pipeline «Power of Siberia») and west (the gas pipeline «Altai»). Relations between Kazakhstan and Belarus in the field of transit considerably improved with the creation of the

Customs Union and the EAEC. Parliament of the Republic of Kazakhstan in December 2014 was made on the establishment of the free passage of vehicles for the transport of goods between Kazakhstan and Belarus, as well as transit through their territories. This will allow the Kazakh carrier unhindered transportation of goods through the territory of Belarus in the EU.

Kyrgyzstan plans to create Transkyrgyz highway Chu-FV, which connects north and south of the country, but this project is expensive and complicated. Kyrgyzstan will be able to build it with the EAEC with the support of Russia and Kazakhstan (from «East-West»), and China (the route «North-South»). Armenia does not have borders with other members of the union, its economy is linked to the Russian Federation, but it is necessary to establish relations with other members of the EAEC. Kazakhstan, Armenia can be considered as a partner in the South Caucasus in the context of its neighborhood with Georgia. The main trade partners of Kazakhstan are China and European Union, which help our country realize its transit potential. One of the main transport corridors of Kazakhstan and the entire northern corridor remains EAEC (China – Kazakhstan – Russian Federation), the Trans-Asian Railway, which goes to the Trans-Siberian and BAM. And create Highway «Western Europe – Western China», which is considered in the context of the northern route of the Silk Road Economic Belt.

The project «One Belt and One Road» covers a large part of Eurasia, linking developing and developed countries. On the territory of this large-scale project focused rich resource reserves, 63% of the world population live and hypothetical economic scale – 21 bln. US dollars. Members of the EAEC and China within Silk Road Economic Belt can cooperate in the modernization of transport infrastructure, in the field of construction, energy, resource extraction, and high technology. Transit corridor from China to Europe in the framework of Silk Road Economic Belt can be divided into three groups: the Northern Way (land «economic belt»), sea route («Marine Silk Road») and the Southern way.

North path includes routes that pass through the territory of China, Kazakhstan and Russia. One of them is the road corridor «Western Europe – Western China», which in China has paved its part. Another route goes in the direction of Urumqi -Dostyk – Omsk – Moscow – country EU. Sea path of Silk Road Economic Belt includes routes through Kazakhstan with access to the Caspian and Black Seas. The southern route includes the following

routes: the first from Urumqi through the port of Aktau and further to the EU, while using Georgian ports; second from Urumqi through Kazakhstan and Central Asia to Iran and Turkey.

Conclusion

Transit opportunities of Kazakhstan can be used in all directions. The transport complex of the country is represented by all modes of transport: rail, road, pipeline, as well as water and air. The largest number of cargo transportation in Kazakhstan is carried out by rail. The main mode of transport in Kazakhstan is the railway transport, which accounts for 44% of total turnover [24].

Kazakhstan should use their geographical features: the central position in the Eurasian region and proximity to China. The formation of the republic as a transit hub must be accompanied by the development of a wide network of transport and logistics centers (TLC) with the strategic allocation in each of the regions of the country (in the west – the seaport of Aktau, in the south – Almaty, in the north – Astana, in the east of the FEZ «Khorgos»). Availability branched TLC in Kazakhstan will increase the efficiency of rolling stock, improve the quality of transport, reduce transportation and logistics costs. When assessing the competitiveness of a particular route, it is necessary to rely on the «commercial triangle» – «time-service-tariff», which is well known in transit traffic [22].

The transit potential of Kazakhstan in the provision of alternative land routes from Asia to Europe and back. Advantages of overland routes data through the territory of the Republic of Kazakhstan: variation directions transit cargo flows to the EU – through Russia, through the countries of the Caucasus and in Central Asian countries and Iran; delivery speed and reduce the length of the distance compared to the sea route; a customs border between China and the EU as a result of the formation of the EAEC; the functioning of the existing international transport corridors passing through the territory of Kazakhstan.

Transportation infrastructure in Kazakhstan lags behind in the use of modern transport technologies and calls for technological upgrading. Full use of transport and transit potential of Kazakhstan will contribute to the following factors: a reduction in transport costs, the union of transit capabilities of all countries of the Union, de-bureaucratization of transport procedures, the development of logistics base, the ability to have equal access to Russian pipelines and ports in the Baltic Sea.

Литература

- 1 Безгина М.В. (2011) Рыночная инфраструктура: понятие, функции и элементы. // Режим доступа: <http://jurnal.org/articles/2011/ekon21.html>.
- 2 Современная экономика. (2015) Рыночная инфраструктура. // Режим доступа: <http://econominfo.ru/view-article.php?id=31>
- 3 Prentice, B. E. (2016). Concepts of Transportation Economics. World Scientific Publishing Co.Pte.Ltd // Режим доступа: http://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/9789814656177_fmatter
- 4 Ткаченко Н.Ю. Концептуальные основы совершенствования стратегии развития транзитного потенциала Украины // Культура народов Причерноморья. – 2008. – №143. – С. 59-64.
- 5 Горев А.Э. Основы теории транспортных систем. – СПб: СПб ГАСУ, 2010. – 214 с.
- 6 A Study of the Asian Development Bank Institute. Connecting Central Asia with Economic Centres : Final report (2014)// Режим доступа: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/159307/adbi-connecting-central-asia-economic-centers-final-report.pdf>
- 7 Romanov M.; Romanova I. (2015) About Eurasian Transcontinental Transport Corridors and Economic Axes. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6 (5 S2).//Режим доступа: <http://www.mcsen.org/journal/index.php/mjss/article/viewFile/7649/7330>
- 8 Linn J.(2012) Central Asian Regional Integration and cooperation : Reality or Mirage. THE ECONOMICS OF THE POST-SOVIET AND EURASIAN INTEGRATION// Режим доступа: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/10-regional-integration-and-cooperation-linn.pdf>
- 9 Starr, S. F.; Cornell S.E. (2015). The EU and Central Asia: Developing Transport and Trade. Analytical Articles//Режим доступа: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2015_12_SR_P_Transport.pdf
- 10 Asian Development Bank (2009). : Transport and trade logistics development strategies for CAREC// Режим доступа: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document>
- 11 В странах АТЭС недовольны РЖД // РБК Ежедневная деловая газета. – Режим доступа: <http://www.rbcdaily.ru/politics/562949983921420>.
- 12 Стратегия «Казахстан-2050». Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года. //Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
- 13 Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2020 года. Паспорт Стратегии. // Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P050000075>
- 14 К Великому океану–3 «Экономический пояс Шелкового пути» и приоритеты совместного развития евразийских государств // Аналитический доклад Международного Дискуссионного клуба «Валдай» // Режим доступа: <http://ru.valdaiclub.com/a-reports/k-velikomu-okeanu-3/>.
- 15 Бутырина Н. Интеграция Казахстана в мировую транспортную систему // Вестник КазАТК. – 2013. – №6 (85).
- 16 Мазаренко Д. (2014) Сколько Казахстан зарабатывает на транзите нефти и газа //http://vlast.kz/article/skolko_kazakhstan_zarabatyvaet_na_tranzite_gaza_i_nefti
- 17 Можарова В.В. (2011) Транспорт в Казахстане: современная ситуация, проблемы и перспективы развития. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 216 с.
- 18 Трансконтинентальный коридор «Западная Европа – Западный Китай» – новый путь в Европу: от мечты к реальности // Режим доступа:<http://www.europe-china.kz/info/69>.
- 19 Хронология важнейших событий, связанных со строительством железной дороги Узень – Туркменистан – Иран // Казақстан темір жолы. – Режим доступа: <http://www.railways.kz/ru/node/7913>.
- 20 Объединенная транспортно-логистическая компания ОТЛК //<http://www.utlc.com/o-kompanii/> (20.06.2013).
- 21 Ионова Е.П. Транзитный потенциал Казахстана // Россия и новые государства Евразии. – 2014. – №1. – С. 68-73.
- 22 Винокуров Е.Ю., Джадралиев М.А., Щербанин Ю.А. Международные транспортные коридоры ЕврАЗЭС: быстрее, дешевле, больше // Отраслевой Обзор ЕАБР. – Алматы: ЕАБР, 2009. – № 5. – 60 с.
- 23 Евразийский экономический союз взялся за транзит // «Российская Газета»: Спецвыпуск «Транспорт и логистика». – 2015. – №6655 (84).
- 24 Кузьмина Е.М. Развитие транспорта в Казахстане // В сб.: Транспорт и связь в новых независимых государствах: особенности и факторы развития. – М.: ИЭ РАН, 2013. – С. 69-88.

References

- 1 A Study of the Asian Development Bank Institute. Connecting Central Asia with Economic Centres: Final report (2014)// Retrieved from: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/159307/adbi-connecting-central-asia-economic-centers-final-report.pdf>
- 2 Asian Development Bank (2009). : Transport and trade logistics development stradegies for CAREC// Retrieved from : <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document>
- 3 Bezgina M.V. (2011) Rynochnaya infrastruktura: ponyatie, funkciyi i elementy. (Market infrastructure: concept, functions and elements)// Retrieved from: <http://jurnal.org/articles/2011/ekon21.html>.
- 4 Butyrina N. (2013) Integratsiya Kazakhstana v mirovuyu transportnyu sistemy (Integration of Kazakhstan into the world transport system) // Vestnik KazATK.- №6 (85).

- 5 Evraziyskiy ekonomicheskiy souz vzyalsza za transit (2015) (The Eurasian Economic Union took up transit)// Rossiyskaya gazeta: Spets vypusk «Transport I logistika». – №6655 (84).
- 6 Gorev A.E. (2010) Osnovy teorii transportnykh system. (Fundamentals of the theory of transport systems) – SPb: SPb GASU. – 214 s.
- 7 Ionova E.P.(2014) Tranzitnyi potentsial Kazakhstana (Transit potential of Kazakhstan) // Rossia I novie gosudarstva Evrazii. – №1. – C. 68-73.
- 8 K Velikomu okeanu – 3 «Ekonomicheskyi Poyas Shelkovogo Puti» I prioritety sovmestnogo razvitiya evraziiskih gosudarstv (2017) (To the Great Ocean–3 «The Economic belt of the Silk Road» and priorities for the joint development of Eurasian states) // doklad mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba «Valday» // Retrieved from: <http://ru.valdaiclub.com/a/reports/k-velikomu-okeanu-3/>.
- 9 Khronologija vazhyeishih sobytyi, svashnyh s stroitelstvom zheleznoi dorogi Uzen – Turkmenistan – Iran (2013) (Chronology of the most important events connected with the construction of the Uzen-Turkmenistan-Iran railway)// KTZH. – // Retrieved from: <http://www.railways.kz/ru/node/7913>.
- 10 Kuzmina E.M. (2013) Razvitie transporta v Kazakhstane (Transport development in Kazakhstan) // Sb.: Transport I svyas v SNG: osobennosty I factory razvitiya. – M: IE RAN. – S. 69-88.
- 11 Linn J.(2012) Central Asian Regional Integration and cooperation : Reality or Mirage. THE ECONOMICS OF THE POST-SOVIET AND EURASIAN INTEGRATION// Retrieved from: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/10-regional-integration-and-cooperation-linn.pdf>
- 12 Mazarenko D. (2014) Skolko zarabatyvaet Kazakhstan na tranzite nefti I gaza (How much does Kazakhstan earn on transit of oil and gas)// Retrieved from http://vlast.kz/article/skolko_kazakhstan_zarabatyvaet_na_tranzite_gaza_i_nefti
- 13 Mozharova V.V. (2011) Transport v Kazakhstane: sovremennaya situatsiya, problemy I perspektivy razvitiya. (Transport in Kazakhstan: current situation, problems and development prospects) – Almaty: KISI. -216 c.
- 14 Obidenennaya transportno – logosticheskaya kompaniya OTLK (2013) (United Transport and Logistics Company OTLK) // Retrieved from: <http://www.utlc.com/o-kompanii>
- 15 Prentice, B. E. (2016). Concepts of Transportation Economics. World Scientific Publishing Co.Pte.Ltd// Retrieved from: http://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/9789814656177_fmatter
- 16 Romanov M.; Romanova I. (2015) About Eurasian Transcontinental Transport Corridors and Economic Axes. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6 (5 S2)// Retrieved from: <http://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/viewFile/7649/7330>
- 17 Sovremennaya ekonomika. (2015) Rynochnaya infrastruktura. (Modern economy. Market infrastructure)// Retrieved from : <http://econominfo.ru/view-article.php?id=31>
- 18 Starr, S. F.; Cornell S.E. (2015). The EU and Central Asia: Developing Transport and Trade. Analytical Articles// Retrieved from: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2015_12_SR_P_Transport.pdf
- 19 Strategia «Kazakhstan-2050». (2012) Strategicheskyi plan razvitiya RK do 2020 goda (Strategy «Kazakhstan-2050». Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020)// Retrieved from: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_program
- 20 Tkachenko N.U. (2008) Konceptualnye osnovy sovershenstvovaniya strategii razvitiya tranzitnogo potenciala Ukrayiny (Conceptual framework for improving the strategy for developing the transit potential of Ukraine) // Kultura narodov Prichernomoria. – №143.–S.59-64.
- 21 Transkontinentalnyi koridor «Zapadnaya Evropa – Zapadnyi Kitay» – novyi put v Evropu: ot mechty k realnosti (2015) (The transcontinental corridor «Western Europe – Western China» – a new way to Europe: from dream to reality) // Retrieved from: <http://www.europe-china.kz/info/69>.
- 22 Transportnaya Strategia RK do 2020 goda. (2005) (Transport strategy of the Republic of Kazakhstan until 2020)// Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P050000075>
- 23 V stranah ATES ne dovolny RZHD (In APEC countries are dissatisfied RZD) (2015)// RBK Ezhednevnya delovaya gazeta// Retrieved from: <http://www.rbcdaily.ru/politics/562949983921420>.
- 24 Vinokurov E.U., Dzhadraliev M.A., Sherbanin U.A. (2009) Mezhdunarodnie transportnye koridory EvrAzEs: bystree, de-shevle, bol'she (International transport corridors of EurAsEC: faster, cheaper, more)// Otraslevoy obzor EABR. – Almaty: EABR. – №5. – 60c.

Жекенов Думан¹, Көшербаев Жан²

¹доктор PhD, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының ага оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: duman.zhekenov@gmail.com, тел.: +7 707 830 7457

²тарих ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және
әлемдік экономика кафедрасының ага оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: kosherbaev.zhan@mail.ru, тел.: +7 777 257 3867

**ШЫҢЖАҢ-ҰЙҒЫР АВТОНОМИЯЛЫ АУДАНЫНЫң
ҚЫТАЙ ИШКІ САЯСАТЫНДАҒЫ
ГЕОСАЯСИ ОРНЫ**

Мақалада Шыңжан-Ұйғыр автономиялы ауданының Қытай ішкі саясатындағы геосаяси орны сарапталып, Қытайдың «батыс бөліктерді игеру» саясаты қазақстандық көзқараспен талқыланған. Бір миллиард төрт жүз миллионға жуық, халқы бар Қытайдың қарқынды экономикалық, дамуы әлемдік күштер балансына түбегейлі өзгерістер енгізуде. Бұл алпауыт мемлекетпен достық, әрі төрекесі тен қатынастарды дамыту – Қазақстан үшін баламасы жоқ бірден-бір қажеттілік. Ал оның Қазақстанмен шекаралас жатқан ШҰАА-ның геосаяси маңызы екі мемлекет үшін де жоғары. Қытай соңғы кезде Батыс аймақтардың экономикалық, дамуын жеделдетті, ал олардың арасында Шыңжан-Ұйғыр автономиялық, ауданы (ШҰАА) ең басты нысан. Жалпы, ҚХР-дың Батыс аймағы, оның ішінде Шыңжан-өлкесі Қазақстан-Қытай арасындағы сауда-экономикалық, өсіреле шекара бойындағы ынтымақтастықты дамытуға терең ықпал ететін аймак. Дегенмен осы шекара бойындағы ынтымақтастықтан, сауда қатынастарынан және мәдени ықпалдастықтан қай тарап үтимді қадамдар жасай алып отыр? Қытай «Батыс бөліктерді игеру» саясаты Қазақстанға және жалпы Орталық Азия аймағына қандай пайдалы, зиянды әсерлер тигізу мүмкін? Аталған түйінді мәселе-лерге ғылыми түрғыдан баға беру Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты үшін аса маңызды.

Түйін сөздер: Қытай, Шыңжан-Ұйғыр автономиясы, геосаясат, Батыс бөлікті игеру.

Zhekenov Duman¹, Kosherbaev Zhan²

¹PhD, Senior Lecture of the Chair of International Relations and World Economy,
Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: duman.zhekenov@gmail.com, tel.: +7 707 830 7457

²Candidate of historical sciences, Senior Lecture of the Chair of International Relations and World Economy,
Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: kosherbaev.zhan@mail.ru, tel.: +7 777 257 3867

**The geopolitical significance of the Xinjiang Uygur Autonomous Region
in China's domestic policy**

The article examines the geopolitical significance of the Xinjiang Uygur Autonomous Region in China's domestic policy and the policy of «Developing Western Regions» from the Kazakh point of view. China's rapid economic development, with a population of about one billion four hundred million people, radically changes the balance of world power. The development of friendly and equal relations with such a huge country is one of the main necessities of Kazakhstan. In recent years, China is intensively developing the economy of the Western regions, among them XUAR is the main object. In general, the Western region of China, in particular the Xinjiang District, affects the development of trade and economic relations and cross-border cooperation between Kazakhstan and China. Yet, which side is making rational steps in cross-border cooperation, trade relations and cultural ties? What positive or

negative influence can the policy of China «Development of Western regions» have on Kazakhstan and Central Asia in general?

Key words: China, Xinjiang Uygur Autonomous Region, geopolitics, the policy of «Developing Western Regions».

Жекенов Думан¹, Кошербаев Жан²

¹доктор PhD, старший преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: duman.zhekenov@gmail.com, тел.: + 7 707 830 7457

²кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: kosherbaev.zhan@mail.ru, тел.: + 7 777 257 3867

Геополитическое значение Синьцзян-Уйгурского автономного района во внутренней политике Китая

В статье рассматриваются геополитическое место Синьцзян-Уйгурского автономного района во внутренней политике Китая и политика «Освоеия западных регионов» с казахстанской точки зрения. Быстрое экономическое развитие Китая, с населением около одного миллиарда четырехсот миллионов человек, радикально меняет баланс мировых сил. Развитие дружеских и равных отношений с такой огромной страной является одной из основных необходимостей Казахстана. А geopolитическая особенность лежащего близ границы Казахстана СУАР-а имеет важное значение для двух государств.

В Последнее время Китай интенсивно развивает экономику Западных регионов, среди них СУАР является основным объектом. В целом, Западный регион Китая, в особенности Синьцзянский округ, влияет на развитие торгово-экономических отношений и приграничное сотрудничество между Казахстаном и Китаем. Все же, какая сторона делает рациональные шаги в приграничном сотрудничестве, торговых отношениях и культурных связях? Какое положительное или отрицательное влияние может оказать политика Китая «Освоеия западных регионов» на Казахстан и на Центральную Азию в целом?

Ключевые слова: Китай, Синьцзян-Уйгурский автономный район, geopolитика, политика «Освоеия западных регионов».

Кіріспе

Қытай Халық Республикасының құрамындағы Шыңжаң өлкесі, сонау ерте заманнан бастап, күні бүгінге дейін Орталық Азиядағы геосаяси жағдайында халықаралық қатынастардағы орны өте күрделі аймақ болып табылады. Шыңжаң Қытайдың солтүстік-батысында орналасқандықтан, онда Қытайдың Орталық Азия және батыс елдерімен қарым-қатынас жасайтын өткелдері орналасқан. Сондықтан Шыңжаң өлкесіндегі кедендей құрылымдардың құрылу және қызмет ету мәселесін зерттеудің маңызы ерекше. Өйткені Қытайдың шетелдермен, әсіресе Қазақстанмен тікелей қарым-қатынастары сол өткізу пункттер арқылы жүзеге асырады.

Қытайдың басқа провинциялары мен қалалары Шыңжаң секілді қоғатеген шет мемлекеттермен шектесіп, құрғақ жолда транспортпен жүк тасымалдау жағынан, осы мемлекеттермен шекаралық бақылау пункттерінің көп болуы жағынан Шыңжаңдан әлдеқайда артта қалып отыр. Шыңжан-Үйғыр автономиялық ауданы шекаралық сауданың дамуынан география-

лық және этнографиялық жағынан ұтымды орналасқан. Шыңжаң сегіз мемлекетпен шектеседі. Шыңжаң территориясында бірінші деңгейдегі 16 мемлекеттік бақылау өту пункті, соның ішінде 14 көлікжолы мен 2 ғарыш бақылау өту пункті бар.

Бұгін Қытаймен қатынастарымыз бұрын-соңды болмаған деңгейге жетті. Біз ауқымды экономикалық байланысты дамытып, халықаралық ұйымдарда аймақтық мәселелер бойынша мұдделерімізді сәтті үйлестіріп отырған көршілерміз. Біздің жаңымызда мындаған жылдық тарихы бар және өте бай мәдениеті мен дүниетанымы мызғымастай қалыптасқан, сондай-ақ өркениет пен берік мемлекеттік идеологияға сүйенген Қытай мемлекеті қарқынды дамып келеді. Бір миллиард төрт жүз миллионға жуық халқы бар Қытайдың қарқынды экономикалық дамуы әлемдік күштер балансына тубегейлі өзгерістер енгізуде [1]. Сондықтан бұл алпауыт мемлекетпен достық әрі терезесі тен қатынастарды дамыту – Қазақстан үшін баламасы жоқ бірден бір қажеттілік деп білу қажет. Ал оның Қазақстанмен шекаралас жатқан ШҰАА-ның геосаяси маңызы екі мемлекет үшін де зор екендігі даусыз.

Қытай соңғы кезде Батыс аймақтардың экономикалық дамуын жеделдettі, ал олардың арасында Шыңжаң үйғыр автономиялық ауданы (ШҰАА) ең басты нысан болып отыр. Жалпы, ҚХР-дың Батыс аймағы, оның ішінде Шыңжаң өлкесі Қазақстан-Қытай арасындағы сауда-экономикалық, әсіресе шекара бойындағы ынтымақтастықты дамытуға терең ықпал ететін аймак. Шыңжаң өлкесі Жібек жолының ажырамас болігі болып табылып, Қытай мен Қазақстанды ежелден-ақ байланыстырып келе жатқан көне аймақтардың бірі. Қазақстандық тарихшы Н. Алдабек: «Ежелгі заманда Шыңжан жерінде Орталық Азияның іргелес жатқан мемлекеттері мен халықтарының ғасырлар бойы жолдары түйісіп, саяси мұдделері бетпе-бет келіп отырған», – деп тұжырым жасайды [2].

Шыңжанмен негізінен Қазақстан Республикасының Алматы және Шығыс Қазақстан облыстары шектесіп жатыр. 1992 жылдан бастап Қытай мен Қазақстан арасындағы шекара аймағындағы өзара сауда айналымының 77%-ы Шыңжаның үлесіне тиген [3].

ШҰАА мен Қазақстан Республикасы арасындағы тауар айналымы жылдан жылға өсуде. 2007 жылы екіжақты сауда айналымы 9,2 млрд., 2008 жылы – 12, 24 млрд. долларға жетті. ҚР мен ҚХР ШҰАА арасындағы сауда айналымының өсу динамикасы 2011 жылы екіжақты сауданың 18 млрд. АҚШ доллардан асады деген болжам жасауға мүмкіндік береді [4]. ҚХР-ғы Қазақстанның бұрынғы өкілетті елшісі Ж. Кәрібжанов бұл жөніндегі өз ойын: «Екіжақты қатынастарды дамыту тұрғысынан алып қарағанда Қытайдың батыс аймағы және әсіресе Шыңжаң өлкесі Қазақстан үшін ете маңызды орын алады» – деп білдірген еді [5].

Яғни екі мемлекет те шекара бойындағы ынтымақтастықты арттыруға мұдделі екендігі даусыз. Дегенмен осы шекара бойындағы ынтымақтастықтан, сауда қатынастарынан және мәдени ықпалдастықтан қай тарап ұтымды қадамдар жасай алып отыр? Қытай «Батыс бөліктерді игеру» саясатының жасырын қадамдары Қазақстанға және жалпы Орталық Азия аймағына қандай зиянды әсерлер тигізу мүмкін немесе ҚР осы саясаттан қандай пайда таба алады?

Осы тақырыпқа қатысты пікір білдіріп, ғылыми негізде ізденістер жасап жүрген ғалымдардың ой-пікірлері әртурлі. Ғалымдардың көпшілігі Шыңжаң-Үйғыр автономиялы ауданының немесе Қытайдың Батыс бөліктерді игеру саясатын

жалпы Қытай саясатына баға беру барысында қарастырады. XXI ғасырдағы қытайдың халықаралық ықпалын зерттеу барысында көп жылдары ҚХР-да жоғары дипломатиялық қызметтерде болған ғалым, саяси журналист, қытайтанушы Мартин Джаскистің «When China rules the World: the end of the Western world and the birth of a new global order» [6] атты еңбегі ерекше қозқарастар мен тың мәліметтерге толы. Аталған автор өз еңбегінде қытайдың саяси жүйесіне баға беруде Батыстық өлшемдерді қолданудың дұрыс еместігін, қытайдың көне өркениетінің және жалпы қытай ұлтының таным-түйсігінің негізінде баға беру керектігін алға тартады. Сонымен қатар, М. Лантейн [7], Д. Шамбах [8,9], Н. Хачигиан [10], Томас Ж. Кристенсен [11], Сюзан Л. Ширк [12], Ж.Фенби [13], М. Леонард [14], Джейфрей Н. Вассерстром [15] сияқты ғалымдардың еңбектерінде XXI ғасырдағы ҚХР саяси-экономикалық дамуына әр қырынан талдаулар жасалған. Қытайдың ұлы күшке айналып бара жатуы немесе қытай басшыларының сыртқы әлем туралы қалай ойланатындықтары туралы, қытай туралы Батыс әлемі қалай ойлануы керек деген сияқты ерекше тұжырымдар жасалған. Аталған ғалымдардың еңбектерінде Шыңжаң-Үйғыр автономиялы ауданының геосаяси маңыздылығы терең сарапталмағанымен, бұл авторлардың еңбектерінен тақырыптың теориялық болмысын зерделеуге мол ақпараттар берілген. Мәселен, 2003-Қытайдың саяси ұстанымдарын, «гармониялық қоғам», «гармониялық әлем» идеяларын сараптау барысында Сань-Франциско университеті АҚШ-ҚХР саясатын зерттеу орталығының қызметкерлері Сюзиан Жюо редакторлығымен бірігіп жазған «China in search of a Harmonious society» [16] атты еңбегі Қытайдың Батыс бөліктерді игеру саясатындағы күш концепциясын қарастырады. Сонымен қатар, Сингапурлық ғалымдардың біріккен «China's power and Asian security» [17] атты ғылыми еңбектері және М. Ли «Soft power: China's emerging strategy in international politics» [18] атты еңбектер арқылы ағылшын тіліндегі ақпараттар легінде тек батыстық қозқарастар тұрғысынан емес, қытайға көршілес мемлекеттердің ғалымдарының қозқарастары тұрғысынан қарауға мүмкіншілік береді. Аталған еңбектердегі қозқарастар мен ақпараттардың құндылығы еш дау тудырмайды, тек бұл авторлардың еңбектеріне біздің толықтырарымыз қазақстандық қозқарас болмақ.

Негізгі бөлім

Теориялық-әдістемелік шолу: Шыңжан Қытай Халық Республикасы үшін XXI ғасырдағы аса маңызды және стратегиялық құнды аймақ болып табылады. Орталық Азия территориясының ішінде, қазактар «Шыңжан» деп атап жүрген, немесе қытайдан аударғанда «жана жер», «жана шекара» деп атаптың жүрген бұл географиялық аймақ «Азия жүрегі», «Тоғысу нұктесі» деп атаптың, онда өмір сүретін халықтар түрлі тарихи кезеңдерді басынан кешірді. Шыңжаның өткен тарихы бұырқанған оқиғаларға толы болды. Бұл жерде отырықшы және көшпелі халықтардың мәдениеті түйісіп, өзіндік өркениет қалыптасты. Яғни аймақта мындаған жылдардан бері тарихи және мәдени жолмен жетіліп келе жатқан дәстүрлі жолдар мен мұрагерлік ғұрыптарды саралау барысында «өркениеттік» ұстанымы кең қолданылуы тиіс. Себебі осы теория негізінде, аймақтағы жағдайлардың ауық-ауық өзгеріп түрганына қарамастан, аймақты өзінің ерекшеліктерін сактаған, біртұтас мәдениет пен саяси құрылым ретінде қарауга мүмкіндік береді. Аймақтың геосаяси маңыздылығының өте жоғары екендігін ескерсек, геосаясат ғылыми бағытының әдіс-тәсілдері ғылыми тұжырымдар жасауға нақты жолдар сілтей алады.

Хань дәүірінен бері «Шыңжан жері» орналасқан аймақты «Батыс Аймак» деп атап оған тек 1984 жылы ғана Цин империясының тұсында провинция статусы берілді. Шыңжаның өткен тарихындағы Қытай мен Ресейдің, КСРОның одағы жүргізген саясаттарының тарихи сабағы Қазақстан ҚХР-дың Шыңжан өлкесімен шекаралас болғандықтан, бұл өлкедегі саяси тұрақтылық біздің еліміз үшін де маңызды. Осы ретте, тарихи-сараптамалық әдіс арқылы аймақтың өткені мен бүгінін толық сараптай отырып, болашақ көкжиектерін анықтауға болады.

ҚХР Коммунистік Партия Орталық Комитеті «Қытайдың батыс белікті игеру стратегиясын» бекітті, Шыңжан атаптың стратегиялық жоспардың маңызды құрамдасты. Шыңжаның Қытай үшін ресурстық корының стратегиялық маңыздылығы, шекара аймақтың экономикалық дамуы, экологиялық қауыпсіздіктің сақталуына және көп ұлттар аралас қоныстанған сынды ерекшеліктері, тіпті Орталық азия экономикалық шенбері аясында маңызды орны және рөлі бар деп есептелінеді. Шыңжан Еуроазия құрлығының ортан болігіне, сондай-ақ Қытайдың солтүстік-батыс болігіне орналасқан. Айналасында

8 елмен шекаралас. Олар: Монголия, Ресей, Ауғанстан, Пәкістан, Үндістан, Тәжікстан, Қыргызстан және Қазақстан. Шекара лениясының ұзындығы 5400 шақырымнан астам болған, Шыңжаның шығысынан батысына дейін 1900 шақырым болған, жалпы аумағы 1 миллион 660 мың шаршы шақырым. Шыңжан Қытайдың көлемі ең үлкен провинциясы саналып, Қытайдың терриория көлемінің 1/6 болігін құрайды [19]. Статистикалық ақпараттар мен контент-анализ жасау, немесе аймақтың саяси, әлеуметтік болмаса этностық ерекшеліктеріне орай когнитивті-карталау әдістерінің жиынтығы тақырыпты әр қырынан әртүрлі қадамдармен қарауга мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Шыңжаңың Қытайдың ішкі саясатындағы орны. Шыңжаның жан саны 2010 жылғы санақ бойынша 21813334 болған, терриориясында 46 ұлттың өкілдері бар. Олардың ішіндегі Қазақ, Үйғыр, Қырғыз, Тәжік, Өзбек, Монгол сынды ұлттар Шыңжаның көршилес елдерінде қоныстанған, тілдері ұқсайды, қандастық байланыстары үзілмеген, қарым-қатынастары тығыз, халық арасындағы сауда барыс-келістері атамзаманнан бастау алған. 2000 жылдың алдындағы «Ұлы жібек жолы» Қытайдың байырғы заманынан бастап таяу заманға дейін, Евразия ішкі құрлығы аймағымен байланыс каналы болған. Қазіргі таңда Шыңжан Үйғыр автономиялы ауданының қарамағындағы, Тяньшань тауының екі бөктері және ТМД елдерімен шекаралас аймақтар, сол Қытайдың байырғы Хан дәүіріндегі династияның батыс болігіндегі елдермен сауда байланыс жасайтын «Ұлы жібек жолының» маңызды өткелдері болған. ҚХР КП ОК-нің XI кезекті жалпы мәжілісінен соң, мемлекеттің ашық есік саясатының атқарулына ілесіп, Шыңжан да сыртқа есік ашу қадамын бастады. Мемлекеттің бар күшпен қолдауында автономиялы аймақ дұрыс бағдар ұстанып, көптеген жұмыстарды қолға алды. Ашықтық саясаттағы өнірлер мен аймақтарды үздіксіз көздейті. Сыртқа есік ашу қадамын тездетіп, алғашқы қадамда Шыңжаның томага түйік халың өзгертіп, экономиканың дамуын жандандырды [20].

Біріншіден, мемлекет ілгерінді-кейінді Шыңжаның 24 ауданы мен бес құлықтық кедендерде ашық есік саясатын атқарып, Шыңжаның сыртқа есік ашуы үшін аймақтық бағдар белгіледі. 1979 жылы мемлекет Үрімжі, Шыхызы,

Тұрпан қатарлы 13 кала мен аудандарда ашық есік саясатын жолға қойды. 1979 жылы Құлжа, Бұратала сияқты 11 қала мен ауданың ашық есік саясатын қолға алғып, Шыңжаңның ашық есік саясаты атқарылған қала мен аудандардың санын 24-ке жеткізді. 1983 жылы терістік шыңжандағы Қорғас пен түстік шыңжандағы Турчат саудалық кедендерінде қайтадан ашық есік саясатын аткарды. Қытай және Пәкістан Хунджираб кедені де 1986 жылы үшінші дүние елдеріне ашық есік саясатын ұстанды. Міне, бұлар Шыңжаң мен Кеңес Одағы, Пәкістан және Орта Азияның барыс-келіс жасауына жол ашты. 1990 жылы Алатау кеденінің реесми құрылғанын жариялады, Алатау кедені шыңжаң Құратала монғол автономиялы облысына қарасты Алатау аулында орналасқан болып, қытайдың еуропаға шығатын маңызды қақпасы есептеледі. Осы құрлықтың шекара өткелдерінде ашық есік саясатының атқарылуы Шыңжаңның көршілес елдермен тікелей саудалық барыс-келіске түссе алмайтын жағдайын өзгертті, Шыңжаңның тек шығыстағы теңіз порттары арқылы ғана халықаралық сауда жасайтын тарихына нүктө койылды, әрі Шыңжаңның Орталық Азия нарығына бет алуына жол ашты. Екіншіден, шетел инвестициясын тарту үшін, мемлекет әр түрлі қолдау саясаттарын жолға қойды. 1987 жылы қыркүйекте мемлекет Үрімжі, Құлжа, Шыхызы және Қашкарда шетел инвесторлары қаржы қосқан қасіпорындарды кеден салығынан босатып, женілдіктер жасады.

Қытай мемлекет меншігіндегі емес экономиканы қолдау мақсатында, ортақ игіліктену ұстанымын негіз еткен әр түрлі экономикалық құрылымдар ортақ дамитын жалпылық түзімдегі құрылымды қалыптастыруды. 1992 жылы желтоқсанда автономияның халық үкіметі «Шыңжаң үйғыр автономиясының жекелік қасіпорындарды дамыту ережесін» жариялады, жекелік қасіпорындардың дамуы үшін саясаттық қолдаулар жасады. 1993 жылы автономияның парткомы қызмет мәжілісін ашып, жекелік қасіпорындардың экономикасын дамытуды неғізгі тақырып ете отырып, қасіпорын экономикасының жылдам дамуға мүмкіндік берудеген ұстанымды ортага қойып, жекелік қасіпорындар экономикасының дамуын жеделдетті әрі оған қолайлы орта ұйымдастыруды. 1999 жылы 16 шілдеде автономия партияның сегізінші жиналышының тоғызыншы мәжілісінде «Шыңжаң-Үйғыр автономиясы жеке қасіпорын экономикасы ережесі» қабылданып, жеке қасіпорын экономикасын заңдық жақтан кепілден-

діріп, тұтас жеке қасіпорын экономикасының дамуын тездедті. XX ғасырдың 90-жылдарына келгенде Шыңжаңның ашық есік саясаты каркынды қадам алды.

1991 жылы Кеңес одағы ыдыраған соң, Шыңжаңның төнірегінде өзгерістер болды. 1991 жылы қарашада автономиялық партия мен халық үкіметі «ашық есік саясатын одан ары дамыту қарарын» жасады.

1992 жылы көктемдегі Дэн Сяопиннің оңтүстікке сөйлеген баяндамасы бүкіл ел халқының идеясын тубегейлі азат етті. Автономиялы партком дер шағында есік ашу қадамын жеделдету, Шыңжаң экономикасының дамуын тездедету белгілемесін қолға алғып, сыртқа есік ашудың негізгі жолын бекітті: географиялық және энергия қайнарындық абзалдылықты сәулелендіріп, сауданы ілгерілету, өнеркәсіптенуді жеделдету, халықаралық сауданы ұлғайту, іш пен сыртты байланыстыру, саудалық кедендерді ортақ құру, Шыңжаңды отандық және шетелдік тауарлардың тасымалдау базасы етіп құру, батысқа экспорттайдын товар өндірісінің базасы әрі товарлық жөрменке орталығы ету, көршілес мемлекеттердің шекаралық саудасы мен экономикалық жақтан селбесуді бар қүшпен қолдау сияқты қадамдарды іске асыра бастады. Автономия сыртқа есік ашудың маңызды түйіні ретінде шекаралық сауда саясаты мен тауар айналымы саясатын жандандыруды. Шыңжаңның шекаралық саудасының дамуын бар қүшпен ілгеріледі.

1992 жылы сәүірде автономиялы партком мен халық үкіметі мемлекеттік істер басқармасының «Шыңжаң-Үйғыр автономиясының ашық есік саясатын одан ары дамыту қаулысынан» еki бағытты сыртқа есік ашу саясатының жалпылық жобасын ортага қойды. Ол дегеніміз бірінші шекаралық өнірлерде ашық есік саясатын атқару болатын.

Маусымда мемлекеттік істер басқармасы автономияның жалпы жоспарын макұлдаап, 8 түрлі женілдік саясатын белгіледі. Оның негізгі мазмұны төмендегідей болатын:

1. Автономияның сыртқы саудадағы инвестицияны бекіту құқығын кеңейту, Инвестиция жалпы мөлшері мемлекет белгілеген көлемнің ішінде болу, құрылышы мен экономикасы мемлекет жағынан өлшенбейтін сыртқы сауда инвестиациясын автономиялық үкімет өзі тексеріп бекітеді, сертификат таратады және өнеркәсіптік лицензия жақтарын бекітеді алады.

2. Автономияның көрші елдермен болған экономикалық, техникалық селбестігін тексеріп бекіту құқығын кеңейту, мемлекет бел-

гілеген қаржы мөлшері, жұмысшылар саны көлемі ішінде экономика техникалық селбестік бағдарламасы мен жұмыстық селбестік бағдарламасындағы амалиятық мәні бар доклад, келісімшарттарды автономиялық үкімет өзі тексеріп бекітеді.

3. Импорт етіп жұмыс жүргізетін органдар товар айырбастап сауда жүргізуіне, шекара өнірлер, облыстар мен шекаралық қалалар мен аудандарда шекара сауда компаниясын құруына болады. Мемлекетке импорт етілуіне тыйым салынған, серіктес елдерде өндірілген автотоварлар 1995 жылдан бүрін барлығы ашық болады. Жұмыс жүргізу құқығы бар органдардың жұмыс жүргізуіне болады. Импорт етуді тексеріп бекіту жайлы құжаттарды жасамайды. Импорт ету рұқсатын тегін алады.

4. Үрімжі қаласын онан ары ашық ұстап, Үрімжіде теңіз жағалауындағы ашық қалалардың саясаттарын жүргізу.

5. Құлжа, Бұратала, Шәуешек қалаларын ашық ұстап, бұл қалаларда Чи Хай қаласындағы сияқты мемлекет жағынан берілген шекаралық қалалардың саясатын жүргізу.

6. Онтүстік Шыңжанда шекара саудасына мемлекет жағынан белгіленген қазіргі атқарылып жатқан әр түрлі женілдік саясаттардан басқа кеңшіліктерді беру. Онтүстік Шыңжандағы құрлықтық кедендері арқылы солтүстік Шыңжаның жергілікті тауарларын экспорттау.

7. Өндіріс құрылыс жасактары, Үрімжі қаласы, Іле аймағы, Бұратала Монгол автономиялы облысы, Тарбағатай аймағы және Қашқар аймағының шетелге шығатын адамдардың тексеріп бекіту құқығын белгіледі. Үкімет ісімен көрші елдерге шығып сауда жасауына, жұмыс істейтін аудан дәрежелі адамдарға тексеріп бекіту құқығын беру. Бір рет тексеріп, паспорт тарату, бір жылда көп рет қайтып тұруына катысты шаралар бекіту.

8. Бір миллион юань несие бөлініп, Шыңжаның сыртқа сауда экономикасының дамуын қолдау [20].

1992 жылы қыркүйекте премьер министр Ли Пэнның Үрімжідегі шекара өнірлік жәрменекесінің лентасын қиды. Үрімжі жәрменекесінің ашылуына қатысқан әр провинцияның жауапты адамдары жиналысында, Ли Пэн былай деп атап көрсетті: «Үрімжі жәрменекесі бір жылда бір рет өткізуі керек және әрбір жыл өткен жылдан жақсы болуы міндетті».

1993 жылы батыс терістікегі бес провинцияның партия үкімет басшылары Үрімжіге жиналып, батыс терістік аймактардың тұнғыш

рет бірлескен жиналысы өткізілді. Бес провинцияда ортақ жол салып, бірлесіп батысқа жүру, ашық болу арқылы менгеру жалпы жоспардың атқарылуын тездетуді алға қойды. Қарашада Шыңжандағы сыртқа ашық қала мен аудандардың саны 58-ге жетті. Мұның ішінде 33 аудан түгелдей сыртқа ашық ұсталды. 1994 жылды Ли Пэн Орталық Азиядағы 5 мемлекет пен Монголияға сапарында, Қытай мен көршілес мемлекеттер арасындағы сауда қарым-қатынасы жөніндегі мәселелер қарастырылып, өзара байланыстар жаңа деңгейге кетерілді.

1995 жылды қыркүйекте мемлекеттің бекітуімен Шыңжандағы 16 аймақ, облыс қалалар түгелімен ірі сауда жүргізу құқығынан иғіліктеніп, халықаралық маркетингке шықты. Шыңжаның сыртқы саудасына жаңа күш әкелді. Шыңжан 60-тан астам мемлекет пен өнірлермен экономикалық сауда қатынас орнатты.

1992 жылы мемлекет бекітуімен Шыңжанда бір жоғары жаңа техника өндіріс менгеру аймағы, З экономика техникалық менгеру аймағы мен З шекара экономикалық селбестік аймағы құрылды [21].

1992 жылы маусымда автономия халық үкіметі «Үрімжі жоғары техника өндірісін менгеру аймағының бірнеше саясаттарын уақытша белгілемесін» ұйғарып, саясаттық қолдау жасады.

Одан өзге 1992 жылы желтоқсанда Шыңжан-Үйғыр автономиялық үкіметінің бекітуімен Шыхызы экономикалық, техникалық менгеру аймағы мен Күйтүн экономикалық, техникалық менгеру аймағы құрылды. Мемлекеттік істер басқармасы ерекше аймактарды бекітуімен Құлжа қаласы шекаралық экономикалық селбестік аймағы, Бұратала қаласы шекаралық экономикалық селбестік аймағы, Шәуешек шекарлық экономикалық селбестік өнірі құрылды.

Кедендердің құрылуы автономияның «екі ленияны» бойлап ашық есік стратегиясын жүзеге асырудың алғы шарты және «Шығыс пен Батысты тұтастырудың» маңызды болімі болатын. Батыс терістік халықаралық жол торабының маңызды құрамадас болілгі. Бұл кезде кедендердің ашылуы мен құрылуында көптеген алға ілгерілеушіліктер болды. Сексенінші жылдарда ашылған жеті кеден негізінде 1991 жылы ашылған Хұң Шанзүй кедені, Ұластай, Лаужияу кедені қатарлы З кеден мен Шыңжан мен Монголия тікелей экономикалық сауда қатынасын жүргізді.

1992 жылы Бақты, Жеменей, Ақтүбек, Дулаты, Музарт қатарлы кедендер ашылды. Бақты өткелі 1994 жылы мемлекет жағынан бірнеші санаттағы кеден, 1995 жылы шілдеде

үшінші мемлекетке ашық болды. Бұл бес кеденің ашылуы Шыңжаңың Қазақстан Республикасы сияқты тәуелсіздік алған елдермен сауда экономикалық қатынасын тездедті.

Индия мен Ауғанстаннан басқа Шыңжаңмен шекаралас көрші елдер түгелімен шекаралық сауда серіктестік қатынасы орнатылды. Бұл Шыңжаңың шекаралық саудасының дамуы мен тұтастай сыртқа ашық болуына тиімді жағдай жасады.

1992 жылдың басында мемлекеттің үйгариымен шекара құрылышын бекемдеу үшін автономияда кедендерге басшылық тобы құрылып, шекара құрылышын біртұтас бақылап жетекшілік етті. Қорғас, Арасан, Бақты, Торғайты кедендері автономиялық негізгі кедендер болып белгіленіп, кеден негізгі құрылышын қүшейтті.

1994 жылдың сонында жалпы 450 млн. юан қаржы шығарып, Хунджалаб, Торғайты, Жеменей, Арасан, Қорғас, Бақты, Қызылтау қатарлы кедендерге баратын тас жол мен Арасан, Қорғас шекараларының темір жол транспорт бекеттерін салу, кеңейтіп салу құрылышы жүргізілді. Үшінші дәрежелі тас жолдар ұзындығы 793 км, екінші дәрежелі тас жолдар 51 км, бірінші дәрежелі тас жол ұзындығы 5.4 км, қала жол ұзындығы 1.5 км, төрт жаңа салынған көпір ұзындығы 232 км, Ұластай, Музарт, Дулаты шекараларына баратын қарапайым тас жол ұзындығы 252 км салынып бітті [22].

1992-1994 жылдары мемлекет пен автономияның шекара құрылышына жұмсалған қаржысы 200 млн. юаннан астам болды. Жынхыдан Арасанға баратын ұзындығы 75 км-лік 110 кв электр құрылышы, Шыңғыскозыдан Арасанға ұзындығы 35 км-лік 35 кв электр құрылышы, Жеменей кеден тексеру орны, Арасан-Бұратала транспорт құрылышы, Арасан, Қорғас, Бақты тексеру құрылымы, қалалық үкімет құрылышы, қойма және кеденің негізгі құрылымдары салынды [23].

Көп жылдық талпыныстар мен атқарылған шаралар нәтижесінде Шыңжаң құрлықтың кедендерден тауардың тасымалдануы біртіндеп жоғарылады. Кеденің негізгі жабдықтары мен аспаптары біртіндеп толықтанды. Шыңжаң кеден құрылышының тұрақты құрылымы қалыптасты. Авиациялық, құрлықтың кедендердің автономияның батыс терістігін дамытудағы орны мен рөлі тіпті де қүшеді.

Шыңжаңың төңірегіндегі көршілес елдер, әсіресе орта азиядағы бес елдер егемендік жариялағаннан кейін белсенді тұр-

де реформаларды жолға қойып, шетелмен байланыстарды кеңейтуде, аймақтық экономика интеграцияны қүшетту, сонымен бірге Орта Азия, Оңтүстік Азия, Батыс Азия және дүниедегі басқа елдермен аймақтар арасында сауда-саттық байланыстарды дамытады. Шыңжаң Ұйғыр автономиялы ауданы осы аймақтармен жақын көрші болып, дүние жүзінің саяси ортасының орныға түсініе байланысты, Қытаймен көршілес елдер арасындағы экономика қалпының көптанаптық орталықтандыру даму үрдісіне енуі, Қытаймен көршілес елдер арасындағы байланыстардың жақсаруын және Қытай өз ішінде батыс бөлікті игеру саясатын арқау ете отыруы, Шыңжаңың сыртқы экономикасының дамуна таптырмас мүмкіндік беріп отыр. Шыңжаң Азия экономика шенбері, Орталық Азия және Оңтүстік Азия экономика шенберінің қызылышқан аймағында тұр, сол себепті де көптеген талаптар мен орайларға дөп келіп отыр. Шыңжаңың алдында тұрған мәселелер, оңтүстік пен солтүстікті тұтастыру, шығыспен байланыстырып батысқа шығару, өнірдің артықшылықтарын пайдаланып, даму науқаның кең жаю, белсенді түрде көршілес елдермен қосалкы аймақтық қауымдасу үдерістеріне қатысу, сыртқы экономиканы жаппай дамыту, экспорт көлемін ұлғайту, көршілес елдермен жоғары деңгейдегі, ұзак мерзімді экономикалық селбесуді қалыптастыру болмақ, сонымен қатар атаптап мәселелердің шешімін табу, Шыңжаңың 21 ғасырда орнықты даму жолына тұсу шарттарының бірі болмақ.

Қытайдың «батыс бөліктерді игеру» саясаты. Қытайдың Батыс бөлікті игеру стратегиясы – Қытай Халық Республикасының жалпы әлеуметтік даму стратегиясының құрамдас бөлігі болып табылады. Қытайдың «Ши бу – Батыс бөлік» дегені – Қытайдың жерінің орта-батыс өнірін мензейді. Онда Қытайдың жалпы жер көлемінің 50 пайызын, жалпы тұрғындар санының 22 пайызын, Қытайдағы аз санды ұлттар халқының 80 пайызын қамтыған он провинция мен автономиялы аудандар орналасқан.

Қытай Халық Республикасы өзінің «Батыс бөлікті қауырт игеру» стратегиялық жоспарын 2000 жылдан жүзеге асыра бастады. Бұл Қытайдың кезек-кезегімен, рет-ретімен іске асырылып кележатқан әлеуметтік даму бағдарламаларының аса зор көлемдегі ең курделісі болып табылады. Батысты игеру бойынша қазіргі заманғы мемлекеттік бағдарлама бұрынғы компаниялардан төмендегідей ерекшеленеді:

- біріншіден, Батысты игеру XX ғасырда ҚХР-дың маңызды стратегиялық мақсаты ретінде танылған;

- екіншіден, орталық саяси және мемлекеттік органдардың жұмысын бастамас бұрын, негізгі жалпы даярлау жұмысы жүргізіледі. Үл бағытта алдыңғы жылдардың тәжірибесі жинақталған;

- үшіншіден, жалпы мемлекеттік компаниялардың басталуына дейін барлық батыс аудандарына мамандар, технологиялар келе бастады, құрылыш жұмысы тарады [2];

- төртіншіден, шыныайы экономикалық база мен қаржы қайнар көздерінің негізінде көшіп-қону процестерінің өзектілігі орын алған 9-ыншы бесжылдық пен келесі онжылдыққа әлеуметтік-экономикалық дамудың мемлекеттік жоспарының негізгі бөлігі болған кешенді жоспар даярланған [2].

Дәл осы жерде салыстырмалы түрде Қазақстан үшін үлкен қызығушылық тудыратын ШҰАА-ның жағдайына тоқталып өткен жөн:

- біріншіден, ШҰАА – Қытай мен Қазақстан үшін маңызды стратегиялық аудан;

- екіншіден, ШҰАА-да біздің отандастарымыздың 1 миллионнан астамы, қазақдиаспорасының қебі тұрады;

- үшіншіден, Батысты игеру бойынша ҚХР-дың мемлекеттік бағдарламасында ШҰАА негізгі орынды алды;

- төртіншіден, барлық көшіп-қону компанияларындағы көшіп-қону ағынының көп бөлігі ШҰАА-ға бағытталады;

- бесіншіден, ШҰАА табиғи ресурстарға, құнтарлы жерге, мұнай-газ кен орындарына бай аудан болып табылады [2].

Шыңжан Үйғыр Автономиялы ауданы ҚХР-дың батыс қақпасы болып табылады және ол Қазақстан мен Қытай арасындағы қатынас жолдары өтетін жалғыз аймақ. Екі мемлекет арасындағы барлық көлік магистральдары: әуе, теміржол, автомобиль жолдары ШҰАА арқылы өтеді, екіжақты сауда көлемінің 80 пайызы ШҰАА-ның еншісіне тиеді, бұған қоса бүкіл Қазақстан – Қытай шекарасы ШҰАА-ның териториясына жапсарлас жатыр. Шыңжан ҚХР-дың батыс солтүстік шекара өніріне орналасқан шекара линиясы ұзын, стратегиялық орны ерекше маңызды елдің орнықтылығы мен қауіпсіздігін қорғауда маңызды рөл аткарады. Сондай-ақ шетелдермен экономика, мәдениет ауыстырудың терезесі, сондықтан хань ұлты мен этникалық топтардың өз ерекшеліктерін қайткенде толық дамыту және оларды органикалық

түрде бірлестіру – мемлекеттің экономикасы мен қоғам дамуының кепілі [4].

Ойталқы (дискуссия)

Әлемге аян, Қытай Компартиясы 1978 жылы желтоқсан айында өткен XI кезекті III пленумында қабылдаған «әлеуметтік реформа жүргізу, есікті ашық ұстау» деген бас бағдарламасы бойынша, жоспарлы түрде алдымен аграрлық салаға, одан соң сауда-өнеркәсіп саласына, одан соң білім-ғылым саласына реформа жүргізу арқылы Қытай қоғамын жоспарлы экономикалық жүйеден нарықтық экономикалық үрдіске ауыстырды. Сонымен қатар, Шығыс Оңтүстік теңіз жағалауындағы аудандарды, одан соң Шығыс Солтүстік пен Яньцзы өзені бойындағы Орталық аймақтарды дамыту жоспарын іске асырды. Соның нәтижесінде, Қытай әлемдегі ең қуатты мемлекеттер қатарынан орын алды. Бірақ Қытайдың ішкі әлеуметтік дамуында аймақтық айырмашылықтар пайда болып, қоғамдық қайшылықтар белен алды. Өйткені, әлеуметтік-экономика және ғылым-техника саласында Қытайдың Шығыс оңтүстік және Шығыс солтүстік аймақтарының дамуы қарқынды болды да, Батыс және Батыс оңтүстік аймақтары салыстырмалы түрде баяу дамып, олардан артта қалып қойды. Соның салдарынан әртүрлі әлеуметтік қарама-қайшылықтар орын алды.

Біртұтас елдің әлеуметтік дамуында аймақтық айырмашылықтардың тым алшақтап кетуінің соңы жақсылыққа апарып соқпайтыны белгілі. Сондықтан Қытай басшылары, ондай қайшылықтарды шешудің жолын Батыс бөлігін дамытудан қарастырды.

1999 жылдың маусым айында Қытайдың Батыс аймағындағы бес провинция мен автономиялы аудандардың басшыларының қатысуымен Ши ань қаласында өткен конференцияда Цзян Цзяминь сөз сөйлеп: «...Батыс бөлікті қауырт игерудің экономикалық, мәдени, саяси, әскери және әлеуметтік маңызы айтып тауықсызыз ерекше. Батыс бөліктің орнықтылығы болмаса, бүкіл елде тұрақтылық болмайды. ... Батыс бөлікті игеруді тездету – ұлы жүйелі құрылыш, сондай-ақ ол бұрын-сонды болмаған машақтты тарихи міндет. ... Біз белді бекем байлап, бірнеше он жылда, тіпті толық XXI ғасыр бойы күрес жүргізу арқылы, шаруашылығы шалқыған, қоғамы дамыған, тұрмысы орнықкан, ұлттары ынтымақтасқан, тау-өзендері жайнаған Батыс аймақ құрамыз» [3] – деп атап көрсетті. Міне,

бұдан Қытай үкіметі Батыс бөлікті игеру әрекетін өзінің ең маңызды жұмысы ретінде XXI ғасыр бойы жүргізетінін аңғаруға болады. Алдына ұзак арман кою, оған ғасырылық жоспарлар жасау және оны бес, он жылдық бағдарлама бойынша біртіндеп іске асыру – қытай елінің дәстүрлі ерекшелігі болып табылады.

2000 жылы 16 қантарда ҚХР үкіметінің қасынан Батыс аймақты игеру басшылық тобы құрылды. Оның жетекші болып сол кездегі Қытай үкіметінің премьер-министрі Чжу Жунцуу, оның орынбасары болып сол кездегі премьер-министрінің орынбасары, қазіргі премьер-министр Вэн Цзябао тағайындалды. Соған сәйкес, орталық-батыс бөліктегі провинциялар мен автономиялы аудандық үкіметтердің қасынан да Батыс бөлікті игеру басшылық топтары құрылып, ұлы стратегиялық жоспарды іске асырудың нақтылы бағдарламаларын жасауды қолға алды. 2000 жылы қазанда «Қытай үкіметі Батыс аймақты игерудің саясаттық шаралары» (2000 ж. № 33 қаулы) жариялады. Сондай-ақ Батыс бөлікті игеруге жұмсалатын қаржыны жергілікті үкіметтерге бөліп беріп, игеру жұмысын бастап кетті.

Қытайдың Батыс аймақты игеру стратегиялық жоспары экономиканың белгілі бір саласын ғана дамыту емес, жалпы қоғамды кешенді түрде ілгерілетуді көзделген. Жүйелеп айтқанда, ол әлеуметтік кешенді құрылыштарды, экологияның көргауды, экономикалық секторларды реттеуді, ғылым техника мен білім беруді дамытуды толық қамтыған әлеуметтік прогрессивті тездетудің нақтылы шаралары қарастырылған күрделі жоспар. Бұған қытайлар ойланып толғанып, үлкен дайындықпен келді. Қолда бар деректерге жүгінсек, Қытай үкіметі алғашқы үш жыл ішінде мемлекеттік бюджеттің құрылышы қаражатынан Батыс аймакқа 270 миллиард юань жұмсаған. Бұдан сырт инфрақұрлымаға 200 миллиард юань, әлеуметтік істерге 10 миллиард юань қаржы істеткен көрінеді. Одан кейін де жұмсалатын қаржының көлемі жыл сайын өсіп отырғандығы белгілі [13].

Дегенмен де, Қытай үкіметі өзінің Батыс бөлігін қауырт игеру стратегиясындағы «маңыздыларының ішіндегі маңыздысы – Шыңжанды қауырт игеру» деп санайды. Өйткені Шыңжан Қытайдың ең батысындағы жері кең (1.6 млн шаршы км. асты), табиғи ресурстары мол, аз санды ұлттары көп, шетелдермен іргелескен өлке. Сондықтан Шыңжанды қауырт игерудің Қытай үшін саяси стратегиялық маңызы айрықша болмақ. Ал Шыңжаңның әлеуметтік

жағдайындағы өзгерістер Қазақстан мен Қытай қарым-қатынастарына әсер етуі сөзсіз. Сондықтан Шыңжаң үйғыр автономия ауданының әлеуметтік дамуындағы жағдайларға көбірек назар аударуға тиіспіз.

ҚХР үкіметінің Батыс бөлікті игеру стратегиясына сәйкес 2000 жылы Шыңжан үкіметінің жанынан «Шыңжан Батыс бөлікті қауырт игеру кеңсесі» құрылды. Ол «Батыс бөлікті игеру – Шыңжанды қауырт игеру жоспарын» дайындалды. Осы «Жоспар» негізінде Шыңжан үкіметі «Инвестиция тартудың саясаттық белгілерін», «Шетелден инвестиция тартудың бірнеше саясаттық белгілемелері» қатарлы бірқатар заң-ережелік күші бар шешімдерді қабылдады [16]. Сондай-ақ Шыңжанды қауырт игерудің басты мақсаттарын анықтады. Онда Шыңжан «XXI ғасырдың алғашқы он жылында әлеуметтік дамуға қолайлы орта жарату; ішкі дамудың қуатын арттыру, өзін-өзі игеру мүмкіндігін жоғарылату және қауырт игерудің жақсы механизмін қалыптастыру; қауырт игеру арқылы Шыңжанды бүкіл мемлекет қолемінде ең үлкен сапалы мақта өндірісі, мақта-мата өндірісі, астық өндірісі, мал шаруашылық өндірісі, жеміс-жидек, кант қызылшасын өндіретін және оларды өндійтін базага айналдыру; мұнай-газ өндірісі және мұнай-газ химия өнеркәсіп өндірісі базасына айналдыру арқылы, бүкіл ұлттық экономиканың дамуының тың тірегі етіп құру» көзделген. Бұл мақсатты олар алты түрлі жетекші бағдарлама бойынша іске асырмақшы. Солардың алғашқы үш бағдарламасын атап айтуда тұрады:

1. Табиғи ресурстық потенциалды негіздік өнімдер нарығын кеңейту стратегиясына өзгерту, негіздік инфрақұрлыымдық құрылыштарды жақсарту, өндіріс құрылымдарын оңтайландырып, нарық сұранысы бойынша экономикалық қимылдарды жүргізу.

2. Экономикалық өнімділікті жоғарылатуды шаруашылық істердің басты мақсаты ету.

3. Әлеуметтік жүйеге жаңалықтар енгізу. Сыртқа есік ашуды кеңейту арқылы Шыңжанды игеруге кең бостиқ орта қалыптастыру.

4. Осы мақсатқа жетудің нақтылы жоспарлары да жасалған. Мысалы, Шыңжан XXI ғасырдың алғашқы үш жылында халық шаруашылығының даму қарқының 8 пайызға жеткізу. Ал 2004 жылдан 2010 жылға дейін ішкі өндірістің жылдық өсу қарқының 10 пайыздан асыру. Сол үшін Шыңжан үкіметі су құрылышы, көлік қатынасы, энергетика, байланыс коммуникациясы қатарлы аса маңызды кешендік инфрақұрлымдарды салу

арқылы, Шыңжанды аса зор көлемде игерудің негізін мықтап орнату жоспарын жасады [14].

Демек, бұл Қытайдың Батыс бөлікті игерудің алғашқы сатысындағы жетістігі. Зор көлемдегі қауырт игеру осы жылдан басталмақ. Оның дайындық құрылыштары қарқынды жүргізілуде. Солардың ішінде тек су құрылыштарын атап айта кетейік. Шыңжан үкіметі жаңа су құрылыштарын салуды басты орынға қойды. Олар 2010 жылға дейін бірнеше өзендерді арнасынан бұрып ағызатын ірі каналдар мен су қоймаларын салу жұмысын жүргізіп жатыр. Атап айтқанда, Үрімші қаласы мен Қарамайлы қаласының су проблемасын түбебейлі шешу үшін, Қара Ертістен Жоңғар ойпаты арқылы Қарамайлы қаласына баратын канал іске қосылды. Енді Қара Ертіске құятын Буыршын өзенінен Үрімші қаласына бағытталған ірі канал құрылышы қолға алынды. Сонымен қатар, ол шөлейт жерлерді басып өтетін бұл каналдың бойын жағалатып, тез өсетін ағаштар егіп, құмдауыт даладан жасыл белдеу жазира қалыптастырып, оны ағаш материалдары базасы мен сұтті сиыр өсіру базасына айналдыру шаралары да қатар жүргізілуде.

Ал Іле аймағында Іле өзенін бұру каналы мен үлкен су құймасын салу құрылышы өзінің алғашқы жоспардағы жұмысын аяқтап қалды. Бұл құрылыш Иленің Тоғызтарау ауданы мен Текес ауданының қызылсқан қарсаңында салынуда. Олардың Іле өзенін белгілі мөлшерін бұрып ағызатын канал салудагы мақсаты екеу. 1 – Іле өнірінен 120 мың гектар тың жер игеріп, оны Шыңжан биязы жүнді қойын өсіретін және ет пен сұтті бірдей беретін сиыр өсіретін базага айналдару. 2 – Іле өзенінің негізгі қайнар көзінің бір саласы болған Көксу өзенін Тянь-Шань тауының аржағына тесіп өткізіп, онда суалып бара жатқан әйбіху көлінің экологиялық проблемасын шешуге пайдалану. Демек, Қытайдың Батыс аймақты игеруде немесе Шыңжанды қауырт игеруде трансшекаралық Қара Ертіс пен Іле өзендерінен жаңа каналдар салу мен ірі су құймаларын жасауы, қалайда ол өзендерден Қазақстанға келетін су мөлшерін азайтатындығы сөзсіз. Тек су мөлшері азайып кана қоймайды, сонымен қатар, ол өзендер бойындағы кәсіпорындардан шығарылатын ылас сулар ол өзендерге құйылып кетпеүіне кепілдік жасалмаған. Соңда одан келетін зардапты алдымен Қазақстан тартады. Бұл мәселе екі ел қатынастарына жағымсыз жағдай тудыруы әбден мүмкін. Оны Қытай басшылары жақсы түсінеді. Соңдықтан өткен жылды мамырда Қазақстан Республикасы-

ның призиденті Нұрсұлтан Назарбаев Қытайға мемлекеттік сапармен барып Ху Цзинтаомен кездескенде, Қытай президентінің: «Қытай трансшекаралық су ресурстарын әділетті әрі тиімді пайдалану жағында» [19] деп, алдын ала ескерткендей болуы сол себептен екені белгілі.

Дегенмен Қытайдың Батыс аймақты игеруі немесе Шыңжанды қауырт игеру жоспарының іске асырылуы Қазақстан үшін де көптеген тиімді орайлар әкеліп отырғандығын ескеруіміз және одан пайдалана білуіміз керек. Шыңжан үкіметі ішкөрі өлкелерден және шетелдерден инвестиция тартудың зандық негіздерін жариялады. Қазір Шыңжанға Орталық үкіметтің бюджетінен тыс, жергілікті үкіметтер мен ірі компаниялар және жеке саудагерлердің қаржысы құйылуда. Сонымен қатар Шыңжаннан жұз мындаған еңбек күштері де ағылып келуде. Соның нәтижесінде, қазір Шыңжанда өндіріс қызып, базар қайнай бастады.

КХР Шыңжан үйғыр автономиялы районы үкіметі 2000 жылы 30 тамызда «ШҰАР шетел инвестирларын инвестиция салуға ынталандырудың бірнеше саясаттық белгілемелерін» мәлімдеді. Ол жалпы 25 тараудан тұратын белгілемеде, инвестиция салатын жетекші өндіріс секторлары, женілдік саясаттары және тартылған инвестиацияға кепілдік беру мәселе-лері нақтылап айқындалған. Атальмыш белгілеменің 5-ші тарауында: Шетел кәсіпкерлерінің инвестициясымен құрылған кәсіпорындардың он жылдан артық жұмыс істегендеріне, шетел инвестиациясы кәсіпорындары мен шетелдік кәсіпорындарының пайдастын алынатын жергілікті салықтан босатылады» [12] – деген сияқты кәсіпкерлерге көптеген женілдіктер көрсетілген. Соған орай, шетелдік кәсіпкерлер Шыңжанға инвестиация әкеле бастады. Демек, Шыңжанды қауырт игеру науқаны және соған сәйкес қабылданған заң ережелер мен саясаттық белгілемелер қазақстандық кәсіпкерлердің Шыңжанға инвестиация салуына ете қолайлы болып отыр деп санаймын. Өйткені, Қытай үкіметі Шыңжан тұрғындарының жалпы саны таяуда 30 миллионға жетеді деп отыр (іс жүзінде одан да көп болмақ). Адамның көп болуы әлеуметтік сұранысты қобейтеді, яғни оның өзі үлкен нарық. Оның үстінен Қытайдағы еңбек күшінің арзандығы өндірген тауардың өзіндік құнының жоғары болмауына кепілдік береді. Қазірдің өзінде Қазақстан өндірген азық-түлік пен сусындар Шыңжан базарында жоғары бағада сұраныска ие.

Қорытынды

Қытай Халық Республикасының құрамына Шыңжаң-Ұйғыр автономиялы аудан ретінде енген бұл өлкө өзінің халықаралық қатынастардағы геосаяси, геостратегиялық маңызын сақтап, қазірде ҚХР-дың ішкі және сыртқы саясатында ерекше орын алғып отыр.

Біріншіден, Қытай үшін ШҰАА халықтың көп ұлтты құрамымен ерекше назар аударатын аймақ болып табылады. 50-жылдардың басында бұл ұлттық ауданның территориясында, негізінен ұлттық азшылықтардың өкілдері тұрды. Бұлар: ұйғырлар, қазактар, дұнғандар, қырғыздар еді. Ал ханьдықтар 15 пайыздан төмен болікті құраған. Негізгі этникалық масса ұйғырлар еді, яғни барлық халықтың 70 пайызына жуығын құрады. Қазактар тек 10 пайызға жуық болды. ШҰАА-ның ұлттық құрамына алдыңғы ғасырдың 50-70 жылдарында жүргізілген көшіп-қону шаралары шешуші ықпал етті, соның нәтижесінде ханьдықтардың үлес салмағының жоғарылауы жүзеге асты. Соңғы жылдардағы «Батыс болікті игеру» саясаты негізінде ішкі қытайдан жаппай хань ұлтының өкілдері көшірілуде. Қытайдың орталық билігі осы қадамы арқылы ШҰАА-ның ҚХР үшін қаншалықты маңызының артқанын көрсетеді. Яғни ШҰАА Қытай үшін ішкі тұрақтылыққа сызат түсіруі мүмкін қауіпті аймақтың бірі.

Екіншіден, Шыңжаң – Қытайдың астанасына ең алыс орналасқан және әлеуметтік дамуда кейіндеп қалған көп ұлтты провинция болғанына қарамастан ҚХР жалпы дамуына серпіліс екеле алатын жаңа кеңістік. Ресми Пекиннің кез келген реформалары мен саяси қадамдары

Шыңжаңда кешеуілдеп аткарылатынын немесе трансформацияға ұшырап барып іске асырылатынын ескерсек, ШҰАА-га бағытталған қадамдардың барлығы кем-кетігі түзелген, белгілі бір деңгейде тәжірибеден өткен қадамдар. «Батыс болікті игеру» саясаты осы екі тұжырымының нақты көрінісі. Батысты игеру саясаты 2050 жылға дейінгі ұзакмерзімді, 3 кезеңнен тұратын стратегиялық жоспар. Бірінші кезеңі 2001-2010 жылдар аралығына жоспарланып көздеңген мақсаттары толығымен орындалды десек болады. ІЖӨ 10 пайызға жеткізу жоспарланған болатын. 2003-2013 жылдар арасында ІЖӨ көрсеткіші бірде-бір рет 10 пайыздан төмен көрсеткіш көрсеткен жоқ. Мәселен, 2012 жылы бұл көрсеткіш орта қытайлық көрсеткіштен асып түсіп, 12 пайызды құрады [24]. Яғни ҚХР дамуына серпіліс екелуі мүмкін жаңа кеңістік, сыйналған саясаттың нәтижесінде жалпы ҚХР экономикасының тұракты дамуына қомақты үлес қосып отырғандығы сөзсіз.

Үшіншіден, ШҰАА – Орталық Азия сияқты әгерго ресурстарға, табиғи қазба байлықтарға бай аймаққа шығар есік. Орталық Азиялық мемлекеттердің ҚХР-мен жалпы сауда-экономикалық қатынастарының 70 пайызы ШҰАА-мен жасалады. Осы орайда айта кеткеніміз жөн, Қытай мен Орталық Азия мемлекеттері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық мәліметтері ШҰАА-мен жүзеге асыратын Қытайдың негізгі сыртқы экономикалық әріптесінің Қазақстан екендігін көрсетеді. ШҰАА Қытай Халық Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы қарым-қатынастың барлық желісі шоғырланған аймақ ретінде маңызды болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Выступление Президента РК Н.А. Назарбаева на расширенном заседании коллегии МИД РК // http://www.mfa.kz/russian/art_040.htm. – Ноябрь, 2008.
- 2 Алдабек Н.А. Тарихы талқынға толы Шыңжан. – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 432 б.
- 3 Приезд Президента Казахстана в Синьцзян // <http://umyt.com.ru> Агентство Синьхуа. – 2004. – 20 мая.
- 4 Изимов Р. Торгово-экономические аспекты сотрудничества Казахстана и СУАР КНР // Analitic. – 2010. – №2 (54). – 616.
- 5 Карибжанов Ж. Возрастающая роль Синьцзяна в торговых связях Китая и Казахстана // <http://Russian.people.com.ch>. Агентство Синьхуа. – 2004. – 17 декабря.
- 6 Jacques M. When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order. Penguin Books; 2 Exp edition, 2012, 848 p.
- 7 Lanteigne M. Chinese Foreign Policy: An Introduction New Zealand. Routledge; 2 edition, 2013, 208 p.
- 8 Shambaugh D. Tangled Titans: The United States and China. Rowman & Littlefield Publishers; 1 edition, 2012, 454 p.
- 9 Shambaugh D. China Goes Global: The Partial Power. Oxford University Press; Reprint edition, 2014, 432 p.
- 10 Hachigian N. Debating China: The U.S.-China Relationship in Ten Conversations. Oxford University Press; 1 edition, 2014, 272 p.
- 11 Thomas J. Christensen. The China Challenge: Shaping the Choices of a Rising Power. New Jersey. W. W. Norton & Company; 1 edition, 2015, 400 p.

- 12 Susan L. Shirk. China: Fragile Superpower. Oxford University Press; 1 edition, 2008, 336 p.
- 13 Fenby J. Will China Dominate the 21st Century. Polity; 1 edition, 2014, 120 p.
- 14 Leonard M. What Does China Think? PublicAffairs, 2008, 176 p.
- 15 Jeffrey N. Wasserstrom. China in the 21st Century: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press; 2 edition, 2013, 208 p.
- 16 Sujian Guo (editor), Baogang Guo (editor). China in Search of a Harmonious Society (Challenges Facing Chinese Political Development). Lexington Books, 2008, 258 p.
- 17 Mingjiang Li (Editor), Kalyan M. Kemburi (Editor). China's Power and Asian Security (Politics in Asia). NY, 1st Edition, 2014, 304p.
- 18 Mingjiang Li. Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics. Lexington Books, 2011, 284 p.
- 19 Akatayeva A.A. // Trade and Economic Relations between Kazakhstan and China // Humalayan and Central Asian Studies Journal, Jawaharlal Nehru Univ. –New Delhi, 2006.
- 20 Синьцзян, китайская земля: прошлое и настоящее. – КНР, Урумчи: Синьцзянское Народное издательство, 2006. – С.4.
- 21 Интервью с председателем Комитета таможенного контроля Минфина РК Бердабеком Сапарбаевым // Континент. – 2005. – №3 (139). – С. 14-15.
- 22 На КПП Хоргос началось строительство крупнейшего Китайско-казахстанского торгового центра // Агентство «Синьхуа». – 2005, 5 августа // <http://wwwrussian.china.org.cn>.
- 23 Сыроежкин К.Л. Синьцзян вчера и сегодня. К 45-й годовщине образования Синьцзян-Уйгурского автономного района КНР // Казахстан-спектр. – 2001. – №1. – С. 56-63.
- 24 Чжан Ди. Торговля с Поднебесной показала магический рост // <http://wwwrussian.china.org.cn>.

References

- 1 Akatayeva A.A. (2006) // Trade and Economic Relations between Kazakhstan and China // Humalayan and Central Asian Studies Journal, Jawaharlal Nehru Univ. –New Delhi.
- 2 Aldabek N.A. (2003) Tarixu tolxunga tolu Shunzhan. - Almyt: Khazakh universiteti, 432 b.
- 3 Chjan Di. (2016) Torgovlia s Podnebesnoi pokazala magicheskii rost // <http://wwwrussian.china.org.cn>.
- 4 Fenby J. (2014) Will China Dominate the 21st Century. Polity; 1 edition, 120 p.
- 5 Hachigian N. (2014) Debating China: The U.S.-China Relationship in Ten Conversations. Oxford University Press; 1 edition, 272 p.
- 6 Interview s predsedatelem Komiteta tomozhenogo kontrolia Minphina RK Berdibekom Saparbaevum (2005) // Kontinent. - №3 (139). - s. 14-15.
- 7 Izimov P. (2010) Torgovo-ekonomicheskie aspektu sotrudnichestva Kazakhstana I SUAR KNR // Analitic. -№2 (54). -616.
- 8 Jacques M. (2012) When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order. Penguin Books; 2 Exp edition, 848 p.
- 9 Jeffrey N. Wasserstrom. (2013) China in the 21st Century: What Everyone Needs to Know. Oxford University Press; 2 edition, 208 p.
- 10 Karipzhanov Zh. (2004) Vozrastaushaya rol Sinsziana v torgovux sviazax Kitaya I Kazakhstana//<http://Russian.people.com>. ch. Agentstvo Sinxua. -17 december.
- 11 Lanteigne M. (2013) Chinese Foreign Policy: An Introduction New Zealand. Routledge; 2 edition, 208 p.
- 12 Leonard M. (2008) What Does China Think? PublicAffairs, 176 p.
- 13 Mingjiang Li (Editor), Kalyan M. Kemburi (Editor) (2014) China's Power and Asian Security (Politics in Asia). NY, 1st Edition, 304p.
- 14 Mingjiang Li. (2011) Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics. Lexington Books, 284 p.
- 15 Na KPP Xorgos nachalos stroitelstvo krupneishego kitaisko-kazakhstanskogo torgovogo sentra (2005) // Agentsvo Sinxua. 5 avgusta // <http://wwwrussian.china.org.cn>.
- 16 Priez Presidenta Kazakhstana v Sinszian (2004) // <http://ymyt.com.ru> Agentstvo Sinxua.-20 mai.
- 17 Shambaugh D. (2014) China Goes Global: The Partial Power. Oxford University Press; Reprint edition, 432 p.
- 18 Shambaugh D. (2012) Tangled Titans: The United States and China. Rowman & Littlefield Publishers; 1 edition, 454 p.
- 19 Sinszian, kitaiskaya zemlia: proshloe I nastoyashee (2006) KNR, Urumshi: Sinszianskoe Narodnoe izdatelstvo, - s.4.
- 20 Sujian Guo (editor), Baogang Guo (editor) (2008) China in Search of a Harmonious Society (Challenges Facing Chinese Political Development). Lexington Books, 258 p.
- 21 Suroezhkin K.L. (2001) Sinszian vchera I segodnia. K 45-I godovshine obrozovania Sinszian-Uygurskogo avtonomnogo raiona KNR// Kazakhstan-spectr. -№1. - s. 56-63.
- 22 Susan L. Shirk. (2008) China: Fragile Superpower. Oxford University Press; 1 edition, 336 p.
- 23 Thomas J. Christensen. (2015) The China Challenge: Shaping the Choices of a Rising Power. New Jersey. W. W. Norton & Company; 1 edition, 400 p.
- 24 Vustyplenje Presidentsa RK N.A. Nazarbaeva na rasshirennom zasedanii kollegi MID RK (2008) // http://www.mfa.kz/russian/art_040.htm. - November.

IRSTI 11.25.19:

Balaubaeva Binur¹, Karimsakov Asylbek²

¹Candidate of historical sciences, Senior Lecture of the Chair of International Relations and World Economy,
Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: binur77@mail.ru, tel.: +7 778 518 7799

²Senior Lecture of the Chair of International Relations and World Economy,
Faculty of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: asyl2384@gmail.com, tel.: +7 707 810 2142

SOME ISSUES OF CHINESE MIGRATION IN SOUTHEAST ASIA

The concept of «transnational» today has become one of the main components of the factors of economic, demographic and political face of the world. It affects all vital branches of the states of receiving and sending migrants. On the one hand, there is a pleasant economic effect that would fill the non-claimed places in the labor market, the exchange of culture between each other, and the science for the sending state is an additional opportunity to lower internal social pressure, strengthen and promote its political and economic interests in other states. And on the other hand, emigration is an indicator of exporting the «stream of consciousness», the departure of active personnel, demographic expenditure, and the advisability of contributing to the national economy. The PRC is one of the leading states in the Asia-Pacific region. The growth of China's economic welfare not only in the region of the commodity market, but also on the same level with this is characterized by the desire to gain a leading position in the labor market. Chinese migrants are major participants in the international migration trend. For this reason, the study of its structure, mainly directions occupies an important place in the study of the international migration trend.

Key words: Migration, South-East Asia, Chinese Migration, Working Migration, Asia-Pacific region.

Балаубаева Бинүр¹, Қарымсақов Асылбек²

¹тарих ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және
әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: binur77@mail.ru, тел.: +7 778 518 7799

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: asyl2384@gmail.com, тел.: +7 707 810 2142

**Оңтүстік-Шығыс Азиядағы қытай миграциясының
кеібір мәселелері**

ХХ ғасырдың екінші жартысындағы «трансұлттық» үфімы қазіргі әлемнің экономикалық, демографиялық және саяси келбетін құрайтын негізгі факторларының бірі болды. Ол мигранттарды қабылдаушы және жіберуші мемлекеттердің екеуінің де өмірінің барлық саласына әсерін тигізеді. Бір жағынан, еңбек нарығындағы сұранысқа ие емес жұмыс орындарын толтыруына байланысты жағымды экономикалық эффекттің байқалады, өзара мәдени және ғылыми алмасулар кеңейеді, жіберуші мемлекет үшін ішкі әлеуметтік қысымды төмендету мен өзге мемлекеттердегі өзінің экономикалық және саяси мұдделерін алға тарту үшін тірек пункттарын құрудың қосымша мүмкіндігі болып табылады. Ал, екінші жағынан, әмбапияция «акылдылар ағымын», белсенді кадрлардың кетуін, демографиялық шығынды және ұлттық экономикаға салынуды ықтимал қаржының сыртқа кетуін білдіреді. Қытай Халық Республикасы Азия-Тынық мұхиты аймағындағы жетекші мемлекеттер қатарына кіреді. Қытайдың экономикалық әл-ауқатының өсуі оның аймақтағы тауар нарығындаған емес, сонымен қатар еңбек нарығында жетекші позицияны иемденуге деген үм-

тылысымен сипатталады. Қытай мигранттары халықаралық миграциялық үрдістердің ірі қатысуышы болып табылады. Сол себептен оның құрылымын, негізгі бағыттарын зерттеу халықаралық миграциялық үрдістерді зерттеуде маңызды орынға ие.

Түйін сөздер: миграция, Оңтүстік-Шығыс Азия, қытай миграциясы, еңбек миграциясы, Азия-Тынық мұхиты аймағы.

Балаубаева Бинур¹, Карымсаков Асылбек²

¹кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: binur77@mail.ru, тел.: + 7 778 518 7799

²старший преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: asyl2384@gmail.com, тел.: + 7 707 810 2142

Некоторые вопросы китайской миграции в Юго-Восточной Азии

Понятие «транснациональный» на сегодняшний день стал одним из основных составляющих факторов экономического, демографического и политического лица мира. Он влияет на все жизненно важные отрасли государств, принимающих и отправляющих мигрантов. С одной стороны, наблюдается приятный экономический эффект, который заполнил бы невостребованные места на рынке труда, между собой расширяются обмен культуры и науки, для отправляющего государства является дополнительной возможностью для понижения внутреннего социального давления, укрепления и выдвижения своих политических и экономических интересов в других государствах. А с другой стороны, эмиграция является показателем экспортования «потока сознания», способствует выезду активных кадров, демографического расхода, а также целесообразности вклада в национальную экономику.

КНР входит в один из ведущих государств зон Азиатско-Тихоокеанского региона. В Китае наблюдается не только рост экономического благосостояния Китая не только в регионе рынка товаров, но и стремление приобрести ведущую позицию на рынке труда. Китайские мигранты являются крупными участниками международной миграционной тенденции. По этой причине исследования его структуры, основных направлений занимает важное место в изучении международной миграционной тенденции.

Ключевые слова: миграция, Юго-Восточная Азия, китайская миграция, трудовая миграция, Азиатско-Тихоокеанский регион.

Introduction

The relevance of the topic. Today the largest diaspora in the world, no doubt, is the Chinese diaspora. According to the rational policy of Beijing, foreign Chinese migrants today are an instrument of China's strong influence in different regions of the world, and for China itself is one of the most important factors of modernization. The last century of the 20th century and the beginning of the 21st century is characterized by a growing interest in the trend in China. This brought the PRC into the ranks of the leading countries of the world and in the years 1960-1970, as a result of social and economic experience, turned, once lagging China into a leader among the states. Foreign Chinese diasporas, which make up tens of millions of people around the world, play a large role in the implementation of the reform program, their contributions have become the basis for the growth of China's economic strength. In this case, the head of the PRC faced to face with the need for relations with his foreign compatriots. The development of ties between the historical

homeland and foreign communities has become an important foreign policy of the PRC. The head of Beijing, when discussing the relationship with the states where ethnic Chinese live, takes into account the factor of the diaspora, since the Chinese society with a high economic level and a large number have the opportunity to influence the development and domestic policy of these states. The importance of analyzing relations between the PRC and foreign Chinese, primarily due to the emergence of the role and place of a new concept of the phenomenon of a transnational migration network in the field of international relations. In addition, much attention is paid today to the economic and cultural views of migrants. Today, migrants are seen as important external political and economic resources of the historical homeland. The change in the composition of today's Chinese diaspora was influenced by the «new» Chinese migration that began in the late 20th century. The emergence of the flow of the new Chinese emigration was influenced by several factors, and it increased in composition in a qualitative level. In principle, China's adherence to economic growth

and open policy, softened the former barriers, and a new view emerged to emigration. This, in turn, led to an increase in emigration. The authority of the People's Republic of China in the states of receiving Chinese immigrants increased. On the same level, the growth of the number of Chinese migrants in a certain level was perceived differently in the receiving states, led to the appearance of an opinion on the danger of the Chinese demographic Expansion. As a result, the notion of a «Chinese threat» arose. In this case, it was urgent to form a policy with regard to the Diaspora and emigrants to prevent the deterioration of China's relations with its partner states. On the same level with this, Chinese emigrants directly affect the social and economic life of the host states. Chinese migrants are major participants in the trend of international migration. For this reason, studies of their structures, the mainstream, play an important role in the study of the international migration trend.

In foreign science, many studies are devoted to the problem of Chinese migration. In particular, the last two decades due to the active growth of the migration trend from China, there is a sharp increase in interest in the above topic of American and European researchers. In the attention of Western researchers, new directions of Chinese migration, changes and positions of today's diaspora, which occurred during the decade after the founding of the PRC, are considered.

Methods

In addition to general scientific methods of cognition (analysis, comparison and synthesis), particular methods such as historical method, the method of comparative analysis and the system approach are widely used in this article. The most complex and effective for this study can be considered a systematic approach, in which the migration process is seen as a system.

Discussion

In Western scientific literature, Chinese immigration of Southeast Asia is widely considered in the works of Zuang Guotu Wang Wangbo [1]. And also the problems of international migration, including the history of migration in the Asia-Pacific region and its current situation in the works of Stephen Castles, Mark J. Miller [2] are widely studied.

In a scientific article, Cai Fang, Wang Dewen, «Impacts of internal migration on economic growth

and urban development in China» [3], attention is paid to the analysis of the factors behind the emergence of Chinese migration.

Among the scientific works devoted to the topic of externally Chinese migration, it is first necessary to note the four volume collection of articles «The Chinese overseas», published under the editorship of Professor Hun Liu of the University of Manchester [4]. This collection contains 68 works by leading scientists in the field of migration from different regions of the world. In their articles, the theories of the trend of Chinese migration, the stages and various problems of historical development are examined.

And also in the writings of professors DJ. Hali, C. Tan and Yu. Hali under the title «New Asian Emperors. The Overseas Chinese, their strategies and comparative advantages» [5]. In this work the business activities of foreign ethnic Chinese and the psychological characteristics of migration from China, their rules of conduct based on the philosophy of Confucius is analyzed. Chinese immigration to the United States, the question of their joining the local society is analyzed in the work of Zhou Min [6], and the question of returning migrants in the work of He Li [7].

In the science of Russia, among the main theoretical studies where general characteristics and types of the trend of international migration are considered, one can single out the works of V.A. Iontsev [8], I.A. Aleshkovsky [9], L.L. Rybakovsky [10], as well as the works of the employees of the Center for Migration Study Zh.A. Zayonchkovsky, I.N. Molodikov, V.I. Mukopil'ev [11].

It is necessary to note especially the works of the Russian scientist A.G. Larin devoted to the problems of Chinese migration. His works deeply studied the themes of Chinese migration in Russia, Chinese migration, the Chinese diaspora, several valuable works were published [12-14].

During the writing of this article, monographs of specialists and articles of scientific journals of Russian researchers, as well as publications of research centers and institutes were used. Concerning illegal Chinese migration, new Chinese migration and Chinese diaspora in the study of the topic, valuable information is located in the works of E.S. Anokhina, [15-16] and I.N. Zolotukhin [17].

In addition to the above works, concerning the migration of the PRC and the service of the Chinese diaspora in the world, in several aspects valuable works of several authors of scientific journals were published, as E.S. Stolyarov [18], L.E. Strovsky, the works of Jiang Jingne [19].

Among today's migration problems, the migration trend of Chinese attracts the attention of the whole world. Because the PRC has a great potential for migration. The population of China in the world according to indicators of 2016 is 1,382 billion people (one fifth of the world's population) [20].

Before the opening of the Chinese border, the resettlement of Chinese was under strict control and was equated with the crime as a betrayal of the Motherland. In those years, only the merchants and elected individuals had the right to cross the border. However, the defeat of China in the opium war led to the fact that the prohibition of crossing the border has disappeared. Therefore, it is more correct to consider the new history of China's migration since 1860 [21].

The most important aspect of China's interaction with the Southeast Asian states is their immigration. The world community began to pay attention to the phenomenon of Chinese migration since 1980. The migration of China began to show itself in 1980, millions of Chinese began to migrate to those countries where the production was highly developed. However, by the end of the 20th century, a new trend was noticeable: most of Chinese began to immigrate to the developing countries of Southeast Asia, Latin America and Africa. The «New» Chinese immigrants differ from poor, uneducated, ignorant of foreign languages and who searched for sources of income – «Previous» Chinese immigrant peasants. The «New» educated money migrants began to move to Southeast Asia, Latin America and Africa in 1990, when China's economic expansion began, when friendly relations with the states began to improve.

The migration of Chinese to Southeast Asia can be divided into four stages. In these places, before the «new» Chinese migration because of the similarity of the geographical location of China, there lived historical Chinese immigrants. In this region, Chinese traders appeared 2 thousand years ago.

The first wave of Chinese migrants to Southeast Asia began in the middle of the 17th century, after the arrival of Europeans. In the distant past, to develop trading ports, the European colonialists tried to attract Chinese traders and artisans. According to Chinese experts, in the middle of the 19th century, about 1.5 million Chinese lived in the countries of Southeast Asia [1, P.175].

The second influx of Chinese immigration can be called the migration trend of hired black workers, as a consequence of the Second Opium

War in the second half of the 20th century (1856-1860) in which France and Britain defeated China. According to the pressure of the winning side, the Chinese government allowed to employ workers, from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, about five million Chinese were exported abroad, many of them were sent to mines and plantations of Southeast Asia. In the 1920s, the Chinese of South Asia, with the calculation of the Chinese born abroad, amounted to about 5 million people.

The third flow of Chinese migration is connected with the economic growth of Southeast Asia in 1920-1930. Investments grew from the west and modern economic production of that time was built. The Chinese communities of Southeast Asia have grown. In addition to this, this period is characterized by the growth of Chinese communities abroad, as well as the spread of pan-Chinese nationalism in the territory of Southeast Asia. In the middle of 1940 on the territory of South-East Asia resided 7 million Chinese, and in early 1950, 10 million Chinese. In the interval 1950-1980, the flow of Chinese to Southeast Asia for 300 years stopped for the first time. The government of the Chinese Communist Party banned foreign migration, and many immigrants were considered a bourgeoisie, which had to be destroyed. At one time, the governments of all states of Southeast Asia after the proclamation of independence forbade the mainland Chinese to join their states. This situation persisted until the mid-1980s. Despite the fact that Chinese at that time did not arrive in the countries of Southeast Asia, in 1990, on the basis of natural growth in the countries of South-East Asia, the Chinese population reached 20 ml. [1, p.176]. At that time, many ethnic Chinese lived in Indonesia, Malaysia, Thailand and Singapore.

Today's «new» period of Chinese migration began in the 1980s. The term «New Chinese immigrants» applies to Chinese immigrants from the PRC in the 1980s, which differ from former immigrants. This term is widely used by scholars studying Chinese emigration and the Chinese communities of other states.

In the middle of the 15th century and until the beginning of the 20th century, Southeast Asia was the main emigration area from China, 80% of immigrants settled there. With the revival of Chinese immigration began in 1980 did not stop until 1990 in the states of South-East Asia. Since the mid-1990s, new migrants have undergone a number of changes. Many of them moved to developing countries, especially since the beginning of the 2000s. Southeast Asia, Africa, South

America, also Russia has become the main district of immigration.

South-East Asia is located on a neighboring continent with China, their economic relationship is relatively well developed. In the districts of states where there are large Chinese communities, new Chinese migrants spend less on the road to Southeast Asia, and also find work easily. The countries of South-East Asia represent a region of states with different levels of economic development, which includes both developed countries (Singapore) and developing (Myanmar). For this reason, different groups of new Chinese migrants in each state are involved in various services.

The states of South-East Asia for centuries served as the point of arrival of Chinese migrants. The first Chinese migrants left for other countries in need of labor for the purpose of earnings. Most of them were black workers. Comparatively the majority of migrants were men of working age. This is the main reason that explains the large number of Chinese in Southeast Asia. Chinese migrants who moved to Southeast Asia in the colonial period belong to the earliest and largest diaspora in the world. 75% of Chinese living abroad are in Southeast Asia. Their number according to the calculation of 2009 is 28.2 million people. Ethnic Chinese make up 6% of this population. In Singapore, 76%, Malaysia – 24%, Thailand – 14%, Brunei – 11.2%, Indonesia – 3%, Lakoste – 3%, Myanmar – 3%, Philippines – 1.5%, Vietnam – 1.1 %, Kombodzhi – 1% [22].

However, to date, the emergence of new trends of Chinese migrants has generated the notion of «new» migration. Their difference from previous migrants in the composition of migrants, if earlier most of them were laborers, then today many of them are competent specialists and businessmen. The «new» wave of migration arose as a result of the intensive growth of the Chinese economy, and also as a result of deepening economic ties with the countries of South-East Asia. On the same level with this, the Chinese government's attention in the field of scientific research, the education of young people abroad and the support of research work pushed young people to migrate.

In the countries of South-East Asia, the number of «new» Chinese migrants is 2.3-2.6 million people, of which 1-1.1 million in Myanmar [16]. The bulk of migrants in Myanmar are new migrants. In 1950-1980 the number of Chinese in Myanmar was 350-400 thousand. In the mid-1980s, China and Myanmar began active trade relations. As a result, Chinese businessmen opened the way to migration through the active assimilation of Myanmar's

economy. Many of the migrants are workers and professionals.

In the past decade there has been intense migration from China to Southeast Asia. This is mainly encouraged by the development of economic relations between China and ASEAN, as well as the place of Chinese expansion.

In Southeast Asia, Myanmar, Laos, Cambodia and the manufacturing part of northern Thailand have become the new district of Chinese immigration. Most of the new Chinese migrants are graduates of the Chinese university or college and are part of the potential elite. Comparing with the previous immigration, the Chinese origin itself has changed. If before that the Chinese of Southeast Asia were from Fujian and Tuan-tang of Southeast China, then new immigrants left China in Southeast Asia. Recently, there has been an increase of immigrants from Hunan, Sichuan and the center of the province and the west of Hubei.

To the developed states, the transit district of Thailand of Chinese migrants has become a well-known center for the acceptance of «new» migrants. Most of the migrants who traveled to Thailand in transit, subsequently refused to wander. The «new» composition of migrants in Thailand is 350-400 thousand people. This is mainly traders, managers, technical specialists, employees of the company, as well as specialists of outsourcing.

In Singapore the number of «new» migrants is 350-380 thousand people. Mostly these are students, specialists, traders and workers. Also, the number of migrants from China to the Philippines is growing, they are resettled on the basis of migration agreements. Their number is 150-200 thousand people. In the 1990s, Singapore attracted the attention of Chinese specialists who received a scientific vocation in developed countries and students.

According to the peculiarities of the legislation on the involvement of immigrant investors as a result of active export of labor, the bulk of migrants in the Philippines are businessmen and specialists.

Today, the structure of migration in Malaysia is different. The number of migrants here reaches 100-150 thousand people. Students from China are moving to Malaysia for study, specialists and businessmen to work, and pensioners and unmarried girls are moving. In 2003, 2710 people moved to Malaysia because of their marriage [23]. Malaysian Chinese tourists began to pull students and businessmen.

The number of migrants in Cambodia and Laos reaches 150-200 thousand people. In these countries,

first of all, migration is carried out through the company's projects, also through workers' building organizations, on the same level with this through businessmen and agricultural workers.

In the countries of South-East Asia, the number of «new» migrations, compared to the Chinese diaspora, resulting from the «old» migration is not very large. For this reason, in China, the Chinese diaspora in Laos, Cambodia, and Myanmar was influenced by a wave of «new» Chinese migration, in comparison with some states. The influx of Chinese «new» migrants to these states led to the level of development of their economic cooperation with China. This leads to strengthening relations with China and expanding the Chinese diaspora.

The states, in which traditional ethnic Chinese live, were subjected to global migration. One of the states of South-East Asia that has not undergone a new migration from China is Indonesia. The Chinese, living in Indonesia are descendants of the Chinese who moved before the beginning of the 20th century. Many of their Chinese migrants who moved to Indonesia in the 1990s are Taiwanese investors who were looking for opportunities for financial investments.

In some states, the participation of Chinese people is in the reduction phase. Thus, in the last decade, despite the «new» migration of migrants from China to Malaysia, the total population is decreasing, in 1957, it was 37%, in 1990 32%, in the middle of 2000, it dropped to 25%. In Brunei in 1990, the number of ethnic Chinese was 25%, in 2010 it dropped to 11.2% [16, p.63]. The above-mentioned trend arose in different countries for various reasons. This trend in Brunei is associated with a tightened government policy towards ethnic Chinese. And in Malaysia with a high rate of population growth of Malaysians.

One of the global causes of all this is the immigration policy of the host state, as well as the relationship of the local population. This problem was considered in the society of Chinese immigrants at the level of assimilation. On the same level with this, assimilation is one of the main barriers for Chinese migrants.

Despite the general similarity of Chinese in Southeast Asia, several models can be divided based on the level of assimilation and place in society: non-assimilated (Indonesia, Malaysia), assimilated (Thailand, Philippines, Vietnam), Chinese with an excellent degree (sikchaku). The direct reason for the low level of assimilation of ethnic Chinese is the local government's policy. After the proclamation of independence, the

government of Malaysia began to oppress the local Chinese, actively promoting the policy of unity of the nation of the Malaysians, as a result of this policy, a Chinese enclave appeared.

The separation of Chinese from the mainstream of society is also associated with a religious factor. If most of the Malaysians adhere to the Islamic religion, then many Chinese are Christians. This factor revives the main problem in the ethnic marriage, also prevents the Chinese from getting into the local society.

In Indonesia in 1966, the traditional mistrust of Chinese caused their persecution and resettlement, this phenomenon ended with the loss of half a million Chinese. Later, the anti-Chinese law created a dividing line that does not allow assimilation of ethnic Chinese with the local population. Even getting citizenship was a long problematic issue. 50% of Chinese living in Indonesia in 1960 could not obtain citizenship. Only by the end of 1970 for the Indonesian Chinese have facilitated the right to obtain citizenship. However, at that time a divided and closed Chinese diaspora arose. The prohibition of Chinese schools and correspondence in the 1970s, although led to a decrease in Chinese speakers, it did not affect the assimilation of Chinese migrants in Indonesia with the local population.

Ethnic Chinese of Indonesia can be divided into two groups: «peranakan» – descendants of migrants who survived to the middle of the 20th century, «totok» – the Chinese of the first and second generation. «Peranakan» is spoken in Indonesian and assimilated, «totok» speak Chinese and actively support Chinese culture. The term «Peranakan» originated in Indonesia is widely used in South-East Asia. To date, scientists use the term «peranakan» for children from mixed marriages between ethnic Chinese of Southeast Asia and local representatives of the nation [24].

Results

Chinese migrants of Thailand are more assimilated than in other countries. Despite the fact that Bangkok has a china -town, many Chinese live in towns scattered. Many of them are called Thai and do not speak Chinese. Ethnic Chinese of Thailand are self-sufficient and strong, they differ from local residents non-ethnically, and economically. In Thailand, two groups of Chinese were transformed: Chinese speaking Chinese and Chinese speaking Thai-»Luk Tsyn.» As a result of inter-ethnic marriages, Peranakandra has transformed in Thailand, and the network of the Guanci tradition (family hierarchy) has also preserved.

In the Philippines, assimilation was carried out on a directive example, and therefore proved to be fruitful. 1950-1960 immigrants were obliged to take Filipino names, also to take local culture and traditions, on the same level they had to build a management network in order not to lose business and investments. As a result, most of the Philippine migrants are assimilated. Since mid-1950 in Vietnam, the government of the VDR has pursued a policy of gradual assimilation of the Chinese. In 1960, the Chinese language was given the status of a foreign language. After the unification of Vietnam in 1975-1976, the policy against ethnic Chinese was toughened, after which many of them had to leave the country. In 1975-1979, Vietnam left about 430-460 thousand Chinese, half of them moved to China, and the remaining half to other countries in Southeast Asia. In Singapore, ethnic Chinese make up 75% of the population. Since the proclamation of independence, the Government of Singapore

has been engaged in the unification of Singapore. In schools, English was taught as the main first language, and the Chinese second additional language. However, the foundation of Singapore's unity is Chinese culture and the Chinese business label of the traditional «guanci» network has an advantage in the economy.

Conclusion

Unity of ethnic Chinese in South-East Asia is affected by China's strengthened strengthening. In addition to assimilation for the Chinese of Southeast Asia is the communication with the local population. Thus, in the Huaciao district and foreign Chinese diasporas have a great economic potential and directly participate in their economy. In the economic life of local states, foreign Chinese contribute, on the same level with this, economic development of motherland of China is helped by large foreign capitals.

References

- 1 Zhuang Guotu, Wang Wangbo. Migration and Trade: The Role of Overseas Chinese in Economic Relations between China and Southeast Asia // International Journal of China Studies. 2010. Vol. 1, No. 1.
- 2 Stephen Castles, Mark J.Miller. The age of migration. International population movements in the modern world. 4th edition. Macmillan.
- 3 Cai Fang, Wang Dewen. Impacts of internal migration on economic growth and urban development in China. URL: <http://essays.ssrc.org/acrossborders/wp-content/uploads/2009/08/ch11.pdf>
- 4 The Chinese overseas / Ed. Hong Lui. NY, Routledge, 2006. – P. 1-30.
- 5 Haley G., Tan Ch., Haley U. New Asian Emperors. The Overseas Chinese, their strategies and comparative advantages. London, Butterworth-Heinemann. 1998. – P.134.
- 6 Zhou Min. Contemporary Chinese America: immigration, ethnicity, and community transformation. –Philadelphia, 2009. – 310 pp.
- 7 He Li. Returned students and political changes in China // Asian Perspective. 2006. – Vol. 30. – №2. – P. 5-29.
- 8 Ионцев В.А. Миграция населения: теория и история изучения. – М., 2009. – С.10
- 9 Ионцев В.А., Алешковский И.А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире. URL: http://www.socionauki.ru/journal/files/vg/2008_2/migraciya.pdf
- 10 Рыбаковский Л.Л. Миграция населения (вопросы теории). – М., 2007. – С. 77.
- 11 Методология и методы изучения миграционных процессов: междисциплинарное учебное пособие. / под редакцией Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. – М., 2007. – С. 40.
- 12 Ларин А.Г. Мировая китайская диаспора и новая миграционная концепция России // Китай в мировой и региональной политике / ИДВ. – М.: ИДВ. 2013. – С. 193–222.
- 13 Ларин А.Г. Китай и зарубежные китайцы / ИДВ РАН. Экспресс-информация. – № 2(147). – М., 2008. – С. 96.
- 14 Ларин А.Г. Эмиграционный процесс в политике Пекина. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0347/analit04.php>.
- 15 Анохина Е.С. Нелегальная китайская миграция в современном мире. // Вестник Томского Государственного Университета. – №359. – 2012. – 66-69 с.
- 16 Анохина Е.С. Китайские диаспоры и «новая» китайская миграция в странах Юго-Восточной Азии. // Вестник Томского Государственного Университета. – №361. – 2012.
- 17 Золотухин И.Н. Китайская диаспора в Юго-Восточной Азии // Ойкумена. – 2011. – №2. – С. 157-162.
- 18 Столярова Е.С. Внешнеэкономическая стратегия КНР в начале XXI в. и миграционная политика // Вестник Томского государственного Университета. – № 327. – 2009. – С. 86-89.
- 19 Стровский Л.Е., Цзян Цзин. Роль хуацяо в развитии китайской экономики. // Вестник УГТУ-УПИ, 2008. – №2. – С. 64-72.
- 20 Население Китая в 2016 г. // URL: <https://ria.ru/world/20170120/1486095090.html>
- 21 Чирков Е.В. Развитие миграционных процессов и становление их правового регулирования в КНР – <http://www.synologia.ru>

- 22 The World Factbook 2010 // Central Intelligence Agency website. URL: http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/region/region_eas.html
- 23 Zhuang Guotu. Lun Zhongguo ren yimin dongnanya de si ci dachao// Nanyang wenti yanjiu. – 2008. – №1. – P. 78-79.
- 24 Peranakan Globalizing Southeast Asia / ed. by L.Suryadinata. Singapore, 2010

References

- 1 Anokhina Ye.S. (2012) Kitayskiye diasporы i «novaya» kitayskaya migratsiya v stranakh Yugo – Vostochnoy Azii. Chinese diasporas and «new» Chinese migration in the countries of South-East Asia. // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, vol.361.
- 2 Anokhina Ye.S. (2012) Nelegal'naya kitayskaya migratsiya v sovremennom mire. Illegal Chinese migration in the modern world. // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, vol.359, pp. 66-69.
- 3 Cai Fang, Wang Dewen. (2009) Impacts of internal migration on economic growth and urban development in China. URL: <http://essays.ssrc.org/acrossborders/wp-content/uploads/2009/08/ch11.pdf>
- 4 Chirkov Ye.V. Razvitiye migrantsionnykh protsessov i stanovleniye ikh pravovogo regulirovaniya v KNR – <http://www.synologia.ru>
- 5 Haley G., Tan Ch., Haley U. New Asian Emperors. (1998) The Overseas Chinese, their strategies and comparative advantages. London, Butterworth-Heinemann, pp. 134.
- 6 He Li. (2006) Returned students and political changes in China // Asian Perspective. vol. 30, no 2, pp. 5-29.
- 7 Iontsev V.A. (2009) Migratsiya naseleniya: teoriya i istoriya izucheniya. [Migration of population: theory and history of study] M., pp. 10.
- 8 Iontsev V.A., Aleshkovskiy I.A. Tendentsii mezhdunarodnoy migratsii v globaliziruyushchemsya mire. Trends of international migration in a globalizing world. URL: http://www.socionauki.ru/journal/files/vg/2008_2/migraciya.pdf
- 9 Larin A.G. (2013) Mirovaya kitayskaya diaspora i novaya migrantsionnaya kontseptsiya Rossii. The world Chinese diaspora and the new migration concept of Russia. China in world and regional politics. History and Modernity // Kitay v mirovoy i regional'noy politike / IDV. M.: IDVS, pp. 193–222.
- 10 Larin A.G. (2008) Kitay i zarubezhnyye kitaytsy. China and Foreign Chinese / IDV RAN. Ekspress-informatsiya, vol. 2 (147). M., pp. 96.
- 11 Larin A.G. (2008) Emigratsionnyy protsess v politike Pekina. The emigration process in Beijing politics. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2008/0347/analit04.php>.
- 12 Naseleniye Kitaya v 2016 g. The population of China in 2016 // URL: <https://ria.ru/world/20170120/1486095090.html>
- 13 Rybokovskiy L.L. (2007) Migratsiya naseleniya (voprosy teorii). Migration of population (theory issues). M., pp. 77.
- 14 Stephen Castles, Mark J.Miller. The age of migration. International population movements in the modern world. 4th edition. Macmillan.
- 15 Stolyarova Ye.S. (2009) Vneshneekonomicheskaya strategiya KNR v nachale XXI v. i migrantsionnaya politika. The foreign economic strategy of the PRC in the early 21st century. And migration policy // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo Universiteta, no. 327, pp. 86-89.
- 16 Strovskiy L.Ye., TSzyan TSzin. (2008) Rol' khuatsyao v razvitiu kitayskoy ekonomiki. The role of huaqiao in the development of Chinese economy. // Vestnik UGTU-UPI, no 2, pp. 64-72.
- 17 Suryadinata L. (2010) Peranakan Globalizing Southeast Asia, Singapore.
- 18 The Chinese overseas / Ed. Hong Lui. (2006) NY, Routledge, pp. 1-30.
- 19 The World Factbook 2010 // Central Intelligence Agency website. URL: http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/region/region_eas.html
- 20 ZH.Zayonchkovskoy, I.Molodikovoy, V.Mukomelya. (2007) Metodologiya i metody izucheniya migrantsionnykh protsessov. Mezhdistsiplinarnoye uchebnoye posobiye. Methodology and methods of studying migration processes. Interdisciplinary study guide. M., pp. 40.
- 21 Zhou Min. (2009) Contemporary Chinese America: immigration, ethnicity, and community transformation. – Philadelphia, pp. 310.
- 22 Zhuang Guotu. (2008) Lun Zhongguo ren yimin dongnanya de si ci dachao // Nanyang wenti yanjiu, no 1, pp. 78-79.
- 23 Zhuang Guotu, Wang Wangbo. (2010) Migration and Trade: The Role of Overseas Chinese in Economic Relations between China and Southeast Asia // International Journal of China Studies. vol. 1, no. 1.
- 24 Zolotukhin I.N. (2011) Kitayskaya diaspora v Yugo-Vostochnyy Azii. The Chinese Diaspora in Southeast Asia // Oykumena, no. 2, pp. 157-162.

2-бөлім

**ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАР МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Раздел 2

**СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Section 2

**MODERN PROBLEMS
OF INTERNATIONAL RELATIONS**

Мовкебаева Галия¹, Айдарханова Эльвира²

¹доктор исторических наук, профессор кафедры международных отношений и мировой экономики, факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru, тел.: +7 777 223 7300

²докторант 3 курса кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан, e-mail: elvira_aidarkhanova@yahoo.com, тел.: +7 702 000 9025

ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И РОССИИ В РАМКАХ ЕАЭС

Актуальность исследования обусловлена значением энергетики России и Казахстана для социально-экономического развития и благополучия обеих стран, ее существенным вкладом в успех региональной интеграции, а также весомой ролью российского и казахстанского топливно-энергетических комплексов в обеспечении энергетической безопасности в рамках ЕАЭС.

Целью статьи является анализ двусторонних отношений стран-участниц ЕАЭС – России и Казахстана в энергетической сфере в новых геополитических условиях. В соответствии с поставленной целью были поставлены следующие задачи: раскрыть специфические особенности и императивы энергетического сотрудничества между странами; выявить причины заинтересованности России и Казахстана в интеграционном взаимодействии в области энергетической политики, определить приоритетные направления развития энергетического взаимодействия. В процессе исследования были использованы сравнительный и системный методы. Использование сравнительного метода позволило сопоставить основные причины заинтересованности в энергетическом партнерстве и энергоинтеграции России и Казахстана. Использование системного метода позволило проанализировать энергетическое взаимодействие России и Казахстана в рамках ЕАЭС, а также обозначить мероприятия, реализация которых необходима для успеха энергетического сотрудничества Казахстана и России.

Ключевые слова: ЕАЭС, интеграционные процессы, проблемы интеграции, перспективы евразийского экономического союза, партнерство, диверсификация, трубопроводы.

Movkebayeva Galiya¹, Aidarkhanova Elvira²

¹Doctor of History, Professor of Chair of «International Relations and World Economy» of Department of «International Relations» of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru, tel.: +7 777 223 7300

²3rd year PhD Candidate of Chair of «International Relations and World Economy» of Department of «International relations» of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: elvira_aidarkhanova@yahoo.com, tel.: +7 702 000 9025

Energy cooperation of Kazakhstan and Russia within the framework of the EAEU

The relevance of the research is determined by the importance of the energy sectors of Russia and Kazakhstan for the socio-economic development and prosperity of both countries, its significant contribution to the success of regional integration, and the significant role of Russian and Kazakh fuel and energy complexes in ensuring energy security within the framework of the EAEU.

The purpose of the article is to analyze the bilateral relations of the EAEU member-countries – Russia and Kazakhstan on the energy sphere in the new geopolitical conditions. In accordance with the intended purpose were set the following tasks: to reveal the specific features and imperatives of energy cooperation between two countries; to identify the causes of interest of Russia and Kazakhstan on integration processes in the field of energy policy, and to determine priority directions of development of en-

ergy cooperation. In the process of research, were used comparative and systemic methods of analysis. The comparative method allowed us to compare the main reasons of interests on energy partnership and energy integration between Russia and Kazakhstan. The systemic method allowed to analyze the energy cooperation between Russia and Kazakhstan within the framework of the EAEU, additionally identify the activities which necessary for the success of energy cooperation between Kazakhstan and Russia.

Key words: EAEU, integration processes, problems of integration, prospects of the Eurasian economic union, partnership, diversification, pipelines

Мовкебаева Фалия¹, Айдарханова Эльвира²

¹тарих ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: gmovkebaewa@mail.ru, тел: + 7 777 223 7300

²әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: elvira_aidarkhanova@yahoo.com, тел: + 7 702 000 9025

**ЕАЭО шенберіндегі Қазақстан мен Ресей арасындағы
энергетикалық серіктестік**

Зерттеудің өзектілігі Қазақстан мен Ресей арасындағы энергетикалық қатынастардың екі елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы және гүлденуіне, сонымен қатар, аймақтық интеграцияның табысты болуына, сондай-ақ ЕурАЗӘК-тың шенберінде энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі Қазақстан және Ресейдің алатын отын-энергетикалық кешенінің рөлі мен маңыздылығына байланысты.

Мақаланың мақсаты ЕурАЗӘК-ға мүше мемлекеттер Қазақстан мен Ресейдің жаңа геосаяси жағдайында энергетика саласында екіжақты қарым-қатынастарын талдау болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес мынадай міндеттер қойылды: екі ел арасындағы энергетикалық ынтымақтастықтың ерекшелігін және императивін анықтау; Ресей мен Қазақстанның энергетикалық саясат саласындағы интеграциялық ынтымақтастықта қызығушылық себептерін анықтау, энергетикалық ынтымақтастықты дамыту басымдықтарын айқындау. Зерттеу барысында салыстырмалы және жүйелі әдістер колданылды. Салыстырмалы әдіс Қазақстан мен Ресейдің энергетикалық әріптестікке қызығушылықтарының негізгі себептерін салыстыру үшін пайдаланылды. Жүйелі әдіс Қазақстан мен Ресей арасындағы энергетикалық ынтымақтастықты талдауға, оның ішінде ЕурАЗӘК аясында Қазақстан мен Ресей арасындағы энергетикалық ынтымақтастықтың табысты болуы үшін маңызды болып саналатын іс-шараларды анықтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: ЕурАЗӘК, интеграциялық процестер, интеграция мәселелері және Еуразиялық экономикалық одак, серіктестік, әртараптандыру, құбырлар.

Введение

Актуальность исследования обусловлена значением энергетического сотрудничества России и Казахстана в условиях евразийской интеграции, а также значительной ролью российского и казахстанского топливноэнергетических комплексов в обеспечении энергетической безопасности в рамках ЕАЭС. Проблемы и перспективы развития энергетических отношений Казахстана с Россией приобретают актуальность в условиях реформирования казахстанской экономики и глобализации мирового хозяйства, которые диктуют возрастающую взаимозависимость и взаимодействие национальных экономик. Характер складывающейся сегодня новой системы глобального и регионального мироустройства особенно ярко проявляется в евразийском регионе, ставшем в последнее время важным

и динамичным с геополитической и экономической точек зрения. Геополитическая ситуация вокруг данного региона характеризуется сочетанием и столкновением национальных интересов основных центров мировой экономики и политики, а именно – США, ЕС, Японии, России и Китая.

Целью статьи является анализ двусторонних отношений стран-участниц ЕАЭС – России и Казахстана в энергетической сфере в новых геополитических условиях. В соответствии с поставленной целью были поставлены следующие задачи: раскрыть специфические особенности и императивы энергетического сотрудничества между странами; выявить причины заинтересованности России и Казахстана в интеграционном взаимодействии в области энергетической политики, определить приоритетные направления развития энергетического взаимодействия.

Методы

В процессе исследования были использованы сравнительный и системный методы. Анализ механизмов осуществления взаимодействия двух стран требует системного рассмотрения процессов эволюции отношений России и Казахстана в энергетической сфере, выделения проблемных зон, определения основных направлений развития.

Использование сравнительного метода позволило сопоставить основные причины заинтересованности в энергетическом партнерстве и энергоинтеграции России и Казахстана. Использование системного метода позволило проанализировать энергетическое взаимодействие России и Казахстана в рамках ЕАЭС, а также обозначить мероприятия, реализация которых необходима для успеха энергетического сотрудничества Казахстана и России.

Вопросы развития интеграции и энергетической безопасности широко освещены в зарубежной и отечественной научной литературе.

В исследованиях Б. Баласса [1] Д. Митрани [2], Э. Хааса [3], Б. Розамунда [4], Л. Линдберга [5] представлен теоретический анализ международной и региональной экономической интеграции.

Отдельно следует выделить работы Е.Ю. Винокурова и А.М. Либмана [6], где рассматриваются вопросы, связанные с евразийской континентальной интеграцией.

Вопросы теории и практики региональной интеграции на евразийском пространстве поднимались в работах таких исследователей, как Ж.У. Ибрашев [7], В.В. Савин [8] и др.

В разработку проблем энергетической безопасности, энергетической дипломатии и энергетики внесли вклад В. Хоган [9] А. Гольдхай [10], К. Смит [11], С.З. Жизнин [12], Н.В. Миронов [13], К.И. Байзакова [14], Г.А. Мовкебаева [15], А.Р. Ишмаев [16] и др.

Вопросами энергетического взаимодействия на евразийском пространстве и дальнейшего энергетического сотрудничества России и Казахстана серьезно занимаются такие авторы, как Н.Н. Кулбатыров, А.А. Тулепбекова [17], А.А. Соколов [18], В.И. Цай, Р.Е. Сагиндиков [19], А.М. Есдаuletова [20] и др.

С начала 1990-х годов Республика Казахстан постоянно ведет активную работу в рамках различных интеграционных объединений. В силу своего географического положения, особенностей исторического развития и структуры эко-

номики приоритет отдается проектам, имеющим евразийское измерение. Поэтому евразийская интеграция – это не только одно из приоритетных направлений внешней политики страны, но и долгосрочный тренд развития страны в будущем. Республика Казахстан является фактическим инициатором процесса евразийской интеграции.

Интеграция стран в Единое экономическое сообщество сочетала по сути постсоветский вектор интеграции с западными и восточными. Стоит отметить, что в рамках концепции интеграции европейские и постсоветские интеграционные модели не рассматривались как взаимоисключающие.

Евразийский экономический союз вполне может стать крупнейшим региональным экономическим проектом, который в дальнейшем, по мере своего развития и углубления интеграции, а также по мере расширения и вовлечения новых стран-участниц сможет оказывать влияние на мировые экономические и политические процессы и в целом даже менять глобальную архитектуру. Такие предположения базируются на нескольких важных основаниях. Во-первых, страны ЕАЭС вместе обладают колоссальными природными и человеческими ресурсами. Во-вторых, страны союза занимают уникальное трансконтинентальное географическое положение между ЕС и АТР, которое усиливает мировую конкурентоспособность ЕАЭС и позволяет создавать транспортно-логистические маршруты как регионального, так и глобального значения и таким образом аккумулировать масштабные торговые потоки между Европой и Азией. В-третьих, как известно, именно в Евразии сегодня формируется новый полюс экономической активности, который в будущем станет двигателем и источником мирового развития [21].

Безусловно, в пользу глобального будущего Евразийского экономического союза говорят также присущие лидерам объединившихся стран амбициозность и смелость наряду со взвешенным прагматизмом. Все это происходит на фоне открытости ЕАЭС для сотрудничества с другими государствами мира.

Республика Казахстан играет значительную роль в ЕАЭС, является одним из наиболее развитых государств постсоветского пространства. Экономика Казахстана продолжает стабильно и динамично расти на протяжении последних двух десятилетий, а по уровню ВВП на душу населения Казахстан входит в полсотни наиболее развитых стран мира. При этом около 25% ВВП

Казахстана, половина национального дохода и почти 70% экспорта приходится на энергетический сектор. Казахстан продолжает развиваться как энергетическая держава, опираясь главным образом на нефтедобывающую и горнодобывающую промышленность.

По объему разведанных запасов нефти Казахстан занимает 12-е место в мире, даже без учета пока еще недостаточно точно оцененных запасов Каспийского шельфа, по запасам природного газа – 19-е. В целом на долю Казахстана приходится более 2% мировых запасов нефти, то есть, 30 млрд. баррелей. На территории страны открыто более чем 200 месторождений. Прогнозные нефтяные ресурсы страны потенциально могут составить около 100 млрд. баррелей [22].

В последнее время активизируется сотрудничество России и Республики Казахстан в энергетической области, которое является важным инструментом для развития энергетических стратегий этих государств и реализации потенциала экономического и энергетического развития стран в контексте развития интеграционных процессов в Евразии.

Результаты

Правительствами России и Казахстана предпринимается многое для формирования и развития общего рынка энергоресурсов, что усилило бы позиции Казахстана и России как экспортёров нефти и газа в контексте влияния на мировые нефтяные цены.

Но создание энергетической интеграции между Россией и РК осложнено тем, что инвестиции в разработку нефтяных и газовых месторождений в этих странах менее финансово привлекательны по сравнению с другими регионами мира. Ресурсы природного газа России расположены в отдаленных районах, на континентальном шельфе Северного Ледовитого океана или в слабо развитых регионах Сибири, где издержки производства значительно выше по сравнению с большинством других стран-экспортёров нефти и газа. Россия и РК расположены по периферии мировой транспортной сети углеводородов, в то время как крупнейшие мировые производители газа расположены на океанских береговых линиях, которые облегчают транспортировку до крупных нефтегазовых потребителей. Ситуация, кроме того, осложняется фрагментацией регионального экономического пространства в Центральной Азии, что увеличивает транспортные расходы. Углеводороды, главным образом

природный газ и нефть, составляют более двух третей топливно-энергетического баланса и в основном используются для производства электроэнергии. В этих условиях реализация цели по увеличению экспорта углеводородов и быть одним из крупнейших экспортёров углеводородов на мировом рынке становится проблематичной, особенно в долгосрочной перспективе.

Условиями интеграции нефтегазовых комплексов России с Казахстаном являются: коллективная работа по нефтегазодобыче, транспортировке и переработке энергоресурсов; согласование позиций в отношении стран-импортеров; совместные усилия по привлечению инвестиций; создание и внедрение механизмов финансирования совместных инвестиционных проектов в сфере энергетики; совместная работа по инновационной деятельности, по проведению научно-технических исследований, подготовке кадров; совместные усилия по обеспечению прямого выхода на традиционные и новые рынки сбыта нефти, нефтепродуктов и газа.

Дискуссия

Динамика российско-казахстанского взаимодействия в энергетической сфере в целом однозначно характеризуется как положительная, однако, при данной оценке необходимо уделить отдельное внимание перспективе развития наиболее стратегически важной, углеводородной составляющей. В «Стратегии «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» 2012 г. отмечается, что «нефтегазовый комплекс Казахстана является локомотивом для всей экономики», а Казахстан, в свою очередь, представляет собой «один из ключевых элементов глобальной энергетической безопасности». При этом процесс вытеснения России из данной сферы Казахстана продолжается, что представляет угрозу не только для интересов России, но и для выработки единой стратегии в топливно-энергетической области в рамках евразийской интеграции [23].

Тот факт, что у Казахстана нет естественного выхода к мировым рынкам, а Россия и Казахстан имеют самую протяженную в мире сухопутную границу, повышает значение партнерства двух стран в нефтегазовой сфере. Это сотрудничество в области транспортировки энергоресурсов в западном направлении может и должно быть дополнено разработкой новых стратегических маршрутов в направлении региона Восточной Азии, в первую очередь Китая.

До последнего времени все договоренности России и Казахстана в энергетической сфере оставались на бумаге и не реализовывались из-за разногласия сторон в цене на закупаемый Россией газ. Однако на встрече в сочинской резиденции президента России в 2006 г. всё было окончательно согласовано по наиболее актуальным вопросам энергетического сотрудничества между странами.

К 2020 году Казахстан планирует резко увеличить добычу газа и приглашает Россию принять участие в ее проектах. Речь идет о добыче порядка 40 млрд кубометров газа на новых месторождениях Казахстана – Имашевском (доказанные запасы – 128,7 млрд кубометров газа и 20 млн тонн газового конденсата) и Центральном на шельфе Каспийского моря (прогнозные запасы – 2 трлн кубометров). На обоих месторождениях добыча будет организована по соглашениям о разделе продукции. Уже к концу 2006 года были созданы два казахско-российских СП на паритетных началах [24].

На сегодняшний день присутствие российских инвесторов в первичном секторе энергетической экономики нашей страны по-прежнему недостаточно. Интеграция в отрасли, связанной с нефтью и газом, безусловно, является перспективным направлением и могла бы стать решающим ключом в интеграционных процессах. Стратегия интеграции заключается в том, что Россия и Казахстан являются двумя крупнейшими производителями нефти и газа в регионе. Тем не менее, расширение интеграции, основанной на энергетическом факторе, сталкивается с рядом серьезных проблем, которые могут осложнить реализацию четкой ориентации на экспорт в России и Казахстане. Углеводородные ресурсы и экспортный потенциал России и Казахстана относительно невелики на фоне долгосрочного спроса на нефть и газ в мировом хозяйстве.

По данным British Petroleum, нефтяные ресурсы России и Казахстана составляют около 7% от общих мировых ресурсов, что касается ситуации с природным газом производственный потенциал почти такой же. Экспортный потенциал природного газа на Ближнем Востоке значительно выше, чем в России и странах Центральной Азии. Реальность такова, что углеводородные ресурсы России и стран ЦА имеют более важное стратегическое значение для этих стран и их партнеров на постсоветском пространстве, чем для мирового энергетического рынка [25].

Сотрудничество России и Казахстана на нефтегазовом рынке наиболее эффективно в рамках проектно-инвестиционного сотрудничества – разработки и освоения перспективных месторождений нефти и газа, поскольку оно является базой для институционально-экономического внедрения в мировой рынок. Менее эффективно развивается сотрудничество в сфере переработки и реализации углеводородного сырья, на которое влияет низкая конкурентоспособность рынков углеводородов, технологическим же проявлением ее является неразвитость нефтепереработки. Это влечет за собой неэффективное использование государственных расходов в данном секторе, отставание в номенклатуре и качестве продукции от мирового уровня [26].

Развитие сотрудничества Казахстана и России в энергетической сфере обусловлено необходимостью углубления интеграции энергетических рынков путем преодоления неравномерности энергетических ресурсов, налаживания взаимовыгодного энергетического диалога и оптимизации формирующейся инфраструктуры и инвестирования в эту отрасль.

Кроме того, и для России, и для Казахстана модернизация экономики является насущной проблемой, притом для обеих стран характерно наличие общих экономических проблем структурного характера как в области промышленного производства, так и в масштабах экономики в целом. Проблема сырьевой ориентации экспорта и низкой степени диверсификации экономики, недостаточного инвестирования в обрабатывающую промышленность характерна для обеих стран, а экономическая ситуация в области использования ресурсов служит подтверждением необходимости реформ ресурсно-экспортной политики.

В настоящий момент уже определены этапы формирования общего электроэнергетического рынка государств-участников ЕАЭС, одобрена Рамочная программа по сотрудничеству в области мирного использования атомной энергии, в качестве инструмента согласования энергетической политики разработан прогноз производства и потребления энергоресурсов на период до 2020 года, реализуется проект создания Межгосударственного центра ЕАЭС по разработке энергосберегающих технологий.

Формирование общих рынков энергоресурсов позволит повысить безопасность и надежность функционирования топливно-энергетических комплексов государств-членов ЕАЭС, создать условия для повышения обеспеченности

населения энергоресурсами и более благоприятную среду для инвестирования в энергетические объекты.

В 2019 году планируется вступление в действие международного договора о формировании общего электроэнергетического рынка Союза. Создание общих рынков газа, нефти и нефтепродуктов отнесено главами наших государств на период до 2025 года. В 2017 году будут разработаны и приняты соответствующие программы по формированию этих рынков, а выполнение мероприятий будет осуществляться в 2018-2024 годах. Также в целях более эффективного использования совокупного энергетического потенциала и оптимизации межгосударственных поставок энергетических ресурсов уполномоченные органы государств-членов ЕАЭС в ежегодном режиме будут разрабатывать и согласовывать индикативные (прогнозные) балансы газа, нефти и нефтепродуктов. В ЕАЭС начинается формирование общих рынков энергоресурсов и проведение скоординированной транспортной политики [27].

Под общим рынком нефти, газа и нефтепродуктов Евразийского единого экономического пространства понимается совокупность торгово-экономических отношений хозяйствующих субъектов стран-участниц ЕАЭС в сфере добычи, транспортировки и поставки, по переработке и сбыту нефти, газа и нефтепродуктов на территориях стран-участниц ЕАЭС, определяемых правовой и договорной базой Таможенного союза в рамках Евразийского экономического сообщества и Единого экономического пространства, которые необходимы странам-участницам для удовлетворения общих потребностей в них.

ЕАЭС предоставляет российским инвесторам доступ к казахстанским энергетическим ресурсам, тем самым увеличивая спрос на транзитные услуги России в широком на-

правлении. Параллельно с этим будет постепенно снижаться уровень конкуренции между казахстанскими и российскими предприятиями, и страны получат возможность координировать свои усилия на мировом энергетическом рынке.

Заключение

Важно отметить, что инициированные Казахстаном интеграционные проекты ставят перед собой долгосрочные цели. Казахстанские бизнесмены особенно заинтересованы в новых возможностях получать дешевые энергоресурсы, решать транзитные проблемы, иметь свободный и неограниченный доступ на российский рынок. В связи с этим, насущной проблемой в структуре функционирующего и развивающегося ЕАЭС является сосредоточенность на экспорте сырья и энергоресурсов на внешние рынки и низкая доля взаимной торговли оборудованием и технологиями.

Поэтому для региональной «энергоинтеграции» необходимо структурированное сотрудничество Казахстана и России в энергетической сфере, которое может снизить в некоторой степени проблемы, связанные с разностью энергетических потенциалов данных стран.

Взаимодействие в рамках ЕАЭС позволило бы им совместно разрабатывать *пути решения таких острых проблем*, как: координация долгосрочных энергетических стратегий; разработка общих механизмов реализации энергетических политик; выработка и осуществление мер коллективной энергетической безопасности; выработка согласованных позиций и действий на мировом энергетическом рынке (формирование общей энергодипломатии); развитие инфраструктуры транзита, транспорта, коммуникаций; развитие инноваций и координация инвестиционной политики стран-членов, решение проблем охраны окружающей среды.

Литература

- 1 Balassa, B. The Theory of Economic Integration. – London: Georgi Alien & Unwin, 1962.
- 2 Mitrany, D. The Functional Theory of Politics. – London: Martin Robertson, 1975.
- 3 Haas, E. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces. – London, 1957.
- 4 Rosamond, B. Theories of European Integration. – L., 2000.
- 5 Lindberg L. The Political Dynamics of European Economic Integration. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1963.
- 6 Винокуров Е.Ю., Либман А.М. Евразийская континентальная интеграция: монография. – СПб.: ЦИИ ЕАБР, 2012.
- 7 Ибрашев Ж.У., Уразаева Ф.П. Идея стала реальностью // Материалы научной конференции. – Алматы, 2014.
- 8 Савин В.В. Единое энергетическое пространство России, Казахстана и Беларуси. – М.: ВНИИВС, 2006.
- 9 Hogan W. (Ed.) Making Energy Policy Work. – Lisbon, Foundation Repsol, 2005.

- 10 Goldthau A. A Public Policy Perspective on Global Energy Security // International Studies Perspectives. – 2012. – Volume 13, Issue 1.
- 11 Smith K. Security Implication of Russian Energy Policy. – Brussels: CEPS, 2006.
- 12 Жизнин С.З. Энергетическая дипломатия России на рубеже XXXXI веков: внешнеэкономические аспекты: Дис. . канд. экон. наук: 08.00.14. – М.: РГБ, 2003 // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0310/030310039.pdf>
- 13 Миронов Н.В. Актуальные проблемы международной энергетической безопасности: дис. канд. экон. наук: 08.00.14. – М.: РГБ, 2003 // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0186/030186049.pdf>
- 14 Baizakova K. Energy security issues in foreign policy of the Republic of Kazakhstan // American Foreign Policy Interests. – 2010. – Vol. 32. – N2 (March-April). – P. 103-109.
- 15 Мовкебаева Г.А. Энергетическая безопасность и проблемы ее обеспечения. – Алматы, 2014.
- 16 Энергетическая безопасность в системе национальной безопасности современной России: политологический анализ: дисс. на соиск. уч. ст. к.п.н. 23.00.02. – Уфа, 2011.
- 17 Кулбатыров Н.Н., Тулеубекова. А.А. Энергетический аспект Евразийской интеграции // Евразийская экономическая интеграция. Науч. аналит. журн. Санкт-Петербург. – 2014. – Вып.1. февр. – С. 64-79.
- 18 Соколов А.А. Современная трансформация ТЭК Российско-Казахстанского трансграничного региона // Известия ОГАУ. – 2014. – №6(50) // <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremenennaya-transformatsiya-tek-rossiysko-kazahstanskogo-transgranichnogo-regiona>
- 19 Цай В.И., Сагиндиков Р.Е. Исторический опыт развития российско-казахстанского геоэнергетического комплекса // Вестник РУДН. История России. – 2015. – №4 // <http://puma/article/n/istoricheskiy-optyt-razvitiya-rossiysko-kazahstanskogo-geoenergeticheskogo-kompleksa>
- 20 Есадаутова А.М. Энергетическая безопасность: Европейский Союз, Россия и Казахстан // <http://www.politex.info/content/view/475/30/>
- 21 ЕАЭС может стать таким же крупным как ЕС или NAFTA // <http://www.zakon.kz/4629456-eajes-mozhet-stat-takim-zhe-krupnym-kak.html>
- 22 Сафинов К.Б., Кульмамирова М.С., Иллерицкий Н.И. Казахстан в энергетической интеграции ЕАЭС: перспективы, риски, возможности// http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&cat=mcat&mcat=164&type=news&top_menu=compass&sb=71&newsid=3701
- 23 Шапкин М.Н. Энергетическое сотрудничество России и Казахстана в новых geopolитических реалиях // http://e-notabene.ru/wi/article_18357.html
- 24 Гусев Л. Сотрудничество России и Казахстана в области энергетики // <http://ia-centr.ru/expert/844>
- 25 Шуренов Н. Оценка позиций Республики Казахстан на мировом рынке нефти // <http://group-global.org/ru/publication/14234-ocenka-poziciy-respublik-i-kazakhstan-na-mirovom-rynke-nefti>
- 26 Иканова А. С. Современное состояние Казахстанско-Российского нефтегазового сотрудничества // <https://articlekz.com/article/8556>
- 27 В ЕАЭС начинается формирование общих рынков энергоресурсов и проведение скоординированной транспортной политики // <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-03-2015.aspx>

References

- 1 Baizakova K. (2010) Energy security issues in foreign policy of the Republic of Kazakhstan // American Foreign Policy Interests. – 2010. Vol. 32. – N2 (March-April). – P. 103-109.
- 2 Balassa, B. (1962) The Theory of Economic Integration. London: Georgi Alien & Unwin
- 3 Energetika v Rossii. Problemyiperspektivy. (2006) Trudy nauchnoi sessii Akademii nauk [Power engineering in Russia. Problems and prospects. Proceedings of the scientific session of the Russian Academy of Sciences]. – M., Science. – 500 p.
- 4 Eajes mozhet stat takim zhe krupnym kak ES ili NAFTA (2016) [EAEU can become as large as the EU and NAFTA]// <http://www.zakon.kz/4629456-eajes-mozhet-stat-takim-zhe-krupnym-kak.html>
- 5 Goldthau A. (2012) A Public Policy Perspective on Global Energy Security // International Studies Perspectives. – Volume 13, Issue 1.
- 6 Gusev L.(2012) Sotrudnichestvo Rossii I Kazakhstana v oblasti energetiki [Cooperation between Russia and Kazakhstan in the field of energy] // <http://ia-centr.ru/expert/844>
- 7 Haas, E. (1957) The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces. – London
- 8 Hogan W. (Ed.) (2000) Making Energy Policy Work. – Lisbon, Foundation Repsol, 2005.Rosamond, B. Theories of European Integration. – L.
- 9 Ibrashev Zh.U. (2015) Ideya stala realnosti. [The idea became a reality].- Almaty.
- 10 Ikanova A.S. (2015) Sowremennoye sostoyaniye Kazakhstansko-rossiyskogo nefte-gazovogo sotrudnichestva [Current state of Kazakh-Russian oil and gas cooperation]// <https://articlekz.com/article/8556>
- 11 Ishmayev A.R. (2011) Energeticheskaya bezopasnost' v sisteme natsionalnoi bezopasnosti sovremennoi Rossii: politologicheskii analiz // diss. nasoisk. uch. st.k.p.n. 23.00.02. [Energy security in the national security system of modern Russia: political analysis]. – Ufa.
- 12 Kulbatyrov N.N., Tulepbekova A.A. (2014) Energeticheskyi aspect Yevraziiskoi integratsii [Energy aspect of the Eurasian integration] // Eurasian economic integration. Scientific. Analytical Journal. St. Petersburg.

- 13 Lindberg L. (1963) The Political Dynamics of European Economic Integration. Stanford, Calif.: Stanford University Press,
- 14 Mironov N.B. (2003) Aktual'nye problemi mezhdunarodnoi bezopasnosti: Dissertation of candidate of the economic sciences 08.00.14. – M.: RGB, // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0186/030186049.pdf>
- 15 Mitrofanov, D. (1975) The Functional Theory of Politics, London: Martin Robertson Vinokurov E.Yu., Libman A.M. (2012) Yevrasiskaya kontinental'naya integratsiya: monografiya [Eurasian Continental Integration: monograph] // St. Petersburg: CII EABR
- 16 Movkebayeva G.A. (2014) Energeticheskay bezopasnost i problemi ee obespecheniya. [Energy security and energy supply problems]. – Almaty.
- 17 Rosamond, B. (2000) Theories of European Integration. -L.
- 18 Safinov K.B., Kulmamirova M.S., Il'yutskiy N.I. (2016) Kazakhstan v energeticheskoi integratsii EAES: perspektivy, riski, vozmozhnosti [Kazakhstan in the Energy Integration of the EAEU: Prospects, Risks, Opportunities] // http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&cat=mcat&mcat=164&type=news&top_menu=compass&sb=71&newsid=3701
- 19 Savin V.V. (2006) Edinoe energeticheskoe prostranstvo Rossii, Kazakhstana i Belarusi [The unified energy space of Russia, Kazakhstan and Belarus]. - M.: VNIVS. - 156 s.
- 20 Shapkin M.N. Energeticheskoe sotrudnichestvo Rossii I Kazakhstana v novyh geopoliticheskikh realiyakh [Energy cooperation between Russia and Kazakhstan in the new geopolitical realities] // http://e-notabene.ru/wi/article_18357.html
- 21 Shurenov N. (2014) Ocenka poziciy respubliki kazahstan na mirovom rynke nefti [Assessment of the position of Kazakhstan on the world oil market] // <http://group-global.org/ru/publication/14234-ocenka-poziciy-respubliki-kazahstan-na-mirovom-rynke-nefti>
- 22 Smith K. (2006) Security Implications of Russian Energy Policy. – Brussels, CEPS.
- 23 Sokolov A.A. (2014) Sovremennaya transformatsiya TEK Rossisko-Kazakhstanskogo transgranicznogo regiona [Modern Transformation of the Fuel and Energy Complex of the Russian-Kazakhstan Cross-Border Region] // Proceedings of OGAU – №6 (50) // <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-transformatsiya-tek-rossiysko-kazahstanskogo-transgranicznogo-regiona>
- 24 Tsai V.I., Sagindikov R.E. (2015) Istoricheskiy opty razvitiya rossisko-kazakstanskogo geoenergeticheskogo kompleksa [Historical experience of development of the Russian-Kazakhstan geoenergetic complex] // Bulletin of PFUR. History of Russia. – №4. // <http://puma/article/n/istoricheskiy-opty-razvitiya-rossiysko-kazahstanskogo-geoenergeticheskogo-kompleksa>
- 25 V eaes nachinaetsya formirovanie obshchikh rynkov energoresursov i provedenie skoordinirovannoy transportnoy politiki (2015) [The EAEU begins the formation of common markets of energy resources and conduct a coordinated transport policy] // <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/12-03-2015.aspx>
- 26 Yesdauletova A.M. (2013) Energeticheskaya bezopasnost': Evropeiskiy Soiuz, Rossiya i Kazakhstan [Energy security: the European Union, Russia and Kazakhstan] // <http://www.politex.info/content/view/475/30>
- 27 Zhiznin S.Z. (2003) Energeticheskaya diplomatiya Rossii na rubezhe XX-XXI vekov: vnesheekonomicheskie aspekty: Dissertation of candidate of the economic sciences 08.00.14. -M.: RGB, 2003 // <http://diss.rsl.ru/diss/03/0310/030310039.pdf>

Gabit Zhumatay¹, Adilbek Yermekbayev²

¹PhD in History, Senior Lecturer of the Chair of Regional Studies, Department of International Relations, Kazakh Abilai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: gzhumatay@gmail.com, tel.: +7 747 905 7385

²Senior Lecturer of the Chair International Relations, Department of International Relations, Kazakh Abilai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: gadilbeke@gmail.com, tel.: +7 700 771 5217

THE IRANIAN NUCLEAR DEAL: THE PROCESS OF INTERNATIONAL SETTLEMENT IN THE CONTEXT OF SECURITY IN CENTRAL ASIA

The goal of this paper is to examine and analyze historical background, evolution and settlement of the Iranian nuclear program as well as the Iranian nuclear deal that was concluded in July 2015 and its implications for Central Asia. It is well-known that the proliferation and the spread of nuclear weapons and technologies is one of the main concerns of international community. From this perspective since the beginning Iran has been perceived as a source of possible proliferation of nuclear technologies and a threat that would put regional and global stability and security in jeopardy. Simultaneously the Iranian and western diplomats began conducting negotiations in order to settle deep disagreements and misunderstandings over the Iranian nuclear program. In spite of deep suspicions and difficulties, Iran and so-called P5 + 1 group of countries reached the needed deal in July of 2015. This huge achievement became possible due to wise policy of the new Iranian president Hassan Rouhani on the one hand, and Barak Obama's sincere willingness to bring peace to the whole world and to prevent another war in the Middle East from happening on the other. As a result of this deal, all sanctions on Iran gradually began to be lifted. It is undeniable that the successful Iranian deal has been significant and beneficial for Central Asia first and foremost in terms of security issues. Since then the Central Asian countries have begun to cooperate with Iran, which is truly beneficial for both sides.

Key words: nuclear program, Iran, P5 + 1, Central Asia, nuclear deal, Middle East.

Жұматай Габит¹, Ермекбаев Эділбек²

¹тарих ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің халықаралық қатынастар факультеті аймақтану кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com, тел.: +7 747 905 7385

²Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: gadilbeke@gmail.com, тел.: +7 700 771 5217

**Иран ядролық бағдарламасы жөніндегі келісім:
Орталық Азия қауіпсіздігі контекстіндегі халықаралық реттеу үрдісі**

Бұл мақала Иранның ядролық бағдарламасының басталуы, тарихи эволюциясы мен шешілуі, сонымен қатар 2015 жылы шілдеде қол қойылған Иранның ядролық бағдарламасы жөніндегі келісім мен оның Орталық Азия аймағына ықпалы секілді іргелі мәселелерді зерттеп, талдауды мақсат етеді. Қазіргі кезеңде ядролық қару мен технологиялардың тараулар үрдісі халықаралық қауымдастық үшін басты проблемалардың бірі болып отыр. Осы тұрғыдан келгенде бастапқы кезден-ак, Иран ядролық технологиялардың тарауына тұрткі болуы мүмкін, тиісінше осы әрекеті арқылы аймақтық және жаһандық, қауіпсіздікке қатер ретінде қарастырылды. Дегенмен бір мезетте ирандық және батыс дипломаттары Иранның ядролық бағдарламасы төнірегінде келісіздерді жүргізе бастады. Құдіктөр мен түсініспеушіліктерге қарамастан, Иран мен P5 + 1 елдері

2015 жылдың шілдесінде ақтық келісімге қол жеткізді. Бұл тарихи келісім бір жағынан Ираның жаңа президенті Хасан Руханидің көреген саясаты мен АҚШ президенті Барак Обаманың бүкіл әлем мен Таяу Шығыста бейбітшілік орнату бағытындағы шынайы үмтыхылысы нәтижесінде мүмкін болды. Осы келісім арқасында Иранға салынған ауыр санкциялар біртіндеп алына бастады. Жалпы алғанда Иранмен арадағы бұл келісім ең алдымен Орталық Азия елдері үшін қауіпсіздікті қамтамасыз етуде үлкен маңызға ие болды. Сол кезден бастап Орталық Азия елдері мен Иран арасындағы ынтымақтастық жаңа белестерге көтеріліп, өркендей бастады.

Түйін сөздер: ядролық бағдарлама, Иран, Р5 + 1, Орталық Азия, ядролық келісім, Таяу Шығыс.

Жұматай Фабит¹, Ермекбаев Адилбек²

¹старший преподаватель кафедры регионоведения факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com, тел.: + 77479057385

²старший преподаватель кафедры международных отношений факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, e-mail: gadilbekea@gmail.com, тел.: + 7 700 771 5217

Договор об Иранской ядерной программе: процесс международного урегулирования в контексте безопасности Центральной Азии

Цель данной статьи – изучить и проанализировать исторические предпосылки, эволюцию и урегулирование ядерной программы Ирана, а также иранскую ядерную сделку, которая была завершена в июле 2015 года и ее последствия для Центральной Азии. Хорошо известно, что распространение ядерного оружия и технологий является одной из основных проблем международного сообщества. По мере того, как великие державы пришли к выводу, что Иран строит ядерное оружие, ведущие страны, такие как США, члены ЕС, Канада и Австралия, решили навязать Тегерану жесткие экономические санкции, которые нанесли большой ущерб иранской экономике. Все это пришлось на период правления президента страны, придерживающегося жесткой линии. Одновременно иранские и западные дипломаты начали переговоры, чтобы урегулировать разногласия в отношении иранской ядерной программы. Несмотря на трудности, Иран и так называемая группа стран Р5 + 1 достигли необходимой сделки в июле 2015 года. Это огромное достижение стало возможным благодаря разумной политике нового иранского президента Хасана Рухани и Барака Обамы. Нельзя отрицать, что успешная иранская сделка была значимой и выгодной для Центральной Азии с точки зрения вопросов безопасности. С самого начала все страны ЦАР выступали за мир и geopolитическую стабильность в регионе.

Ключевые слова: ядерная программа, Иран, Р5 + 1, Центральная Азия, ядерная сделка, Ближний Восток.

Introduction

John Kerry, Secretary of State of the US, in his interview with the MSNBC on January 18, 2016 pointed out that «thanks to the US-Iran nuclear deal the world is safer today now» [1]. Why has John Kerry been so certain that this deal has brought peace and stability to the world? Has really our planet become a much safer place to live owing to this deal? And what does this deal represent itself, and what might the implications of this deal for separate regions especially for Central Asia be in terms of implementation of this agreement? One thing is obvious that without reaching this deal, the world could have seen another regional war that would easily transform into the third World War since many world and regional powers have actively been involved in this tough process. During the course of negotiations over the Iran nuclear deal, all involved sides have expressed their willingness to make the world safer by reaching mutual understanding with

each other. It should be acknowledged that not only involved parts, but as well as other countries including those in Central Asia have deeply been interested in making this deal possible due to which not only the Middle Eastern but Central Asian security and stability would be ensured. As the Central Asian countries are generally vulnerable to external threats, especially coming from the war-torn Middle East, they have become excited when the nuclear deal between Iran and great powers was finally reached.

The methods of research paper: a brief overview of the background of the Iranian nuclear program

This research paper is mainly based on method of conflict resolution, which aims at facilitating peace and mutual understanding in order to make peaceful ending of conflict possible and reachable. Conflict resolution first and foremost

means cooperation and making concessions when they are needed, engagement and negotiations. Without above-mentioned diplomatic and political techniques and means, it is unlikely to get all adversaries into peaceful talks. Besides the method of conflict resolution, well-known methods such as comparative analysis, historical review method, and critical analysis, political and geopolitical analysis have been used to investigate and assess this issue.

Besides energy purposes, nuclear power might be used for making nuclear weapons and might lead to the proliferation of dangerous weapons that could easily have been a serious cause for nuclear war. Although there are a bunch of countries such as the US, Russia, France, China, Great Britain, Israel, India, Pakistan, North Korea that are considered nuclear powers, many of them do not wish others to develop their nuclear program because they are certain that such a case might lead to the spread of nuclear weapons. From this perspective since the beginning, the Islamic Republic of Iran has constantly been prevented from developing its nuclear program that has pursued only peaceful purposes and has always been carried out under supervision of the IAEA (International Atomic Energy Agency), according to the government of Iran [2].

Reaching this deal with Iran has not been easy at all, which required an effective and sincere engagement of almost all leading powers, as well as active and tense diplomatic efforts by everyone involved in this protracted process. Looking at the background of this issue, one might notice that the Iranian nuclear program had been launched long before the Islamic Revolution took place in the country, which means current regime in Iran inherited this legacy from the previous one that is from the Shah's regime. Sam Roe, a Chicago Tribune journalist, argues that it was the United States that directly made its contributions to the inception and development of the Iranian nuclear program at the beginning of the Cold War [3]. It has already been proven that in the 1950s when the global rivalry between the West and East became aggravated, the Shah of Iran began receiving assistance through the US Atoms for Peace. During the 1960s and 1970s Iran had joined some International agreements that prevent countries from making nuclear weapons and spreading nuclear technologies such as the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). According to article III of the treaty, non-nuclear-weapon states-parties are required to accept comprehensive International Atomic Energy Agency (IAEA) safeguards, and accordingly Tehran

concluded a comprehensive safeguards agreement with the IAEA in 1974 [4].

The Islamic revolution of 1979 and the lingering and costly war with Iraq in 1980-1988 temporarily interrupted the further development of the nuclear program in Iran. On the other hand, bilateral relations between Washington and Tehran became strained and complicated because of the revolution. Despite the end of the Cold War, at the end of 1980s with the demise of the Soviet Union, the Cold War between Washington and Tehran was not over due to a deep and mutual hatred and suspicion. All these unexpected circumstances could not stop Iran from developing its nuclear program; furthermore, the Iranian government did not hide its intentions that it was going to continue to advance its nuclear program. In 1989-1997, when Akbar Hashemi Rafsanjani was the president, Tehran revived its nuclear program during which Iran got assistance from other countries such as China, Russia and Pakistan thanks to which a protocol of the construction of the reactor at Bushehr and possibly supply a uranium enrichment plan were concluded with Moscow [5].

After the inception of Global War on terror by Washington in 2001, an international situation over the Iran's nuclear program was getting tense enough due to the revelation of an Iranian opposition group in exile. As a consequence of this revelation, the world community became aware of the fact that besides peaceful and energy purposes, Tehran could have pursued a military goal since members of above-mentioned opposition declared that Iran was developing to produce enriched uranium, which could fuel nuclear weapons [5]. In 2003, it was reported that Tehran had not declared its sensitive enrichment activities, after which the IAEA announced that Iran had not complied with its safeguards agreement with the IAEA [6], and subsequently the UN Security Council required from Iran to halt its nuclear enrichment activities [7]. (Security Council Demands Iran Suspend Uranium Enrichment, 2006) As a result of this process, the Bush administration declared that it would not tolerate so-called Iran's enrichment activity and accused Tehran of seeking to reach a nuclear weapon [8].

Results: sanctions and a long way to the deal

Despite suspicions, allegations and a strong international pressure, since the beginning Iran has emphasized that its nuclear program has always been peaceful and only for energy purposes. Consequently, Tehran has been trying to persuade the world community and international

organizations such as the IAEA that there has not been any military purpose at all. Although there was not enough evidence that Iran had launched its nuclear enrichment activities, the international community became more suspicious of Tehran's real intentions. In September 2005, the IAEA Board of Governors declared that «there is not any confidence that Tehran's nuclear program is only for peaceful purposes» [8]. Due to such allegations against Iran, the international community continued accusing Tehran of violation of the NPT and a comprehensive safeguards agreement with the IAEA. Simultaneously, in accordance with the report by the IAEA the UN Security Council decided to impose tough sanctions on Tehran.

Basically, Iran had been under pressure of harsh sanctions long before the UN Security Council issued its punitive measures against Tehran, especially because of complicated relations with Washington. Iran has suffered from unilateral economic sanctions by the US since 1979. It was actually the US that in the aftermath of the Islamic revolution and the seizure of the US embassy in Tehran began to impose some restrictions and sanctions on bilateral activities with Tehran [9], and as a result, they have gradually become broader. Things grew tense when Mahmoud Ahmadinejad, an Iranian politician, was elected president in 2005. However, it should be noted that bilateral and multilateral relations between Iran and other countries grew worse not only thanks to the Iran's controversial nuclear program, but as well as because of Ahmadinejad's open hostility towards some countries such as the US, Israel, Britain, and Arab nations. Although, Ahmadinejad permanently insisted that Iran's nuclear program was always for peaceful purposes and building a nuclear weapon was never his policy, an international pressure on Iran grew stronger [10].

At the same time, Iranian and leading powers' diplomats negotiated consistently to achieve a deal so that all sanctions imposed on Iran would be lifted as well as world powers wanted to make sure that Iran was not really building a nuclear weapon. As diplomatic efforts failed, Western leaders came to the conclusion that all punitive measures needed so that they would be able to have Tehran to comply with its international obligations [11]. Therefore, not only the US but as well as the EU, Australia, Canada and many other countries began to be involved in an international sanctions regime against Iran, as a result of which the additional sanctions and restrictions were issued by them. A constant international pressure and economic sanctions caused huge problems for Iranian economy, as a

consequence of which Iranian people were suffering greatly.

The turning point of the international contradictions over the Iranian nuclear program came when Hassan Rouhani, a moderate politician, was elected as president of the country in 2013. As soon as he got elected, Hassan Rouhani began to fix aggravated diplomatic relations with other countries. Due to these diplomatic efforts, Tehran expressed its willingness to settle mutual misunderstandings and conflicts through diplomacy and negotiations. At the end of 2013, Iran and so-called P5+1 consisting of the US, China, France, Russia, Britain, and plus Germany, announced the Joint Plan of Action, an agreement in accordance with which Iran's nuclear program would be limited [12].

At the same time the US side also began to demonstrate their eagerness for the achievement of a deal with Iran predominantly in order not to let Tehran to acquire weapons of mass destruction. If happened it would be a great threat not only to the US interests in the Middle East, but first and foremost Washington's close allies in the region like Israel, and the Gulf countries would allegedly be threatened, according to the chairman of the US Joint Chiefs of Staff, Michael Mullen [13]. In spite of having such kinds of trouble and predictions regarding over Iran's nuclear strategy, it is clear that from the beginning all these predictions have always been exaggerated and mainly based on either false or misleading information. Basically, Iran has no intentions to destabilize the region because its leaders have always noted that Iran has no intention to acquire a nuclear weapon since such an attempt would be against the will of Islamic religion. Although Tehran has been trying to persuade others that its nuclear program is purely peaceful, the US and its allies in the Middle East and beyond have mainly been doubtful of Tehran's true intentions, and openly accused Iran of attempting to acquire weapons of mass destruction. From the West's point of view, a nuclear Iran would undermine the stability of a region that is already highly unstable. American policymakers, however, were sure that a strike on Iran, going into a conflict like it happened with Iraq, would be incredibly destabilizing.

Consequently, all sides, including Washington and Tehran concluded that it was time to settle all conflicts over the Iranian nuclear deal. Thus both sides actively demonstrated their readiness to talk, and in September 2013 Barak Obama telephoned Hassan Rouhani, which was the first contact between leaders of the US and Iran since 1979. Besides a relatively kind conversation between

the presidents, simultaneously there was a meeting between the US secretary of state, John Kerry, and Iranian foreign minister, Mohammad Javad Zarif, which was assessed as the beginning of a new era of cooperation between the countries [14]. One has to acknowledge, however, that these rapprochements and warm talks between the two sides did not mean that Washington and Tehran were not going to be close friends at all. Quite opposite, even if a deal with Iran was reached, Washington and Tehran would not be ready to overcome their misunderstandings, especially with regard to the Middle East.

Besides the US, all major powers and permanent members of the UN Security Council such as Russia, China, Britain, and France have been involved in talks, as well as one of the Tehran's key trading partners, Germany has been included as a key player. Negotiations between Iran and P5+1 group of countries in 2013-2014 were tough enough, during which they could not reach a final deal, but participants were able to achieve an interim agreement, known as the Joint Plan of Action, which was to limit Tehran's nuclear program, and at the same time, those international sanctions that had been imposed either unilaterally by Washington or multilaterally by the EU and other countries on Iran were to be lifted and Iranian assets abroad were to be unfrozen [14].

Finally, 2015 became as the final period for reaching a deal with Iran, and on April 2, 2015 Iran and P5+1 announced a preliminary framework deal, in accordance with which Iran's nuclear program was to be restricted in return for sanctions relief. In June 2015, Iran and world powers resumed their talks in the Austrian capital of Vienna, which finally brought a historic deal into existence. The agreement was going to end decades of economic sanctions against Iran in exchange for restrictions on its nuclear program. Accordingly, the deal was recognized as the biggest and the most important diplomatic achievement of Barak Obama's presidency. Therefore, during live broadcast from the White House Barak Obama proudly announced that «this deal is not built on trust, but it is built on verification.» Moreover, by emphasizing that this deal will overcome all obstacles and criticisms with which it would certainly face, he let his critics and opponents especially those in Congress know that he was going to veto any legislation that prevents the successful implementation of this deal [15].

One of the leading negotiators who made a huge contribution to the achievement of this accord was undoubtedly the US Secretary of State John Kerry who assessed it as truly historic, thanks to which «Iran will not produce or acquire highly enriched

uranium» or plutonium for at least 15 years, during which verification measures will stay in place permanently.» Furthermore, he stated that Iran and the International Atomic Energy Agency had «entered into an agreement to address all questions» about Iran's past actions within three months, and that completing this task was «fundamental for sanctions relief» [16].

It was obvious that this deal was a triumph not only for American diplomacy, but as well as it was a great success of the Iranian government. On the other hand, it is undeniable that this deal came true due to Hassan Rouhani's personal charisma and persistent aspirations for the end of international isolation of his country. His flexibility and willingness made this deal possible, and as soon as the deal was announced in a televised address he declared: «Today is the end to acts of tyranny against our nation and the start of cooperation with the world. This is a reciprocal deal. If they stick to it, we will. The Iranian nation has always observed its promises and treaties» [17]. The Iranian chief negotiator with great powers, Minister of Foreign Affairs Mohammad Javad Zarif also called it a historic deal.

Despite dubious and malevolent attitudes towards the ratification and implementation of the deal, it could withstand the test of time. Having gone through many difficulties and obstacles, finally the deal has been proven to be viable and durable. In the end, on January 16, 2016, the International Atomic Energy Agency after thorough verifications announced that Tehran has completed the necessary steps under the Iran deal that will ensure Iran's nuclear program is and remains exclusively peaceful [18]. Due to the official confirmation of the IAEA, not only Tehran's goodwill intention has been proven, but as well as Iran officially reentered the global economy getting rid of crippling international sanctions. All leading politicians and diplomats such as the US Secretary of State John Kerry, Iranian foreign minister Mohammad Javad Zarif, and the Britain's foreign secretary Philip Hammond emphasized that «The nuclear deal with Iran ... makes the Middle East and the wider world a safer place» [19]. Additionally, in his final State of the Union the US president, Barak Obama rightly pointed out that thanks to the deal «the world has avoided another war» [20]. Indeed, by having made enormous diplomatic attempts and tremendous contributions, Iran and P5+1 group of countries, successfully succeeded in preventing another horrible war in the Middle East from happening, which would undoubtedly have an adverse impact on the whole world and on Central Asia as well.

Discussion: the Iran nuclear deal and Central Asia

Strengthening regional as well as international security has always been one of the most significant priorities of all five Central Asian republics. There is no doubt that reaching the Iranian deal and its successful implementation have been in national interests of Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan. To begin with, all Central Asian nations, especially Kazakhstan had directly dealt with the Soviet nuclear policy and had suffered greatly the consequences of nuclear tests on its territory during the Soviet era. After the fall of the Soviet Union in 1991, Kazakhstan inherited a solid arsenal of weapons of mass destruction, nuclear facilities, technologies and testing sites, if had the leaders of the country wished Kazakhstan might easily have become a nuclear power. However, as soon as Kazakhstan got its independence, its president N.A. Nazarbayev solemnly declared that the Kazakh people did not need to have nuclear weapons and Kazakhstan would never be a nuclear power. It is worth noting that there was some pressure by international community especially overwhelmingly it came from the West. Washington and other leading powers were actually afraid that Kazakhstan could have triggered the spread of nuclear technologies throughout the world; especially they could have been handed over terrorists.

Accordingly, Kazakhstan's nuclear legacy was immediately considered a great threat to the international community, which needed to be resolved. It is worth mentioning that Kazakhstan itself was never interested in maintaining its nuclear capability since it was seen as a heavy burden for the further development of the country. One has to acknowledge the fact that, from the beginning the leaders of Kazakhstan led by N.A. Nazarbayev expressed their readiness to get rid of nuclear legacy of the Soviet Union and make Kazakhstan as well as the whole Central Asia a nuclear free zone. To have things done, it was necessary that world powers be engaged in helping Kazakhstan in this issue. By 1996, Kazakhstan had already joined all major international agreements on the proliferation, including the Nuclear Proliferation Treaty (NPT) as a country not possessing the nuclear weapon; in addition to that Kazakhstan had become a member of the IAEA. Thus, nuclear disarmament of Kazakhstan had been carried out successfully, which resulted in adopting the Memorandum of Security Assurances by the five permanent members of the UN Security Council, according to which the

independence and territorial integrity of Kazakhstan was internationally guaranteed [21].

Regarding the creation of Central Asia nuclear weapon free zone that became crucial not only for five nations, but for those countries beyond the region. In this case, it is worth pointing out to the fact that the very idea of a Central Asia nuclear weapon free zone, known as CANWFZ was actually initiated by Mongolia in 1992 declaring itself a nuclear-weapon-free zone [22]. At the same time, the president of Uzbekistan, Islam Karimov also became interested in launching this significant initiative. It took Central Asian countries a long time to harmonize their interests in this process. In September 2006, all five republics of Central Asia met in the Kazakh city of Semey, where they signed the Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone (CANWFZ) treaty, according to which manufacture, acquire, test, or possess nuclear weapons have strictly been banned [23]. Thus Central Asia has become free from nuclear weapons.

As all five Central Asian countries since independence have courageously and relentlessly objected to the possession of nuclear weapons; even the development of nuclear program for peaceful and energy purposes was out of question. Therefore, when the nuclear deal between Iran and world powers was finally reached, Central Asian countries became spirited because it meant that not only the Middle East but Central Asia would be a safer place. In general, the reasons why Central Asian countries have welcomed the Iran nuclear deal and its implementation can be referred to as the following main motivations:

First, all Central Asian countries are determined that not only the region but the whole world should be free from dangerous nuclear weapons. Moreover, as a region Central Asia is mainly surrounded by nuclear powers such as Russia, China, India, and Pakistan; in addition to that, the region is negatively influenced by political instability in war-torn Afghanistan. Even theoretically, had Iran been allowed to acquire a nuclear weapon, it would surely have had an adverse impact on the region. Therefore, after the deal began to be implemented, the president of Kazakhstan, N.A. Nazarbayev in his statement announced: «Taking into account that political and diplomatic solution is the only right way to resolve the situation around the Iranian nuclear program and considering historical significance of the adoption of the JCPOA (the Joint Comprehensive Plan of Action), which will significantly strengthen regional and international security» [24].

Second, Iran is a key trading partner of the Central Asian countries. Indeed, although Central

Asia as a transit area is very crucial for trading, its geopolitical location makes things complicated. As a landlocked region, it is highly dependent on foreign countries particularly in terms of exporting their goods and commodities abroad. Absence of an advanced industry as well as domination of the oil-dependent economy makes the Central Asian countries search for promising markets and strong economic partners. In this perspective, Iran that is now free from international pressure and crippling sanctions is seen as a potential economic partner by all nations of Central Asia.

Third, Iran seems to have respected Russia's privileged interests in Central Asia, but the recent geopolitical shifts in the region might let Iran be actively involved in many fields, including economy, trade, culture, politics, and perhaps integration. Furthermore, being highly dependent on Russia and China in terms of economy, finance and the export of oil and other commodities would likely to push the Central Asians to cooperate with Iran. In this case, traditionally all major oil and gas resources of the Central Asian countries have been monopolized by Russia and China, which led to the Russian and Chinese domination. That is why, Alex Vatanka, a political analyst of the Washington-based Middle East Institute, stresses that «the Central Asians have wanted 'to break that geopolitical grip [of China and Russia],' but with the southern route closed off there were no other options. Now, you see from Astana to Ashgabat an interest in reconsidering what Iran can do for them geopolitically to lessen their reliance on countries like Russia and China» [25]. Consequently, N.A. Nazarbayev rightly points out that lifting international sanctions and the further implementation of the deal «will contribute to normalization of Iran's relations with the international community, positively impact the economic and social development of all countries in the region and improve Kazakh-Iranian relations» [26].

According to Catherine Putz, the Central Asian countries have huge energy interests in the normalization of Iran's relations with the world because Iran presents the shortest route for exporting gas to Europe [27]. As can be seen, a close cooperation with Iran can be a solution to the Central Asian's geopolitical and economic dependence on Moscow and Beijing, as a result of which the Central Asians will be able to trade with other countries and export their goods by bypassing Russia and China. In addition to that, besides Russia and China, the Central Asian gas and oil pipelines could be going to Iran.

Fourth, Iran is not only an integral part of the Middle East, but as well as the Caucasus and Central Asia. From this aspect, Iran, Kazakhstan, Turkmenistan, and Azerbaijan share common borders in the Caspian Sea. During his visit to the Kazakh capital of Astana in April 2015, Iranian Foreign Minister Mohammad Javad Zarif stated that «The Caspian Sea is the sea of peace and friendship among littoral countries and should prepare grounds for trade and economic cooperation among them.» In his speech, he announced that Iran pursues negotiations to determine the legal regime of the Caspian Sea with seriousness and strong interest [28]. Like Iran, Kazakhstan is deeply interested in boosting trade and economic cooperation via the Caspian Sea.

Fifth, thanks to lifting sanctions Iran can be involved in integration processes not only in Central Asia but in the Post-Soviet space. Although it is unlikely that Iran will be a member of the Eurasian Customs Union or Eurasian Union, in terms of rapprochements between Tehran and Moscow particularly in fighting terrorism in the Middle East, Iran could be a potential candidate for membership in the Eurasian Union. Besides Eurasian Union, Iran was given an observer status in the Shanghai Cooperation Organization, but due to international sanctions, Tehran was not allowed to become a member of the SCO. Now Iran can apply for full membership. Tehran could also be engaged in integration process in Central Asia, in which the Central Asian countries would be interested. During his visit to Astana, Mohammad Javad Zarif stressed that «regional convergence» would be beneficial to all countries in the region and across the globe, noting that Iran and Kazakhstan hold common views on foreign policy issues and in cultural and economic fields and this would «strengthen stability in the region» [27].

Finally, an active involvement of Iran both in Central Asia and in the Post-Soviet space would directly lead to the close convergence of vast regions of Eurasia through Iran, which means Tehran would be capable of playing a significant role in incorporation them into a vast economic zone. Moreover, Mehdi Sanaie, an Iranian scholar, asserts that Iran is able to control religious extremism in the region, in which Tehran would be ready for a close cooperation with others [28]. As a powerful country and a part of Central Asia, Iran has all opportunities of becoming not only an active player, but an important bridge that would connect Central Asia with the Middle East and the Persian Gulf.

Conclusion

Thus the Iranian nuclear deal and its effective implementation respectively led to lifting of international sanctions against Tehran, which allowed Iran to reenter the international and regional economy. As can be seen the process of reaching a viable deal between Tehran and P5+1 group of countries was not easy at all. In spite of many obstacles, Iran and world powers were able to finalize their talks by reaching a deal that restricted Iran's nuclear program in exchange for the removal of international sanctions. Under the agreement, nonetheless, the UN and leading powers have officially recognized Iran as a nuclear power, which is supposed to be only for peaceful, scientific and energy purposes as Tehran has been claiming for a long time. Undoubtedly, this has been a great diplomatic achievement of Iran as well as of the whole world because it has become a focal solution to prevention of another war in the Middle East. The deal proved that the US is able to settle its foreign policy issues through diplomatic efforts, instead of using its military power. It is obvious that there have been many serious attempts to undermine the talks and the deal itself both within the US and beyond. Although some forces like Republicans in the US, Israel and Arab nations openly objected to this

deal, in the end diplomacy and wisdom prevailed. Had enemies of the deal triumphed another war in the region would have been inevitable, as a consequence of which the world would be devastated. Under such circumstances, the US and Iran demonstrated their strengths and willingness to overcome their misunderstandings, due to which the Iranian nuclear deal came into life. One should recognize, however, that the Cold War between Washington and Tehran is not over yet; despite the deal, both the US and Iran keep seeing each other as rivals. One of the most important aspects of this deal is that, the world community finally understands that Iran is a key player not only in a regional level, but in international level because like the US, European countries and Russia, Tehran is actively involved in tackling terrorism in the Middle East, including fighting ISIS, known as the Islamic State. Instead of isolating Tehran, the West could battle terrorism in a close alliance with Iran, which would lead to the establishment of peace and stability in the region. In brief, the Iranian nuclear deal and lifting sanctions have had a favorable impact on Central Asia, from which both Iran and Central Asian nations are likely to benefit in the future. Consequently, in Central Asia the deal has been viewed as the beginning of a new era in relationship with Iran.

References

- 1 John Kerry. 'The world is safer today.' (2016, January 18). Retrieved from URL http://www.msnbc.com/morning-joe/watch/john-kerry-the-world-is-safer-today-603688515651?cid=eml_mmj_20160118
- 2 Basic Facts about Iran's Peaceful Nuclear Activities. (2017, May 17). Retrieved from <http://iranembassy.no/en/6.htm>
- 3 Roe Sam. «An atomic threat made in America.» (2007, January 28) Retrieved from <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi-061209atoms-day1-story-htmlstory.html>
- 4 Paul K. Kerr. (2016, May 31). Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance. Congressional Research Service. Retrieved from <http://www.iranwatch.org/library/governments/united-states/congress/congressional-research-service-reports/irans-nuclear-program-tehrans-compliance-international-obligations-0>
- 5 A History of Iran's Nuclear Program. (2016, August 9). Retrieved from <http://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>
- 6 Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran. Report by the Director General. (2013, June 6). Retrieved from // <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40.pdf>
- 7 Security Council Demands Iran Suspend Uranium Enrichment by 31 August, or Face Possible Economic, Diplomatic Sanctions. Resolution 1696 (2006). (2006, July 31). Retrieved from <http://www.un.org/press/en/2006/sc8792.doc.htm>
- 8 Greg Bruno. Iran's Nuclear Program. (2010, March 10). Retrieved from <http://www.cfr.org/iran/irans-nuclear-program/p16811>
- 9 Iran Sanctions. US Department of State. (2017, May 17). Retrieved from <http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/index.htm>
- 10 Ahmadinejad Mahmoud. «We will reach the nuclear energy in near future.» (2006, October 29). Retrieved from http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2006/01/060111_mj-ir-nuke-ahmadinejad.shtml
- 11 Patrick Clawson. US Sanctions. (2015, August). Retrieved from <http://iranprimer.usip.org/resource/us-sanctions>
- 12 David, Albright. Andrea, Stricker. Iran's Nuclear Program. (2015, August). Retrieved from <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-nuclear-program>
- 13 Amir Oren. U.S. Top Brass: Nuclear Iran Is Existential Threat to Israel. (2009, November 08). Retrieved from <http://www.haaretz.com/u-s-top-brass-nuclear-iran-is-existential-threat-to-israel-1.4613>

- 14 Iran nuclear talks: timeline. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/iran-nuclear-talks-timeline>
- 15 Michael R. Gordon., David E. Sanger. Deal Reached on Iran Nuclear Program; Limits on Fuel Would Lessen. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.nytimes.com/2015/07/15/world/middleeast/iran-nuclear-deal-is-reached-after-long-negotiations.html>
- 16 Press Availability on Nuclear Deal with Iran. John Kerry Secretary of State Austria Center Vienna. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.state.gov/secretary/remarks/2015/07/244885.htm>
- 17 Parisa Hafezi., Louis Charbonneau., John Irish., Arshad Mohammed. Iran deal reached, Obama hails step toward ‘more hopeful world’. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-idUSKCN0PM0CE20150714>
- 18 Implementation Day. (2016, January). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>
- 19 Sanctions against Iran lifted after compliance with nuclear deal. (2016, January 16). Retrieved from <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/16/sanctions-against-iran-to-be-lifted-after-compliance-with-nuclear-deal>
- 20 Carol Morello., Karen DeYoung. International sanctions against Iran lifted. (2016, January 16). Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/national-security/world-leaders-gathered-in-anticipation-of-iran-sanctions-being-lifted/2016/01/16/72b8295e-babf-11e5-99f3-184bc379b12d_story.html
- 21 Activity of Kazakhstan on strengthening the international regime of non-proliferation of weapon of mass destruction (WMD). (2017, May 17) Retrieved from <http://www.mfa.kz/index.php/en/foreign-policy/global-and-regional-security/nuclear-non-proliferation>
- 22 Central Asia Nuclear-Weapon-Free-Zone (CANWFZ). (2017, February 1). Retrieved from <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/central-asia-nuclear-weapon-free-zone-canwfz>
- 23 Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ). (2017, February 1). Retrieved from <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwfz>
- 24 Statement by the President of the Republic of Kazakhstan in connection with progress in the implementation of the Joint Comprehensive Plan of Action on Iran’s nuclear program. (2015, December 30). Retrieved from http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/akorda_other_events/statement-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-in-connection-with-progress-in-the-implementation-of-the-joint-comprehensive-plan-o
- 25 Bruce Pannier. Does Nuclear Deal Presage A New Era For Iran-Central Asia Relations? (2015, April 06). Retrieved from <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-iran-central-asia/26941315.html>
- 26 Catherine Putz. Why Is Central Asia Excited About the Iran Deal? (2015, April 15). Retrieved from <http://thediplomat.com/2015/04/why-is-central-asia-excited-about-the-iran-deal/>
- 27 Iran sees no limit to ties in Caucasus, Central Asia. (2015, April 13). Retrieved from <http://217.218.67.231/Detail/2015/04/13/406087/Iran-vows-to-up-ties-in-Central-Asia>
- 28 Mehdi Sanaie. Regional Cooperation in Central Asia and Iran’s Role. (2006, October 10). Retrieved from <http://kisi.kz/en/categories/economy-and-energy/posts/regional-cooperation-in-central-asia-and-iran-s-role140>

References

- 1 Activity of Kazakhstan on strengthening the international regime of non-proliferation of weapon of mass destruction (WMD). (2017, May 17) Retrieved from <http://www.mfa.kz/index.php/en/foreign-policy/global-and-regional-security/nuclear-non-proliferation>
- 2 Ahmadinejad, Mahmoud. (2006, October 29). «We will reach the nuclear energy in near future.» Retrieved from http://www.bbc.co.uk/persian/iran/story/2006/01/060111_mj_ir-nuke-ahmadinejad.shtml
- 3 A History of Iran’s Nuclear Program. (2016, August 9). Retrieved from <http://wwwiranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program>
- 4 Amir, Oren. (2009, November 08). U.S. Top Brass: Nuclear Iran Is Existential Threat to Israel. Retrieved from <http://www.haaretz.com/u-s-top-brass-nuclear-iran-is-existential-threat-to-israel-1.4613>
- 5 Basic Facts about Iran’s Peaceful Nuclear Activities. (2017, May 17). Retrieved from <http://iranembassy.no/en/6.htm>
- 6 Bruce, Pannier. (2015, April 06). Does Nuclear Deal Presage A New Era For Iran-Central Asia Relations? Retrieved from <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-iran-central-asia/26941315.html>
- 7 Carol, Morello. Karen, DeYoung. (2016, January 16). International sanctions against Iran lifted. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/world/national-security/world-leaders-gathered-in-anticipation-of-iran-sanctions-being-lifted/2016/01/16/72b8295e-babf-11e5-99f3-184bc379b12d_story.html
- 8 Catherine, Putz. (2015, April 15). Why Is Central Asia Excited About the Iran Deal? Retrieved from <http://thediplomat.com/2015/04/why-is-central-asia-excited-about-the-iran-deal/>
- 9 Central Asia Nuclear-Weapon-Free-Zone (CANWFZ). (2017, February 1). Retrieved from <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/central-asia-nuclear-weapon-free-zone-canwfz>
- 10 David, Albright. Andrea, Stricker. (2015, August). Iran’s Nuclear Program. Retrieved from <http://iranprimer.usip.org/resource/irans-nuclear-program>
- 11 Greg, Bruno. (2010, March 10). Iran’s Nuclear Program. Retrieved from <http://www.cfr.org/iran/irans-nuclear-program/p16811>
- 12 Implementation Day. (2016, January). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>

- 13 Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran. Report by the Director General. (2013, June 6). Retrieved from // <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-40.pdf>
- 14 Iran nuclear talks: timeline. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/iran-nuclear-talks-timeline>
- 15 Iran Sanctions. US Department of State. (2017, May 17). Retrieved from <http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/index.htm>
- 16 Iran sees no limit to ties in Caucasus, Central Asia. (2015, April 13). Retrieved from <http://217.218.67.231/Detail/2015/04/13/406087/Iran-vows-to-up-ties-in-Central-Asia>
- 17 John, Kerry. (2016, January 18). ‘The world is safer today.’ Retrieved from URL http://www.msnbc.com/morning-joe-watch/john-kerry-the-world-is-safer-today-603688515651?cid=eml_mmj_20160118
- 18 Michael, R. Gordon. David, E. Sanger. (2015, July 14). Deal Reached on Iran Nuclear Program; Limits on Fuel Would Lessen. Retrieved from // <http://www.nytimes.com/2015/07/15/world/middleeast/iran-nuclear-deal-is-reached-after-long-negotiations.html>
- 19 Mehdi, Sanaie. (2006, October 10). Regional Cooperation in Central Asia and Iran’s Role. Retrieved from <http://kisi.kz/en/categories/economy-and-energy/posts/regional-cooperation-in-central-asia-and-iran-s-role140>
- 20 Parisa, Hafezi. Louis, Charbonneau. John, Irish. Arshad, Mohammed. (2015, July 14). Iran deal reached, Obama hails step toward ‘more hopeful world’. Retrieved from <http://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-idUSKCN0PM0CE20150714>
- 21 Patrick, Clawson. (2015, August). US Sanctions. Retrieved from <http://iranprimer.usip.org/resource/us-sanctions>
- 22 Paul, K. Kerr. (2016, May 31). Iran’s Nuclear Program: Tehran’s Compliance. Congressional Research Service. Retrieved from <http://www.iranwatch.org/library/governments/united-states/congress/congressional-research-service-reports/irans-nuclear-program-tehrans-compliance-international-obligations-0>
- 23 Press Availability on Nuclear Deal with Iran. John Kerry Secretary of State Austria Center Vienna. (2015, July 14). Retrieved from <http://www.state.gov/secretary/remarks/2015/07/244885.htm>
- 24 Roe, Sam. (2007, January 28) «An atomic threat made in America.» Retrieved from <http://www.chicagotribune.com/news/nationworld/chi-061209atoms-day1-story-htmlstory.html>
- 25 Sanctions against Iran lifted after compliance with nuclear deal. (2016, January 16). Retrieved from <http://www.theguardian.com/world/2016/jan/16/sanctions-against-iran-to-be-lifted-after-compliance-with-nuclear-deal>
- 26 Security Council Demands Iran Suspend Uranium Enrichment by 31 August, or Face Possible Economic, Diplomatic Sanctions. Resolution 1696 (2006). (2006, July 31). Retrieved from <http://www.un.org/press/en/2006/sc8792.doc.htm>
- 27 Statement by the President of the Republic of Kazakhstan in connection with progress in the implementation of the Joint Comprehensive Plan of Action on Iran’s nuclear program. (2015, December 30). Retrieved from http://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/akorda_other_events/statement-by-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-in-connection-with-progress-in-the-implementation-of-the-joint-comprehensive-plan-o
- 28 Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ). (2017, February 1). Retrieved from <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwfz>

Mukesh Kumar Mishra

Ass. Professor at the School of International Studies, Jawaharlal Nehru University,
India, New Delhi, e-mail: mkmjnu@gmail.com, tel.: 91 9810833634

GAUGING THE IMPLEMENTATION OF DEMOCRATIC NORMS FOR NATION-BUILDING IN KAZAKHSTAN

Being located in the center of Eurasia, Kazakhstan has long been at the intersection of ancient civilizations of world and at the crossroads of major transport arteries. Thus it has been a site for a negotiation of social and economic, cultural and ideological relations between East and West, North and South, between Europe and Asia. At different stages in history, Kazakhstan has been home to many nations with distinctive cultural histories which have, in turn, been absorbed into modern Kazakhstan. In the pre-1991 period, the first and foremost issue that the Central Asian countries confronted was the issue of nation-building. The experience was that the Central Asian elite belonged to the most conservative and hardline element of the Soviet political establishment, which strongly resisted Mikhail Gorbachev's policy of Glasnost (openness) and democratization. Even during the Perestroika period, the Central Asian leaders perceived the emergence of various opposition parties and groups in their Republics as a direct challenge to their position and power. They were preoccupied with the idea of preventing «unproductive and damaging reforms» and of consolidating their power without democratization and radical changes in political and state institutions. This, did not stop the discussion of possible «models of development» for the Central Asian Republics (CARs), which dominated the intellectual discourse in the region throughout the 1990s. It was especially intensive in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan on the eve of the dissolution of the Soviet Union and during the very first stage of independence. A number of developmental models were floated around – the Turkish secular political model versus the Iranian theocratic model, the Chinese model of gradual economic reform versus Russia's shock therapy model etc- to mention a few. Let us consider how today is evaluated the implementation of the Democratic norms for Nation-Building in Kazakhstan

Key words: Central Asia, democracy, norms and values, national construction, models of the choice of development.

Мукеш Кумар Мишра

Джавахарлал Неру университетінің доценті, Халықаралық зерттеулер мектебінің профессоры,
Нью-Дели қ.,, Үндістан, е-mail: mkmjnu@gmail.com, тел.: 91 9810833634

**Қазақстанның ұлттық құрылышындағы
демократиялық нормалардың іске асырылуын бағалау**

Еуразияның ортасындағы Қазақстан көп уақыт бойы әлемдегі ежелгі өркениет пен негізгі транспорттық жол қиындыстарында орналасып келді. Осылайша, мемлекеттің Батыс пен Шығыс, Оңтүстік пен Солтүстік, Еуропа мен Азия арасындағы әлеуметтік, экономикалық, мәдени және идеологиялық қарым-қатынастардың орталығы болуға бірден бір негізі бар. Тарихтың түрлі кезеңінде Қазақстан көптеген мәдени тарихы үқсас халықтарға пана болды. 1991 жылға дейінгі кезеңдегі Орталық Азия елдері үшін алғашқы және басты сұрақ мемлекеттік құрылыш туралы болатын. Тәжірибелің көрсетуінше, Орта Азиялық элита жария (ашық) саясатқа және демократизацияға белсенді қарсылық көрсеткен кеңестік саяси мекеменің аса консервативті элементіне тиесілі болды. Тіпті қайта құру кезеңінде де Орталық Азия лидерлері өз елдерінде түрлі оппозициялық партиялар мен топтардың пайда болуын өз позициялары мен үкіметке тікелей қарсылық деп қабылдады. Олар «өндіріссіз және жойқын реформалар» мен саяси және мемлекеттік институттардағы өз биілгін демократизациясыз және радикалды өзгерістерсіз нығайту идеяларымен бас қатырды. Бұл 90-шы жылдар бойы аймақта болған интеллектуалды

дискурстағы басымдылыққа ие болған Орта Азия Республикалары (ОАР) үшін «даму үлгісі» мүмкіндігі туралы талқылауды тоқтатпады. Әсіресе, бұл үрдістер Кеңес Үкіметі құлағаннан кейін, тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде Қазақстан, Қыргызстан және Өзбекстанда қарқынды жүріп жатты. Бірқатар даму үлгісі алынды – түрік зайырылы саяси үлгісімен иран теократиялық үлгісін салыстырганда, қытайлық ақырын экономикалық реформа үлгісімен Ресейдің күйзеліс терапия үлгісін салыстырганда, т.б. – және бұл тек кейірі ғана. Қазақстанның ұлттық құрылышындағы демократиялық нормалардың іске асырылуының қазіргі таңдағы бағалаудың қарастырайық.

Түйін сөздер: Орталық Азия, демократия, нормалар мен құндылықтар, ұлттық құрылыш, даму таңдау модельдері.

Мукеш Кумар Мишра

доцент школы международных исследований Университета Джавахарлала Неру,
г. Нью-Дели, Индия, e-mail: mkmjnu@gmail.com, тел.: 91 9810833634

Оценка реализации демократических норм для национального строительства в Казахстане

Будучи расположенным в центре Евразии, Казахстан долгое время находился на пересечении древних цивилизаций мира и на перекрестке основных транспортных артерий. Таким образом, страна имеет все основания быть в центре социально-экономических, культурных и идеологических отношений между Востоком и Западом, Севером и Югом, между Европой и Азией. На различных этапах истории Казахстан стал родным домом для многих народов с характерными культурными историями, которые, в свою очередь, были поглощены современным Казахстаном. В период до 1991 года первым и главным вопросом, с которым столкнулись страны Центральной Азии, был вопрос государственного строительства. Опыт показывает, что среднеазиатская элита принадлежала к наиболее консервативному элементу советского политического истеблишмента, который решительно сопротивлялся политике гласности (открытости) и демократизации. Даже в период перестройки лидеры Центральной Азии восприняли появление различных оппозиционных партий и групп в своих республиках как прямой вызов их позиции и власти. Они были озабочены идеей предотвращения «непродуктивных и разрушительных реформ» и укрепления своей власти без демократизации и радикальных изменений в политических и государственных институтах. Это не остановило обсуждение возможных «моделей развития» для центральноазиатских республик (ЦАР), которые доминировали в интеллектуальном дискурсе в регионе на протяжении 90-х годов. Особенно интенсивно эти процессы происходили в Казахстане, Киргизстане и Узбекистане накануне распада Советского Союза и на самом первом этапе независимости. Был взят ряд моделей развития – турецкая светская политическая модель в сравнении с иранской теократической моделью, китайская модель постепенной экономической реформы в сравнении с моделью шоковой терапии в России и другие, – и это лишь некоторые из них. Рассмотрим, как сегодня оценивается реализация демократических норм в национальном строительстве в Казахстане.

Ключевые слова: Центральная Азия, демократия, норма и ценность, национальное строительство, модель выбора развития.

Introduction

The experience was that the Central Asian elite belonged to the most conservative and hardline element of the Soviet political establishment, which strongly resisted Mikhail Gorbachev's policy of *Glasnost* (openness) and democratization. Even during the *Perestroika* period, the Central Asian leaders perceived the emergence of various opposition parties and groups in their Republics as a direct challenge to their position and power. They were preoccupied with the idea of preventing «unproductive and damaging reforms» and of consolidating their power without democratization and radical changes in political and state institutions. In each of the five countries of Central Asia – Kazakhstan, Kyrgyzstan,

Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan, political institutions of democratic government and market-oriented economies were adopted soon after these nations attained independence in 1991. As these countries entered into the first stages of transition, the leaders of each of the Central Asian countries spoke in favour of the establishment of democratic institutions and secular government. Following independence, each of them adopted a constitutionally limited, representative form of government and a legal and regulatory framework in accordance with international standards [1].

Today Kazakhstan and Kyrgyzstan seem to be making steady progress towards the development of democratic or quasi-democratic polities. Evidently, the current Constitution of the Republic of Kazakh-

stan approved through a national referendum in August 1995 and ratified in September 1995 replaced the previous constitution of 1993. The Constitution provides for a democratic, secular state and a Presidential system of government. State governance is divided among the executive, legislative and judicial branches. The President is considered the supreme authority of the state. In October 1998, the Constitution was amended to provide for a 7-year Presidential term instead of 5 years. However, in 2007 the term of the President has reverted back to 5 years from the existing 7 years starting from 2012.

Kazakhstan has no historic memory of a state, nation, or a democratic society before 1991. It achieved success in building its national institutions and developing its economy. It is important for Kazakhstan to continue with its experience of a young democracy as it has also been playing a role on the global stage such as the Chairman of the OSCE. Such developments in the democratization process of Kazakhstan have given the country a new identity in the post-Soviet world. It is against this background that this paper seeks to examine the process of promoting democratization in Kazakhstan, in the post-1991 period, with particular focus on the reforms in the country's political structure as part of nation-building in the country.

Background and Discussion

When we talk about the process of Kazakh democratization in terms of nation-building, there are two positive factors which can be highlighted. The first has been the introduction of Ombudsman under the President of Kazakhstan in the autumn of 2002 and the second is a Permanently Acting Deliberation (PAD) created in December 2002 in Almaty. PAD is a body, initiated by the Government of Kazakhstan, working on democratisation and development of civil society. All political parties, movements, public organisations and trade unions were invited to have dialogue with the government. Only the *Communist Party, Republican People's Party of Kazakhstan* and *Democratic Choice* ignored PAD and expressed their irreconcilability with the organs of power. In sharp contrast to the first two meetings of PAD, the third meeting of PAD which was held in Astana failed because of disagreement among the participants on issues related to the laws on elections, mass media and political parties. Legal reforms constitute another important aspect in post-independence Kazakhstan. The Western countries have helped Kazakhstan enormously in political and legal reforms, through assistance in the estab-

lishment and funding of Non Governmental Organisations. NGOs are oriented to the programme of educational improvement in Kazakhstan aiming at promoting consciousness for the need of political, legal, social and economic reforms in Kazakhstan. The object behind this is to make people aware of the process of transition from totalitarianism of the past to democracy [2] (Carother 1997: 18).

President Nazarbayev identifies seven fundamental elements of democratization and political liberalisation which are necessary for political reform in Kazakhstan (Nazarbayev 1998):

- The electoral process must be honest, representative and encourage the fullest participation of candidates and voters.

- The second major element underlined by the President in the political democratization package is the strengthening of the role of parties in the country's political system.

- For stability and succession of power in Kazakhstan, strengthening and providing autonomy for *Majilis* and Senate seemed appropriate to the President. The President believes in the greater responsibility of the Parliament to build up a responsive government.

- A key element of democratisation is recognised as strengthening the role of Non-Governmental Organisations in building a civil society.

- The President acknowledged an independent judiciary as the pillar of a democratic society.

- He emphasized the building of a free, uncensored and independent press.

- It is necessary to increase women's representation in all branches of authority, as it is a question of social equality.

President Nazarbayev expressed his belief that 'Only a free democratic society will be a guarantor of our stable and happy life in the near future. My nation deserves freedom in this terrible and bloody century' (Nazarbayev 1998).

Reforms in the political structure in terms of methodology: a legal approach

The post-independence government was structured by the 1993 constitution with a strong executive parliament and judiciary. In practice the administration of Nursultan Nazarbayev dominated the governance in the country after its independence [3].

The Executive

The constitution formalised the enhanced powers that President Nazarbayev assumed upon the dissolution of parliament in early 1995. It continued

the previous constitutional definition of Kazakhstan as a unitary state with a Presidential form of government. The 1995 constitution expanded the President's powers to introduce and veto legislation. The President has the powers to appoint the council of Ministers, headed by a Prime Minister and several state committees. The President has the power to declare state of emergency during which the constitution can be suspended. The only grounds on which a President can be removed are infirmity and treason, either of which must be confirmed by a majority of the joint Upper and Lower House of the new parliament. In the event of such a removal from power, the Prime Minister would become the temporary President [4].

The Legislative

The 1993 constitution created a unicameral parliament, which was to replace the 350 seat Supreme Soviet when the mandates of its deputies expired in 1995. Under the 1995 constitution, the parliament consisted of two houses, the Senate and the *Majilis*, both operating in continuous sessions. The *Majilis* has 67 representatives, including one from each of 55 districts having roughly equal population, and the *Senate* has forty seats. Direct elections for half of the seats are held every two years. The initiative for most legislative actions originated with the President. If a law passed by the parliament faces the President's veto, a two-third vote of both houses is mandatory to override the veto. A similar margin is needed to express no confidence in a Prime Minister, an action that requires the President to name a new Prime Minister and Council of Ministers [4].

Judiciary

The constitution retains the provision of Presidential appointment of all judges in the republic. Whereas the 1993 constitution specified the terms of service for judges, the 1995 document made no mention of length of service, suggesting that judges would serve at the discretion of the President (Glenn 1996). The 1995 constitution makes no provision for the State Arbitrate Court Provisions, for the new judiciary clearly subordinates all other courts to the Supreme Court, which has a consultative role in appointing senior judges (Glenn 1996).

In 2007, the Parliament of Kazakhstan underwent its most radical transformation over a decade when seats were added to both senate and *Majilis*, with the latter body elected exclusively through a system of proportional representation, with nine members elected from within the 400 member Assembly of Peoples [6] (Bowyer 2008: 7). But it is noteworthy that the concentration of power in the

hands of an experienced statesman and administrator like Nazarbayev during the critical years of transition has proved fruitful for Kazakhstan which has withstood the difficulties in its economic and socio-political transition. Following are some features of the domestic reforms:

- Kazakhstan passed to a new form of governance with many powers of the President being transferred to the Parliament, thus effectively constituting a presidential-parliamentary Republic.

- The Government is to be formed on the basis of the Parliament majority.

- The size of the Parliament is expanded with the Lower House being formed on a proportional basis.

- The term of the President has been reduced from 7 years to 5 years, starting from 2012.

- Kazakhstan de-facto abolished the death penalty, which is allowed only in case of terrorism with heavy human casualties and mass killing at the time of war.

As an outcome of the 2007 amendments, the key powers are transferred from the President to the Parliament. The new changes are thus aimed at increasing Parliament's authority in forming the Government, thus reducing the powers of the President.

The task of economic reconstruction undertaken immediately after independence was extremely complex. The Soviet styled planned management of economy was dismantled; the government's finance and the banking system were reformed and the new currency, the *Tenge* (KZT) was introduced. Small and middle size businesses and housing were privatised. Foreign investment flowed into the country to develop the rich natural resources. Though immediately after independence there was hardship and a decline in the economy, by the end of the 1990s, economic restructuring bore fruit. In the year 2000, the government introduced its 'Strategy 2030' outlining the economic priorities and objectives over a period of thirty years. In an important speech made in September 2001, the President outlined the aims for the years up to 2010 in political and economic matters. This included the doubling of GDP by that date and increase in investment.

Aftermath the Presidential Election of 2005

Kazakhstan's Presidential election of 2005 became an important milestone in Kazakhstan's history with implications for the future and the wider region. In September 2005, Kazakhstan's President Nursultan Nazarbayev had declared his commitment to ensure the forthcoming election to be 'free, fair and transparent' [7] (OSCE/ODIHR

2006). US Secretary of State Condoleezza Rice, on a visit to Astana earlier in October 2005, said ‘with the Presidential election in December 2005, Kazakhstan has an unprecedented opportunity to lead Central Asia toward a future of democracy and to elevate US-Kazakhstani relations to a new level’. Nursultan Nazarbayev was re-elected for a new term in the Presidential election held on 4 December 2005 receiving the support of more than 90 per cent of those who voted. It is believed that Nazarbayev drew lessons from the Presidential elections in other transitional countries in Central Asia.

Like 2005, Kazakhstan’s Presidential election of 2011 too proved to be a major boost to the political stability in the country. Nazarbayev was re-elected for a third term with 95% of the votes and 90% turnout, against three nominal candidates. It is to be noted that Nazarbayev called the early poll after rejecting parliament’s vote for a referendum to extend his term until 2020, bypassing presidential elections scheduled for 2012 and 2017. It may also be recalled that at the time of his re-election in 2011, Nazarbayev gave indications that conditions were ripe for moving from a single-party to a multi-party parliament. In order to achieve that goal, on January 15, 2012, pre-term elections were held for the 107-seat Majlis, the parliament’s lower chamber. The country-wide voter turnout was recorded as 75.5 percent of all the registered voters [8]. As per the report of the Central Electoral Commission, the final tally of the vote was as follows: The presidential party Nur Otan [Fatherland’s Light] garnered 81 percent of the votes cast; the party Ak Zhol [Bright Path], 7.5 percent; and the Communist People’s Party (CPPK), 7.2 percent (Kazinform, 17 January 2012). While these parties cleared the required 7 percent representation in the parliament, four other parties could not meet that benchmark. As such Nur Otan got hold of 83 seats, Ak Zhol eight seats, and the CPKK seven seats, out of the 98 contested seats in the parliament. On January 16, 2012, the remaining nine seats were allocated by the Assembly of the People of Kazakhstan (a consultative body of ethnic groups) to representatives of ethnic minorities.

However, it is to be noted that Nazarbaev was to serve the country for 7 years until the new election is held in 2012. But last month in January 2011, the lower house of Kazakhstan’s parliament adopted an appeal to President Nazarbayev on holding a referendum to extend his presidential term until December 2020 [9]. As such a Daft Law «On amendments to the Constitution of Kazakhstan» was approved at a joint session of the Kazakh

Parliament. The amendment to paragraph 4, Article 146 provides an opportunity to prolong the powers of the President – Leader of the Nation by holding a referendum. The bid to cancel the next election, due in 2012, provoked an outcry, prompting Washington to describe it as a «setback for democracy» on January 4, 2011. But on January 6, 2011, President Nazarbayev rejected the measure to keep him in power until 2020. «Nazarbayev’s decision to reject the proposed referendum probably stems mainly from his wish to be seen to be observing democratic norms, while at the same time reaffirming his widespread public support,» Anna Walker, a Central Asia analyst at London-based Control Risks consultancy, told EurasiaNet.org. «It also gives him an opportunity to burnish his credentials as an international statesman, worthy of a place on the world stage.»

The OSCE Chairperson-in-Office, Lithuanian Foreign Minister Audronius Ažubalis, also welcomed decision by the President of Kazakhstan not to hold a referendum on extending his term of office. The decision was made after the Constitutional Council on January 31, 2011 had found the law on extending the presidential term by referendum unconstitutional. Without objecting to Nazarbayev’s continuing presidential tenure, the council determined that resorting to a referendum in the form proposed, instead of presidential elections, would not correspond with the constitution. The council also found that replacing presidential elections with a referendum could cause an imbalance between the powers of the presidency and those of other state institutions [10] (Kazinform, Khabar news agency, January 31). Under the constitution, presidential elections are to be held at five-yearly intervals. While the constitution also provides for the expression of popular will by referendum, the extension of presidential powers to 2020 by referendum would have skipped the presidential elections due in 2012 and 2017.

Conclusion

The technocratic model and the programme of reforms make Nazarbayev’s regime quite different from the regimes of Turkmenistan and Uzbekistan, and from that of Russia. Nazarbayev did not ignore democratic procedure. However, he limited this ‘procedure’ within certain frame work and his ‘rules of the game’. Nazarbayev and some other Central Asian Presidents have also been emphasizing on ‘Asian values’ and the peculiarities of Central Asian democracy

[11]. Besides, the policy of maneuvers and compromises with different social, ethnic, tribal and political groups, and the moderate technocratic programme of reforms, allows Nazarbayev to broaden the social and political base of the President of Kazakhstan. His flexibility has attracted wide social support in Kazakhstan and even the Russian ethnic community voted for Nazarbayev which is evident from his re-election as the President in both 2005 and 2011 elections. Further the last parliamentary elections saw a successful accomplishment of Kazakhstan's goal of moving from a single-party to a multi-party parliament. Kazakhstan's OSCE Chairmanship in 2010 can be treated as a best ever proof of its gaining an international recognition in terms of commitment to

democratic reforms in its internal as well as external policies. It can, thus, be concluded that implementation of democratic norms in Kazakhstan appears to be in a positive direction given the fact that not only socio-economic reforms but also political reforms have contributed much to nation-building in Kazakhstan that experienced one party-rule for a long time. President Nazarbayev says: «Some people will consider our mission and strategy as an idle talk. Others will say that Central-Asians, in particular Kazakhstanis, are not able to become «real» Snow Leopards. As a Kazakh saying has it: «Dust doesn't stick to a quickly walking person». Thus, time will put everything on its proper place, and he who walks will cover any distance» [12].

References

- 1 For a discussion of Central Asia's democratic accomplishments, see Starr (1997)
- 2 Carother, Thomas. 'Democracy without Illusions', Foreign Affairs, January–February, 1997. P. 17
- 3 Mishra, Mukesh Kumar. Constitutional Development in Independent Kazakhstan // Himalayan and Central Asian Studies. A Review, vol. 12, nos. 3–4, July–December, 2008. Pp. 115–129
- 4 Glenn, E. Curtis. Kazakhstan: A Country Study. Washington: Library of Congress, 1996; Human Rights Watch. 2001. 'Memorandum: U.S. Policy in Central Asia', May 2001, United States
- 5 See the Presidential Speech of the President of Kazakhstan in Parliamentarian speech (in Akmola now Almaty) at <http://www.president.kz> (Accessed on July 2004)
- 6 Bowyer, Anthony Clive. Parliament and Political Parties in Kazakhstan // Silk Road Paper / John Hopkins University–SAIS. Washington DC, 2008.
- 7 OSCE/ODHIR 2006. Report on the Presidential Elections in the Republic of Kazakhstan, Organization for Security and Cooperation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw Report on the Presidential Elections in the Republic of Kazakhstan on 4 December 2005,
- 8 Mishra, Mukesh Kumar. Political Development and Constitutional Reforms in Contemporary Kazakhstan //Central Asia's Affairs, QUARTERLY ANALYTICAL REVIEW 3 (55)/2014
- 9 Gazeta.kz, 12.1.2011
- 10 Kazinform, Khabar news agency, January 31.2011
- 11 Gubaidullina, Mara. Political Transformations in Kazakhstan (Part 9) // Democratic Processes in Central Asia. Indo-Kazakh Perspectives /Ed. K. Santhanam, New Delhi: the India-Central Asia foundation. Aryan Books International, 2009. – Pp. 80-95
- 12 The Strategy «Kazakhstan 2030» Prosperity, Security and ever growing welfare of all the Kazakhstanis. Message of the President of the country to the people of Kazakhstan. Published on The General prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan (<http://prokuror.gov.kz>). Source URL: <http://prokuror.gov.kz/eng/state/acts-president/strategy-kazakhstan-2030>

Reference

- 1 For a discussion of Central Asia's democratic accomplishments, see Starr, S. Frederick (2013) Lost Enlightenment: Central Asia's Golden Age from the Arab Conquest to Tamerlane. Princeton University Press, 574 p.
- 2 Carother, Thomas (1997) 'Democracy without Illusions', Foreign Affairs, January–February, p. 17
- 3 Mishra, Mukesh Kumar (2008) Constitutional Development in Independent Kazakhstan in Himalayan and Central Asian Studies. A Review, vol. 12, no 3–4, July–December, pp. 115–129
- 4 Glenn, E. Curtis Kazakhstan (1996) A Country Study. Washington: Library of Congress; Human Rights Watch (2001, May) 'Memorandum: U.S. Policy in Central Asia', United States
- 5 See, the Presidential Speech of the President of Kazakhstan in Parliamentarian speech (in Akmola now Almaty) at <http://www.president.kz> (Accessed on July 2004)
- 6 Bowyer, Anthony Clive (2008) Parliament and Political Parties in Kazakhstan in Silk Road Paper , John Hopkins University–SAIS. Washington DC

7 OSCE/ODHIR (2006) Report on the Presidential Elections in the Republic of Kazakhstan, Organization for Security and Cooperation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw Report on the Presidential Elections in the Republic of Kazakhstan on 4 December 2005

8 Mishra, Mukesh Kumar (2014) Political Development and Constitutional Reforms in Contemporary Kazakhstan in Central Asia's Affairs, Quarterly Analytical Review, vol. 3 (55)

9 Gazeta.kz, 12.1.2011

10 Kazinform, Khabar news agency, January 31.2011

11 Gubaidullina, Mara (2009) Political Transformations in Kazakhstan (Part 9) in Democratic Processes in Central Asia. Indo-Kazakh Perspectives /Ed. K. Santhanam, New Delhi: the India-Central Asia foundation. Aryan Books International, pp. 80-95

12 The Strategy «Kazakhstan 2030» Prosperity, Security and ever growing welfare of all the Kazakhstanis. Message of the President of the country to the people of Kazakhstan. Published on The General prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan (<http://prokuror.gov.kz>). Source URL: <http://prokuror.gov.kz/eng/state/acts-president/strategy-kazakhstan-2030>

ФТАХР 11.07.13

Раев Даuletbek¹, Тоқмұрзаева Ақбота²

¹ философия ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің халықаралық қатынастар факультеті

халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры,

Алматы қ., Қазақстан, e-mail: Raev_53@mail.ru, тел: +7 702 502 5502

² PhD докторантты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің халықаралық қатынастар факультеті

халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы,

Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aqбота_zh@mail.ru, тел.: +7 777 683 7814

ҚАЗАҚ БИЛЕРІНІҢ САЯСИ РИСК КОНЦЕПТІ (ұлттық мұдде және ұлттық қауіпсіздік мәселесі хақында)

Мақалада қазақ билерінің сөз өнеріндегі саяси тәуекел мәселесі ерекше саяси феномен ретінде қарастырылады. Мақалада көзделетін мақсат – би-шешендердің саяси тәуекел концепті түргышында айтқан толғаулары мен арнауларына саяси герменевтикалық талдау жасай отырып, олардың саяси стратегиялық, ғылыми болжамдық мазмұнын айқындау. Сонымен бірге, саяси тәуекел концепті контекстіндегі билер институтының тағым тезаурусындағы айтылған ойлардың бүгінгі тәуелсіз Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясатындағы маңыздылығы сарапталып, оның орны мен рөлін анықтауға қадам жасалады. Автор «тәуекел» мәселесін, ең алдымен, саяси өзектендіру, саяси концептуалдық, саяси стратегиялық, геостратегиялық, ұлттық қауіпсіздік, ұлттық мұдде есебін толықтыру бағытында қарастырады. Мақалада «тәуекел» концептінің қазақ билерінің шешендердің сөз өнерінде орын алуын билердің ғалам құпиялылығын мойындау идеясымен, ондағы ықтималдық университетім идеясымен және діни танымымен байланыстырылады. Сонымен бірге, автор, «тәуекел» ұғымының қазақ саяси мәдениетінде қалыптасу ерекшелігін де талдау объективінә айналдырады. Саяси стохастикалық мәселелердің мәнін ашуға және оның константтық заңдылығын айқындауға қадам жасалынады. Мақалада көтерілген мәселеңін ғылыми маңызын оның теориялық концептуалдық түрғыда талдануынан көруге болады. Ал ол өз тарапынан ғылыми талдамалық, ойдың дамуына ықпал жасап, отандық ғылымның ментальдық талдамалық, тезаурусын толықтыра түседі. Жұмыстық әдіснамалық негіздеріне – хронотроптық, стратогемдік, герменевтикалық, компаративистік, трансформациялық, ментальдық талдау тәсілдері алынды. Мақалада төмөнделгідей тұжырымдар жасалынды:

- қоғамдық-саяси жағдайлардың стохастикалық сипатынан тәуекелшілдік сезімнің туындау заңдылығын анықтауға қол жеткізілді;

- тәуекелдің объективті құбылыс екенін, бірақ оның мазмұнының субъективті құбылыс болатыны сарапталып, мойындаады;

- тәуекел жағдаят әр кезде адамның белгілі бір жауапкершілікке байланысты туындастынына билердің көніл аудару үрдісінің ментальдық қырлары анықталды.

Түйін сөздер: қазақ шешендердің өнері, тәуекел, саяси тәуекел, онтостық бастама, би-шешендер, таухид ұстанымы, исламдық көзқарас, субъект белсендерлігі, саяси стохастика.

Rayev Dauletbek¹, Tokmurzayeva Akbota²

¹Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Chair International Relations, Department of International Relations, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Raev_53@mail.ru, tel.: + 7 702 502 5502

²Senior Lecturer, PhD student of the Chair of International Relations, Department of International Relations, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aqbota_zh@mail.ru, tel.: + 7 777 683 7814

**The concept of political risk of Kazakh biys
(on the issue of national interest and national security)**

This paper is dedicated to study the issue of political risk, which in the context of the Kazakh oratory art is regarded as a purely and solely political phenomenon. The political hermeneutical analysis is done on the ideas and thoughts from orators' viewpoints. At the same time, in the spiritual thesaurus of the institute of biys, in the context of the concept of political risks, the idea is expressed that the significance of today's independent domestic and foreign policy of the Republic of Kazakhstan is analyzed in order to determine its role and place. The authors first of all regard the problem of «risk» as the main direction of political actualization, politico-conceptual, political-strategic, geo-strategic, national security, and national interest. The authors of this paper acknowledge the idea that orators establish links between the secrets of the universe and religious knowledge through the prism of the problem of political risk in Kazakh art of oratory. Additionally, the authors analyze the specifics of the formation of the concept of «risk» in the Kazakh political culture. This helps us take a step forward in understanding the significance of political stochastic problems. The scientific significance of the issue touched upon in the article can be seen in its theoretical and conceptual context of analysis. Therefore, in turn, it has an impact on the development of scientific and analytical thought, and it enriches the mental-analytical thesaurus of domestic science. Methodological basis of the work are methods of chronotropic, stratagem, hermeneutic, comparative, transformational, and ethno-cultural analysis. The article draws the following conclusions: – a regularity is established that the stochastic nature of the socio-political situation generates a risky feeling; – the objectivity of the very fact of risk has been revealed, but it is noted that its content is subjective; – Biys, based on the mentality of their attitude, pay attention to the fact that risk factors give rise to an increased sense of responsibility for each person.

Key words: Kazakh oratory art, risk, political risk, onto-initiative, orators, concept of Tawhid, Islamic view, subject relevance, political stochastic.

Раев Даuletbek¹, Токмұрзаева Ақбота²

¹доктор философских наук, профессор кафедры международных отношений факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Raev_53@mail.ru, тел.: + 7 702 502 5502

²старший преподаватель, PhD докторант кафедры международных отношений факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан, e-mail: aqbota_zh@mail.ru, тел.: + 7 777 683 7814

**Концепт политического риска казахских биев
(к вопросу о национальном интересе и национальной безопасности)**

В данной статье проблема политического риска в казахском ораторском искусстве рассматривается как исключительно политический феномен. Проводится политический герменевтический анализ на размышления и идеи биев-ораторов. В то же время, в духовном тезаурусе института биев в контексте концепта политических рисков выражается мысль, что значимость сегодняшней независимой внутренней и внешней политики Республики Казахстан анализируется с целью определения его роли и места. Проблему «риска» автор, в первую очередь, рассматривает как главное направление политической актуализации, политико-концептуальной, политко-стратегической, геостратегической, национальной безопасности, национального интереса. Автор данной статьи допускает мысль, что ораторы устанавливают связи между тайнами вселенной и религиозными знаниями через призму проблемы политического риска в казахском ораторском искусстве. Вместе с тем, автор анализирует специфику формирования понятия «риска» в казахской политической культуре. Это помогает нам сделать шаг вперед в понимании значения политических стохастических проблем. Научную значимость вопроса, затронутого в статье, можно увидеть в ее теоретическом и концептуальном контексте анализа. И это, в свою очередь, оказывает влияние на развитие научно-аналитической мысли и обогащает ментально-аналитический тезаурус отечественной науки. Методологической основой работы являются ме-

тоды хронотропного, стратогемного, герменевтического, компаративистского, трансформационного, этнокультурного анализа. В статье делаются следующие выводы:

- выявлена закономерность, заключающаяся в том, что стохастический характер общественно-политической ситуации порождает рисковое чувство;

- выявлена объективность самого факта риска, но отмечается, что его содержание носит субъективный характер;

- бии, основываясь на ментальности своего мироощущения, обращают внимание на то, что факторы риска порождают у каждого человека повышенное чувство ответственности.

Ключевые слова: казахское ораторское искусство, риск, политический риск, онтостическое начало, би-ораторы, позиция Таухида, исламский взгляд, субъективная активность, политическая стохастика.

Kіріспе

Шешендік өнердегі саяси тәуекел концепциясын сөз еткенде алдымен, ерекше айтатын мәселе – би-шешендердің саясатқа деген өзгеше болмыстық көзқарасын айтуға болады. Бүгінге дейін саяси ғылымда негізінен саясатқа марксистік тұрғыдан орнықкан көзқарас басым болғаны мәлім. Қоғамдағы құбылыстарды не базиске, не қондырмаға жатқызу дәстүрі орнықкан еді. Сол принцип бойынша саясат қондырмаға жатқызылды. Мұндай жағдайда саясаткер алдын ала жоспарланған жолмен жүруші таза марионет болып көрінетін. Саясат шендік өнерде базиске де, алдын ала жоспарға да көне бермейтін, экономиканың даму логикасына бағына бермейтін ерекше феномен ретінде қарастырылады. Демек қазак шешендігінде саясат, ең алдымен, адамзат іс-әрекетінің белгілі бір түрі ретінде, екінші сөзben айтқанда адами тіршіліктің бір қыры ретінде қарастырылады. Сондықтан саясат, марксизмдегі базис сияқты адамның әлеуметтік-экономикалық өміріне ықпалын тигізетін, халықтың тағдырын анықтайдын, әр адамның қоғамдағы әлеуметтік-саяси статусын өзгертетін әрекет-күш деп мойындалады. Саясат өз даму логикасы бар, өз зандағылығы бар, өз даму тарихы бар өзіндік үрдіс ретінде танылады және би-шешендер саясаттағы объективтілікпен бірге субъективтілік жағдайларды да катар қояды. Мысалы, қалмақ пен қазак шапқыншылығы дәуірінде қазақ елінің қалмақта қалған малы мен ұлқыздарын қайтару мақсатымен Абылай ханның қалмаққа елші жіберу барысында Бертіс бидің «...Қасықтай қанымызды, шыбындей жанымызды салып көрерміз», – деп міндеттеме алуы хандық пен мемлекет тұтастығы және тәуелсіздігін көздеген сыртқы саясатта субъективтік әрекеттік принципті ұстанғандығын білдірсе керек.

Теориялық әдіс

Осыған байланысты тәуекел концепциясына метатеориялық негіз болатын бірден-бір феномен, ол қазак ділмарлығындағы ерекше ұстын (концепция) – сөз ұстарлардың саясатты белгісіздік (стохастикалық) сипат тән құбылыс ретінде таныған көзқарасы. Шешендік сөздерде саяси тіршіліктегі белгісіздік пен беймәлімділік, қауіп пен құдіктін орын алатыны табиғи құбылыс ретінде қарастыру дәстүрінің басымдығы. Стохастикалық деген ұғымның өзіне келсек, ол энциклопедиялық сөздікте гректің «stochastikos» (умеющий угадывать) деген сөзінен алынып, кездейсоқтық, ықтималдылық деген мағынада колданылатындығы көрсетіледі (Прохоров А.М. 1987: 1279). Ал шетелдік сөздер сөздігінде стохастикалық ұғымына қандайда бір құбылысқа өзінің сипаты тұрғысынан оның нәтижесін алдын ала нақты анықтауга болмайтын процесс ретінде анықтама беріледі (Спиркин А.Г. 1984: 608). Осы айқында маларға сүйене отырып, дала ділмарларының саясатқа деген стохастикалық көзқарасын негізсіз деп айтуға болмайды. Алайда, олар бұл құбылысты біздін түсінігіміздегі ғылыми тұжырымдармен жіктелеп, түсіндіріп жатпаған. Бірақ саяси көзқарастарында осындағы позицияда болғаны анық.

Ал енді бұл парадигманы ғылыми тұрғыдан талдайтын болсақ, ғылымда да әлемді тануға деген бір-біріне оппозициялық жағдайда болған екі түрлі: сциентистік және стохастикалық көзқарастардың болғаны әрі олардың арасындағы полемиканың бүгінге дейін жетіп отырғаны мәлім. Осы орайда А.С. Панарин саясатқа онтологиялық көзқарастың қалыптасуына қоғамға деген тек марксистік тұрғыдағы базистік-қондырмалық детерминизм ғана кедергі болып отырған жоқ, сонымен бірге оған негіз болған

«лапластық» детерминизмнің ықпалының бар екенін мойындауды (Панарин А.С. 1996: 19). Шындығында XVIII ғасырдағы әлемнің ғылыми бейнесі негізінен классикалық механиканың жетістіктеріне негізделгені белгілі. Механицизм өкілдерінің пікірінше, әлем нақтылық қатаң механикалық құрылым бойынша түзіліп, онда белгісіздіктерге орын берілмеді де бәрі алдын ала анықтауға жығылатын болды. Мәселен, Лаплас өзінің бәрін алдын ала анықтап отыратын сценаристік принципін ұсынды. Бұл көзқарас бойынша, әлем әлдеқайда алып бір механикалық жүйе сияқтанады да оның қозғалысы алдын ала анықталып койған занды ыргакқа бағынатын болды. Олардың пікірінше, адамзат тарихы, қоғамы, нақтылық айтқанда бүкіл әлемі және қоғами процестер алдын ала анықталған зандылықтар мен бағыттардан ешқайда ауытқымай, соған бағынышты сипатта жүріп отыратын құбылыс болып табылады. Мұндай зандылық орнаған әлем кеңістігінде саясат та өзінің нәтижесін алдын ала айтып тұратын немесе нәтижесін алдын ала белгілі болып тұратын үрдіс ретінде мойындалады. Міне, бұл қоғамдық-саяси құбылыстарға деген көзқарастардың бір сүлесі.

Жүйелік әдіс

Дүниеде екі дүлей күш бар, оның бірі – үақыт, енді бірі жағдаят деген сөздің осыдан екі ғасырдан бұрын айтылып жүргені тегін емес. Алда тұрған үақыт біздің тарихымызда онша онай үақыт емес, жағдаят жақсы бол кетер деп үміт етуінде де жөні жоқ» (Назарбаев Н.Ә. 1999:2), – деп ой түйіндеуін соны мойындағандықтың күесі деуге болады. Тағы да бір осындаі пікірге орын берсек, белгілі жазушы-ғалым Хасен Әбдібаев: «Адамзат тарихы сағымды қуудың қайырсыз көрінісіне ұксайды. Мұның себебі адамның ақымақтығында емес! Көзі жеткен жерді ғана көре білетін адам тындыруға ұмтылған ісінің тұпкі нәтижесінің қалай боларын білмейді, мәселенің тұп-тамырына үніле алмайды» (Әбдібаев Х. 1996:4), – деген ой-қорытынды жасайды. Бұл айтылғандарға дәлел ретінде Қазақстан саясаттану ғылымының соңғы үақыттағы обьективті және субъективті сипаттағы көптеген себептерге орай, стохастикалық дүниетаным шенберіндегі зерттеу жұмыстарына біршама ойыса бастауын айтуға болады. Мұның өзі, біріншіден, XX ғасырдың екінші жартысындағы, бұгінгі XXI ғасырдағы қасіретті оқиғалардың бүкіл адамзаттың тарихи дамуындағы терен де түйінді қарама-қайшылықтарды айқындауымен; екін-

шіден, адамзатының тіршілік ету жағдайының жоғары технологиялар дәүірінде тым шиеленісп кетуімен, үшіншіден, мемлекеттік, аймақтық және ғаламдық деңгейдегі дағдарыстарды әлеуметтік тұрғыдан болжайлау үрдістерінің күрделене түсімен түсіндірілмек. Міне, қарап тұрсаныз, жоғарыдағы үш тұжырым ғалам құпиясынан туындаң, дұдамалдықпен аяқталып тұр. Осы тұста К. Ясперстің ой-тұжырымын айтпасқа болмас. Мәселен ол, «әүел баста, бастапқы дүние болмысында құпия болмаган, оның нақтылы шындық екенін тікелей білуге болатын. Ал Адам ата мен Хая ананың құдай алдында кінәлі болуынан бастап, адамзат таным мен шектеулі сипат алатын практика арқылы уақытша мақсаттарды анықтау және оны орындау жолына тұсті. Осы арқылы адамзат белгілі бір анықтылыққа қол жеткізіп отыратындығын айта келіп, мұның бәрі шындық емес, символдар. Оның мәнін біз тек оларды тарихи тұтастыққа бағындыру арқылы ғана түсіне аламыз» (Ясперс К. 1991: 31), деп жазады.

Қазақтың би-шешендерінің саяси көзқарастарындағы стохастикалық белгілердің орын алу дәстүрінің қалыптасуына себеп болған басты фактор – ол, біріншіден, ғаламның құпиясын толық ашуға болмайтындығын мойындағандық болса, екіншіден, микроәлемдік құбылыс ретіндегі адамның да құпия жаратылыс екенін мойындау деп есептейміз. Ал осы адам дегеніміз не деген сұраққа берілген бүгінгі ғылыми тұжырымдарға көз жіберетін болсақ, оған толық жауаптың әлі жоқ екеніне, яғни адам өзі үшін өзі әлі де құпия жаратылыс болып қалатындығына көз жеткізуге болады. Мәселен кезінде И. Кант адам феноменінің негізі біздің таныммызындағы берілмейтін нәрсе екенін, өйткені Құдай оның жаратылу актісі туралы бізге мәлімет қалдырмаған деген пікірді алға тартқан. Испан философы Х. Ортега-и-Гассет философия адамды тануда анықтылықтан ғөрі белгісіздікке душар болатынын көрсетсе, Тейяр де Шарден адам ең бір құпиялы нәрсе дегенді мойындауды. Олай болса, обьектіні тану тәсілдерін субъектіні тану процесінде қолдануға келмейді деген сөз. Бұл субъектіні танудың өзіндік ерекшелігін көрсетсе керек. Адамның ерекшелігі оның құпиялылығында деп айта аламыз. Демек, заттық таным категорияларын субъектіні тануда қолдануға келмейді. Қазақ шешендігіндегі «адам аласы ішінде» дейтін түсінік жоғарыдағы ғылыми жорамалдардың баламасы десек артық айтпас едік. Бұл шешендік ойқорытындының астарында қазақ даналарының адам – өз си-

рын, ішкі мәнін, ақиқи жаратылыс болмысын өз ішінде жасырып жататын, ғылыми танымға беріле бермейтін құпия феномен дейтін танымынан белгі береді. Сонымен бірге, би-шешендер бұл сөз тіркесі астарында қоғамдық-саяси құбылыстардың беймәлімділік сипаттарының да жасырынып жататындығын мойындаған деуге болады. Олай болса, қазақ би-шешендері саяси құбылыстардың стохастикалық болмысын сол – «адам аласы ішінде» дейтін ұстанымға сүйене отырып түсіндірген. Оған мысал есебінде Мөғал бидің Ноғайбай биге арнауп айтқан шешендік арнауын алуға болады: «Ілімің бар екен, білімің әлде қалай. Қағуың бар екен, халқына жагуың әлде қалай. Айлаң бар екен, халқына пайдан әлде қалай. Жорғалығың бар екен, халқына қорғандығың әлде қалай. Заттығың бар екен, Халқына қымбаттығың әлде қалай?!», – дегенін айтуға болады. Бұл жерде карт би жас бидің же-ке қасиеттерін мемлекеттік, қоғамдық, халықтық тұрғыдан сынай отырып, бидің саяси мінезінің болмысына стохастикалық көзқараспен баға береді. Демек бұл би-шешендердің: «Бұл дүниенің сипатын түгел білген пенде жоқ» (Балпық би), – деген гносиологиялық идеясына келіп саяды. Шындығында осының бәрі адамзат қоғамындағы сауалы бар да, жауабы жоқ құбылыстардың көптігінен және оны түгел білу мүмкін еместігінде болса керек.

Нәтиже

Сондықтан, қазақ шешендік сөз өнеріндегі саяси тәуекел мәселесі де қазақ ділмарларының ғаламға деген құпиялылық көзқараста болуын мойындауына негіз бар деуге болады. Ал жоғарыдағы танымдық принципке негізделетін болсақ, адамға болмыстың түп көзі мен мәнін танып білу мүмкіндігі берілмеген болып есептелеіді. Осы орайда тағы да Балпық бидің айтқанына сүйенетін болсақ, ол: «Алланың қолындағы өмір сырын адам ашпақ емес», – деп ой түйіндейді. Бұдан біз қазақ би-шешендерінің кез келген құбылыстардың сырын ашуда, сонымен бірге саяси шешімдердің, іс-әрекеттердің нәтижесін болжуада, оны бір Аллаға тапсырған және ол істің бас-аяғын бір Аллаға басқартқан. Бұл үдерісті ислам діні арқылы енген «тәуекел» ұғымымен белгілеген. Сондықтан шешендік өнерде саясат көп жағдайда тәуекелге толы әрекет ретінде мойындалады. Қазақ шешендері саяси тәуекелді (risk) тек адамдағы әлеуметтік-психологиялық құргак-күдік ретінде емес, керісінше оны әлде-бір белгісіздіктермен, беймағлұматтылықпен,

негайбылдылықпен онтологиялық байланыста болатын іс-қимыл деп таныған.

Осы тұста, ең алдымен «тәуекел» ұғымы мен орыс тіліндегі «risk» ұғымдарының этиологиялық шығу тегі тұрғысынан терминологиялық сипаттамасы мен келтірінді немесе сапалық-мазмұндық сипаты, қызметтік мағынасы арасындағы айырмашылығы мен ұқсастығына қысқаша тоқталып өткен жөн. Батыс елдерінің сөздіктерінің бірінде, «Risk» сөзі – француздың «risque» – италян тілінің «risco» – «risico» – «risigo» – деген сөздерінен шығып, жоғалту, закымдану немесе жааралау ықтималы; қауіпті ықтимал; қауіп мағынасында қолданылатыны айтылады, екіншісінде «Risk» сөзі көне итальян тілінен XVII ғасырда француздың әдеби тіліне енгізілгенде және оның «қауіпке түсу» мағынасында қолданылатындығы айтылады. В.И. Зубковтың келтіруінде, Батыс ғалымдарының ғылыми зерттеулерінде «risk» ұғымы индивидтік мінездік кеңістігін құрастыруши, қалыптастыруши фактор ретінде қарастырылатындығы айтылады (Зубков В.И. 1999 а: 3). Батыс ғалымдарының пайымдауыша, «risk» ұғымының пайда болуы және адам мінезінде «risk» жоқ деген ойдан арылу керек екенін макұлдайтынын аңғарамыз. Ресейлік ғалымдардың пікіріне келсек, «risk» ұғымына алғаш анықтама берген Владимир Даљ. Ол өз сөздігінде «risk» түбірін негізге ала отырып «рисковать» етістігіне анықтама берген. Автор оны былайша анықтайды: «Рисковать, рискнуть – 1) сэтсіздікке, қателікке түсу, қандай да бір жаңылыс есеп жасау, кездейсоқтыққа ұшырау, сэттілікке үміттене отырып батыл әрекет жасау; 2) қауіпке, жамандыққа, сэтсіздікке жолығу» (Даљ В. 1980: 96). С.И. Ожеговтың сөздігінде, «risk» – 1) сэтсіздік қаупінің болу мүмкіндігі; 2) сэтті нәтижеге үміттенген әрекет» (Ожегов С.И. 1989: 678), В.В. Лопатиннің сөздігінде «risk» – «қауіп мүмкіндігі» (Лопатин В.В. 1998: 595), – деп алынса, ал политологиялық энциклопедиялық сөздіктегі «Risk политический» – деп алынады да оған «кез келген деңгейдегі саяси шешім бойынша қандай да бір мінездің, әрекеттің бағытын тандауда түзеуге келмейтін құбылыс элементі» (Мусабаев Ф.Ф. 1981: 85), – деген анықтама беріледі. Ресейлік социолог В.И. Зубковтың пікірінде, «risk – қол жеткізілуі немесе алынылуы белгілі бір шығын тарту қаупі катар келу мүмкіндігі бар тартымды мақсатқа бағытталған іс-әрекет немесе қандай нәтиже беретін белгісіз және сэтсіздік жағдайда жағымсыз салдары болатын ситуациялық жағдай»

(Зубков В.И. 1999 б: 4) ретінде қарастырылады. Ресейлік ғалымдардың анықтамаларын топтастыра келіп, «risk» ұғымының мазмұны кез келген деңгейдегі қандай да бір іс-әрекеттің адам үшін оң да, теріс те нәтиже беру ықтималдылығымен анықталатынын байқауга болады. Нәктылап айтсақ, «risk» ұғымының мазмұны алда күтілген істің нәтижесі қандай да бір өзінің белгісіздігімен, сонымен бірге қауіптілігімен байланысты болатынын аңғарамыз. Истің нәтижесі туралы әр түрлі альтернативалы шешімдерді қабылдау мүмкіндігімен байланыста болатынын айтуға болады. Олар бұл терминнің мазмұндық астарында оң және теріс сияқты екі түрлі үміттік сезімнің қатар жатқандығын аңғарады. Ол, біріншіден, істің сәтсіздікке ұшырау қаупі, екіншіден, ол қандай сәтсіздік, яғни оның дәрежесі, ауқымы, салдары қандай деген сияқты мәселелерді туғызады.

Енді «risk» ұғымының қазақша баламасын қарастыратын болсақ, орысша-қазақша және қазақша-орысша сөздітердегі берілген баламаларда өзара ұқсастық бар екенін көреміз. Біріншіден, «risk» – тәуекел, қауіп-қатер; с риском для жизни – өмірін қауіп-қатерге тәуекел ете; … действовать на свой страх и риск – қауіп-қатерді біле тұра тәуекел ету» (Сыздыкова Р.Г. 2001а: 283), – деп берілсе, ал екіншісінде: «тәуекел – 1. риск; 2. Соқыр тәуекел – авантюра» (Сыздыкова Р.Г. 2001б: 795), – деген баламаны береді.

«Риск» сөзі мен «тәуекел» сөзінің мағыналық жағынан байланыстырын сөз етерде, біздің пікірімізше, тіл ғылымындағы тілдің даму процесіндеңі қапалық және сандық тұрғыдан жіктелуін ескеру керек сияқты. Тіл білімі өкілдерінің пікірінше, тілдегі ұғымдардың сандық көрсеткіштеріне қарағанда қапалық сипаты жағы көп ескерілетіні макұлданады (Будагов Р.А. 1977: 35). Осы тұрғыдан алғанда араб тілінен енген «тәуекел» сөзі өзінің көлтірінде мағыналық немесе қапалық-мазмұндық тұрғыдан алғанда «risk» сөзімен сәйкестену икемділігіне ие болу мүмкіндігін көрсетеді. Олай болса, философиялық терминдер жүйесінде қолданыста жүрген орыс тілі арқылы енген «risk» сөзі мен араб тілінен енген «тәуекел» сөзінің арасында қапалық-мазмұндық жағынан байланыс жатқанын байқауга болады. Мысалы, «Құран кәрім лұғаты» атты сөздікте: «Тәуеккәл – бір істі Алла тағалаға тапсыру; Аллаңқа сүйену» (Махмуд Чанга. 1994: 559-560), – деген анықтама берсе, ал қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде, «тәуекел – бір іске жалтақтамай батыл кіріскендік, белді бекем буғандық. Нар

тәуекел – бір нәрсеге барлық қыншылықты сезе отырып, батылдықпен бел шешіп кіріскендік. Тәуекел етті – бір іске бел шешіп, батыл кірісті, неге де болса қонбекші болды» (Ысқақов А.Ы. 1979: 112), – деген сипаттама береді.

Сонымен «risk», «тәуекел» сөздеріне этиологиялық та, мағыналық та түрғыдан берілген анықтама-айқындаларды қорыта келгенде, олардың тоғысатын жері біреу ғана, ол – адамға келіп тіреледі десек болады. Атап айтқанда «risk» ұғымының сапалық мазмұны «қауіпті ықтимал», «қауіпке тұсу», «қателікке, кездейсоқтыққа ұшырау», «сәтсіздікке жолығу», «сәтсіздік қаупінің болу мүмкіндігі», «қауіп мүмкіндігі», «нәтижесінің белгісіз болуы» сияқты айқындалармен байланыстырылса, «тәуекел» ұғымы да сол бір белгісіздіктен төнуге ықтимал қауіп-қатерден туындастын сезімдерден адамның өз мүмкіндігіне сенімсіздіктер туған жағдайда, қыншылықты сезе отырып, оның іstemекке керек іс-әрекеті келешегін, нәтижесінің сәтті аяқталуын Аллаға тапсырумен байланысты болатынын аңғаруға болады. Өйткені, мұсылмандық таным ұстанымы бойынша, жоғарыда айтқанымыздай адамзат өз өмірін Аллаға басқартса ғана аман-есен бола алады. Яғни «risk» пен «тәуекел» ұғымдары төнреғіндегі айқындалардың бәрі бір ғана адамның қандай да бір іс-әрекет мақсатты істі істеуде оның нәтижесінің оң немесе теріс болуына нақты көзі жетпеушілікten, белгісіздіктен, сенімсіздіктен болатын үрейден туындастын қауіп-қатердің болу ықтималдылығы жағдайында шешім қабылдау мен оны іске асыру әрекеттіне қатысты ситуациялық құбылысқа келіп тірелетінін көреміз. Демек «risk» және «тәуекел» ұғымдарының шығуы, біріншіден, әлемдік және қоғамдық құбылыстарға деген стохастикалық көзқараспен байланысты болды десек, екіншіден, олар адамзатының қандай да бір іс-әрекет жөнінде мақсатты шешім қабылдау үстінде саналы жауапкершіліктің пайда болуымен ғана қажеттіке айналған деп мойындастын көзқараспен келісуге болады.

Дискуссия

Жоғарыда айтылған теориялық шешімдерге сүйене отырып, қазақ би-шешендерінің саясатқа деген стохастикалық көзқарасы қазақтың тәуекелшілдік дәстүріне негізделе отырып көрініс тапқан деп айтуға болады. Түптеп келгенде, жалпы тілдің, оның ішінде қазақ шешендік сөз үрдісінің саяси стохастикалық жүйе бо-

луы, оның сыртқы объективті әлеуметтік-саяси ортаны бейнелеу формасы болуында, шешен сөздер саяси ұтымды ойлау контенті болуында деп білеміз. Шешендік сөз болжалдық шындықты анықтау құралы басты мақсаттарының бір де сол болжамды айту, оны қоғамдық санада қалыптастыру әрі тәуекелшілдік сананың әлеуметтік-саяси маңызын саралау десек артық айтпағандық. Сол сияқты, сөз маржаны болып табылатын осынау шешендік гибратты сөздер өмір шындығын іздеумен, халықтың әлеуметтік-саяси ойлау моделін бейнелуімен, саяси-әлеуметтік тіршілік болмысын, мінез-құлқын, оның ментальдық тұстарын, саяси болжалдық формаларын айқындауымен ерекшеленеді. Мысалы, Есет би: «Тәуекел ердің жолдасы, тілекtes болған дос жарым», – деп толғайды. Бұл тұста дала ділмары «тәуекел» феномені адамның онтостық бастамасы болатынан сыр білдіреді. Екіншіден, «тілекtes болған дос жарым» деген шиырдан тәуекел адаммен бірге өмір сүретін болмыстық константа дейтін идея жатыр. Ушіншіден, қандайда да бір істің нәтижесін алдын ала анықтай білу адамға беріле бермейтін метафизикалық шындық дейтін ойфа жетелейді. Төртіншіден, Есет би тарарапынан істің нәтижесін өзектендіру тенденциясын байқаймыз, яғни тәуекел адамды әр іске ынталандырады, оның үміттену әлеуетін күштейтеді.

Ал енді «Айдап келеді ақ найзалы, ақылымнан таппадым еш пайданы. Тілеуімнің әйелі екіқабат, ұл туса, атын қойындар Ер Байдалы. Елге ие болындар, Аллаға барлығынды тапсырдым» (Кенгіrbай би), – деген шешендік толғаудың тәуекел-концепттік астарына үнілетін болсақ, шапқыншылық кездегі жаудың жақындағанын ескерте отырып, қазақтың келешегін нақ болжай алмай «ақылымнан таппадым еш пайданы» деген шешендік шиыр арқылы жан ұшырған жағдайды сипаттайды. Соナン соң «Тілеуімнің әйелі екіқабат, ұл туса, атын қойындар Ер Байдалы» дей келіп, жақсылыққа үміттепетін саяси ықтималдық гипотезаны ұсынады. Сонымен бірге, мұнда қазақ би келер нәтижені батырлық рухқа бағышлады, яғни тәуекел істің он шешімін күтеді. Ал «Елге ие болындар, Аллаға барлығынды тапсырдым» деген шешендік аманат толғанысында атамыш би нағыз тәуекелшілдік шешімге келеді де елдің жақсы өмірге өтуін бір Аллаға аманаттайды. Бұл жерде қазақ бінің саяси тәуекел контекстіндеғі концептуалды ойын қазақтың тілдік семиотикалық жүйесіндегі ментальды перцептуалдық амалмен баяндау үлгісін көрсетеді. Міне, бұл да қазақтың дәстүрлі қоғамындағы

саяси тәуекел концептісінің көрініс табуының бір формасы. Қорыта айтқанда, тәуекел феномені қоғамдық сананың тұрақты өзектену тенденциясын дәлелдей түседі.

Қазақ ділмарлары адамның өз көкірегінің түпсіз теренін құпия дыбыс үнін естітінін, оны тәуекел ұғымы арқылы бейнелейтін ұлттық танымды көрсетеді. Мысалы, «Ұйғарым маған болды. Шынымен-ак адам өлтірем бе деген ой тұрды көкірегімде. Бірақ мен өлтірмесем, ол мені өлтіреді. Тәуекел дедім» (Қазыбек би), – деген шешендік толғау соның кепілі. Қазыбек бидің бұл шешендік толғауындағы тәуекелге байланысты ойы – ол құбылыс әр адамның өміріне де әр қоғамға да қатысты тұрақты құбылыс болатыны туралы саяси парадигма. Тәуекел парадигмасы әр кезде адамды қандайда бір диллемалық жағдайда күй кешүгे әкелетініне зер салу қажеттігін би-шешендер ескертеді. Сонымен бірге, дала сөзмерлері тәуекел ұстанымының ішкі дуалистік дихотамиялық логикаға құрыллатын феномен болатынан да сыр береді. Ол бір жағынан қиянатқа итермелесе, екінші жағынан ел, халық, отан, жер үшін алдыңғыға қарағанда жауынгерлік әрекеттің басым болатынына, оның өзі биік құндылық екеніне қарай адам ақылын ойыстырады. Қазақ даласында тәуекел ұғымы осындай бір саяси идеагемдік әдіснаманың негізіне байланған. Сол сияқты «Уайым тұбі – теңіз, батасың да кетесің. Тәуекел тұбі – қайық, мінесің де өтесің», – деген мақалдың да мағынасы соған келіп саяды. Бұл келтірілген мысалдардағы «Тәуекел ердің жолдасы» деген сөз тіркесі қазақтың дәстүрлі қоғамдағы әлеуметтік-саяси құбылыстарға қатысты қалыптасқан этнопсихологиялық тәуекелшілдік үрдістің онтологиялық сипатын ангартады. Мұндай құбылысқа негіз болатын жағдайы «тілеуімнің әйелі екіқабат» деген сөз тіркесі өзінде жасырып тұр. Ол алдағы іс-қимылға, оның нәтижесіне деген белгісіздіктен туатын стохастикалық болжамның бар екендігін астарлы шешендік ораммен айтқызып тұrsa керек. Ал «Аллаға барлығынды тапсырдым», «тәуекел дедім», «Тәуекел тұбі – қайық, мінесің де өтесің» деген сөз тіркестері қабылданған шешімнің он немесе теріс нәтижеге әкелеріне көзі жетпегендіктің және алда қауіп-қатердің бар екенін сезе тұра, жақсы нәтижеге бағышланған батыл іске барушылықты айқындаса керек. Яғни бұл тәуекел субъектісінің белсенделілігін айғактайды деп ой түйіндеуге болады.

Тәуекел субъектінің белсенделілігін немесе қандайда бір басқа субъективті позициясын

«саяси мінез-құлыш» категориясы арқылы көрсетуге болады деп есептейміз. Өйткені бір түрлі жағдайда әр адам әр түрлі мінез бағытын көрсетуі мүмкін, яғни олар әр түрлі тәуекелге баруы мүмкін. Демек, тәуекел белгілі бір жағдайға көніл аударған тек субъектінің мінез-құлқындаған пайда болады. Осы орайда, Төле би Абылай жөніндегі өз пікірін саяси стохастикалық тұрғыдан саралтай келіп: «Кім біледі, бір күні бір ұрыста қалмақтың шанышқан бір инесінен жазым болып журмессе. Құдай лайым тілегімізге жеткізгей», – деп айтқаның келтіруге болады. Бұл мысалда Төле би қазақ ханының саяси кеңістіктегі ғұмырының ұзақ немесе қысқа болуына қатысты саяси болжамдарын білдірудегі ықтималдылық танымын көрсетіп отыр. Сонымен бірге саяси тәуекел антропоцентристік өз сырын өз ішіне жасырып отыратын онто-эгологиялық мәселе болатынын айқындей түседі. Тағы бір айта кететін ой – ол саяси құбылыстардың қандай бағытта нәтиже беруі оған қатысуши субъектілердің саяси мінезіне тәуелді болатындығы жөніндегі пікір. «Есентай Аға сұлтан болды», – деп сұраған кісіге Тоқсан бидің: «Жақсы болды дегенше, бақсы болды десенші. Бұзакыға бұзакы жақсы болды десенші. Ақ, қараны айырмас, надан болды десенші. Жақсылық іс жақпайтын, жамандықты жақтайтын заман болды десенші. Жақсылық кетіп жамандық, халалдық кетіп харамдық орын алды десенші», – деп шешендік толғаумен берген жауабына үйілетін болсақ та тәуекелшілдік дәстүрдің шындығында адам мінезі кеңістігіне тәуелді екенін көруге болады. Жоғарыдағы мысалдардан аңғарылатыны, егер Төле Абылайдың өз тағдыры және оның саясатының тағдырын «қалмақтың» соғысындағы мінезіне тәуелдендіріп тұрса, ал Тоқсан би қазақ халқының, қазақ қоғамының тағдырын Есентай мінезіне әкеп тірейтінін байқаймыз. Мұндағы келтірлген екі мысалдан алдағы нақтылы әлеуметтік саяси жағдайда нақ баға беру және адам мінезінің салдары әлеуметтік ортаға да, табиғаттағы кездейсоқ жағдайға да байланысты болудан қалып, ол жөнінде қалыптасқан тек субъектідегі белгісіздік, дұдамалдық, сенімсіздік сезімдермен байланыстылығы көрінеді.

Сонымен бірге, белгісіздіктің өзі қоршаған шындық туралы адам танымының жеткіліксіздігінің нәтижесі болып табылатындығы айқын сезіледі. Оны Наурызбай батырдың: «Кене аға, осы соғыс болды қалай? Сен өлсең екі күшік балаң бар-ды, женері қырғыз-қазақ екіталай. Кене аға, осы жолдан қайтсаң қалай», – деп айтқанынан немесе Бұқар бидің Әбілхайыр ханға:

«Орыстан болып жақының, тапқан-ақ екен Әбілқайыр ақырын. Қатын патшадан бата алдың, қалай болар екен ақырын?, – деп айтқан шешендік арнауларынан түюге болады. Сондай-ақ, «Алдағы күндері халқымың құні қандай болмак деп армандамын» (Төле би), «... өлсем кетермін, тірі қалсам елге жетермін, сонда сізді ойлармын» (Кебекбай шешен), «Тауып бір керім амалын, талқандап тас қамалын, күл қылса кер заманын, түзелер ме заманым!..» (Шағырай шешен) – деп айтылатын қазақ шешендігіндегі белгісіздік сезімдер соның кепілі.

Жоғарыда айтылғандар бір жағынан, адам табиғатындағы иррационалдық болмыстың ес-керілгенін ескертсе, екінші жағынан, саяси іс-әрекеттердің түпкі нәтижесіне ықпал ете алатын факторлардың барлығына дерліктең субъектінің баға бере алуының мүмкін еместігін көрсетеді. Адамдағы иррационалдық қасиетке тағы да бір мысал келтірсек: «өз мінінді білмestен, қалайша бұйрық бересің» (Саржан би), «– Ей, ағайын, сендер мені Нұралыға жұмсамаңдар, ол ит маган да бермес. Берсе жақсы, бермесе тегін қайтпаспын, бір жанжал туып кетер» (Сырым шешен) – деген шешендік шыырларды келтіруге болады. Сонымен бірге «Іншалла, Қазкен (Қазыбек би – Д.С.), егер осы жолы женгендей болсақ, бұл – қалмақтың құруының басы болады» (Бөгембай батыр шешен), «Ең алдымен жекпе-жекке Сатайұлы Бөлек шығады, «жаман айтпай жақсы жоқ», ал женіліп, аттан түсіп қалса, Олжабай шығады деп шештік» (Қазыбек бек), – деп айттылғандар оған кепілдік етіп тұр. Ал енді адамның саяси факторларға толық баға беру мүмкіндігінің шектілігіне келсек, оған Ахыт хажы-шешеннің: «Әуре басым, көз жасым тынбай ағып, болды сел, Иілді мойын, менің ойым, не болады қайран ел!», – деп айтқаны, сондай-ақ, Төле бидің: «Қоймайсыздар шаршы топ, қандай жерге барамын. Болады қандай заманым, ... Қөшпілік өзің білесің, мен жалғызыбын сіздер көп», – деп жауап беруі күе.

Қазақ шешендігіндегі тәуекелшілдік дәстүрдің басты ерекшелігі би-шешендер қандай жағдайда да болмасын, тіпті толық белгісіздік жағдайда да субъектінің өз тәжірибесіне, ішкі интуициясына, ішкі сезіміне негізделе отырып жағдаятқа баға беруге және шешім қабылдауға мәжбур болатындығы, яғни тәуекел жасайтындығы болып табылады. Мәселен, Қазыбек бидің қалмақ ханынан келісімге барғандағы, Тайкелтір шешенің Қоңтажының алдында төмендеп сөйлегеніне, одан кейін қазактар тарапынан ешкім ештеңе дей алмаганына және осы тұста қазақ пен

қалмақ арасының таразыға түскендей болғанын сезген Қазыбек бидің тәуекелге бел байлап: «Танымайтын жат елге танысқалы келгенбіз, танысуға көнбесең шабысқалы келгенбіз. Берсен жақсы бітімінді айт, бермесең дірілдемей жөнінді айт, не тұрысатын жерінді айт», – деп айтқаны соның дәлелі. Мұнда Қазыбек бидің тәуекел шешіміне негіз болған метанегіз – ол саяси тұлғаның болашақ нәтижеге деген интуициялық әлеуеті, психологиялық батылдығы, лингводипломатиялық әдісі, шешендік контенті, ой орамы, тіл қарымы. Ал Жәнібек бидің: «Мен жарапалы арыстан, жаулассам жармай кете алман. Кекті болған жауыммен, кескілеспей біте алман», – дегені де саяси тәуекелдің нәтижелі ықтималдылығын жақыннатуды білдіреді. Сонымен бірге, істің нәтижелі болуы саясат субъектісінің ішкі ментальдық қуат күшінің дәрежесіне, саяси мінезінің мақсаттылығы мен табандылығына, мінез қайратына, мінездегі психологиялық дәрменнің деңгейіне байланыстылығын, бір сөзben айтқанда, саяси тәуекелдің субъективтік сипатын айқындаі түседі. Енді Қопа шешенің толғауына үнілсеқ, ол: «Сөз сұрасан Қопадан, тартысты жерден тартынбас», – дегенді алға тартады. Мұнда да қазақ ділмари қандайда бір іс-әрекеттің стохастикалық сипат алатындығын шешендік сөз моделінде беріп, қазақтың саяси семиотикалық мәдениеті деңгейін анықтай түседі. Көзделген мақсатқа, межелі міндетке жетудегі тәуекелшіл үміт рухын аңғартады. Алайда, істің нәтижесі немен аяқталады деген тұста тәуекелдікке бел байлайтын екіұдай шешімді білдіретіні анық. Тағы бір мысалға құлақ салсақ, Алтын емел жотасындағы қазақтың қалмақпен соғысында қалмақтың Дөде батырымен қазақтың екі батыры жекпе-жекке шығып мерт болып, Дөденің қазақ тарапынан шыққан бала батырды менсінбей тұрган жағдайда Бәйдібек бидің: «Келсең кел, өзім де сол сөзінді күтіп тұр едім» – деп нар тәуекелге бел байлап Дөде батырмен жекпе-жекке шыққанын айтуда болады. Мұнда Бәйдібек батырдың тәуекел ісінен байқалатыны, соғыс өнеріндегі стохастикалық құбылыстың орын алатындығын және ондағы тәуекелшілдіктің басым болатындығын аңғартады. Бақа тәуекелге қарағанда мұнда істің нәтижелі болу ықтималдылығы басымдау көрінеді, бірақ оны алдын ала ешкім нақ айтылмайтын күмән да қатар тұр деп топшылауға болады. Ал сол кезде сарбаздарының: «Иә, құдай, аруақ қолдай гөр» деп тілек тілеп шуласқанынан да саяси тәуекел феноменінің орын алғанын аңғаруға болады. Бұл жерде істің оң нәтижесінің алыстай тусу

ықтималдығын көруге болады. Өйткені оң нәтижені адамның болжau мүмкіндігі өте төмендеп тұr, оның нәтижелі болу амалы трансценденттік дәрежеге көтерілуде. Нақтырақ айтқанда алдағы іс Алланың қолдауына тәуелді, демек оның нәтижесін алдын ала көре білу адамға берілмегендігін хабар береді. Сайып келгенде, бұл қазақтың дәстүрлі саяси мәдениетіндегі келешекті болжau моделі деп айтуда негіз бар. Келтірілген шешендік арнау-толғаулардан байқайтын тағы бір нәрсе, ол – белгісіздіктің тәуекелшілдікті құрайтын әрі себеп, әрі оны белгілейтін ерекшелігі болуында. Яғни, белгісіздік тәуекелдік іс-әрекеттің болу ортасын құрап тұr десек болады. Сондықтан Бәйдібек пен Қазыбек билердің мысалында белгісіздіктің артуы тәуекелдің артынан тағы да көптеген тәуекелдің тууына әкелуі мүмкін екені көрсетілгендей болады. Олай болса, қазақ би-шешендерінің шешендік арнау, шешендік толғау, шешендік сын, шешендік бата, шешендік нақыл, шешендік мәтел, шешендік дау, шешендік мін сөздері – шындықты ішіне жасыратын саяси тәуекелді бейнелейтін ақиқат тоникасы деуге болады.

Қорытынды

Біздің пікірімізше, тәуекел саясат субъектісінің әлеуметтік-саяси мінезін сипаттайтын құбылыс болып табылады. Тәуекелшілдік іс-әрекеттің нәтижесіне деген белгісіздік тұған жағдайда іске асырылады. Егер жалпы белгісіздік, дұдамалдық, беймәлімділіктің көздерінің де, тамырларының да сан қырлы болатынын мойында, оны ескеретін болсақ, онда бүкіл қоғамдық-саяси өмір өзінің кез келген деңгейінде және кез келген сәтінде құпияға толы болады, демек тәуекелмен, тәуекелшілдікпен астарласып жатады деп ой қорытуға болады. Қоғам – тәуекелі мол «алтын көмбе» десек артық айтылғандық емес. Сонымен, шешендік сөйлеудегі саяси философия тәуекел ұғымындағы ішкі құндылықты, оның өз жетістігін және көшпілікке беймәлім, ұғымсыз құпиялықты менгереді. Би-шешендердің саяси тәуекел философиясына қатысты ойлары ақиқат өзінің «ашықтығымен», «шынайылығымен» емес, ең алдымен барынша «құпиялылығымен», «беймәлім-жұмбақтығымен» үйлесімді, жарасымды дейтін пікірлерге тоғысады. Бұл пікірлер тәуекелдің астарындағы анықты ашу – жәй женіл ғана белгілі бола қалатын нәрсені табу екенін аңғартады. Оның өзі бізді құпия сырды, жұмбак дүниені мәнгілік іздеу

жолына салады. Осыдан мифтер әлемінің пайда болуың нақ.

Жоғарыда айтылғандарды жинақтай келіп, өз ойымызды төмөндегідей тұжырымдарға тоғыстыруға болады:

– белгісіздікten тәуекелшілдік сезімнің туындастынын анықтау;

– тәуекелдің объективті құбылыс екенін, бірақ оның мазмұнының субъективті құбылыс болуын мойындаушылыққа көніл аудару;

– тәуекел жағдаят әр кезде адамның белгілі бір жауапкершілікке байланысты туындастынына шешен-білердің көніл аудару үрдісіне үнілу.

Әдебиеттер

- 1 Әбдібаев Х. Тарих және идея сабактары// Қазақ әдебиеті, 1996, 10 қыркүйек.
- 2 Будагов Р.А. Что такое развитие и совершенствование языка? – М.: Наука, 1977. – 264 с.
- 3 Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1980. – Т. 4. – 683 с.
- 4 Зубков В.И. Риск как предмет социологического анализа // Социс. 1999. – №4.
- 5 Қазақша-орысша сөздік. Р.Г.Сыздыкованың редакциясымен. – Алматы: Даик-Пресс, 2001. – 1008 б.
- 6 Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Ф.Ф. Мұсабаевтың редакциясымен. – Алматы: Ғылым, 1979. – 4-т. – 672 б.
- 7 Құран кәрім лұғаты. /Құрастырган Махмуд Чанга/. – Стамбул: Тимаш, 1994. – 725 б.
- 8 Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Малый толковый словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1998. – 832 с.
- 9 Назарбаев Н.Ә. Еліміздің жаңа гасырдағы тұрактылығы мен қауіпсіздігі // Қазақ әдебиеті, 1999, 15 желтоқсан.
- 10 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Рус. Яз. 1989. – 924 с.
- 11 Орысша-қазақша сөздік. – Алматы: Қазақ совет энциклопедиясының F.F. Мұсабаевтың бас редакциясымен. 1981. – II т. – 588 б.
- 12 Панарин А.С. Философия политики. – М.: Новая школа, 1996. – 424 с.
- 13 Словарь иностранных слов / Под редакцией А.Г. Спиркина 11-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. 1984. – 608 с.
- 14 Советский энциклопедический словарь. Гл. ред. А.М. Прохоров; редкол.: А.А. Гусев и др. – изд. 4-е. – М.: «Советская энциклопедия», 1987. – 1600 с.
- 15 Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.

References

- 1 Abdibayev H. (1996) Tarih zhane ideya sabaktary (History and the lessons of idea) // Kazak adebieti, , 10 kyrkuiet.
- 2 Budagov R.A. (1977) Chto takoe razvitiye I sovershenstvovanie yazyka? (What are the development and perfection of language?) –M.: Nauka.. – 264 s.
- 3 Dal V. (1980) Tolkoveryi slovar zhivogo velikorusskogo yazyka. (Explanatory dictionary of the living Great Russian language.) –M.: Russkii yazyk.. T.4. -683 s.
- 4 Zubkov V.I.(1999) Risk kak predmet sociologocheskogo analiza (Risk as a subject of sociological analysis)// Sosic, , №4.
- 5 Kazasha-orysssha sozdik. R.G. Syzdykovanyн redakciasymen (2001) (Russian-Kazakh Dictionary. Ed. by R.G. Syzdykova.) – Almaty: Daik-Press, – 1008 b.
- 6 Kazak tilinin tusindirme sozdigi. G.G. Musabayevtyn redakciasymen; (1979) (Explanatory dictionary of Kazakh language. Ed by G.G. Musabayev.)-Almaty: Gylym, 4-t. -672 b.
- 7 Kuran karim lugaty. Karastyrgan Mahmud Changa.(1994) (The Quran. Compiled by Mahmud Changa)–Stambul: Timash, 1994. -725 b.
- 8 Lopatin V.V., Lopatina L.E. (1198) Malyi tolkowyi slovar russkogo yazyka. (Small explanatory dictionary of the Russian language.)–M.:Russkii yazyk, 1998. -832 s.
- 9 Nazarbayev N.A.(1999) Elimizdin zhana gasyrdagy turaktylygy men kauipsozdigi (The stability and security of the country in the new century) // Kazak adebieti, 1999, 15 zheltoksan.
- 10 Ozhegov S.I. (1989) Slovar russkogo yazyka.(Dictionary of Russian language.) – M.: Rus. Yaz. 1989. -924 s.
- 11 Oryssha-kazakshsa sozdik.(1981) –Almaty: Kazak sovet enciklopediyasynyn G.G. Musabayevtyn bas redakciyasymen. (Russian-Kazakh Dictionary. –Almaty: Kazakh Soviet encyclopedia edited by G.G. Musabayev.) // II t. -588 b.
- 12 Panarin A.S.(1996) Filosofiya politiki. (Philosophy of politics.) –M.: Novaya shkola, – 424 s.
- 13 Slovar inostrannyh slov.(1984) – Pod redakciei A.G. Spirkina 11-e izd., stereotip. (Dictionary of foreign words. Ed. by A.G. Spirkin. 11th edition stereotype.)- M.: Rus. yaz. 1984. -608 s.
- 14 Sovetskii enciklopedicheskii slovar. (1987) (The Soviet encyclopedic dictionary. Ed by A.M. Prohorov, A.A. Gusev. 4th edition.) Gl. red. A.M. Prohorov; redkol.: A.A. Gusev I dr. -izd. 4-e -M.: «Sovetskaya enciklopediya». – 1600 s.//
- 15 Yasperks K.(1991) Smysl I naznachenie istorii. (The meaning and purpose of history.)-M.: Politizdat, -527 s.

Taukebaeva Elmira¹, Zhailau Zhanat²

¹PhD in Political Science, acting Assistant Professor of the Department of International Relations and Political Science, Faculty of Jurisprudence and International Relations South Kazakhstan State University named after M. Auezova, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: elt_s@mail.ru, tel.: +7 701 710 2798

²Candidate of juridical sciences, associate professor of the international law department of international relations faculty of Kazakh National University named by al-Farabi, Almaty, Kazakhstan, e-mail: zhan1831@gmail.com, tel.: +7 701 718 4999

FACTORS IMPEDING EFFECTIVENESS OF SECURITY COOPERATION BETWEEN THE EU AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES

This article is devoted to the consideration of factors impeding effectiveness of security cooperation between the European Union and the countries of Central Asia. The author examines in detail the following aspects of the EU and Central Asian countries' interrelations: enhancing the international responsibility of the European Union on the world arena, the EU initiatives on the democratization of political processes in the countries of Central Asia, the spread of drug trafficking, the problems associated with terrorist activities in Central Asia, the investment climate of the Central Asian region, the perception of democracy by both the EU and the countries of Central Asia, the East-West confrontation and other. The authors reveal the current problems of cooperation, offering ways out of this situation, since the relationship between the EU and Central Asia, including the security sector, have the potential for further improvement. The brief characteristic of the EU's cooperation with each Central Asian country is summarized in the article; it identifies the advantages and disadvantages of the Central Asian countries on their way towards democracy. The political interests of each side are also analyzed in the article.

Key words: effectiveness, security, cooperation, European Union, Central Asia, geopolitics, democratization.

Таукебаева Эльмира¹, Жайлау Жанат²

¹саясаттану саласында PhD доктор, М. Әүезов атындағы Оңтүстік Қазакстан мемлекеттік университетінің заңтану және халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және саясаттану кафедрасының доценті м.а., Шымкент к., Қазақстан, e-mail: elt_s@mail.ru, тел.: +7 701 710 2798

²заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық құқық, қадағалаудың доценті м.а., Алматы к., Қазақстан, e-mail: zhan1831@gmail.com, тел.: +7 701 718 4999

**Еуропалық Одақ пен Орталық Азия елдері арасындағы
халықаралық қауіпсіздік саласындағы әріптестіктің тиімділігіне
кедегі көлтіретін факторлар**

Мақалада Еуропалық Одақ, пен Орталық Азия елдері арасындағы халықаралық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың тиімділігіне кедегі көлтіретін факторлар қарастырылады. Авторлар Орталық Азия елдері мен Еуропалық Одағының қарым-қатынасының келесі аспекттерін анықтап зерттеуде: Әлемдік сахнада Еуропалық Одақтың халықаралық жауапкершілігін арттыру, Орталық Азия елдеріндегі саяси үрдістерді демократияландыру бойынша Еуропалық Одақ, бастамалары, есірткінің еркін айналымының тараулы, Орталық Азия территориясындағы террористік әрекеттерге байланысты мәселелер, Орталық Азия аймағының инвестициялық климаты, Еуропалық Одағының және Орталық Азия елдерінің демократияны қабылдауы, Шығыс-Батыс текетіресі және басқа да аспектілер. Авторлар әріптестіктің өзекті мәселелерін анықтап, қалыптасқан жағдайдан шығудың жолын ұсынуда. Өйткені Орталық Азия және Еу-

ропалық Одак арасындағы қарым-қатынас, қауіпсіздік саласын қоса, алдағы уақытта одан әрі жақсарту әлеуетіне ие. Макалада Еуропалық Одақтың Орталық Азияның әрбір елімен өзара қарым-қатынасына, артықшылықтары мен кемшіліктерін ескере отырып, қысқаша сипаттама берілген. Сонымен қатар, әр тарафтың саяси мұдделеріне сараптама жасалған.

Түйін сөздер: тиімділігі, қауіпсіздік, ынтымақтастық, Еуропалық Одак, Орталық Азия, геосаясат, демократияландыру.

Таукебаева Эльмира¹, Жайлау Жанат²

¹PhD в области политологии, и.о. доцента кафедры международных отношений и политологии факультета юриспруденции и международных отношений Южно-Казахстанского государственного университета им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан, e-mail: elt_s@mail.ru, тел.: +7 701 710 2798

²кандидат юридических наук, и.о. доцента кафедры международного права факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, E-mail: zhan1831@gmail.com, тел.: +7 701 718 4999

Факторы, препятствующие эффективности сотрудничества в сфере международной безопасности между Европейским Союзом и странами Центральной Азии

В статье рассматриваются факторы, которые препятствуют эффективности сотрудничества в сфере международной безопасности между Европейским Союзом и странами Центральной Азии. Авторы прорабатывают следующие аспекты взаимоотношений Европейского Союза и стран Центральной Азии: повышение международной ответственности Европейского Союза на мировой арене, инициативы Европейского Союза по демократизации политических процессов в странах Центральной Азии, распространение незаконного оборота наркотиков, проблемы, связанные с террористической деятельностью на территории Центральной Азии, инвестиционный климат Центральноазиатского региона, восприятие демократии как Европейским Союзом, так и странами Центральной Азии, противостояние Восток – Запад и другие аспекты. Авторы выявляют актуальные проблемы сотрудничества, предлагая выходы из сложившейся ситуации, так как взаимоотношения между Европейским Союзом и Центральной Азией, включая сферу безопасности, имеют потенциал дальнейшего усовершенствования. В статье приводится краткая характеристика сотрудничества Европейского Союза с каждой страной Центральной Азии по отдельности, выявляя положительные стороны и недостатки стран Центральной Азии на пути построения демократии, а также проведен анализ политических интересов каждой стороны.

Ключевые слова: эффективность, безопасность, сотрудничество, Европейский Союз, Центральная Азия, geopolитика, демократизация.

Introduction

The political interests of the EU in Central Asia are a phenomenon which is hardly tangible. It is the result of the fact that the EU still has not developed a unified mechanism for making foreign policy decisions. Several supranational bodies associated with the EU (European Council, European Commission and EU Council of Ministers), participate in decision-making. «To an outside observer, Europe acts as a bloc with all 27 member states discussing issues and unanimously making decisions on foreign policy. But behind the scenes lies a tacit agreement that the largest member states with the most resources take the lead» [1]. If there are different approaches to solving various problems of world politics (the problem in Iraq in 2003 revealed the differences in the approaches of a number of EU countries), then it is impossible to speak of an efficient foreign policy of the EU outside the Europe.

The main problem of the European policy is to achieve pseudo compromises, i.e. it means that the EU prefers not to solve problems but to reach a compromise by moving aside the problems in the future. A typical example is the decision to admit the 10 candidate countries, when the transition period has been drastically reduced, although the unavailability of most of these countries to join the European Union was evident.

The common European foreign and defense policy is actually a geopolitical project. Its essence is to transform the EU from an economic giant into a full-fledged geopolitical actor. As conceived by France and Germany, the EU will build up its armament and armed forces; at the beginning the number of European army would be sixty – hundred thousand, but further it is planned to bring it up to two hundred forty thousand people. These forces will be equipped with the latest military equipment, and they will possess strategic opportunities [2, c.124].

Methods

The situation, connected with the security cooperation between the European Union and Central Asia, is mainly considered through systematic approach and with the use of quantitative methods. The authors study the documents, such as EU strategies, resolution of the UN Security Council, and apply comparative analysis in contemplation of level of security cooperation between each Central Asian country and the European Union.

Results

The EU enlargement will inevitably lead to an increased international responsibility of the EU on the world arena. Ambassador Hugo Paemen has assumed that «as Europe continues to integrate domestically, it will be forced to reassess the image that it projects in the world. As it does so, institutional reform will become even more compelling if the European Union is to conduct the coherent external policy that most people in the world expect of it» [3]. The EU intends and would have to position itself as a geopolitical force in such regions as Middle East, the Mediterranean, the Caucasus and Central Asia, in its relations with Russia, Iran, China, South Asia, Asia Pacific, Latin America and Africa. Sooner or later, the united Europe will face with the problem of review of its foreign policy of ‘Atlantic dimension’, which means that it needs to review its relations with the United States and its policy within NATO.

As for Central Asia the official EU institutions presented a number of initiatives for democratization and pluralization of political processes in Central Asian republics [4], [5], initiatives to suppress the spread of drug trafficking throughout the territory of Central Asia[6]. Often the measures used by the EU countries in the early 1990’s were intuitive reaction to a suddenly formed geopolitical vacuum in the vast expanses of Central Asia.

The political position of the EU for Central Asia is set out in the EU strategy [7], its implementation is under the control of the Council of the European Union [8]. The EU policy in the region focused on security and conflict prevention, elimination of sources of political and social instability, as well as improving the investment climate in Central Asia (with assistance of such programmes as TACIS, TEMPUS, etc.) [7].

In fact, one of the major challenges for the EU is to try to restrain the drug flow coming from Afghanistan via Tajikistan and further to Europe. Cen-

tral Asian traffic entirely provides a drug market in Europe and the USA with heroin. The problem of drug trafficking is inextricably linked with the problem of terrorist groups that put control over the drug flow, making them the source of terrorist activities’ financing. The UN debates on drug trafficking resulted in the following affirmation: «Success in the global fight against trafficking in drugs..., as well as the associated problems of transnational organized crime and money-laundering, required interlocking national, regional and international strategies rooted in global cooperation» [9]. The Resolution 1373 of UN Security Council on counter-terrorism has been supported by the EU as an official response to Islamic groups in Central Asia. The support is rendered on all levels and the EU exerts every effort in order «to facilitate the implementation of the Resolution in the framework of the main assistance programmes and programming documents» [10].

The desire of the EU to improve the investment climate in the region is declared as a measure of political nature, although, obviously, the main reason is the desire of the biggest countries-investors to control their investments in the economies of the Central Asian region. Ultimately, the politicians in the EU aspire to form the so-called ‘Security belt’ or ‘quarantine’ in the region of Central Asia, verging on the Islamic world, and threatening the security of Europe by immigration, terrorism, as well as by distributing narcotics.

The EU as Western entity has its own idea of democracy, Central Asian countries, having declared their adherence to democratic transformation have their own view on that issue. Such misunderstanding can impede to cooperation and thereby complicate relations in security sphere. All participants of cooperation need to take into consideration the differences in diagnosis, prognosis and underling beliefs of Western and Central Asian ‘frames’ [11].

Let us give a brief characteristic of cooperation of the EU with each country of Central Asia. The biggest challenge of the EU policy in Central Asia is a regional search for a partner and guide of the EU influence in the region, because none of them succeeded in establishing a democracy and they are still governed by authoritarian regimes. But still it would be impartially to say that the most suitable candidate for being such a partner should be considered Kazakhstan. ‘At the regional level, Kazakhstan is a priority country within the European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership’ [12]. Economic performance and the intensity of political cooperation with the EU, including the OSCE, make Kazakhstan a key figure in Western policy, capable,

according to the EU, to convey a positive impulse to other regional players too. First of all it concerns the processes of democratization in the region.

The EU is developing a much more cautious policy regarding Kyrgyzstan. As the ‘weakest link’ both politically and economically Kyrgyzstan is a buffer zone between Afghanistan, Tajikistan and Kazakhstan, which will inevitably affect the maneuverability of its political actions, including in the face of the EU. ‘In the aftermath of the ethnic clashes of 2010, the EU quickly mobilised funds for support of institutional reform and democracy consolidation, and has remained engaged in this area ever since’ [13].

Tajikistan is considered to be the most dangerous zone in Central Asia. One of the lowest levels of life in the world, coupled with the problems of drug trafficking which has become chronic, passing through the territory of Tajikistan, unwittingly throw it into the embraces of Islamic radical groups. As a countermeasure against the radicalism the EU countries traditionally rely on the implementation of democratic reforms in the country. ‘Tajikistan also benefits from thematic support through the European Instrument for Democracy and Human Rights, migration and asylum and funding channelled through global initiatives like Global Partnership for Education, and the Instrument for Nuclear Safety Cooperation. Tajikistan will continue to benefit, under the Instrument for Stability and Peace, from support to address narcotics and the fight against organised crime’ [14]. However, Emomali Rakhmonov’s regime prefers to remain in Moscow’s sphere of influence, offering it certain guarantees in exchange for loyalty to the policy of Russia in Central Asia [15].

Turkmenistan is involved in the sphere of the economic interests of the EU. Although the current regime in this country does not imply any democracy and is not establishing a regime of transparency, the economic benefits of a joint cooperation between the EU and the official Ashgabat in the oil and gas fields outweigh differences in political matters. ‘The EU and Turkmenistan have also signed a Memorandum of Understanding on cooperation in the field of energy (2008), to support the information exchange on energy policies, the diversification of transit routes and the promotion of renewable and energy efficiency’ [16].

Uzbekistan is economically attractive for the EU because it has a potentially good industrial base. However semiauthoritarian model of government of Islam Karimov, coupled with the closeness of the economic impact from the outside, at the moment

does not give the EU hopes to develop a steady and constructive political or economic dialogue with Tashkent. ‘Recent and ongoing EU projects in Uzbekistan have focused on the rule of law and criminal justice reform, social services – in particular mother and child health and inclusive education – rural development, civil society and small and medium-sized enterprises (SMEs)’[17].

One more impediment in progressive cooperation between the EU and Central Asia follows from the European identity cultivated by the EU. It is most vividly revealed in the concept of «East vs. West», the issue which is profoundly analyzed by the prominent scientists Z. Brzezinski [18], and S. Huntington, who confirmed that ‘West at the peak of its power confronts non-Westerns that increasingly have the desire, the will and the resources to shape the world in non-Western ways’ [19]. This is probably the oldest and most well-established of these one-to-one oppositions. One of the most striking oppositions of this kind presents in the idea that the East is ‘another world’, which was cultivated for many generations of Western or, more precisely, European thinkers. Nowadays the EU practices the same approach. The EU is a closed space, which in the political, economic, and cultural terms, is trying to realize itself primarily through the negation of the «Other». This «Other» is presented today mostly by migrants, as well by those political, economic and cultural realities that exist in the vast space and moving on Atlantic to the Pacific. The main shortcoming of the EU policy in respect of the mega-region is in the full absence of a sense that Europe – EU is a part of a single, indivisible Eurasian space. Today the Western Europe perceives Central Asia as five former Soviet republics, their population is subject to ‘education’, and natural resources should be extracted and exported outside the region.

But such an approach doesn’t allow taking into consideration the fact that Central Asia is also a unique cultural and civilized space, where the people continue to find their place in the world. After the collapse of the Soviet Union and considering the fact of continuation of fundamental reformatting of the Eurasian space the main task of the EU should be new comprehension of the European essence, in other words the search for alternative interpretations of ‘otherness’. There is a necessity to admit that the Western Europeans should finally realize that European civilization can exist only under conditions of diversity, especially at the time when its geopolitical significance is decreasing. Either overvaluation of material and intellectual resources

of the EU or the underestimation of a geopolitical potential of a broader Eurasian space (including the integrated European countries, Russia and Central Asia), as well as a one-sided self-image of Europe are those factors, which have become a hindrance to the EU itself in conduct of its foreign policy. Recognition of the need for the original forms in which there is a variety, which is not included into traditional West European system of views, will be vital factor for the successful opposition to future challenges.

The other factor impeding the effectiveness of security cooperation is most directly related to the Caspian region. We may say that the European Union is the second major political force that intends to play its own role and has its own interests in this region. At the first glance the EU could be characterized as a non-military power, but recently it has been making forward movements to develop its own collective foreign and defense policy. ‘The European Security and Defence Policy aims to strengthen the EU’s external ability to act through the development of civilian and military capabilities in Conflict Prevention and Crisis Management’ [20]. Nevertheless the most significant shortcoming of EU policy in the Caspian region is the lack of a coherent political strategy [21, p.21]. The first step to be undertaken in this direction is the development of a common European energy policy and energy security of the EU by the European Commission. But there are evident obstacles: first, the European Commission and the European Council can’t find common point of view on the future of energy supply in Europe and its interrelation to security and environmental issues, second, the national interests of individual states prevail over the pan-European, but the interests of oil companies are placed higher than the national ones, and third, the EU, relies primarily on the logic of market relations and economic feasibility in making decisions, which are greatly impeded by the discrepancy in estimates of hydrocarbon reserves in the Caspian Sea, the high investment costs, an extremely slow process of transformation in the countries of the region and a high potential for conflict, and finally, the low estimate of growth prospects of the European economy need in the export of hydrocarbons.

Discussion

As a special player in Central Asia, the European Union today spends uneven policy toward the region. It is obvious that there is an imbalance

in the ratio of political and economic components of foreign policy of the EU. The absence of a coherent foreign policy within the EU deprives it from the real capabilities to penetrate into the region at the political level, reducing its actions to the activities of NGOs, human rights organizations and advocacy attempts to democratize fundamentally undemocratic societies.

The weakness of EU policy is due to both the organizational complexity and heterogeneity of union. Some of the EU countries are focused on Washington’s actions, which in fact leads to the erosion of a common foreign policy of Brussels, the statements of some EU countries before the USA invasion of Iraq clearly reveals that fact [22].

There are several instruments of the European strategy: ‘Partnership and Cooperation Agreements, Commission and Member States programmes, cooperation frameworks such as the Baku Initiative and political dialogue, using the variety of CFSP instruments. Cooperation with the UN, in particular the ECE, the OSCE, the Venice Commission of the Council of Europe, NATO, international financial institutions and with other regional organisations’ [23]. In fact, Europe has no strategy for Central Asia and Kazakhstan, if we understand by this term a systematic policy. The analysts of think tank in the in-depth analysis, presented for the European Parliament’s Committee on Foreign Affairs have asserted that «the EU’s Central Asia Strategy is ambitious, given that member state activities indicate only a minimal interest in the region. It is an area that is not a geopolitical priority for Europe» [24].

At the same time, the EU objectives in the region have been clear from the outset, but lacked the tools to achieve them. These aims are ambitious, and the means are very modest. At the EU level the situation found expression in the fact that the entire activity of the EU has been directed to the regions nearby its borders. The OSCE virtually has no resources to implement the European strategy. As for the policies of the European states taken separately, they suffer from low level of strategic interests, the lack of historical presence, and clearly defined priorities.

After September 11 the EU has got the possibility to contribute to the security in the region and to be involved in regional politics more extensively. European Commission apprehends that Caspian resources should play an important role in energy security of Europe in future (and at the same time could reduce the EU dependence on Russia.) In addition, the EU is concerned about

such problems as drug smuggling. In general, the strategic and normative objectives of the EU are the establishment of liberal democracy in the region, the rule of law and human rights through the liberalization and democratization, the opening of the region for the European and international economic system.

Conclusion

Thus, the EU is not sufficiently taking into account all geopolitical and foreign policy factors, occurring in the region. In the beginning European politicians have done wrong conclusions concerning the regularities that have developed in Central Asia and have promoted the development of these countries in the way preferred by the EU. This sort of mistakes does not allow strengthening of the European policy in the region. The EU was occupied by inner problems, mainly connected with the expansion of the European Union and the formation of a common foreign policy and security policy. The weakest part of the EU as a geopolitical center is the lack of a unified strategy (geo-political will), though this will is extremely needed in order to diminish the concerns of Europe, connected with the various threats emanating from Central Asia - drug trafficking, illegal migration, the growth of social tension, winding down the democratic process, the establishment of outright dictatorships in some republics and growth of risk of economic collapse there, and finally, rise of radical and militant Islam, supported by interested external forces and fed by internal instability.

Kazakhstan's scientist M. Gubaidlina asserts, that «...the European Union is directly involved in regional security policy. In this scenario, the European Union can establish itself in Central Asia on the condition that it will continue to pursue a strategic line in the region consistently and strongly. Europeans form it with considerable caution, fearing existing risks in Central Asia, and with an eye on the US, Russia and China» [25].

She defined the policy of the EU in relation to Central Asia as 'liberal pragmatism', as the EU «... prefers soft penetration tools: development, support and even aid programs aimed at systemic reforms and modernization of each of the republics of Central Asia. The policy of the Central Asian states to the EU is like 'concomitant' pragmatism» [25].

In general, EU policy can be characterized as irrational strategy. This means that in fact the EU has not developed an effective strategy for the Central Asian region. But nevertheless there are some improvements in cooperative relations, including security ones, and certainly there is a potential for further improvement. For example, the Agreement on expanded partnership and cooperation between the European Union and Kazakhstan, signed on 21 December 2015, can be the first step on this way and «serve as an example for other Central Asian countries... The Agreement consists of more than 20 articles which reinforce the current level of relations between Kazakhstan and the European Union within the framework of economic, cultural, environmental, financial, investment, educational, and innovation collaboration» [26].

One more important and reasonable opinion is presented by Kazakhstan scientist K. Baizakova, she considers, that «undoubtedly, the EU cannot claim a full geopolitical presence in the region. This is due to the geographical distance and contradictions that exist in the EU itself. But the EU is another alternative player. And we need such a player from geopolitical considerations. Thus, the EU remains one of the most important geopolitical and geo-economic values that determine the future and security of Central Asia, but the EU must at last act as a serious force. In addition, the EU could more closely coordinate its strategy with other international actors» [27].

Thus, considering the abovementioned conclusions, it is possible to affirm that the factors impeding the effectiveness of security cooperation between the EU and Central Asian countries are removable and solvable but require real efforts in this direction from powers of both regions.

References

- 1 Lehne, S. (2012). The Big Three in EU Foreign Policy. Retrieved from <http://carnegieeurope.eu/2012/07/05/big-three-in-eu-foreign-policy-pub-48759>
- 2 Laumulin, M. (2009). Central'naja Azija v zarubezhnoj politologii i mirovoj geopolitike, Tom V: Central'naja Azija v XXI stoletii [Central Asia in foreign Political Science and world geopolitics. Vol.5: Central Asia in XXI century]. Almaty: Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan, Almaty. p. 124.
- 3 Paemen, H. (1998). The European Union in International Affairs: Recent Developments. Fordham International Law Journal, Vol. 22, Issue 6, Article 10, p.148. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/97f8/9afdc074a9310513780de02ff1a35e42afaa.pdf>

4 Joint Progress Report by the Council and the European Commission to the European Council on the implementation of the EU Central Asia Strategy. (24 June 2008). European Commission External Relations. Retrieved from: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_141166.pdf

5 Regulation (EC) No. 1889/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financial instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide. (29 Dec. 2006). Official Journal of the European Union, p.2.

6 Draft report on implementation and review of the EU-Central Asia Strategy. (7 Oct. 2015). European Parliament, Retrieved from: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/22-fac-central-asia-conclusions/>

7 The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership. Council of the European Union. Brussels, (31 May 2007). Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10113_2007_init_en.pdf

8 Council conclusions on the EU Strategy for Central Asia Foreign Affairs Council. (22 June 2015). Council of the European Union. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10191_2015_init_en.pdf

9 Successful Fight against Drug Trafficking, Transnational Organized Crime Requires Interlocking National, Regional, International Strategies, Third Committee Told. (8 Oct. 2009). United Nations. General Assembly. Third Committee. Retrieved from: <https://www.un.org/press/en/2009/gashc3948.doc.htm>

10 European Union and United Nations. (25 Feb. 2002). EC external assistance facilitating the implementation of UN Security Council Resolution 1373: an overview. Brussels. Retrieved from: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_1230_en.htm

11 Omelicheva, M.Y. (2011). Western and Central Asian Perspectives on Democracy and Democratization. Retrieved from: <http://www.irex.org/sites/default/files/Omelicheva%20STG%20Scholar%20Research%20Brief%202011-2012%20with%20edits.pdf>

12 Kazakhstan and the EU. (12 May 2016). European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1367/kazakhstan-and-eu_en

13 EU-Kyrgyz Republic relations. (16 Feb 2017). EU support to democratic transition in the Kyrgyz Republic. European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/gambia/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en

14 EU-Tajikistan relations. (03 Oct 2016). Regional and thematic development support. European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4078/EU-Tajikistan%20relations

15 Kozhevnikov, R. (17 Apr. 2012). Tajikistan says Russia is main partner, rejects foreign offers. Dushanbe. Retrieved from: <http://www.reuters.com/article/us-tajikistan-russia-idUSBRE83G0QN20120417>

16 Turkmenistan and the EU. (07 July 2016). Political Relations. EU Liaison Office in Turkmenistan. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/turkmenistan/4871/turkmenistan-and-eu_en

17 Uzbekistan and the EU. (16 May 2016). Economic relations. Delegation of the European Union to Uzbekistan. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan/1927/uzbekistan-and-eu_en

18 Brzezinski, Z. (Jan./Feb. 2012). Balancing the East, Upgrading the West; U.S. Grand Strategy in an Age of Upheaval. Foreign Affairs. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2011-12-13/balancing-east-upgrading-west>

19 Huntington, S.P. (Summer 1993). Clash of Civilizations? Foreign Affairs, p.26. Retrieved from: <http://users.metu.edu.tr/utuba/Huntington.pdf>

20 Common Foreign and Security Policy (CFSP). (16 June 2016). European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/420/common-foreign-and-security-policy-cfsp_en

21 Mihalka, M. (2007). Not Much of a Game: Security Dynamics in Central Asia, in: China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 5, № 2, p. 21. Retrieved from: http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2007/Mihalka.pdf

22 Global Security: Attacking Iraq – International Reaction (2003). Retrieved from: <http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq-view.htm>

23 The European Union and Central Asia: the new partnership in action. (2009). General Secretariat of the Council. Brussels, European Communities, p.13. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/the_european_union_and_central_asia_the_new_partnership_in_action.pdf

24 Boonstra, J., Tservadze, T. (2016). In-depth analysis: Implementation and review of the European Union-Central Asia Strategy: Recommendations for EU action. Retrieved from: http://www.eucentralasia.eu/fileadmin/user_upload/PDF/Working_Papers/Implementation-EU-Central-Asia-Strategy-Recommendations-2015.pdf

25 Chebotarev A., Gubaidullina M. (2013) Strategija Evropejskogo Sojuza v Central'noj Azii na 2007-2013 gg.: predvaritel'nye itogi: Monografija / Pod obshh. red. A.E. Chebotarjova [Strategy of the European Union in Central Asia for 2007-2013: preliminary results: Monograph / Ed. by A.E. Chebotarev] Almaty: Center for Current Research «Alternative»; Center for German Studies of KazNU named after Al-Farabi; Friedrich Ebert Stiftung in Kazakhstan, p. 12.

26 KAZINFORM. (9 Feb. 2016). Agreement on expanded partnership between Kazakhstan and EU will serve as example for CA countries, ambassador T. Hristea, Astana. Retrieved from: http://www.inform.kz/ru/agreement-on-expanded-partnership-between-kazakhstan-and-eu-will-serve-as-example-for-ca-countries-ambassador-t-hristea-photo_a2868872

27 Baizakova K., Karakulov E. (2014) Perspektivny razvitiya otnoshenij Kazahstana i Evropejskogo Sojuza v kontekste novogo Soglashenija o sotrudnichestve [Prospects for the development of relations between Kazakhstan and the European Union in the context of the new Cooperation Agreement] The KazNU Journal. International relations and international law Edition, vol. 68, no.4, p.39.

References

- 1 Baizakova K., Karakulov E. (2014) Perspektivy razvitiya otnoshenij Kazahstana i Evropejskogo Sojuza v kontekste novogo Soglashenija o sotrudnichestve [Prospects for the development of relations between Kazakhstan and the European Union in the context of the new Cooperation Agreement] The KazNU Journal. International relations and international law Edition, vol. 68, no.4, p.39.
- 2 Boonstra, J., Tservadze, T. (2016). In-depth analysis: Implementation and review of the European Union-Central Asia Strategy: Recommendations for EU action. Retrieved from: www.eucentralasia.eu/fileadmin/user_upload/PDF/Working_Papers/Implementation-EU-Central-Asia-Strategy-Recommendations-2015.pdf
- 3 Brzezinski, Z. (Jan./Feb. 2012). Balancing the East, Upgrading the West; U.S. Grand Strategy in an Age of Upheaval. Foreign Affairs. Retrieved from: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2011-12-13/balancing-east-upgrading-west>
- 4 Chebotarev A., Gubaidullina M. (2013) Strategija Evropejskogo Sojuza v Central'noj Azii na 2007-2013 gg.: predvaritel'nye itogi: Monografija / Pod obshh. red. A.E. Chebotarjova [Strategy of the European Union in Central Asia for 2007-2013: preliminary results: Monograph / Ed. by A.E. Chebotarev] Almaty: Center for Current Research «Alternative»; Center for German Studies of KazNU named after Al-Farabi; Friedrich Ebert Stiftung in Kazakhstan, p. 12.
- 5 Common Foreign and Security Policy (CFSP). (16 June 2016). European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/420/common-foreign-and-security-policy-cfsp_en
- 6 Council conclusions on the EU Strategy for Central Asia Foreign Affairs Council. (22 June 2015). Council of the European Union. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10191_2015_init_en.pdf
- 7 Draft report on implementation and review of the EU-Central Asia Strategy. (7 Oct. 2015). European Parliament, Retrieved from: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/06/22-fac-central-asia-conclusions/>
- 8 The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership. Council of the European Union. Brussels, (31 May 2007). Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10113_2007_init_en.pdf
- 9 EU-Kyrgyz Republic relations. (16 Feb 2017). EU support to democratic transition in the Kyrgyz Republic. European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/gambia/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en
- 10 EU-Tajikistan relations. (03 Oct 2016). Regional and thematic development support. European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4078/EU-Tajikistan%20relations
- 11 The European Union and Central Asia: the new partnership in action. (2009). General Secretariat of the Council. Brussels, European Communities, p.13. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/the_european_union_and_central_asia_the_new_partnership_in_action.pdf
- 12 European Union and United Nations. (25 Feb. 2002). EC external assistance facilitating the implementation of UN Security Council Resolution 1373: an overview. Brussels. Retrieved from: http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_1230_en.htm
- 13 Global Security: Attacking Iraq – International Reaction (2003). Retrieved from: <http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq-view.htm>
- 14 Huntington, S.P. (Summer 1993). Clash of Civilizations? Foreign Affairs, p.26. Retrieved from: <http://users.metu.edu.tr/utuba/Huntington.pdf>
- 15 Joint Progress Report by the Council and the European Commission to the European Council on the implementation of the EU Central Asia Strategy. (24 June 2008). European Commission External Relations. Retrieved from: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/october/tradoc_141166.pdf
- 16 Kazakhstan and the EU. (12 May 2016). European Union. External Action. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1367/kazakhstan-and-eu_en
- 17 KAZINFORM. (9 Feb. 2016). Agreement on expanded partnership between Kazakhstan and EU will serve as example for CA countries, ambassador T. Hristea, Astana. Retrieved from: http://www.inform.kz/ru/agreement-on-expanded-partnership-between-kazakhstan-and-eu-will-serve-as-example-for-ca-countries-ambassador-t-hristea-photo_a2868872
- 18 Kozhevnikov, R. (17 Apr. 2012). Tajikistan says Russia is main partner, rejects foreign offers. Dushanbe. Retrieved from: <http://www.reuters.com/article/us-tajikistan-russia-idUSBRE83G0QN20120417>
- 19 Laumulin, M. (2009). Central'naja Azija v zarubezhnoj politologii i mirovoj geopolitike, Tom V: Central'naja Azija v XXI stoletii [Central Asia in foreign Political Science and world geopolitics. Vol.5: Central Asia in XXI century]. Almaty: Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the Prezident of the Republic of Kazakhstan, Almaty. p. 124.
- 20 Lehne, S. (2012). The Big Three in EU Foreign Policy. Retrieved from <http://carnegieeurope.eu/2012/07/05/big-three-in-eu-foreign-policy-pub-48759>
- 21 Mihalka, M. (2007). Not Much of a Game: Security Dynamics in Central Asia, in: China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 5, № 2, p. 21. Retrieved from: http://www.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2007/Mihalka.pdf
- 22 Omelicheva, M.Y. (2011). Western and Central Asian Perspectives on Democracy and Democratization. Retrieved from: <http://www.irex.org/sites/default/files/Omelicheva%20STG%20Scholar%20Research%20Brief%202011-2012%20with%20edits.pdf>

23 Paemen, H. (1998). The European Union in International Affairs: Recent Developments. *Fordham International Law Journal*, Vol. 22, Issue 6, Article 10, p.148. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/97f8/9afdc074a9310513780de02ff1a35e42afaa.pdf>

24 Regulation (EC) No. 1889/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing a financial instrument for the promotion of democracy and human rights worldwide. (29 Dec. 2006). Official Journal of the European Union, p.2.

25 Successful Fight against Drug Trafficking, Transnational Organized Crime Requires Interlocking National, Regional, International Strategies, Third Committee Told. (8 Oct. 2009). United Nations. General Assembly. Third Committee. Retrieved from: <https://www.un.org/press/en/2009/gashc3948.doc.htm>

26 Turkmenistan and the EU. (07 July 2016). Political Relations. EU Liaison Office in Turkmenistan. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/turkmenistan/4871/turkmenistan-and-eu_en

27 Uzbekistan and the EU. (16 May 2016). Economic relations. Delegation of the European Union to Uzbekistan. Brussels. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan/1927/uzbekistan-and-eu_en

МРНТИ 05.31.15

Ауган Малик

доктор исторических наук, доцент кафедры международных отношений и мировой экономики
факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: augan@rambler.ru, тел.: +7 701 416 5829

ПРОБЛЕМЫ ЕВРАЗИЙСТВА В ИТАЛЬЯНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧЕСТВА Л. ГУМИЛЕВА

Данная публикация представляет собой рецензию на книгу итальянского исследователя Дарио Читати *La passione dell'Eurasia. Storia e civiltà in Lev Gumilëv*, вышедшую из печати в 2015 году в Милане. Автор на основе критического подхода к творчеству Л. Гумилева и анализа основных работ русского ученого детально описывает историю евразийства как идеиного течения и Евразии как особого субконтинента. Цивилизационный метод исследования позволяет лучше понять подходы итальянского ученого к проблеме исследования. Дарио Читати строит свою полемику с Л. Гумилевым главным образом на основе анализа «Степной трилогии...» и «Этногенез и биосфера земли», раскрывая подходы русского ученого к проблеме евразийства с точки зрения географа и тюрколога, делает широкие отступления в классическое и нео-евразийство, что, несомненно, представляет большой интерес для казахстанского читателя. Казахстан, где чрезвычайно популярны идеи евразийства, строит один из векторов своей внешней политики на основе евразийства. Евразийская доктрина нашего президента нацелена на равноправную экономическую интеграцию народов евразийского пространства, имеющих общую историю и культуру. Новая книга Дарио Читати по истории евразийства и творчеству Л. Гумилева внесет еще больший вклад в осмысление евразийства.

Ключевые слова: евразийство, нео-евразийство, кочевые народы, этногенез, пассионарная теория этногенеза, биосфера Земли.

Malik Augan

Doctor of the Sciences (doctor of History), Associate Professor of Chair International Relations and World Economy, International Relations Faculty, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, E-mail: augan@rambler.ru, tel.: +7 701 416 5829

**Problems of Eurasianism in Italian historiography through the prism
of L. Gumilev's oeuvre**

This publication represents the review of the book of the Italian researcher Dario Chitati «*La passione dell'Eurasia. Storia e civiltà in Lev Gumilëv*», come out in 2015 in Milan. On the basis of critical approach to creativity of L. Gumilyov and analysis of the main works of the Russian scientist the author in details describes history of eurasianism as ideological movement and Eurasia as special subcontinent. The civilization method of the research allows to understand better approaches of the Italian scientist to a research problem. Dario Chitati builds the polemic with L. Gumilyov mainly on the basis of the analysis «The steppe trilogy...» and «Ethnogenesis and the Biosphere of Earth», revealing approaches of the Russian scientist to eurasianism problem from the point of view of geographer and turcologist, does broad retreats in classical and neo-eurasianism that undoubtedly is of great interest to the Kazakhstani reader. Kazakhstan where the ideas of eurasianism are extremely popular, builds one of vectors of the foreign policy on the basis of eurasianism. Eurasian doctrine of our president is aimed at equal economic integration of the people of the Eurasian space having common history and culture. The new book of Dario Chitati devoted to history of eurasianism and creativity of L. Gumilyov will make a bigger contribution to judgment of eurasianism.

Key words: eurasianism, neo-eurasianism, nomadic people, ethnogenesis, passionate theory of ethnogenesis, biosphere of Earth

Мәлік Ауган

тарих ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының доценті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: augan@rambler.ru, тел.: + 7 701 416 5829

Италиялық тарихнамадағы еуразияшылдық мәселелері:

Л. Гумилев шығармашылығы түрғысынан көзқарас

Бұл басылым итальяндық зерттеуші Дарио Читатидің 2015 жылғы Миланда басылып шыққан «La passione dell’Eurasia Storia e civiltà in Lev Gumilëv» атты кітабына рецензия болып табылады. Автор Л. Гумилевтің шығармашылығына сынни көзқарас таныту мен орыс зерттеушісінің негізгі еңбектерін сараптау негізінде идеялық ағым ретіндегі евразияшылдық пен ерекше субконти-нент ретіндегі Еуразияның тарихын егжей-тегжейі сипаттайты. Зерттеудің өркениеттік тәсілі итальяндық зерттеушінің мәселеге қатысты тәсілдемелерін жете түсінуге мүмкіндік береді. Дарио Читати өз пікір сайысын Л. Гумилевтің «Степная трилогия...», «Этногенез и биосфера Земли» атты еңбектерін сараптау негізінде құрайды және орыс зерттеушісінің евразияшылдық мә-селесіне қатысты тәсілдемесін географ және түрколог түрғысынан ашады, классикалық және неоевразияшылдыққа үлкен шегіністер жасайды. Осының барлығы қазақстандық оқырманның ықыласын арттырады. Еуразияшылдық идеялары кеңінен танымал Қазақстан өз сыртқы саясатының бір векторын евразияшылдыққа негіздейді. Біздің президенттің евразиялық доктринасы ортақ тарих пен мәдениетке ие евразиялық халықтардың тән экономикалық интеграциясына бағытталған. Дарио Читатидің евразияшылдық тарихы мен Л. Гумилевтің шығармашылығына арналған жаңа кітабы евразияшылдықты ұғынуға салмақты үлес қосады.

Түйін сөздер: евразияшылдық, нео-евразияшылдық, көшпелі халықтар, этногенез, этногенездің пассионарлық теориясы, Жер биосферасы.

Введение

Дарио Читати – доктор PhD, руководитель исследовательской программы «Евразия» Института высших геополитических исследований и смежных наук в Риме. Предисловие к его книге *La passione dell’Eurasia. Storia e civiltà in Lev Gumilëv* написано Адриано Роккуччи, заведующим кафедрой Современной истории университета Рома Тре (Roma Tre).

Работа Дарио Читати содержит детальные описания большинства сюжетов, относящихся к истории евразийства и Евразии сквозь призму творчества Л. Гумилева. Книга является по-настоящему панорамным и энциклопедичным трудом по истории евразийства и творчеству Л. Гумилева, состоит из предисловия, четырех глав и заключения.

Для того чтобы познакомить итальянского читателя с русским ученым, в прологе приводится краткая биография Льва Гумилева, написанная на основе материалов, взятых из произведений С. Белякова (Беляков 2012), Е. Герштейна (Герштейн 1995), В. Демина (Демин 2007). Освещаются особые условия жизни Л. Гумилева, который был несправедливо осужден и заключен в ГУЛАГ, но, несмотря на это, он всегда оставался кровно связанным со своей страной, добровольно сражался на фронтах Второй мировой войны и переживал распад

Советского Союза почти как личную трагедию. По мнению автора книги, интеллектуальная биография Л. Гумилева может быть разделена на 2 периода: первый период соответствует времени после освобождения и перед защитой диссертации на тему «Этногенез и биосфера Земли» (1956-1974) и отмечен превалирующим интересом к истории кочевых народов и к исторической географии; второй период – время после защиты диссертации (1974-1992). В это время Л. Гумилев разработал теорию этноса и дал интерпретацию истории Древней Руси, полностью опираясь на свою особую философию истории, на пассионарную теорию этногенеза. В конце раздела читателю предоставляется на рассмотрение подход, который автор книги избрал в целях анализа произведений и идей Л. Гумилева: в первой главе представлен анализ классического евразийства 1920-х годов; во второй – проведена критическая реконструкция произведений Л. Гумилева 1960-1970-х годов, посвященных кочевым народам, в особенности, так называемой «Степной трилогии»; в третьей – углубленный разбор произведения «Этногенез и биосфера Земли»; в четвертой – изучены произведения последнего периода русского ученого («Древняя Русь и Великая Степь», «От Руси до России»), а также сопоставлены произведения классических евразийцев и современных неоевразийцев.

Основная часть

Метод исследования. Методы цивилизационного подхода, прежде всего теории локальных цивилизаций, позволяют изучить историю общества с учетом особенностей стран и регионов, когда история рассматривается как многовариантный, многолинейный процесс в единстве и целостности. Сравнение культурно-исторических типов цивилизации дает возможность лучше понять исторические процессы, и выявить особенности развития цивилизации на основе оценки уровня развитости стран, регионов, народов. В рамках цивилизационного подхода изучены творчество Л. Гумилева и историографический анализ, проведенный итальянским исследователем. Исследование различных направлений исторической мысли проведено посредством изучения творчества конкретных ее представителей.

Результаты. Книга Дарио Читати восполняет пробел в научной литературе и входит в состав научных исследований об евразийстве, проводимых Марком Бассиным (Bassini 1991, 2009), Марлен Ларюэль (Ларюэль 2004), Сергеем Глебовым (Глебов 2009), Альдо Феррари (Феррари 2006). Данное издание является важным вкладом в историографию проблемы, поскольку впервые в научном сообществе предпринята попытка избавить имя Л. Гумилева от весомости, которую ему придавала его фамилия (происхождение), исключительно по которой, в большинстве случаев, в Италии узнают фигуру русского историка, как сына Николая Гумилева и Анны Ахматовой. В более широком плане книга содержит глубокий анализ многочисленных аспектов творчества Л. Гумилева (от анализа Степной трилогии до пассионарной теории этногенеза), при этом автор сохраняет критическую дистанцию и одновременно оценивает важность и значимость идей Л. Гумилева.

Дискуссия. Первая глава содержит реконструкцию идей движения евразийцев, начиная с публикации книги «Европа и человечество» (1920) и заканчивая «Кламарским расколом» (1929), обращаясь особое внимание на фигуры Н.С. Трубецкого (Трубецкой 1925), П.Н. Савицкого (Савицкий 1993) и Г.В. Вернадского (Вернадский 1997), Л.П. Карсавина (Карсавин 1929), К.С. Чхеидзе (Чхеидзе 2011), Н.Н. Алексеева (Алексеев 1998), ярких представителей движения. Отношение Льва Гумилева к своим идейным предшественникам позволяет хорошо понять, что представляло собой классическое евразийство.

Дарио Читати согласен с утверждением о том, что евразийство представляло собой движение на стыке науки и идеологии. С одной стороны, идейные вдохновители евразийского движения, без сомнения, были настоящими учеными, которые искали применение своим знаниям в области истории, географии и лингвистики для того, чтобы предложить новую интерпретацию русской истории, где Россия является лишь составной частью Евразии. В этом смысле классическое евразийство не являлось формой русского национализма, но представляло собой оригинальную попытку переосмыслить историю России и создать общее чувство наднациональной принадлежности для разных народов бывшей Российской Империи. С другой стороны, евразийцы преследовали и политico-идеологическую цель: ведь попытка создать чувство евразийской наднациональной принадлежности сопровождалась политическим видением государства консервативного и нелиберального типа.

По мнению автора книги, евразийцы были искренны, когда намеревались оценить влияние культуры многочисленных народов Российской Империи на русскую национальную культуру. Академическая ориенталистика конца XIX века, представленная трудами Н.П. Кондакова (Кондаков 1876), В.Р. Розена (Розен 1876), С.Ф. Ольденбурга (Ольденбург 1894), послужила основным источником интерпретации истории евразийцами. Намерения евразийцев дать новую оценку многообразию культуры народов Российской Империи, включая и кочевые народы, особенно очевидны в их положительной оценке политики коренизации, проводимой под руководством Советского Союза в национальных республиках. Для доказательства научной достоверности основных утверждений евразийцев Дарио Читати замечает, что базовые понятия классических евразийцев (например, евразийское пространство как единая географическая единица; тенденция к образованию больших империй на этом пространстве; ревизионистская интерпретация монгольского ига) были также заимствованы и изучены без какого-то идеологического отклонения влиятельными западными историками, такими как Дональд Островски (Ostrowski 1998), Андреас Каппелер (Kappeler 2003) и Дэвид Кристиан (Christian 1998).

С другой стороны, евразийцы ставили перед собой политico-идеологическую цель продвижения своих идей. Такие понятия, как «демотическое государство», «общееевразийс-

кий национализм» или «симфоническая личность», в действительности, отражают намерение создать консервативную и антилиберальную идеологическую базу для формирующегося СССР на основе бывшей Российской Империи. В своей реконструкции истории идей евразийского движения автор книги обращает особое внимание на произведение Г.В. Флоровского «Евразийский соблазн» (Флоровский 1928), поскольку Г.В. Фроловский был активным членом евразийского движения и даже пытался стать его лидером. Интерес к творчеству Г.В. Флоровского вызван тем, что он выявляет значительные противоречия среди евразийцев: они претендовали на то, чтобы русская национальная культура была одновременно и «православной», и «евразийской», а на самом деле, у евразийцев религиозный элемент православного христианства, согласно Г.В. Фроловскому, стал второстепенным по отношению к идее мультиэтнического имперского государства, которое как раз и является «евразийским». В то же самое время именно факт, что Г.В. Фроловский (Флоровский 2002) обвинял евразийцев в чрезмерной симпатии к нерусским народам и в преуменьшении роли православия в формировании чувства национальной принадлежности, представляет собой доказательство того, что концепция евразийцев не ориентировалась исключительно на русский народ, а явно симпатизировала нерусским и неправославным народам Империи.

Также заслуживает внимания кламарский раскол между правыми и левыми евразийцами, который произошел именно тогда, когда Советский Союз начал восстанавливать великорусский национализм и отошел от политики коренизации. Если бы основатели евразийства были одушевлены перспективой русского национализма, они должны были бы оценить националистический поворот Советского государства в начале 1930-х годов; движение же, наоборот, распалось. Также в первой главе издания автор выявляет идейные расхождения между национал-большевиками и евразийцами на примере сопоставления взглядов Н.В. Устрилова (Устрилов 1920) с подходами Н.С. Трубецкого, П.Н. Савицкого и Г.В. Вернадского.

Во второй главе Дарио Читати анализирует творчество Л.Гумилева 1950-1970-х годов (Гумилев 2005) на основе изучения книг «Степной трилогии» («Хунну», «Древние Тюрки» и «В поисках вымышленного царства») и статей, которые позволили оценить вклад русского историка в историческую географию и археологию Хазарии.

Цель этого анализа двойная: с одной стороны, Дарио Читати хочет выявить вклад Л. Гумилева как историка и понять, какие из его идей были одобрены, а какие отвергнуты научным сообществом. С другой стороны, автор намеревается доказать, что уже в этих исторических и географических исследованиях присутствует тенденция к обобщению явлений и использованию абстрактной терминологии, которые потом найдут свое отражение в пассионарной теории этногенеза.

Автор показывает, что большинство подходов в концепции Л. Гумилева, наиболее важных и оригинальных, как, например, так называемая «гетерохронность увлажнения Евразии», или же строгое противопоставление орды и конфедерации кочевых народов в социополитической организации общества, сегодня считаются отвергнутыми большинством специалистов, прежде всего Н. Крадиным (Крадин 1992), В. Клименко (Клименко 2003). Но, несмотря на это, все современные ученые признают высокий уровень научных подходов Л. Гумилева и в целом правильное описание им истории евразийских народов. Очень важно, что, как в «Хунну», так и в «Древних Тюрках», Л. Гумилев описывает историю кочевых народов посредством динамики подъема и падения. Даже если он не употребляет слово «пассионарность» в тексте этих произведений, он использует такие выражения как «внутреннее напряжение», или «общий подъем кочевого общества» или «периоды обскурации», которые впоследствии будут углублены в пассионарной теории этногенеза, и придает очень большое значение моральным и поведенческим факторам в истории кочевых народов.

Особенное внимание Дарио Читати уделяет книге Л. Гумилева «В поисках вымышленного царства». По мнению автора, эта книга может считаться не только последней частью «Степной трилогии», но, прежде всего, переходным произведением от кочевниковедения к пассионарной теории этногенеза. Согласно Дарио Читати, это, возможно, самая важная книга Л. Гумилева по двум причинам: с историографической точки зрения произведение содержит множество неточностей и преувеличений в процессе реконструкции взаимоотношений Запада с Евразией и подтверждает стремление Л. Гумилева защитить любой ценой кочевые народы; с точки зрения интеллектуальной биографии Л. Гумилева, наоборот, произведение в достаточно ясной форме выражает желание извлечь факты из конкретных исторических событий для некоего обобщения

явлений и историософии, которую можно было бы применить ко всем народам и ко всем эпохам.

Основываясь на самой современной научной литературе, автор подвергает критике взгляд Л. Гумилева на взаимоотношение монголов с Западом. Дарио Читати обращается к описанию Л. Гумилевым битвы при Айн-Джалуте (1260) между государством Хулагуидов и мамлюками мусульманского Египта. Известно, что христианский Запад сохранил нейтралитет и принял решение не оказывать содействия монголам-несторианцам в борьбе против мусульман-мамлюков. Л. Гумилев расценивает этот нейтралитет как «предательство» со стороны Запада по отношению к монголам-несторианцам. Дарио Читати замечает, что, в действительности, между сторонами не было какой-либо договоренности о заключении союза: монголы, к тому же, не имели союзников, а только врагов в лице покоренных ими народов, и уже предпринимали серьезные попытки вторгнуться в Европу, дойдя до ворот Krakovii в 1241 году. Непростое положение Восточной Европы позволяет понять, почему со стороны Запада было принято решение придерживаться нейтралитета, который Л. Гумилев представляет как пример враждебности западного мира и нежелания заключать союз с монголами, даже когда этот союз, по его мнению, представлялся выгодным обеим сторонам.

Распространение так называемой «черной легенды» после осады монголами Сидона в 1260 году, по мнению Дарио Читати, Л. Гумилев приводит в качестве еще одного примера враждебности Запада к монголам. Согласно Л. Гумилеву данный пассаж служил лишь пропагандистским целям и еще раз подтверждал «чванство» Запада по отношению к монголам и к другим неевропейским народам. На самом же деле, считает Дарио Читати, это умозаключение Л. Гумилева происходит от неправильной интерпретации исторических источников: ведь в источниках нет никакой связи между осадой монголами Сидона и нападением графа Сидона на монгольский отряд и распространением так называемой «черной легенды» по всей Европе. Сведения «черной легенды» о жестокости монголов, при всей их преувеличности европейскими современниками, связаны с событиями периода их вторжения в Европу в 40-е годы XIII века, а отнюдь не военными действиями на Ближнем Востоке. Наоборот, источники XVI века свидетельствуют, что христианские авторы писали с сожалением о том, что Запад тогда не поддержал монголов в борьбе с мамлюками.

В финальной части полемики Дарио Читати анализирует попытку Л. Гумилева смягчить традиционно отрицательное мнение о монголах и указывает, что, несмотря на объективное описание исторической картины Средней Азии, ученый остался верен тотальной и безоговорочной защите степных народов, которая выразилась в том числе в сильной неприязни ко всему западному миру, описываемому им всегда как врага Евразии.

В то же самое время «В поисках вымышленного царства» остается одним из наиболее важных произведений Л. Гумилева, поскольку как и в предыдущих двух книгах трилогии он вводит в науку новые понятия, как, например, «появление новых людей», «этнологическая доминанта», которые еще раз подтверждают переход автора от истории к историософии.

Анализ «Степной трилогии» подводит Дарио Читати к следующим двум основополагающим выводам: с историографической точки зрения, подходы Л. Гумилева доказывают чрезмерный ревизионизм и антиевропеизм автора трилогии; а с точки зрения интеллектуальной биографии русского ученого трилогию можно рассматривать как предвестника пассионарной теории этногенеза.

Третья глава книги Дарио Читати объемом около 100 страниц посвящена анализу произведения Л. Гумилева «Этногенез и биосфера Земли» (Гумилев 2004). Автор детально разбирает все элементы понятия пассионарной теории и логические аргументы, при помощи которых Л. Гумилев выстраивает свои рассуждения: этнос как природное явление, противопоставление мы – не мы, сочетание ландшафтов, стереотип поведения, пассионарность, варианты этнических контактов, антисистема, кривая этногенеза, императивы поведения. Основной тезис Дарио Читати – пассионарная теория этногенеза в последнем анализе противоречива, так как она состоит из двух не связанных между собой частей. Первая часть посвящена обсуждению темы этноса и этнической принадлежности, которые раскрыты при помощи географического и этнологического метода, а вторая часть, наоборот, связана историософией или теорией цивилизации, которая основывается на понятии пассионарности.

По мнению Дарио Читати, в первой части произведения Л. Гумилев ищет ответ на вопрос, чем на самом деле является этнос и в чем состоит этническая принадлежность человека. Его ответ: этническая принадлежность – это невольное, по-

веденческое явление, в том смысле, что члены одной и той же этнической группы приобретают некоторые поведенческие характеристики, которые составляют стереотип поведения их этнической группы. Формирование данного стереотипа поведения, в свою очередь, зависит от географической среды и передается из поколения в поколение посредством воспитания. В этом смысле этнос – «природное явление»: природное, потому что в то же самое время оно универсальное (возникающее спонтанно у всех человеческих общин) и потому что его неповторимые проявления (т.е. конкретные этносы) обусловливаются географической средой, т. е. природой. Автор «Страстей...» не вовсем соглашается с Л. Гумилевым. Самый важный недостаток этого размышления, – пишет он, – состоит в том, что Л. Гумилев нигде не объясняет доходчивым образом, в чем собственно заключается стереотип поведения, отличный для каждой этнической группы. Кроме того, Дарио Читати считает, что Л. Гумилев не использует строгий научный критерий при классификации человеческих групп в этносы, суперэтносы, субэтносы, так как произвольно идентифицирует принадлежность, как «этническую», даже когда речь, в действительности, идет о религиозной, социальной или политической принадлежности. Тем не менее, по мнению Дарио Читати, в этой первой части произведения размышления Л. Гумилева ни в коем случае не являются детерминистскими (ни с точки зрения биологии, ни географии), потому что очевидно, что этот стереотип поведения не представляет собой врожденное свойство, а является формой поведения, которую индивидуум приобретает, хоть и невольно, в первые годы своей жизни. Автор, сравнивая теорию Л. Гумилева с теорией американского ученого Волкера Коннора (Connor 1994), показывает, как некоторые понятия, выработанные Л. Гумилевым, встречаются и у западных авторов.

Во второй части «Этногенеза и биосфера Земли» Л. Гумилев вводит понятие «пассионарности», посредством которого его теория этноса, наоборот, переживает детерминистский переворот. В то время, как Л. Гумилев был очень ясен в объяснении того, что стереотип поведения и формирование этнической принадлежности являются приобретенными элементами, а не врожденными, то пассионарность он, наоборот, определяет, как «наследственный и биологический признак», который управляет ходом развития любого этноса от пассионарного толчка до момента достижения фазы гомеостаза.

Даже если Л. Гумилев претендует на то, что пассионарность – исключительно биологическое свойство, в тексте произведения он его описывает как моральную категорию, основанную на «альtruистической этике» в масштабе «императивов поведения», указывающую на готовность отдельных индивидуумов жертвовать собой ради всей этнической группы. Согласно Дарио Читати, пассионарность именно поэтому является очень интересным понятием, так как даже будучи лишенной научной обоснованности, объясняет, что цивилизации рождаются и набирают силу благодаря степени внутренней сплоченности и готовности идти на жертву.

В первой части четвертой главы анализируются произведения «Древняя Русь и Великая Степь» (Гумилев 1989) и «От Руси до России» (Гумилев 1992), где Л. Гумилев использует пассионарную теорию этногенеза для объяснения истории Древней Руси. Прежде всего, автор показывает, как подход Л. Гумилева постоянно обусловливается желанием показать, что между народами Евразии (в том числе, между оседлыми и кочевыми народами) существует положительная «этническая комплементарность», в то время как по отношению к Западу всегда присутствует чувство недружественности и враждебности. Очень показательным, в этом смысле, по мнению Дарио Читати, является то, как интерпретирует Л. Гумилев Куликовскую битву: не как освобождение от монгольского ига, а как заговор Генуэзской Республики и Литовского княжества, которые использовали узурпатора Мамая в борьбе с рождающимся российским суперэтносом. Таким образом, подтверждается стремление Л. Гумилева показать любой ценой, что существование разных народов Евразии всегда протекало мирным образом, тогда как угрозы постоянно исходили только со стороны Запада.

В рамках этой главы автор также составляет подходы к проблемам Евразии классических евразийцев и Л. Гумилева, анализируя письма Л. Гумилева и П. Савицкого и комментарий Л. Гумилева к философским произведениям Н. Трубецкого.

Основная разница между классическими евразийцами и Л. Гумилевым заключается не только в пассионарной теории этногенеза, но также в самом понятии Евразии. В то время, как Н.С. Трубецкой, П.Н. Савицкий и Г.В. Вернадский интерпретируют Евразию, как единую с точки зрения пространства, Л. Гумилев придает особую значимость временному измерению. Пространст-

венные рамки Евразии и ее периоды для Л. Гумилева не включают в себя неизменную территорию, а подвержены постоянным климатическим изменениям, которые влияют на ландшафт Евразии, как таковой, и, следовательно, на историю населяющих ее народов. В то же самое время, есть и точки соприкосновения в их подходах к изучаемой проблеме. Например, в одном из своих писем Л. Гумилеву Петр Савицкий отмечал, что введенный им термин «сочетание ландшафтов» соответствует понятию «месторазвитие», выработанному классическими евразийцами с целью изучения географии Евразии.

В завершение главы, автор сопоставляя подходы Л. Гумилева и различных направлений современного неоевразийства, показывает, что каждое из них соотносит себя всего лишь с одной из сторон мысли русского ученого. Александр Дугин (Дугин 2002) и Аскар Акаев (Акаев 2012), например, используют, прежде всего, понятия пассионарной энергии как движущей идеи мобилизации масс; неоевразийство в Казахстане служит, прежде всего, для того, чтобы пересмотреть недооцененную роль и значение кочевых народов степи в истории. Российский генерал Александр Владимиров (Владимиров 2012) и представители так называемой «этногеополитики» в России, активно используя терминологию Л. Гумилева, однако вкладывают в них в то же самое время другое смысловое значение (например, А. Владимиров и российские этногеополитики часто рассматривают США как самостоятельный суперэтнос, а для Л. Гумилева США «отнюдь не суперэтнос, а просто заокеанское продолжение романо-германской Европы»).

В заключение книги «Страсти по Евразии» Дарио Читати подводит итоги полемики с Л. Гумилевым, отмечает, что творчество русского исследователя, без сомнения, было противоречивым, его сложно однозначно классифицировать: сложность анализа произведений объясняется большим количеством сюжетов междисциплинарного характера (история, география, кочевниковедение, этнология) и, которые, тем не менее, необходимо читать и изучать взаимосвязано. В частности, две фазы интеллектуальной биографии Л. Гумилева (1956-1974 гг., 1974-1992 гг.) необходимо изучать как последовательное развитие его идей: уже в историко-географических произведениях Л. Гумилева подспудно проявляется его стремление к историософии и к созданию универсальных категорий.

По мнению Дарио Читати, Л. Гумилев был, без сомнения, евразийцем с историографичес-

кой точки зрения, в том смысле, что он углубил исследования классических евразийцев, радикализируя ревизионизм и антиевропеизм самих же евразийцев. Например, в то время как для Н.С. Трубецкого и П.Н. Савицкого «без татаршины не было бы России», Л. Гумилев отрицает само существование «татарского ига» как такого. Положительная переоценка мира степей и антипатия по отношению к Западу, таким образом, намного сильнее у Л. Гумилева, чем у классических евразийцев и отображает идеологический компонент, а не исключительно научный в произведениях русского историка. В конечном итоге Л. Гумилев перенес антиевропеизм и любовь к степным народам евразийцев на историографическую почву, «дополнив» их своеобразной парадигмой, т.е. пассионарной теорией этногенеза.

В то же самое время, в отличие от классического евразийства, в произведениях Л. Гумилева отсутствуют подробности политической организации государств, а также недостаточно изложена новая и новейшая история изучаемых народов и относящаяся к XVIII-XX вв., что делает очень трудным «использование» его произведений для анализа современности, не деформируя изначального их содержания. Более того, на основе пассионарной теории этногенеза интерпретация современной русской истории Л. Гумилева радикально разнится с той, что предлагают классические евразийцы. Например, в то время как для классических евразийцев Советский Союз представлял собой geopolитическое продолжение Российской Империи (поскольку оба воплощались в «Россию-Евразию»), для Л. Гумилева СССР представлял собой «химеру», так как насчитывал разные суперэтносы: понятие «российского суперэтноса» у Л. Гумилева вовсе не совпадает с концепцией «Россия-Евразия», разработанной евразийцами. Как следствие, продолжает свое рассуждение Дарио Читати, современные авторы, которые причисляют Л. Гумилева к теоретикам объединения постсоветского пространства, ссылаются только на его единственное интервью 1992 г., известное под названием «Если Россия будет спасена, то только как евразийская держава», но не берут в расчет другой важный фактор: в своих произведениях Л. Гумилев никогда не обосновывал существование единой цивилизации, включающей в себя все народы бывшего Советского Союза, что предполагалось евразийцами.

Пассионарная теория этногенеза, которая проходит лейтмотивом через все произведения

Л. Гумилева, включая «Степную трилогию», представляет собой противоречивую интеллектуальную конструкцию, состоящую из двух независимых частей: размышление на тему этнической принадлежности, с одной стороны, и на тему философии мировой истории детерминистского типа – с другой. Дарио Читати также указывает на то, что не случайно некоторые чисто географические понятия, взятые из первой части книги «Этногенез и биосфера земли» (например, «сочетание ландшафтов», «вмещающий ландшафт», «этнические контакты»), используются в академической среде, например, в такой, как *Cultural Geography* в США (Sauer 1925), во время как слово «пассионарность» и связанные с ним понятия («химера», «антисистема») используются, прежде всего, в публицистических кругах. Популярность пассионарной теории этногенеза в постсоветском мире, по мнению Дарио Читати, объясняется тем фактом, что она предлагает очень богатую терминологию, даже если в действительности в ней существует очень много внутренних противоречий, и многие современные интерпретаторы склоняются к частичному и поверхностному применению лишь некоторых ее ключевых определений для развития своих теорий самостоятельным образом.

Заключение

Рецензируемая монография Дарио Читати – еще одно исследование, посвященное истории евразийства. Хотя название исследования ограничено именем Л. Гумилева, по существу данная работа – широкое историческое полотно, раскрывающее сложную историю философии евразийства, начиная с предтеч до современных последователей движения. Книгу итальянского исследователя отличает фундаментальность, что свойственно западной научной школе. Исследование проведено на базе тщательного и критического изучения произведений Л. Гумилева, научных и публицистических работ российских и западных ученых.

Не лишним будет упомянуть, что книга Дарио Читати первая в Италии и пока единственная работа, посвященная изучению идей Л. Гумилева, и надеемся, что она станет прологом новых исследований по данной теме. Большой объем информации, легкий и живой стиль изложения, глубина и широта взглядов автора, нестандартные формулировки и взвешенные оценки придают исследованию итальянского ученого привлекательность и вызывают особый интерес у всех тех, кто не равнодушен к истории и судьбе Евразии.

Литература

- 1 Bassin, M. Russia between Europe and Asia // The Ideological Construction of Geographical Space. Slavic Review. – Vol. 50. – № 1 (Spring), 1991: pp. 1-17.
- 2 Bassin, M. Nurture Is Nature: Lev Gumilev and the Ecology of Ethnicity. Slavic Review, Vol. 68, № 4 (Winter), 2009: pp. 872-897.
- 3 Christian, D. A History of Russia, Central Asia and Mongolia, Volume I: Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire. Blackwell History of the World, 1998, 498 pp
- 4 Connor, W. Ethnonationalism: The Quest for Understanding. Princeton: Princeton University Press, 1994, xiii + 234 pp.
- 5 Florovsky, Georges Russian Intellectual, Orthodox Churchman. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 1993 pp. 347-401
- 6 Kappeler, A. «Great Russians» and «Little Russians»: Russian-Ukrainian Relations and Perceptions in Historical Perspective. Donald W. Treagold Papers in Russian, East European, and Central Asian Studies. – Volume 39. – Seattle: Henry M. Jackson School of International Studies, University of Washington, 2003, 66 pp.
- 7 Ostrowski, D. Muscovy and the Mongols: Cross-Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304-1589. New York and Cambridge, England: Cambridge University Press, 1998, xvi + 329 pp.
- 8 Sauer, C. O. The Morphology of Landscape. University of California Publications in Geography 2 (2), 1925, pp. 19-53.
- 9 Vernadsky, G. The Mongols and Russia. Монголы и Русь. Перевод с английского, Е. П. Беренштейн, Б. Л. Губман, О. В. Строганова. Тверь: ЛЕАН, 1997, 476 с
- 10 Акаев, А. Евразийские перспективы возрождения России. – СПб.: Информационное агентство «Северная звезда», 2012. – 408 с.
- 11 Алексеев, Н. Русский народ и государство. – М.: Аграф, 1998. – 640 с.
- 12 Беляков, С. Гумилёв сын Гумилёва. – М.: Астрель, 2012. – 800 с.
- 13 Владимиров, А. Стратегическая обстановка и реформа Сердюкова. Доклад на форуме Изборского клуба г. Москва 19 ноября, 2012.
- 14 Герштейн, Э. Анна Ахматова и Лев Гумилев: размышления свидетеля // Знамя. – № 9. – 1995. – С. 133-154.

- 15 Глебов, С. Евразийство между империей и модерном: история в документах. – М.: Новое издательство, 2009. – 269 с.
- 16 Гумилев, Л. Хунну. Степная трилогия. Хунны в Китае. Древние тюрки. Поиски вымышленного царства. Серия Л.Н. Гумилев. Собрание сочинений («Кристалл»). – М.: Кристалл, 2005.
- 17 Гумилев, Л. Древняя Русь и Великая степь. – М.: Мысль, 1989. – 766 с.
- 18 Гумилев, Л. От Руси к России. – М.: Прогресс, 1992. – 334 с.
- 19 Гумилев, Л. Этногенез и биосфера Земли. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 556 с.
- 20 Дёмин, В. Лев Гумилёв. Жизнь замечательных людей. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 308 с.
- 21 Дугин, А. Основы Евразийства. – М.: Аркотека Центр, 2002. – 800 с.
- 22 Карсавин, Л. Евразийство и монизм. Париж // Евразия. – № 10. – 26 января, 1929
- 23 Клименко, В. Климат и история в средние века // Восток. – № 1. – 2003. – С. 5-41.
- 24 Кондаков, Н. Древняя архитектура Грузии: Исследование. Труды МАО, т. 6, 1876.
- 25 Крадин, Н. Кочевые общества. – Владивосток: Дальнаука, 1992. – 240 с.
- 26 Ларюэль, М. Идеология русского евразийства. Мысли о величии империи. – М.: Наталис, 2004. – 287 с.
- 27 Ольденбург, С. Буддийские легенды. Часть I. Bhadrakalpavatana Jatakamala. – СПб., 1894.
- 28 Розен, В. О предполагаемом издании арабского историка Табари // Журнал Министерства Народного Просвещения, ч. 186, отд. II, июнь, 1876. – С. 167-172
- 29 Савицкий, П. Евразийство. Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология. – М., 1993. – С. 100-106.
- 30 Соболев, А. Письма Г.В. Флоровского 1922-1924 гг. // История философии. № 9. 2002. – С. 154-173.
- 31 Трубецкой, Н. Наследие Чингисхана. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. – Берлин, 1925. – 60 с.
- 32 Устялов, Н. В борьбе за Россию. Сборник статей. – Харбин: Окно, 1920. – 82 с.
- 33 Феррари, А. Евразийская парадигма русской культуры: проблемы и перспективы // Вестник Евразии, Выпуск № 1, 2006. – С. 7-18.
- 34 Флоровский, Г. Евразийский соблазн. Париж // Современные записки. Кн. 34, 1928. – С. 312-346.
- 35 Чхеидзе, К. Путник с Востока. – М.: Книжница. 2011. – 556 с.

References

- 1 Akayev, A. (2012) Yevraziyskiye perspektivy vozrozhdeniya Rossii [Eurasian Perspectives on the Revival of Russia]. St. Petersburg: Information Agency «North Star», 408 p.
- 2 Alekseyev, N. (1998) Russkiy narod i gosudarstvo [The Russian people and the state]. M.: Agraf, 640 p.
- 3 Bassin, M. 1991 Russia between Europe and Asia. The Ideological Construction of Geographical Space. Slavic Review, Vol. 50, № 1 (Spring), pp. 1-17.
- 4 Bassin, M. 2009 Nurture Is Nature: Lev Gumilev and the Ecology of Ethnicity. Slavic Review, Vol. 68, № 4 (Winter), pp. 872-897.
- 5 Belyakov, S. (2012) Gumilov syn Gumiilova [Gumilev son of Gumiilov]. M.: Astrel', 800 p.
- 6 Chkhheidze, K. (2011) Putnik s Vostoka [Traveler from the East]. M.: Knizhnitsa. 556 p.
- 7 Christian, D. 1998 A History of Russia, Central Asia and Mongolia, Volume I: Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire. Blackwell History of the World, 498 pp
- 8 Connor, W. 1994 Ethnonationalism: The Quest for Understanding. Princeton: Princeton University Press, xiii + 234 pp.
- 9 Domin, V. (2007) Lev Gumiilov. Zhizn' zamechatel'nykh lyudey [Lev Gumilev. The life of famous people]. M.: Young Guard, 308 p.
- 10 Dugin, A. (2002) Osnovy Yevraziystva [The fundamentals of Eurasianism]. M.: Arktogeya Tsentr, 800 p.
- 11 Ferrari, A. (2006) Yevraziyskaya paradigma russkoy kul'tury: problemy i perspektivy [The Eurasian paradigm of Russian culture: problems and perspectives] Bulletin of Eurasia, Issue № 1, pp.7-18
- 12 Florovskiy, G. (1928) Yevraziyskiy soblazn [The Eurasian temptation]. Paris. Modern notes. Book. 34, pp. 312-346
- 13 Florovsky, Georges 1993 Russian Intellectual, Orthodox Churchman. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, pp. 347-401
- 14 Gershteyn, E. (1995) Anna Akhmatova i Lev Gumilev: razmyshleniya svidetelya [Anna Akhmatova and Lev Gumilev: reflections of the witness]. Znamya. № 9, pp.133-154
- 15 Glebov, S. (2009) Yevraziystvo mezhdu imperiyey i modernom: istoriya v dokumentakh [Eurasianism between the Empire and modernity: a story in documents]. M.: New publishing house, 269 p.
- 16 Gumilev, L. (1989) Drevnyaya Rus' i Velikaya step' [Ancient Russia and the Great Steppe]. M.: Thought, 766 p.
- 17 Gumilev, L. (1992) Ot Rusi k Rossii [From Russia to Russia]. M.: Progress, 334 p.
- 18 Gumilev, L. (2004) Etnogenez i biosfera Zemli [Ethnogenesis and the Biosphere of the Earth]. M.: Ayris-press, 556 p.
- 19 Gumilev, L. (2005) Khunnu. Stepnaya triologiya. Khunny v Kitaye. Drevniye tyurki. Poiski vymyshlennogo tsarstva [Hunnu. Steppe trilogy. Huns in China. Ancient Turks. The search for the fictional kingdom]. M.: Crystal. Series LN Gumilev. Collection of works («Crystal»)
- 20 Kappeler, A. 2003 «Great Russians» and «Little Russians» : Russian-Ukrainian Relations and Perceptions in Historical Perspective. Donald W. Treagold Papers in Russian, East European, and Central Asian Studies. – Volume 39. – Seattle: Henry M. Jackson School of International Studies, University of Washington, 66 pp.
- 21 Karsavin, L. (1929) Yevraziystvo i monism [Eurasianism and Monism]. Eurasia. Paris, № 10, 26 January.

- 22 Klimenko, V. (2003) Klimat i istoriya v sredniye veka [Climate and History in the Middle Ages]. Vostok. № 1, pp. 5-41.
- 23 Kondakov, N. (1876) Drevnyaya arkhitektura Gruzii: Issledovaniye [Ancient Architecture of Georgia: Research.]. Trudy MAO, t. 6
- 24 Kradin, N. (1992) Kochevyye obshchestva [Nomadic societies]. Vladivostok: Dal'nauka, 240 p.
- 25 Laryuel', M. (2004) Ideologiya russkogo yevraziystva. Mysli o velichii imperii [Ideology of Russian Eurasianism. Thoughts about the greatness of the empire]. M.: Natalis, 287 p.
- 26 Ol'denburg, S. (1894) Buddiyskiye legendy. Chast' I. Bhadrakalpavadana Dzhatakamala [Buddhist legends. Part I. Bhadrakalpavadana Jatakamala.]. St. Petersburg.
- 27 Ostrowski, D. 1998 Muscovy and the Mongols: Cross-Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304-1589. New York and Cambridge, England: Cambridge University Press, xvi + 329 pp.
- 28 Rozen, V. (1876) O predpolagayemom izdanii arabskogo istorika Tabari [On the proposed publication of the Arab historian Tabari]. Journal of the Ministry of National Education, part 186, June, Otd. II, p. 167-172
- 29 Sauer, C. O. 1925. The Morphology of Landscape. University of California Publications in Geography 2 (2), pp. 19-53.
- 30 Savitskiy, P. (1993) Yevraziystvo. Rossiya mezhdju Yevropoy i Aziyey: Yevraziyskiy soblazn [Eurasianism. Russia between Europe and Asia: the Eurasian temptation]. Anthology. M., pp. 100-106.
- 31 Sobolev, A. (2002) Pis'ma G.V. Florovskogo 1922-1924 [Letters of G.V. Florovsky 1922-1924 years]. History of philosophy. № 9, pp. 154-173.
- 32 Trubetskoy, N. (1925) Naslediye Chingiskhana. Zaglyanut' na russkuyu istoriyu ne s Zapada, a s Vostoka [Legacy of Genghis Khan. A glance at Russian history is not from the West, but from the East]. Berlin, 60 p.
- 33 Ustryalov, N. (1920) V bor'be za Rossiyu [In the struggle for Russia]. Collection of articles. Kharbin: The Window, 82 p.
- 34 Vernadsky, G. 1997 The Mongols and Russia. Монголы и Русь. Перевод с английского, Е. П. Беренштейн, Б. Л. Губман, О. В. Строганова. Тверь: ЛЕАН, 476 c
- 35 Vladimirov, A. (2012) Strategicheskaya obstanovka i reforma Serdyukova [Strategic situation and Serdyukov reform]. Report at the forum of the Izborskii Club in Moscow on November 19.

3-бөлім

ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКА

ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫ

Раздел 3

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА

И ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА

Section 3

WORLD ECONOMY AND

ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Миралиева Акмарал

«Әлемдік экономика» мамандығының Ph.D докторанты,
әл-Фараби атындағы Казақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы,
Алматы қ., Қазақстан, е-mail: Akmaral11@bk.ru, тел. +7 702 557 2626

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАНДАҒЫ СЫРТҚЫ САУДА САЯСАТЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Бұгінгі таңда Қазақстан Республикасының нарықтық экономика жағдайындағы әр елдің экономикасының дамуын айқындағының сыртқы сауда саясатының рөлі мен мәні талданып, экономиканың тиімділігін арттырудың маңызды факторы екені айқындалып отыр.

Қазақстан Республикасы сыртқы сауда саясатының ұлттық экономикалық мұдделерге сай келуі мен халықаралық аренада бәсекелестік қабілетті жоғарылатуға үлкен ықылас ету мүмкіндігі сипатталған.

Еліміз қазіргі таңда әлеуметтік-экономикалық жаңғырту мен демократизацияланудың жаңа кезеңіне қадам басып келгендігі және Қазақстан үшін демографиялық өзгерістер, экономикалық жаһандану, дамушы мемлекеттердің экономикалық өсуі, технологиялық үрдістердің жеделдеуі, энергияны тұтынудың әлемдік тендеріндегі өзгерістер – маңызды үрдістер болып табылатындығы дәлелденіп отыр.

Автор Қазақстанның сыртқы экономикалық байланыстары табысты дамуы үшін қолайлы алғышарттар тұдымратын жағдайлар бар екендігін мәлімдейді. Кез келген елдің экономикасының жоғарғы дәрежеде болуы, ең алдымен нарықтық жағдайға, яғни сыртқы сауда-саттыққа байланысты деп пайымдайды.

Әлемдік нарықты игеру үшін Қазақстан таңдаулы және кезекпен іске асырылатын саясат жүргізуі тиіс екендігі және өзінің халықаралық шаруашылық кешенін сыртқы әлемге ашуды жоспарлы жағастық қажеттілігі баяндалған.

Автор мемлекет басшылығының сыртқы саясатты дұрыс және тиімді жүргізуіне байланысты экономикалық жетістіктерге жетуіміз міндетті деп тұжырымдайды.

Түйін сөздер: экономикалық жаһандану, халықаралық, бәсеке, нарықтық, қарым-қатынас, сыртқы сауда саясаты, экспорт және импорт.

Miraliyeva Akmaral

Doctoral Ph.D on the specialty «World Economy» of the Department of International Relations and World Economy, Faculty of International Relations al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Akmaral11@bk.ru, tel.: +7 702 557 2626

The statement of foreign trade policy of the Republic of Kazakhstan at the present stage

Today in the conditions of market economy of the Republic of Kazakhstan the role and value of foreign trade policy defining development of economy of each country are analysed and designated as an important factor of increase in efficiency of economy.

Compliance to national economic interests of foreign trade policy of the Republic of Kazakhstan and possibility of increase in competitiveness on the international scene are described.

The country entered on a new stage of social and economic modernization and democratization now, besides is confirmed that for Kazakhstan demographic changes, economic globalization, economic growth of developing countries, acceleration of technological processes, important tendencies of world consumption of energy are considerable processes.

The author declares that for successful development of foreign economic relations of Kazakhstan is tended, favorable for primary contracts. First of all the state of the economy of each country at the high level in market conditions believes about the connection with foreign trade.

Arguments about need to Kazakhstan for development of the world market of carrying out the chosen and serially realized policy and planned continuation of opening for the outside world of the international economic complexes were given.

The author considers the correct foreign policy of the state leaders and in connection with its effective carrying out concludes about need obligatory to reach economic achievements.

Key words: economic globalization, international competition, market relationship, foreign trade policy, export and import.

Миралиева Акмарал

Докторант Ph.D по специальности «Мировая экономика» кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений

Казахского национального университета им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан, e-mail: Akmaral11@bk.ru, тел.: + 7 702 557 2626

Положение внешнеторговой политики Республики Казахстан на современном этапе

На сегодняшний день в условиях рыночной экономики Республики Казахстан проанализированы роль и значение внешнеторговой политики, определяющей развитие экономики каждой страны, являющейся важным фактором повышения ее эффективности.

Описаны широкие возможности влияния на повышение конкурентоспособности на международной арене и соответствие национальным экономическим интересам внешнеторговой политики.

Доказано, что в настоящее время страна вступает на новый этап социально-экономической модернизации и демократизации, а также происходят важные процессы: демографические изменения, экономическая глобализация, экономический рост развивающихся стран, ускорение технологического процесса, изменения в мировом балансе энергопотребления.

Автор заявляет о существовании условий, вызывающих благоприятные предпосылки для успешного развития внешнеэкономических связей Казахстана. Достижение высокого уровня экономики любой страны, в первую очередь, как полагает автор, зависит от рыночной ситуации, то есть внешних торгов.

Изложено, что для освоения мирового рынка Казахстан имеет потребности планирования открыть свой международный хозяйственный комплекс для выхода во внешний мир и реализации своей политики.

Автор делает выводы о необходимости достижения успехов в экономике, связанных от эффективного и правильного проведения внешней политики руководством страны.

Ключевые слова: экономическая глобализация, международная конкуренция, рыночные отношения, внешнеторговая политика, экспорт и импорт.

Kіріспе

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін қоғамның өмірінің саясаттық сферасының өзгеруіне ғана емес, сонымен қатар экономикалық жүйенің іргелі өзгерулеріне де бағытты алды. Экономикалық реформалар қын және қарама-қайшылық сипат алды. Бастапқыда нарықтық жүйенің ашық түрін құруына бағыт алынған болатын. Реформа нарыққа жылжу ақиқаттығынан емес дәл сол экономиканы «ашудан» басталған. Нақты экономикалық қатынастар шетел серіктестерімен жинала бастады.

Қай елдің болмасын экономикасының да-муын айқындастын негізгі көрсеткіштердің бірі – ол сыртқы сауда саясаты. Осы мәселе бойынша

зерттеу жүргізудің басты себебі – Қазақстан Республикасының нарықтық экономика жағдайындағы сыртқы сауда саясатының рөлі мен мәнін талдап, теренірек зерттеу. Сыртқы сауда – ұлттық экономиканың тиімділігін арттырудың маңызы факторы еңбек, капитал, материал және басқа да өндірістік ресурстардың басқа елдермен салыстырығанда еңбек өнімділігі, өндіріс шығындары, өнім сапасы бойынша абсолютті және салыстырмалы артықшылығын сипаттайтыды. Мұндай салалардың өнімдері дүниежүзілік нарықта сол қатарлы елдердің өнімдерімен тез айырбасқа түседі. Сыртқы сауда арқылы мұндай ел өнеркәсіп шикізат көздері мен ауыл шаруашылығы тауарларын әкеле отырып, өзінің шектеулі табиғи ресурстарының орнын толтырады.

Тақырыптың өзектілігі

Қазақстан Республикасы сыртқы сауда саясатын жүзеге асыруда мемлекеттің рөліне айрықша мән береді. Оның ұлттық экономикалық мұдделерге сай келуі мен халықаралық аренада бәсекелестік қабілетті жоғарылатуға үлкен ықылас ету мүмкіндігімен көрінеді. Сондықтан кез-келген елдің сыртқы сауда саясаты шетел тауарларының келуін реттеу және ел мұдделеріне сәйкес келетін халықаралық енбек бөлінісіндегі орнына әсер ету сияқты мақсаттарды қөздейді. Осы мақсаттарды орындау барысында халықаралық сауда ағымдарының елдің экономикалық қауіпсіздігіне әсер ету мәселесі ерекше мәнге ие болатындығын Қазақстан Республикасының басшылығы жақсы біледі [1].

Қазақстан Республикасының қазіргі таңдағы сыртқы сауда саясатын зерттеу мақсатында сыртқы экономикалық байланыстары табысты дамуы үшін қолайлы алғышарттар тудыратын мәселелер бар. Ол мәселелерге: сыртқы экономикалық қатынастардың дамуы үшін шешуші фактор болып табылатын саяси тұрақтылық, көптеген табиғи байлыктар, дамыған өнеркәсіп, жеткілікті білікті жұмысшы күші, салыстырмалы түрде қолайлы геосаяси жағдай, ТМД-ның көптеген елдерімен тармақты шаруашылық байланыстары жатады.

Біріншіден халықаралық сауда қатынастарында әрбір ел өз мұдделерін жүзеге асыруға тырысатындықтан, әлемдік нарықта мемлекеттер шиеленісті мұдделер қақтығысы негізінде бәсекелеседі. Екіншіден ғаламдану үрдісінің белден алуы, сыртқы экономикалық қатынастардың ырықтандырылу бағытының басым болуы, шаруашылық байланыстардың интерұлттандырылуы ел алдына туындағының сыртқы қауіп-қатерлерден корғану шараларын халықаралық келісімдерге сәйкестендіре жасактауды қажет етеді [2].

Зерттеу әдістері: деректерді жинау және оларды талдау, синтездеу, графикалық әдіс, дедукция және индукция.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы әлемдік шаруашылықтың толыққанды субъектісіне айналып отыр. Оны ресми түрде әлемнің 105 елі мойыннады, оның ішінде 80-ге жуығымен дипломатиялық қатынастар құрылды, әлемнің көптеген елінде ресми елшіліктері мен оның консулдығы орналасқан. Қазақстан әлемдік бірлестікте де маңызды орын алғып отыр. Ол қазіргі кезде 40-тан аса халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықта. Қазақстанда өзге елдердің ел-

шіліктері және халықаралық ұйымдары жұмыс істейді [3].

Еліміз қазіргі таңда әлеуметтік-экономикалық жаңғырту мен демократизацияланудың жаңа кезеңіне қадам басып келеді. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев 2013 жылғы 23 желтоқсандағы №1385 «Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы» қаулысында жаңа стратегиялық мақсат қойды. Осыған орай, «2050 жылға дейін әлемдік экономика конфигурациясында елеулі өзгерістер күтіледі. Қазақстан үшін демографиялық өзгерістер, экономикалық жаһандану, дамушы мемлекеттердің экономикалық өсуі, технологиялық үрдістердің жеделдеуі, энергияны тұтынудың әлемдік тендеріміндегі өзгерістер, сондай-ақ климаттың өзгеруі жаһандық және өнірлік сипаттағы неғұрлым маңызды үрдістер болып табылады. Қайта жаңғырту немесе ғылымды көп қажет ететін экономиканы құру экономикалық өсуге білім мен инновациялар үлесінің өсуімен, көрсетілетін қызметтер үлесінің ұлғаюымен және экономиканы экологияландырумен байланысты». Қайта жаңғырту кезеңінде денсаулық сақтаудың тиімді жүйесіне, неғұрлым ұзақ өмір сүрге, сапалы білім беруге, тиімді және ашық институттарға, ақпараттық технологиялардың таралуына негізделген өмір сұру сапасын арттыру бірінші орынға шығады [4].

Қазақстанның тұрақты даму жағдайына келер болсақ, Республикамыз табиғи ресурстарға бай ел болғандықтан, экономикалық өсу негізінен шикізатты экспорттау, яғни әлемдік нарықта мұнай, газ, уран және әртүрлі металдарды өткізу есебінен болады. Қазақстанның монодиңдікты бағыттағы ел болып қалмауы үшін жеңіл және тамақ өнеркәсібін, инфрақұрылымды, мұнай және газ өндеуді, химия және машина жасау салаларын, қызмет сферасын, туризмді, өндірісті дамыту қажет [5].

Әлемдік қауымдастыққа табысты интеграциялану оның барлық элементтерімен, ерекше трансұлттық корпорациялармен онтайлы өзара әрекет тетігін қалыптастыруды қажет етеді. Ол үшін трансұлттық корпорациялар тарапынан болатын ішкі нарықтағы бәсекеге төтеп беретін, сонымен қатар сыртқы нарықта берік орын ала алатын қуатты отандық экономикалық құрылымдар құру қажет [6]. Басқаша айтқанда, аса ірі трансұлттық бағыттағы қазақстанның корпорациялар құру, ұлттық экономиканың халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттыратын фактор болуы мүмкін. Қазақстанда

бұл мәселені шешудің қолайлы алғы шарттары бар. Кеңес үкіметі кезінде салынған ірі кәсіпорындар ел экономикасының негізін құрайды. Қазіргі кезеңде әлемдік экономиканың дамуында халықаралық корпорациялардың рөлі ерекше. Қазіргі таңда ғаламдық трансұлттық корпорациялар халықаралық еңбек бөлінісінің маңызды және тиімді құралы болып отыр [7]. Ал әрбір елдің экономикалық табыстылығы сол елдің халықаралық еңбек бөлінісінде алатын орнына, осындай корпорациялар бакылайтын әлемдік технологиялық үдерістердегі үлесіне байланысты. Осындай жағдайда өтпелі экономикасы дамыған елдердің үкіметтері дұрыс макроэкономикалық саясат жүргізуі тиіс. Әлемдік экономикалық байланыстарға тиімді қосылу мәселелерін шеше отырып Қазақстан Республикасы трансұлттық экономикалық қызмет жүйесінің күрделілігін ескеруі керек [8].

Кез-келген елдің экономикасының жоғарғы дәрежеде болуы, ең алдымен нарықтық жағдайға, яғни сыртқы сауда-саттыққа байланысты. Ал сыртқы сауда – елдер арасындағы сауда. Сыртқы сауда, тауарларды басқа елдерге шығарудан (экспорттан) және тауарды басқа елдерден әке-луден (импорттан) құралады. Белгілі кезеңде тауарлар экспортының құны мен олардың импорттының құны арасындағы арақатынас сауда балансы деп аталады. Егер экспортталағын тауарлардың құны импортталағын тауарлардың құнынан асып кетсе, ел активті сауда балансына ие болады. Ал импорт экспорттан асып кетсе пассивті сауда балансының жай-күйі сол елдің дүниежүзілік нарықтағы бәсекелестік қабілеттілігінің белгілі мағынада сол ел экономикасы жай-күйінің маңызды көрсеткіші [9].

Сыртқы экономикалық байланыстар әлемдік ғылым мен техникаға, өнеркәсіп пен мәдениетке жақындастыратын кез келген мемлекеттің барынша қын аяларының бірі болып табылады [10].

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет болғаннан кейінгі жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайда, бір жағынан жаңа мәселелер туындаса, ал екінші жағынан шаруашылықтың тиімді әрекет ету үшін сыртқы экономикалық байланыстарды қолданудың жаңаша мүмкіндіктері де пайда болды. Әсіресе, ғылыми-техникалық байланыстар, сыртқы сауда, капиталдар қозғалысы, технологиялар алмастыру түріндегі сыртқы экономикалық байланыстар ерекше мәнге ие болып отыр [11].

Қазақстан Президенті өзінің Жолдауында атап өткендей, бүгінде Үкімет алдында 2025

жылға қарай шикізаттық емес экспортты 2 есе ұлғайту міндеті тұр. Ал бұл бағыттағы жұмысты жандандыру үшін Елбасының атап өтуінше, экспортты дамыту мен ілгерілету тетіктерін бір ведомствага шоғырландыру қажет. Экспорттаушыларға «бір терезе» қафидаты бойынша өнірлерде де қолдау көрсету керек [12].

«Үкімет жаңынан Экспорт саясаты жөніндеңі кеңес құруды тапсырамын. Оған бизнес қоғамдастырының өкілдері кіруге тиіс. Биылғы 1 қыркүйекке дейін Үкімет әкімдермен және бизнес өкілдерімен бірлесіп, Бірыңғай экспорт стратегиясын әзірлеуі керек. Қазақстан шетел инвестицияларын тарту ісіндегі көшбасшылығын сақтап қалуы қажет. «Астана» халықаралық қаржы орталығы ел экономикасына қаржы ресурстарын тартуда маңызды рөл атқаруға тиіс. Біз тауар өндіру мен өткізу, қызмет көрсету ісін жаһандық желіге бейімдеуіміз керек. Мұны, ең алдымен, трансұлттық компанияларды тарту арқылы жасаған жөн», – деді Н. Назарбаев [13].

Мемлекет басшысының айтудынша, Қазақстанда өндірістер ашу жөніндегі Қытаймен бірлескен инвестициялық бағдарламаны тиімді жүзеге асыру керек.

«Қытай тарапымен уағдаластыққа қол жеткізілді. Нысандар белгіленді. Нәкты жұмыс істей қажет. Бұл қазақстандықтар үшін 20 мың жаңа жұмыс орнын аштын заманауи өндіріс болмақ. Қазір 6 жоба жүзеге асырыла бастады, ал 2 жоба іске қосылды. Соның бірі – гибридтік және толықтай электрлі JAC автомобилдерін ірі құрылғылардан құрастыратын зауыт. Қажетті инфрақұрылым қалыптастыру жайын ескеріп, экспортқа бағдарланған электромобиль өндірісін одан әрі дамыту мәселесін пысықтауды тапсырамын. Тұтастай алғанда, Қазақстанның өз Инвестициялық стратегиясы болуға тиіс. Үкімет оны биылғы 1 қыркүйекке дейін әзірлеуі керек. Халықаралық ынтымақтастық аясында ұлттық экономикалық мұдделерді қорғап, ілгерілету қажет. Бұл, ең алдымен, ЕАӘО, ШЫҰ ішінде Жібек жолы Экономикалық белдеуімен ұштасатын жұмыстарға қатысты. Ол үшін экономикалық дипломатия жұмысын қайта құрып, жандандыра тусу қажет», – деп түйді Президент[14].

Нәтижелер. 2016 жылы төлем балансының ағымдағы шоттының тапшылығы 8,2 млрд. АҚШ долларын құрады. Ал оң сауда балансы 9,4 млрд. долл. болды. 2015 жылы ағымдағы шот тапшылығы 5,5 млрд. долл., ал сауда балансының профициті 12,7 млрд. долларды құрады.

Ағымдағы шоттың теріс сальdosының ұлғаюы экспорттың кірістерді қысқартқан кезде

шетелдік инвесторлардың қатысуымен іске асырылатын мұнайгаз жобаларына инвестициялар көлемін өсіру салдарынан болды [15].

Тауарлар экспортты 37,2 млрд. долларды құрады, бұл 2015 жылғы көрсеткіштен 19,9%-ға тәмен. Өткен жылдың екінші жартысындағы әлемдік бағалардың он серпініне қарамастан, 2016 жылы мұнайдың орташа құны (Brent сұрыпты мұнайдың бір баррелі үшін 42,8 долл.) 2015 жылғы көрсеткіштен тәмен (Brent сұрыпты мұнайдың бір баррелі үшін 50,8 долл.) болып қалды. Мұнайдың және газ конденсаты экспорттың құны 2015 жылмен салыстырғанда 27,6%-ға тәмендеді, бұл ретте жылдың екінші жартысында мұнай және газ конденсатының экспортты өссе бастады және төртінші тоқсанда 2015 жылғы төртінші тоқсанға қатысты 7,0%-ға өсіді көрсетті [16].

Тауарлар импортты 27,8 млрд. долл. (2015 жылы 33,8 млрд. долл.) болды. Бұл көрсеткіштің 2015 жылмен салыстырғанда 17,8%-ға тәмендеуі негізінен азық-түлікке жатпайтын тұтынушылық тауарлардың және инвестициялық тауарлардың әкелінуінің қысқаруымен қамтамасыз етілді.

Инвестициялық кірістердің теріс салынды негізінен тікелей шетелдік инвесторлардың кірістерінің өсіуі есебінен 14,2%-ға ұлғая отырып, 11,3 млрд. долларды құрады. Сонымен бірге, шетелдік инвесторларға толенуге тиіс кірістердің 60%-дан астамы елде қалды және Қазақстандағы өз кәсіпорындарын, бірінші кезекте мұнайгаз саласындағы кәсіпорындарды қаржыландыруға бағытталды [17].

Тікелей шетелдік инвестициялар, ең бастысы мұнайгаз саласының бірлескен кәсіпорындарына инвестициялар елге капиталдың әкелінуінің негізгі көзі болды. 2016 жылғы 3-тоқсанда тікелей шетелдік инвестициялардың 6,3 млрд. долл. мөлшерінде әкелінуінің рекордтық көрсеткіші тіркелді, ал тұластай алғанда 2016 жылы ол 2015 жылғы көрсеткіштен 4 есе асып түсіп, 14,3 млрд. долларды құрады [18].

2016 жылы капиталдың әкелінуі, сондай-ақ, Үкіметтің халықаралық ұйымдардан қарыздарды тарту және Ұлттық қорды пайдалану есебінен қамтамасыз етілді. Тұластай алғанда 2016 жылғы қаржы шоты бойынша капиталдың таза әкелінуі (Ұлттық Банктың резервтік активтерімен операцияларды қоспағанда) 9,3 млрд. доллар (2015 жылы – 10 млрд. доллар) болып бағаланды [19].

2016 жыл үшін төлем балансының баптағында жіктелмеген операциялар бойынша капиталдың әкетілу көлемдерінің айтарлықтай

қысқаруы тән. 2016 жылы төлем балансының таза қателері мен қалып қоюлары 1,7 млрд. доллар болатын теріс мәнмен қалыптасты (2015 жылы минус 5,4 млрд. долл.). [20].

Резервтік активтер (ҚР Ұлттық қорының активтерін есептемегендеге) 2016 жылғы 31 желтоқсандағы жағдай бойынша 29,5 млрд. долл. (2015 жылдың соңында 27,9 млрд. долл.) болды, ол қазақстандық тауарлар мен көрсетіле-тін қызметтер импорттың 9 айға жуығын қаржыландыруды қамтамасыз етті [21].

«2016 жылғы қантар-қарашада экспортталаатын тауарларға баға – 13,7%, импортталаатындарға 15,3%-ға жоғарылады», – деп мәлімдеді ҚР ҰЭМ статистика комитеті.

2016 жылдың өткен кезеңіне экспорттың жеткізілімдердің бағасы мырышка – 52,4%, қорғасынға – 42,3%, қара металдар иелігіне – 40,8%, алюминийге – 21,5%, көмірге – 20,9%, тұсті және қара металл кендеріне – 16,7%, мұнайды – 16,3%, ферроқорытпаларға 14,6%-ға жоғарылады, табиғи газға 7%-ға тәмендеді. Бағаның мактаға – 49,5%, астыққа – 15,2%, жүнгеге 11,4%-ға жоғарылауы тіркелді [22].

Импорттың өнімдерден көкөністер – 28,9%, құс еті – 17,7%, жемістер мен жаңғақтар – 14%, қант – 13%, шай – 10,6%, маргарин – 10%, балық – 8,7%, сүт өнімдері 7,3%-ға қымбаттады. Баға қағазға – 32,4%, тоқыма бұйымдарына – 24%, аяқ-киімге 21,1%-ға жоғарылады [23].

2017 жылдың қантарында ҚР-дың негізгі сыртқы сауда көрсеткіштерінің тауар айналымы 5 272 932,8 мың АҚШ долларын құрды, соның ішінде:

Импорт – 1 994 341,0 (37,8%),

Экспорт – 3 278 591,8 (62,2%).

Қазақстан мен Ресей, Қытай және АҚШ тауар айналымы.

Қазақстан Республикасының негізгі 3 басты импортерлары бар. Олар: Ресей, Қытай және АҚШ. 2017 жылдың қантарында импорт Ресейден Қазақстанға 788 189,4 мың АҚШ долларын, Қытайдан Қазақстанға импорт тауарларына 335 969,5 мың АҚШ долларын, АҚШтан Қазақстан Республикасына импорт 152 939,4 мың АҚШ долларын құрды [24].

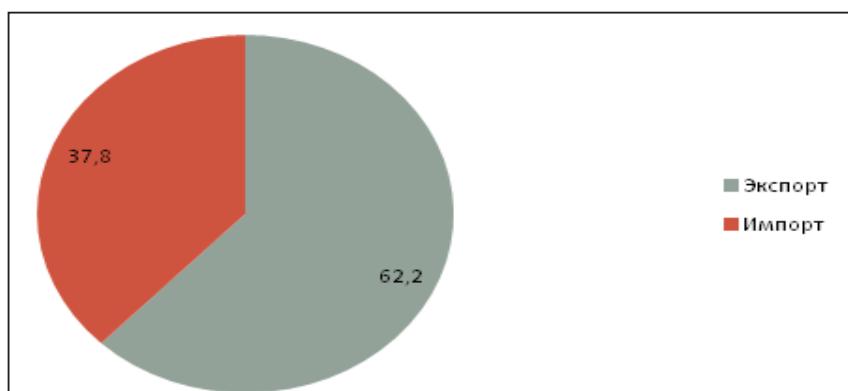
Импорттауышы елдердің лидерлік тізімінде қаңтар айында азгана өзгерістер болды. Лидерлік тізімде Ресей және Қытай, ал АҚШ үшінші орында деген мәлімет айлық есепте берілген [25].

Қосымша тағы бір айта кететін жағдай, 2017 жылдың басты жаңалықтарының бірі – ЭКСПО 2017 көрмесінің біздің елімізде өтеп-

тіндігі. ЭКСПО – 2017 жылдың 10 шілдесінен бастап 10 қыркүйегіне дейін Қазақстанның елордасы Астана қаласында Халықаралық көрмелер бюросымен (ХКБ) ұйымдастырылатын

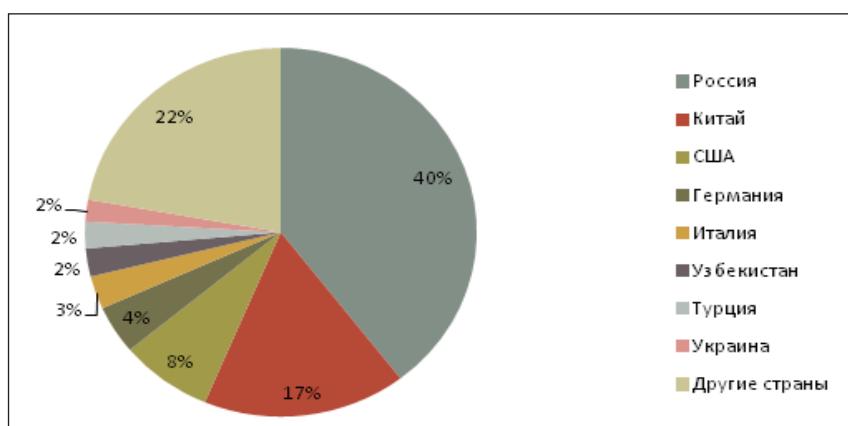
Халықаралық мамандандырылған көрме өтеді. Бұл да біз үшін үлкен мәртебе болмақ. Сондай-ақ еліміздің экономикасына, оның халықаралық деңгейіне оң әсерін тигізтері анық [26].

Қазақстанның импорты және экспорты

1-сурет – <http://kazdata.kz/04/2017-01-export-import-kazakhstan.html>

2017 жылдың импорттаушы елдердің салыстырмалы салмагы

2-сурет – <http://kazdata.kz/04/2017-01-export-import-kazakhstan>

Бұкіләлемдік көрме немесе ЭКСПО (EXPO) – индустримальдыру символы. Көрмеге әлемнің 100-ге тарта елі мен 10 халықаралық ұйым қатысады. Өздерінізге белгілі 2012 жылы 6 желтоқсан күні елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Астананың ЭКСПО-2017-ні өткізу үшін қурестегі жеңісі – бұл бүкіл Қазақстан халқының жеңісі. Халықаралық көрмеге дайындыққа барлық қазақстанныңтардың түгелдей белсенді атсалысатынына мениң сенімім кәміл. Мен ЭКСПО-2017 біздің тарихымыздағы тағы алтын парақ болатынына сенемін», – деп атап өткен болатын [27].

ЭКСПО-ны өткізу Қазақстанға мемлекет басшысының «Жасыл көпір» бағдарламасы мен Қазақстанның энергия экология стратегиясы сияқты бастамаларымен катар «жасыл экономиканы» дамыту үшін де жаңа технологиялар мен инновациялар алуға мүмкіндік береді [28]. Астанада өтетін көрмеге 3 ай ішінде 5 миллионнан астам шетелдік қонақтар тамашалайды деп күтілуде.

Пікір-талас. Соңғы онжылдықта жоғарыда айтылған жағдайлар экономикалық әдебиеттерде белсенді көрініс тапты. Халықаралық экономикалық қатынастар мәселелерімен айналысқан

Е.М. Арын, К. Арыстанбеков, С. Байзаков, Р.Е. Елемесов, Р. Жоламан, Н. Исингарин, Б. Казбеков, Д.М. Мадиярова, С.С. Сатубалдин және т.б. Белгілі экономист-ғалымдардың айтуынша, зерделі сыртқы экономикалық саясаты мемлекеттік кірістің қарқының көтеруіне әкеледі, технологиялық прогресті жеделдетеді және күрделі инвестициялардың өнімділігін ұлғайтады.

Міне, осы жасалынып отырған талдаудан байқайтынымыз жыл сайын еліміздің экономикасының жоғарғы дәрежеде болуы біздің «Керегесі кең, еңсесі биік» ел болуымыз үшін қажет деп санаймын.

Қорытынды

Бүгінгі әлем шапшаң қарқынмен дамуда, ғаламдану мен ақпараттық технологиялар дәуірі, күн өткен сайын құш алып барады. Қазақстан өзінің экономикалық әлеуметін нығайтып, халықаралық нарықта орнын нақтылауда және Бүкіләлемдік сауда үйіміна (БСҰ) кіруді жоспарлауда президентіміз Н.Ә. Назарбаев айтқандай, «Бізге ауқымды міндет – бәсекеге қабілетті жағынан әлем елдері ішіндегі көшбастаушы отыз елдің санатына ену міндетін шешу қажет. Бұл мақсатқа жете алуымыз көбіне қаржыгерлерімізге байланысты» және

болашақта «Қазақстан алдында экономиканы дағдарыстан кейінгі дамуға әзірлеу, жедел индустрияландыру және инфрақұрылымды дамыту есебінен экономиканың тұрақты өсүіне қол жеткізу міндеттері тұр» [29].

Әлемдік нарықты игеру үшін Қазақстан таңдаулы және кезекпен іске асырылатын саясат жүргізу тиіс. Таңдаулылық өз басымдылықтарын нақты анықтаумен байланысты. Мысалы, ел ішінде еркін нарықтық экономика құру қүш-жігері сыртқы ашықтықтан басым болуы керек. Өзінің халықшаруашылық кешенін сыртқы әлемге ашуда жоспарлы жалғастық қажет. Бұл жағдайда сыртқы ашықтық өзіндік мақсат болмауы тиіс, ол ел ішінде тиімді нарықтық тетіктерді қалыптастыруға жағдай туғызыу керек [30].

Жоғарыда атап кеткен фактілер Қазақстанның тәуелсіздік жылдар ішінде сыртқы саясатын белсенді жүргізетінін нығайтқан, сенімді мемлекетке айналғандығын көрсетіп отыр. Бұл мемлекет басшылығының сыртқы саясатты дұрыс және тиімді жүргізуіне байланысты мүмкін болып отырғанын атап кету керек. Экономикалық жетістіктеріміз де осыны анғартады.

Менің ойымша, 2050 жылды Қазақстан күрдемі жолдардан ойдағыдай өтіп, дамыған елдердің катарына еніп, келесі кезеңге нық қадаммен аяқ басқан ел боламыз.

Әдебиеттер

- 1 Авдокишин Е.Ф. Международные экономические отношения. «Маркетинг» (International economic relations. «Marketing»). Учеб. пособие. – 4-е изд. – Алматы, 2015. – 300 с.
- 2 Абдрахманов К.К. Официальный сайт Министерства иностранных дел Казахстана. (Official website of the Ministry of Foreign Affairs of Kazakhstan) <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/>
- 3 Алшанов Р. Жаһандық экономика және Қазақстан// -Егемен Қазақстан. (The global economy and Kazakhstan // Egemен Kazakhstan). – 2016. – 28 ақпан. – 5 б.
- 4 Авдокишин Е. Ф. Международные экономические организации и экономические союзы. (International economic organizations and economic unions): учеб. пособие. – 4-е изд. – Алматы, 2015. – 300 б.
- 5 Байгісіев Майдан-әли. Халықаралық экономикалық қатынастар. (International Economic Relations) – Алматы: Қайнар, 2015. – 350 б.
- 6 GINI Index: Kazakhstan. The World Bank. 2014. <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>
- 7 Дукенов К. Международная позиция Казахстана// (International position of Kazakhstan) // Юридическая газета. – Алматы, 2008. – 21 марта. – С. 3.
- 8 Idrissov E.A. Embassy of Kazakhstan in United States. «Foreign Policy Concept». <http://www.kazakhembus.com/>
- 9 Ivanov, Igor, and Vadim Volovoj. «Geopolitics of Kazakhstan: theory and practice.» – Russia: The Russian Academic Journal 29, no. 3 (2014).
- 10 Krikorian, Danny. «The Political Stability of Kazakhstan: The Gift & the Curse». -Florida Political Science Association: 2016. <https://dannykrikorian.wordpress.com/2016/06/07/the-political-stability-of-kazakhstan-the-gift-the-curse/>
- 11 Country Watch Incorporated. Country Watch Review: Kazakhstan. 2011. <http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B3LMQQ45.01c.pdf>
- 12 Қазақстан Республикасының президентінің 2013 жылғы 23 желтоқсандағы №1385 «Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің катарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы» қаулысы (№1385 of December 23, 2013, the President of the Republic of Kazakhstan «Kazakhstan's joining the 30 most developed countries of the world, the decision on the Concept of») adilet.zan.kz/kaz/docs

- 13 ҚР-дың негізгі сыртқы сауда көрсеткіштерінің тауар айналымы. (The main indicators of the foreign trade turnover of the Republic of Kazakhstan) 2017. <http://kazdata.kz/04/2017-01-export-import-kazakhstan.html>
- 14 Liu, Xinru. «A Silk Road Legacy.» Journal of World History 22, no. 1 (2011): 55-81.
- 15 Маманов А.Т., Молдакұлова С.А. Халықаралық қатынастар. (International relations) – Алматы: Экономика, 2015. – 420 6.
- 16 Мамыров Н. Әлемдік экономикалық қатынастар (International economic relations). – Алматы: Экономика, 2015. – 300 6.
- 17 Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы (Address of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev.) 2017 жылғы 31 қаңтар. <http://www.akorda.kz/>
- 18 Michiel S., and Iwona Sobis. «Reluctant reforms: The case of Kazakhstan.» Public Organization Review A Global Journal 14, no. 2 (2014): 139-157.
- 19 Нәбіев Е.Н. Әлемдік экономикалық қатынастар. International economic relations. –Астана: Академия «Болашак» 2015.-3006.
- 20 Норимаса Шимомура United Nations in Kazakhstan. <http://www.undp.org/content/unct/kazakhstan/en/home.html/pages/30.jsp>
- 21 Olcott, Martha Brill. Central Asia's second chance. – Carnegie Endowment, 2005. – С. 223-227.
- 22 Профиль Казахстана на сайте ООН. (World Statistics Pocketbook.) <http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Kazakhstan>
- 23 Political Risk Analysis – Market Reform Outlook Deteriorates With Proposed Constitutional Amendments – APR 2017 <http://www.emergingeuropemonitor.com/analysis/russia-cis/kazakhstan/political-risk>. -Russia & CIS: February 2017 / Kazakhstan / Political Risk
- 24 Roger N. and Baizakova Zhulduz, McDermott. Reassessing the Barriers to Islamic Radicalization in Kazakhstan. -Carlisle, PA: U.S ARMY WAR COLLEGE CARLISLE BARRACKS PA STRATEGIC STUDIES INSTITUTE, 2015.
- 25 Rywkin, Michael. «What Is Central Asia to Us?» American Foreign Policy Interests 33, no. 5 (2011): 222-229.
- 26 Sultangalieva Gulmira and Paul W. Werth. «The Place of Kazakhstan in the Study of Central Asia.» – Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 16, no. 2 (2015): 345-358.
- 27 Sholok, Dena. «Nazabayev's overwhelming victory notwithstanding, change is taking place in Kazakhstan.» 2015. <http://thediplomat.com/2015/05/understanding-kazakhstans-internal-politics/>
- 28 Тажикова Ж.Ж., Сражден К.С. Қазақстан Республикасының халықаралық экономикалық жағдайы (International economic position of the Republic of Kazakhstan). – Алматы: Молодой ученый. – 2016. – №1.1. – С. 59-62.
- 29 Төлем балансының ағымдағы шотының тапшылығы. (The current account deficit of the balance of payments) 2016. <http://www.akorda.kz>
- 30 Witt, Daniel. «Kazakhstan Presidential Election Shows Progress.» The World Post. 2011. http://www.huffingtonpost.com/daniel-witt/kazakhstans-presidential-_b_847612.html

References

- 1 Avdokishin E.F. Mezdunarodnye ekonomicheskie otnoshenie M. «Marketing» [International economic relations. «Marketing】 -Almaty: Ucheb. posobie -4 izd, (2015).-300s.
- 2 Abdrakhmanov K.K. Ofitsialnyi sait Minersterstvo inostrannyh del Kz/ [Official website of the Ministry of Foreign Affairs of Kazakhstan] (<http://mfa.gov.kz/index.php/ru/>)
- 3 Alshanov R. Zhahandyk ekonomika zhane Kz// [The global economy and Kazakhstan // – Almaty: Egemen Kazakhstan] -(2016). 28-akpan 5b.
- 4 Avdokishin E.F..Mezdunarodnye ekonomicheskie organizatsii i ekonomicheskie soyuzы. [International economic organizations and economic unions] –Almaty: Ucheb. posobie -4 izd, |(2015)-300b
- 5 Baigisiev Maidan-Ali Halykaralyk ekonomikalyk katynastar . [International Economic Relations] – Almaty: Kainar (2015) -350b.
- 6 Country Watch Incorporated. Country Watch Review: Kazakhstan. [Obzor strany: Kazakhstan.] (2011). (<http://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B3LMQQ45.01c.pdf>)
- 7 Dukenov K. Mezdunarodnaya pozitsiya Kz // [International position of Kazakhstan] –Almaty: Uredicheskaya gazeta-(2008)-21 марта-s3.
- 8 GINI Index: Kazakhstan. The World Bank. (2014). [Indeks GINI: Kz. Vsemirnyi bank] (<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>)
- 9 Idrissov E.A. Embassy of Kazakhstan in United States. «Foreign Policy Concept». (<http://www.kazakhembus.com/>) [Posolstvo Kz v SSHA. «Концепсиya vnesheini politiki »]
- 10 Ivanov, Igor, and Vadim Volovoj. «Geopolitics of Kazakhstan: theory and practice.» –Russia: The Russian Academic Journal 29, no. 3 (2014). [« Geopolitika Kz: Teoriya i praktika ». Rossiskii akademicheskii zhurnal]
- 11 KR-nun prezidentinin (2013) zhylgы 23 zheltoksandagy №1385 Kz aleminin en damygan 30 memleketinin kataryna kiruituraly tyzhyrymdama kaulysy. [№1385 of December 23, 2013, the President of the Republic of Kazakhstan «Kazakhstan's joining the 30 most developed countries of the world, the decision on the Concept of»] (adilet.zan.kz/kaz/docs)
- 12 KR negizgi syrtky sauda korsetkishterinin taurau ainalymy (2017) [The main indicators of the foreign trade turnover of the Republic of Kazakhstan] (2017) (/ <http://kazdata.kz/04/2017-01-export-import-kazakhstan.html>.)

- 13 Krikorian, Danny. «The Political Stability of Kazakhstan: The Gift & the Curse». -Florida Political Science Association: (2016). (<https://dannykrikorian.wordpress.com/2016/06/07/the-political-stability-of-kazakhstan-the-gift-the-curse/>) [«Politicheskaya stabilnost Kz: dar i proklyatie».]
- 14 Liu, Xinru. «A Silk Road Legacy.» Journal of World History 22, no. 1 (2011): 55-81. [«Nasledie Shelkovogo puti». Zhurnal vsemirnoi istorii]
- 15 Mamanov A.T., Moldagulova S.A. Halykaralyk katynastar [International relations] –Almaty: Ekonomika (2015)-420 b.
- 16 Mamyrov N. Alemdik ekonomikalik katynastar . [International economic relations]. – Almaty: Economika (2015) -300b.
- 17 Memlekет basshyssy N.A.Nazarbaevtyн Kz halkyna zholdauy [Address of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev.] (2017) zh 31 kantar. (<http://www.akorda.kz/>)
- 18 Michiel S., and Iwona Sobis. «Reluctant reforms: The case of Kazakhstan.» Public Organization Review. A Global Journal 14, no. 2 (2014): 139-157. [«Nezhelatelnye reformy: sluchai Kz». Obzor obshchestvennoi organizatsii]
- 19 Nabiiev E. N. Alemdik ekonomikalik katynastar. –Astana : «Academiya Bolashak» (2015)-300 b.
- 20 Norimasa Shimomura. United Nations in Kazakhstan. (<http://www.undp.org/content/unct/kazakhstan/en/home.html/pages/30.jsp>) [OON v Kazakhstane.]
- 21 Olcott, Martha Brill. Central Asia's second chance. -Carnegie Endowment, [Vtoroi shanse v Tsentralnoi Azii. Fond Carnegie] (2005).
- 22 Political Risk Analysis – Market Reform Outlook Deteriorates With Proposed Constitutional Amendments – APR (2017) (<http://www.emergingeuropemonitor.com/analysis/russia-cis/kazakhstan/political-risk.>) Russia & CIS February (2017) / Kazakhstan / Political Risk
- 23 Profil Kz na saite OON. World Statistics Pocketbook. [Mirovaya statisticheskaya kniga] (<http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Kazakhstan>)
- 24 Roger N. and Baizakova, Zhulduz McDermott. Reassessing the Barriers to Islamic Radicalization in Kazakhstan. -Carlisle, PA: U.S ARMY WAR COLLEGE CARLISLE BARRACKS PA STRATEGIC STUDIES INSTITUTE, (2015). [Pereotsenka prepyatstvii k islamskoi radikalizatsii v Kz]
- 25 Rywkin, Michael. «What Is Central Asia to Us?.» American Foreign Policy Interests 33, no. 5 (2011): 222-229. [«Что для нас Центральная Азия?» Americanskie vneshnepoliticheskie interesy]
- 26 Sultangalieva, Gulmira, and Paul W. Werth. «The Place of Kazakhstan in the Study of Central Asia.» Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History 16, no. 2 (2015): 345-358. [«Mesto Kz v izuchenii Tsentralnoi Azii ». Kritika: Issledovaniya v russkoj i evraziskoj istorii]
- 27 Sholk, Dena. «Nazarbayev's overwhelming victory notwithstanding, change is taking place in Kazakhstan.» (2015). (<http://thediplomat.com/2015/05/understanding-kazakhstans-internal-politics/>) [Nesmotrya na oshelamitelnyuyu pobedu Nazarbaeva, v Kz proishodiyat peremeny».]
- 28 Tazhikov Zh.Zh., Srazhden K.S. KR-nyн halykaralyk ekonomikalik zhagdaiy// [International economic position of the Republic of Kazakhstan] -Almaty: Molodoy uchenyi. – (2016). – №1.1. – С. 59-62.
- 29 Tolem balansyn agymdagы shotynyn tapshylygy. [The current account deficit of the balance of payments] (2016). (<http://www.akorda.kz>)
- 30 Witt, Daniel. «Kazakhstan Presidential Election Shows Progress.» The World Post. (2011). [«Prezidentskie vybory v Kz pokazyvayut progress».] (http://www.huffingtonpost.com/daniel-witt/kazakhstans-presidential-_b_847612.html)

Ондаш Айнұр¹, Утеев Бакытнұр²

¹PhD доктор, и.о. доцента кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных отношений Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: ainukon84@mail.ru, тел.: +7 701 228 4808

²PhD доктор, доцент Университета международного бизнеса UIB, г. Алматы, Казахстан, e-mail: bakytnur2013@mail.ru, тел.: +7 702 121 1007

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД К ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ КАЗАХСТАНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В настоящей статье автором рассматривается понятие «клUSTERизация» как одно из стратегических направлений развития Казахстана. Проводится оценка значения кластерного подхода для практического решения проблемы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан. Определяются стратегические цели и альтернативы индустриально-инновационного развития казахстанской экономики на современном этапе социально-экономического развития Республики Казахстан. По мнению автора, с целью инновационного развития казахстанской промышленности необходимо создавать транспрестубликанские кластеры во всех отраслях промышленности. Показатель синергетического эффекта от внедрения кластерной организации промышленного производства возможно оценить по характеру изменений в области экономико-экологического лидерства транспрестубликанских промышленных кластеров с включением в данный показатель данных относительно лидерства в сфере инноваций, в социальной сфере, в сфере обновления и в области рыночных позиций объединения. В этой связи автором предложено использовать кластерный подход к индустриально-инновационному развитию казахстанской экономики и оценивать синергетический эффект от создания транспрестубликанских промышленных кластеров на основе балльной оценки изменений, которые присутствуют или, по крайней мере, должны присутствовать в деятельности кластерных объединений и свидетельствовать об эффективности их функционирования с точки зрения достижения синергетического эффекта.

Ключевые слова: индустриально-инновационное развитие казахстанской экономики, кластер, технопарк.

Ongdash Ainur¹, Uteyev Bakyttnur²

¹PhD doctor, acting associate professor of chair «International Relations and World Economy», Al-Farabi kazakh national university, Almaty, Kazakhstan, e-mail: ainurondash@gmail.com, tel.: +7 701 228 4808

²PhD doctor, associate professor of UIB University of International Business, Almaty, Kazakhstan, e-mail: bakytnur2013@mail.ru, tel.: +7 702 121 1007

The cluster approach to the industrial-innovative development of Kazakhstan's economy

In this article, the author considers the concept of «clusterization» as one of the strategic directions of Kazakhstan's development. There is estimated value of the cluster approach for the practical solution of problems in the field of industrial and innovative development of the Republic of Kazakhstan. There are determined strategic goals and alternatives of industrial and innovative development of the Kazakh economy at the present stage of social and economic development of the Republic of Kazakhstan. According to the author, the purpose of innovation development of Kazakhstan's industry is to create transrepublican clusters in all industries. The indicator of synergies from the introduction of the cluster organization of industrial production is possible to estimate the nature of the changes in the economic and environmental leadership of transrepublican industrial clusters to include in this index data on lead-

ership in innovation in the social sphere, in the field of renovation and in the market position of the association. It means, the author proposed to assess the synergistic effect of creating of transrepublican industrial clusters based on point scoring changes that are present, or at least, should be present in the activities of the cluster associations and indicate their efficiency in terms of synergies.

Key words: Industrial-innovative development of Kazakhstan's economy, cluster, industrial park.

Оңдаш Айнұр¹, Утеев Бақытнұр²

¹ PhD докторы, әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университетінің халықаралық, катынастар факультетінің халықаралық катынастар жөне әлемдік экономика кафедрасының доценті м.а.,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: ainurondash@gmail.com, тел.: + 7 701 228 4808

² PhD доктор, UIB Халықаралық бизнес университетінің доценті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: bakytnur2013@mail.ru, тел.: + 7 702 121 1007

Қазақстан экономикасының индустриалды-инновациялық дамуына кластерлік тәсіл

Осы мақалада автор «кластеризация» түсінігін Қазақстанның стратегиялық даму бағыттарының бірі ретінде қарастырады. Қазақстан Республикасының индустриалды-инновациялық дамуының мәселелерін шешу үшін кластерлік тәсіл бойынша бағалау жүргізіледі. Қазақстан Республикасының қазіргі әлеуметтік-экономикалық даму сатысындағы стратегиялық мақсаттары мен индустриалды-инновациялық дамудың балама жолдары анықталады. Автордың пікірінше, Қазақстан өнеркәсібін инновациялық дамыту мақсатымен өнеркәсіптің барлық салаларында трансспубликалық кластерлер құру қажет. Өнеркәсіптік өндірісті кластерлік үйімдастыруды енгізуден синергетикалық әсер көрсеткішін аталаған көрсеткішке инновациялар саласындағы, әлеуметтік сала, жаңару саласы мен бірлестіктерді нарықтық, позициялары саласындағы көшбасшылыққа қатысты деректерді кіргізе отырып, трансспубликалық өнеркәсіптік кластерлердің экономикалық-экологиялық көшбасшылығы саласындағы өзгерістердің сипаты бойынша бағалауға болады. Осылан байланысты автор трансұлттық өнеркәсіп кластерлерін құрудың синергетикалық әсерін кластерлік бірлестіктердің қызметіндегі, не болғанда да болуы және синергетикалық әсерге қол жеткізу түрғысынан олардың қызмет етуінің тиімділігі туралы дәлелдеуі тиіс өзгерістерді балмен есептей негізінде бағалауды ұсынды.

Түйін сөздер: Қазақстан экономикасының индустриалды-инновациялық дамуы, кластер, технопарк.

Введение

Одним из новых концептуальных подходов к индустриально-инновационному развитию казахстанской экономики является кластеризация, в рамках которой наиболее полно реализуется связанность власти, науки, образования и бизнеса. Кластеры способствуют внедрению результатов НИОКР в производство, создают критическую массу, необходимую для конкурентного успеха в ведущих отраслях и, благодаря мультиплективному эффекту, способны обеспечивать устойчивый рост. Именно кластерная политика стимулирует инициативу на региональном и местном уровнях, способствуя снятию барьеров и развитию межотраслевых и межсекторальных связей.

Кластерная теория активно развивается с 90-х гг. XX в., ее основоположником считается лауреат Нобелевской премии М. Порттер, который выделил такие главные признаки кластера, как территориальная специализация, конкуренция и кооперация. По его определению, кластер – это группа географически соседствующих

взаимосвязанных компаний (поставщики, производители и др.) и связанных с ними организаций (образовательные заведения, государственные органы управления, инфраструктурные компании), действующих в определенной сфере и взаимодополняющих друг друга [1]. По М. Порттеру, главными признаками кластера являются территориальная специализация, конкуренция и кооперация.

Методы

Методологической основой развития теории кластеров явились труды Marshall A. [2], Weber A. [3], Williams H., Wilson A.G. [4], Hoover E.M. [5], Coase. R. [6] и др. Данные теории определяют в качестве важнейшего фактора формирования кластеров внешние эффекты, связанные с масштабами производства.

В экономических теориях урбанизации кластеризация инновационных структур экономики представлена в работах Nelson R., Winter S. [7], Baptista, R. and Swann, P. [8], Austrian, Z. [9], Black, D. and Henderson, V. [10]. Для данного

направления характерно исследование «внутренних» факторов развития кластеров.

Влияние на появление и развитие теории кластеров оказали теория развития региона Gordon, I.R. and McCann, P. [11], Motoyama, Y. [12], теория региональной специализации Newlands, D. [13], Bergman, E. and Feser, E. [14], концепция поликентризма (геополитических регионов) и баланса геостратегических сил, концепция месоторазвития Feser, E., Renski, H., and Goldstein, H. [15], Hill, E. and Brennan, J.F. [16] и др.

Несмотря на развитие на протяжении последнего десятилетия информационных технологий, широкой возможности оперативного информационного обмена между компаниями, территориальный признак кластера не теряет своей актуальности, поскольку особое значение в кластерном объединении имеют регулярные неформальные связи, возможные лишь в условиях территориальной близости.

Необходимо отметить, что данный подход характерен не только для зарубежной науки управления. Термин «кластер» близок, по сути, термину «территориально-производственный комплекс», который был предложен М.М. Колсовским в условиях плановой экономики СССР [17]. Значимый вклад в развитие теории территориально-производственного комплекса внес российский регионалист из Новосибирска М.К. Бандман и представители его научной школы [18]. Для развития теории интеграции в рамках единой экономико-географической системы ими широко использовалось математическое моделирование структуры, теория и размещение, динамика развития производственных комплексов, анализировались проблемы участия государства в планировании территориально-производственных комплексов.

В дальнейшем проблемы кластерной организации производственных комплексов разрабатывались такими учеными, как Т.П. Быкова и С.Ф. Пятинкин [19], Ю.Г. Лаврикова и О.А. Романова [20], И.В. Пилипенко [21], И.П. Татаринова и В.В. Шевцова [22] и др.

Результаты

Согласно выводам российских ученых [23], кластер должен иметь следующие признаки:

1) наличие предприятия-лидера, который определяет долгосрочную общую стратегию региональной экономической системы;

2) территориальная локализация основной массы субъектов хозяйствования – участников кластерной системы;

3) стойкость стратегических международных хозяйственных связей в рамках кластерной системы, включая ее межрегиональные и международные связи;

4) наличие общих корпоративных систем управления, бизнес-процессов, централизованного контроля и анализа.

Последний признак, по мнению автора, является особенно важным для определения кластера как отдельного субъекта экономико-социальных отношений, он отражает степень готовности участников кластерного образования к долгодействующим партнерским отношениям и свидетельствует о развитии их взаимодействия, что является основой кластера.

Важным следствием кластерного образования, считает В. Марача, является формирование синергетических эффектов, направленных на экономическое развитие:

Во-первых, кластер выступает как общность предприятий или тесно связанных между собой отраслей, взаимно содействующих росту конкурентоспособности друг друга.

Во-вторых, для экономики региона кластер выполняет роль точек внутреннего роста и функцию платформы для внешней экспансии.

В-третьих, кластеризация вызывает цепной эффект, создавая прецедент рациональной территориальной кооперации и тем самым служит импульсом для формирования новых кластеров [24].

Участники кластера получают дополнительные конкурентные преимущества вследствие возникновения эффекта масштаба, охвата и синергии кратного эффекта, который получен в результате слияния отдельных частей в единую систему. Кластеры, по мнению автора, отличаются стойким партнерством взаимозависимых экономических и юридических агентов, соединением кооперации и конкуренции, эффектами перетекания знаний, ростом денежного потока за счет объединения потоков предприятий, которые являются участниками кластера, общим использованием инфраструктуры, снижением транспортных затрат, т.е. преимуществами, которые предоставляют возможности кластеру получить потенциал, превышающий сумму потенциалов отдельных кластерных участников.

Проведенное автором исследование позволило систематизировать преимущества кластера (рисунок 1).

Рисунок 1 – Преимущества кластера

Примечание – составлено автором

При принятии решения относительно формирования кластеров в регионе администрация в первую очередь должна принять решение о типе кластеров, классификация которых на основе британских кластеров предложена Д.А. Хартом и изложена для обоснования предложений (таблица 1).

При внедрении кластерной организации в практике предложен широкий круг методических подходов.

Наиболее детально механизм создания кластера разработали Ю.Л. Владимиров и В.П. Третьяк. Исследователи выделяют пять стадий становления кластера. Это агитация и мотивация потенциальных участников проекта, разработка общей стратегии пилотного проекта, стратегического проекта и стадия саморегуляции [26]. На первом этапе предложено выявить «критическую массу» малых и средних предприятий, которые имеют общие проблемы в бизнесе; помочь им достичь понимания преимуществ кластера; сформировать группу приверженцев кластерного объединения. Результатом действий на этом этапе является формирование группы бизнесменов, а соответственно, и их предприятий, которые поняли ценность кластерного образования и способны к общей деятельности.

Таблица 1 – Типологизация региональных кластеров

Признак	Тип кластера			
	A – связанные кластеры	B – новые промышленные зоны	C – инновационная среда	D – соседние кластеры
Тип связи	Региональные ресурсы производства, отрасль, рабочая сила	Торговая и неторговая внешняя среда, сформированные торговые связи, транспортные и информационные связи между фирмами, производственные отношения	Отношения, которые основаны на доверии, высокий риск проектов по общим целям, высокая степень торговых и неторговых связей	Относительно близкое расположение фирм, научноемкие инновации, более сильные внешние связи, чем внутренние, серийное производство, направленное на потребителя
Характеристика	Местонахождение, быстрая реакция на инновации, гибкость, открытость	Объединение больших, средних и малых предприятий, местонахождение, влияние инновации путем планирования действий поставщиков и производителей, устойчивые отношения типа «Закрытый клуб»	Местонахождение, важность общего капитала, высокая степень интеграции в регион	Предприятия малого и среднего бизнеса, местонахождение, международная торговля, регион как местоположение, а не часть производственной системы

Примечание – составлено автором на основании источника [25].

На втором этапе происходит развитие стратегии кластера, которая, по мнению указанных авторов, содержит анализ общих проблем и возможностей, формирование общего плана действий и структуры связей предприятий, которые входят в кластер. Завершается этап определением юридического статуса и формулированием внутренних организационных принципов. Этап пилотного проекта целью ставит апробацию технологии взаимодействия в пределах кластера, благоприятный исход которой доказывает эффективность идеи объединения и обеспечивает дальнейшую стимуляцию участников в общей деловой активности. Завершение этого этапа предоставляет возможность перехода к стадии разработки проектов стратегического характера, которая, по мнению авторов, состоит в достижении необходимого уровня специализации и разделения труда в кластере, объединении ресурсов, внедрении новейших технологий, создании новых предприятий и т.п. Заключительная стадия предусматривает самостоятельную деятельность кластера, введение в действие функций саморегулирования и самокоординации.

Рассмотренный метод построения кластерных объединений перекликается с классификацией кластеров в зависимости от этапа его построения:

- прекластер, или агломерат;
- кластер, который зарождается;
- кластер, который развивается;
- зрелый кластер;
- кластер, который трансформируется [27].

Кластеризация экономики может осуществляться по такому алгоритму:

1. Определение миссии кластера, его основных задач, которые обеспечивают его жизнеспособность и эффективность.

2. Проведение стратегического анализа, который позволяет осуществить оценку внешней среды и проявить сигналы, которые содержат внутренние угрозы для кластера, а также его сильные стороны.

3. Фреймирование организационного контура кластера, очерчивание круга предприятий и организаций, которые со своей стороны потенциально заинтересованы в формировании кластера, а также их объединение будет оказывать содействие региональному развитию.

4. Разработать стратегию действия кластера, которая включает все стадии его жизненного цикла.

5. Определить основы кластерной региональной политики.

6. Спроектировать систему регионального контроллинга за деятельность кластера, целью которого является координация усилий на региональном уровне, который будет создавать условия для дальнейшего развития кластера.

7. Сформулировать региональные институциональные условия успешного функционирования кластера на основе институционального проектирования.

8. Осуществить формирование кластера и обеспечить его успешное функционирование.

Успешность развития кластеров определяется формами партнерства бизнеса и органов власти и степенью участия центральных и региональных властей в сфере данной деятельности. Для компенсации рисков, возникающих в результате формирования в регионе вертикально-интегрированных кластеров, правительство и местные органы власти могут проводить директивную и интервенционистскую кластерную политику, направленную на трансформацию специализации региона за счет трансфертов, субсидий, ограничений и активного контроля над предприятиями и другими участниками кластера.

Основным конкурентным преимуществом кластеров, инициированных государством, является администрирование, дающее возможность органам власти быстро аккумулировать ресурсы и производство, важные для начала формирования промышленного кластера.

Роль государства в реализации кластерной политики в европейских странах с высоким уровнем либерализации экономики отличается в Казахстане (таблица 2).

Государственная поддержка при создании промышленного кластера в казахстанских условиях предусматривает фрагментарную поддержку, когда органы власти могут выступать как один из учредителей, используя в качестве взноса в уставной капитал собственные интеллектуальные, информационные ресурсы, передавая объекты недвижимости и другое имущество.

Таблица 2 – Различия роли государства в кластерной политике европейских стран с высоким уровнем либерализации экономики и Казахстана

Казахстан	Западные страны
Государство инициирует создание кластера или поддерживает соответствующие инициативы органов власти	Государство поддерживает инициативу «снизу», со стороны предпринимателей, университетов, инициативных групп
Государство может инвестировать как науку и инновационные разработки, так и создание нового производства (прямо и путем софинансирования)	Государство инвестирует только науку и частично инфраструктуру, остальные направления инвестируются бизнесом
Государство проводит избирательную политику по отношению к различным предприятиям, имеющим возможность включения в состав кластера	Государство стремится создать одинаковые правовые условия для всех потенциальных участников кластера

Примечание – составлено автором.

По мнению автора, можно выделить следующие основные направления кластерного развития в Республике Казахстан:

1. Инновационно-технологический кластер. Следствием формирования инновационно-технологического кластера является получение преимуществ от совместной деятельности предприятий отрасли, которые выражаются в повышении качественных и количественных показателей, конкурентоспособности, сохранении внутри региона преимуществ локализации цепочек производства и потребления добавленной стоимости, повышении качества и уровня жизни населения. Приоритетными в этой деятельности являются компьютерные технологии и программы, ядерные технологии, космос и телекоммуникации, медицина и фармацевтика, энергоэффективность.

В Послании «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» Глава государства Н.А. Назарбаев отметил: «Нужно продолжить развитие двух ведущих инновационных кластеров – Назарбаев Университета и Парка инновационных технологий» [28].

2. Инновационно-образовательный кластер. Система современного профессионального образования развивается в контексте рыночных модификаций, обусловленных социально-экономическими условиями развития общества. Эта новая реальность оказывает интенсивное влияние на развитие образования.

Цель образовательного кластера – повышение эффективности функционирования рынка образовательных услуг за счет максимального использования внутренних и внешних факторов его развития. Это позволит полнее использовать

значительный инновационный потенциал вузовского сектора; обширнее удовлетворять потребности всех групп потребителей; рациональнее использовать ограниченный ресурсный потенциал; сглаживать определенные конъюнктурные моменты, влияющие на качество предоставляемых образовательных услуг за счет разумного сочетания конкуренции и кооперации.

Предназначение кластера раскрывается в его миссии как инновационной формы интеграции науки и образования для решения сложных педагогических задач в процессе обучения, воспитания и развития подрастающего поколения, профессиональной подготовки компетентных специалистов, оказания образовательных услуг заинтересованным потребителям. За последние 20 лет развитие системы образования в Казахстане происходит особенно активно. Однако темпы развития одного из самых консервативных социальных институтов не всегда отвечают изменениям, происходящим в различных сферах общества – экономике, политике, социальной жизни. Это требует постоянных корректировок в образовательной политике и вынуждает многие образовательные структуры перестраивать свою деятельность в контексте объективных изменений в жизни общества.

3. Инновационно-нефтехимический кластер. Этот кластер может оказать стимулирующее воздействие на предприятия машиностроения, металлообработки, судостроительный и транспортный комплексы. Серьезных технологических решений потребуют технологии отбора, транспортировки, сжижения и переработки природного газа, которые создадут предпосылки для формирования новых инновационных кластеров.

Стратегия развития нефтегазохимического кластера связана, прежде всего, с перспективами разработки и эксплуатации месторождений углеводородного сырья в Каспийском регионе, а также с решением комплекса задач по оптимизации методов добычи трудно извлекаемых запасов нефти и газа. В обозримом будущем названный кластер должен выступить основной организацией по внедрению и обслуживанию инновационных нефтегазовых технологий на данной территории, способствовать продвижению собственных технологий на мировые рынки.

Для определения основных направлений развития нефтегазохимического кластера следует учитывать его сильные и слабые стороны.

4. Инновационно-металлургический кластер. В Карагандинской области представлены предприятия добывающей и перерабатывающей промышленности, научно-исследовательские центры и профильные учебные заведения. Именно в этом секторе наиболее целесообразно формирование приоритетного конкурентоспособного кластера. Это открывает хорошую перспективу в кратчайшие сроки повысить коммерческое использование мощного металлургического комплекса Карагандинской области. Вокруг этих предприятий сконцентрировано более 300 поставщиков оборудования и материалов, необходимых для их деятельности.

Для развития металлургического кластера в Карагандинской области рекомендуется создать условия, которые будут стимулировать металлургов производить продукцию высокого передела и уходить от полуфабрикатов. Кроме того, необходимо обеспечить тесное взаимодействие внутри кластера между металлургией, машиностроением и сферой обработки металла.

5. Транспортно-логистический кластер. Стратегия развития транспортно-логистического комплекса Казахстана связана с решением задачи включения региона в систему евроазиатских транспортных связей. Конкурентное преимущество страны – выгодное географическое положение. В рамках развития системы международных транспортных коридоров по территории республики, транспортный узел способен стать одним из основных центров грузопереработки и консолидации транзитных и экспортно-импортных грузопотоков в евроазиатских связях.

6. Текстильно-промышленный кластер. Текстильная и легкая промышленность – одна из основных отраслей экономики, формирующая бюджет во многих странах мира. В Казахстане имеется растущее производство хлопка, кото-

рый в большом объеме экспортируется. Существуют швейные компании, способные производить различную продукцию как для внутреннего, так и для внешнего рынка. Поэтому необходимо определиться с привлечением в текстильную отрасль инвестора, обладающего высоким рейтингом в мировой текстильной промышленности, для того чтобы в альянсе с отечественными компаниями обеспечить выпуск отечественной продукции, соответствующей международным стандартам качества, и обеспечить ее выход на мировые рынки. В связи с этим Указом Президента Республики Казахстан от 6 июля 2005 года, № 1605 была создана СЭЗ «Оңтүстік», которая является системообразующим компонентом пилотного кластера по производству хлопчатобумажной пряжи и ткани в Южно-Казахстанской области.

7) Агрокластер. Агрокластер должен стать компактной территорией, на которой предполагается реализовать множество крупномасштабных проектов в сфере инновационного сельского хозяйства (например, рациональное природопользование, чистая энергетика, энергия будущего). В целях повышения эффективности АПК на правительственном уровне принят ряд государственных программ. Не отрицая значимость мер, предусмотренных этими программами, следует отметить, что они должны учитывать происходящие изменения (глобализация, усиление конкуренции, развитие сетевых организаций) и возможности новых форм аграрного бизнеса, повышающие конкурентоспособность, в том числе на внешнем рынке. Глобализация распространяется и на сельское хозяйство. В связи с этим создание и реализация агрокластерного проекта позволят сформировать новый технологический уклад в критически важном секторе экономики – агропромышленном комплексе и обеспечить Казахстан собственным продовольствием.

8. Строительный кластер. На практике довольно сложно развивать кластер в промышленности строительных материалов в отрыве от остальных элементов строительного комплекса. В качестве объекта исследования и управления целесообразнее говорить о формировании строительного кластера в виде системы взаимодействующих между собой строительных, проектных учреждений, предприятий промышленности строительных материалов, а также сопутствующей инфраструктуры.

Созданная в Казахстане производственная база позволяет полностью удовлетворить внут-

ренний спрос по широкому спектру наименований строительных материалов по таким видам, как цемент, изделия из бетона, стеновые и теплоизоляционные материалы, гипс, асбест, арматура, гипсокартон, щебень, песок и др. Но низкая загрузка отечественных предприятий не позволяет удовлетворить потребности строительной отрасли, что связано с более высокой стоимостью отечественных стройматериалов, по сравнению с дешевыми, произведенными в ближнем зарубежье, например в Китае.

9. Медицинско-фармацевтический кластер. Реализация кластерной политики в области регионального здравоохранения требует наличия определенных условий, связанных с усилением хозяйственной самостоятельности медицинских организаций, развитием рыночных отношений в смежных секторах – образовании, науке, страховании и пр. Необходимо появление у субъектов системы регионального здравоохранения объективной потребности и осознанной необходимости в объединении на принципах кластерного подхода с разработкой методических материалов и указаний по формированию кластеров в сфере здравоохранения, и в частности, в области профилактики. Рекомендуем создать медицинско-фармацевтический кластер в Алматы. В данную систему могут вхо-

дить Центральная клиническая больница УДП РК, Центр санитарно-эпидемиологической экспертизы УДП РК, санаторий «Алматы», Центр медицинских технологий и информационных систем и т.д. В основе кластера лежат договорные отношения между участниками. Создание кластера позволит дать новый импульс развитию здравоохранения, приведет к новым медицинским прорывам. В свою очередь, эти процессы стимулируют появление новых рабочих мест.

Создание кластера требует значительных средств, направленных на локализацию и концентрацию ресурсов, капитала, привлечение других участников. Его формирование затрагивает интересы различных социальных групп. Как правило, ни бизнес, ни государство сами по себе не в состоянии создать все необходимые условия для создания кластера. Современный кластер может быть создан только в рамках конструктивного, взаимовыгодного и долгосрочного сотрудничества власти, бизнеса и различных институтов.

Автором предложена организационная модель формирования промышленных кластеров, обеспечивающая управление полным жизненным циклом промышленного производства в рамках интеграции власти, бизнеса и различных институтов (рисунок 2).

Рисунок 2 – Организационная модель формирования промышленного кластера

Примечание – составлено автором

Предложенная модель формирования кластера обеспечит возможность управления полным жизненным циклом производства в рамках сотрудничества власти, бизнеса и различных институтов, что должно позволить достичь эффективной реализации производства для решения задач расширения рыночных позиций кластера в частности и ускорения

экономического роста в регионе в целом (рисунок 3).

Создание кластера окажет значительное влияние на рост производительности на предприятиях, повышение их конкурентоспособности, выход на международный рынок, реагирование на конъюнктурные изменения рынка и решение социально-экономических задач.

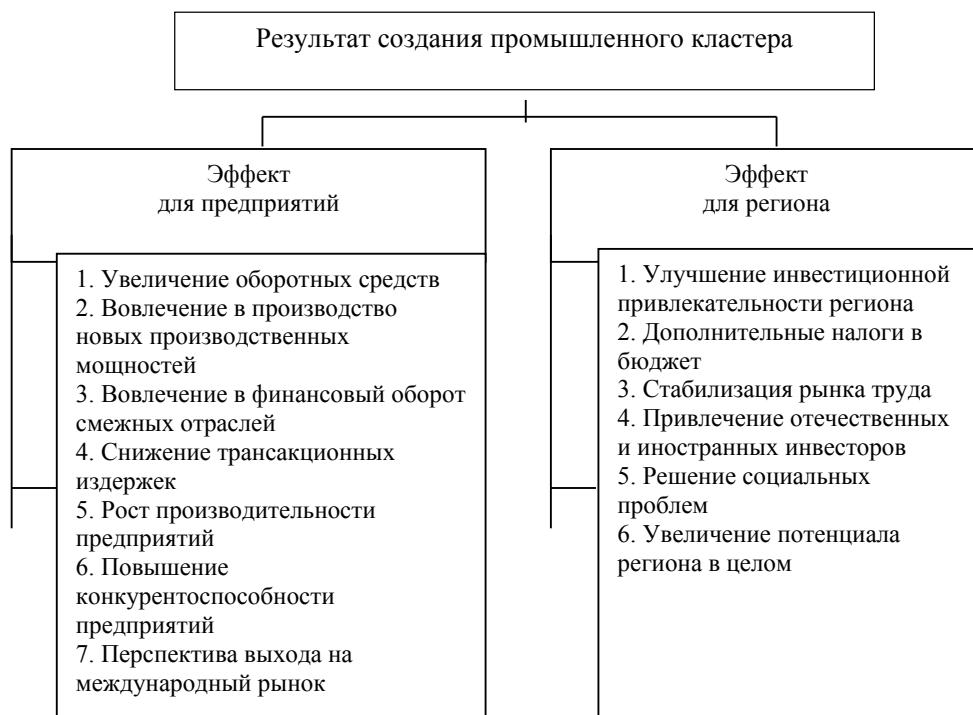

Рисунок 3 – Эффект от создания промышленного кластера
Примечание – составлено автором.

Таблица 3 – Аналитические методы анализа кластеров

Методы	Преимущества	Недостатки
Экспертные оценки	– относительно низкие издержки; – детальная информация	– отсутствие систематического сбора информации; – отсутствие обобщенных данных
Коэффициенты локализации	– простота расчетов; – могут дополнять другие методы	– акцент на отрасли и сектора, а не на кластеры
Производственные меж-отраслевые балансы	– являются часто главным источником показателей взаимозависимости отраслей и предприятий; – детальная и комплексная информация	– данные могут устаревать; – не отражает роли сопутствующих институциональных структур
Технологические меж-отраслевые балансы	– являются часто главным источником показателей взаимозависимости отраслей и предприятий	– такие балансы редко публикуются
Сетевой анализ	– визуальный анализ взаимосвязей	– набор компьютерных технологий ограничен
Специальные обследования	– гибкость в сборе необходимых данных	– высокие издержки проведения

Примечание – составлено автором.

Существует целый набор методов для анализа кластеров, начиная от простых методов определения уровня специализации до технологии межотраслевых балансов. В таблице 3 представлено шесть основных аналитических методов анализа кластеров: экспертные оценки; коэффициенты локализации; производственные межотраслевые балансы; технологические межотраслевые балансы; сетевой анализ; специальные обследования.

Необходимо отметить, что в настоящее время отсутствуют согласованные подходы к возможностям оценки эффекта от создания кластеров, что негативно сказывается на функционировании данных интеграционных объединений.

Дискуссия

Можно согласиться с С.Г. Авдониной, которая указывает, что в кластерных образованиях эффект синергии обусловлен тем, что в рамках кластерных структур связи между участниками упорядочиваются и развиваются, становясь более тесными и продуктивными. В результате, во-первых, в кластерах облегчается обмен ресурсами, совместное их использование, что способствует повышению эффективности их использования; во-вторых, внутри кластерной сети информация циркулирует быстрее, что позволяет участникам кластера быстро и адекватно реагировать на изменения внешней и внутренней среды, принимать более взвешенные и эффективные решения; в-третьих, развитые взаимосвязи участников кластера в производственной, сбытовой, финансовой, научно-технической сфере дают возможность реализовывать совместные проекты, укрепляющие положение предприятий на занятых рынках и содействующие выходу на новые [29].

Сам эффект синергизма от создания кластеров является показателем, сложно поддающимся определению, хотя попытки рассчитать данный показатель предпринимались. С.Г. Авдонина предлагает определять данный показатель на основе оценки стоимости компаний, входящих в кластер [29], в свою очередь, Р.Х. Хасанов указывает, что об эффективности функционирования кластера свидетельствуют эффект приращения денежного потока за счет сложения денежных потоков компаний, входящих в кластер; эффект совместного использования инфраструктурных объектов; эффект снижения транзакционных издержек [30].

Данные методики анализа, как видно из их содержания, относятся в основном к области

финансового анализа и инвестиционного проектирования в части оценки эффективности инвестиций, однако сложение денежных потоков компаний, а также их стоимостная оценка не всегда имеют положительный эффект, особенно на начальных стадиях инвестирования. Более того, снижение объемов денежного потока не всегда свидетельствует об отсутствии синергетического эффекта, поскольку экономия на эффекте масштаба может быть большей, нежели чистые временные экономические потери, в результате чистая прибыль участников кластера, пропорционально распределенная во времени, увеличится, а капитализация активов возрастет.

По мнению автора, показатель синергетического эффекта от внедрения кластерной организации промышленного производства возможно оценить по характеру изменений в области лидерства промышленных кластеров с включением в данный показатель данных относительно лидерства в сфере инноваций, в социальной сфере, в сфере обновления и в области рыночных позиций объединения.

Заключение

В этой связи автором предлагается оценивать синергетический эффект от создания промышленных кластеров на основе балльной оценки изменений, которые присутствуют или, по крайней мере, должны присутствовать в деятельности кластерных объединений и свидетельствовать об эффективности их функционирования с точки зрения достижения синергетического эффекта (таблица 4).

Коэффициент синергии (K_c) от созданий промышленных кластеров автором предлагается рассчитывать по формулам:

$$K_c = (\Sigma: N) \times K_o \quad (1)$$

$$K_o = \Sigma_{o:} N_o \quad (2)$$

где K_o – коэффициент обновления;

Σ – фактически набранная сумма баллов, характеризующая общие изменения;

Σ_o – фактически набранная сумма баллов, характеризующая процессы обновления;

N – максимально возможная сумма баллов, характеризующая процессы изменений (9 баллов);

N_o – максимально возможная сумма баллов, характеризующая процессы обновления (2,25 балла).

Таблица 4 – Система показателей, характеризующих синергетический эффект от внедрения кластерной организации промышленного производства на основе изучения динамики изменений

Лидерство	Направление изменений	Характер изменений	Оценка*		
Экономико-экологическое лидерство	Изменения в показателях экономической эффективности производства	Повышение уровня дохода от реализации инновационной промышленной продукции	0,75	0,50	0,25
	Изменения в показателях инвестиционной активности	Повышение объема инвестиций	0,75	0,50	0,25
	Изменения в системе обеспечения экологической безопасности производства	Внедрение новых технологий промышленного производства	0,75	0,50	0,25
Инновационное лидерство	Разработка новой промышленной продукции	Увеличение доли инновационной промышленной продукции	0,75	0,50	0,25
	Разработка новых технологических решений	Обновление производственных мощностей, включение в производственный процесс новых технологий	0,75	0,50	0,25
	Разработка новых организационно-экономических форм управления производством	Обновление технологий управления, контроллинга, маркетинга, логистики	0,75	0,50	0,25
Способность к обновлению	Обновление за счет привлечения новых участников кластера	Изменение количества участников кластера	0,75	0,50	0,25
	Обновление за счет принятия новых стратегических приоритетов	Изменение в системе стратегического планирования	0,75	0,50	0,25
	Обновление за счет внедрения новых внутрикорпоративных отношений	Изменение в системе распределения прибыли, стимулирования, мотивации участников кластера	0,75	0,50	0,25
Рыночное лидерство	Уровень конкурентоспособности на рынке	Способность конкурировать с иностранными и отечественными производителями, присутствующими на рынке	0,75	0,50	0,25
	Уровень конкурентоспособности на национальном рынке	Способность конкурировать с иностранными и отечественными производителями, присутствующими на казахстанской рынке	0,75	0,50	0,25
	Уровень конкурентоспособности на внешнем рынке	Способность конкурировать на мировом рынке	0,75	0,50	0,25
Социальное лидерство	Заработка плата	Повышение уровня заработной платы по отношению к средней заработной плате в отрасли и в республике	0,75	0,50	0,25
	Бюджетная сфера	Увеличение доли бюджетных отчислений	0,75	0,50	0,25
	Социальная инфраструктура	Изменения в характере условий труда, безопасности производства, социально-бытовой обеспеченности персонала	0,75	0,50	0,25

*0,75 – изменения характеризуются положительной динамикой;

0,50 – ярко выраженная положительная динамика отсутствует, динамика имеет положительный слабовыраженный характер;

0,25 – изменения имеют отрицательную динамику.

Примечание – составлено автором.

Введение коэффициента обновления целесообразно с точки зрения потенциальной возможности промышленного кластера корректировать свою стратегию как общезэкономическую, так и

корпоративную в ответ на возникшие проблемы. В качестве примера ниже приведена оценка деятельности транспортно-логистического кластера в Алматы за последние три года (таблица 5).

Таблица 5 – Динамика изменений в функционировании транспортно-логистического кластера в Алматы за 2011 – 2013 гг.

Характер изменений	Оценка		
	2011	2012	2013
Показатели, характеризующие общий характер изменений			
Повышение уровня дохода от реализации продукции	0,75	0,75	0,75
Повышение объема инвестиций	0,75	0,75	0,75
Внедрение новых технологий переработки отходов	0,75	0,75	0,75
Изменение в структуре ассортимента – увеличение доли инновационной продукции	0,75	0,75	0,75
Обновление производственных мощностей, включение в производственный процесс новых технологий	0,75	0,75	0,75
Обновление технологий управления, контроллинга, маркетинга, логистики	0,75	0,75	0,75
Способность конкурировать с иностранными и отечественными производителями, присутствующими на региональном рынке	0,25	0,50	0,75
Способность конкурировать с иностранными и отечественными производителями, присутствующими на российском рынке	0,75	0,75	0,75
Способность конкурировать на мировом рынке	0,50	0,75	0,75
Повышение уровня заработной платы по отношению к средней заработной плате в отрасли и в регионе	0,75	0,75	0,75
Увеличение доли бюджетных отчислений	0,75	0,75	0,75
Изменения в характере условий труда, безопасности производства, социально-бытовой обеспеченности персонала	0,50	0,75	0,75
Σ	8,0	8,25	9,0
Показатели для расчета коэффициента обновления			
Изменение количества участников кластера	0,50	0,50	0,50
Изменение в системе стратегического планирования	0,50	0,50	0,50
Изменение в системе распределения прибыли, стимулирования, мотивации участников кластера	0,50	0,50	0,50
Σ_o	1,5	1,5	1,5

Примечание – составлено автором.

На основе полученных данных рассчитаем коэффициент синергии для данного кластера:

$$K_c_{2011} = (8,0: 9,0) \times (1,5: 2,25) = 0,88 \times 0,66 = 0,58$$

$$K_c_{2012} = (8,25: 9,0) \times (1,5: 2,25) = 0,92 \times 0,66 = 0,61$$

$$K_c_{2013} = (9,0: 9,0) \times (1,5: 2,25) = 1,00 \times 0,66 = 0,66$$

Приведенный пример свидетельствует о том,

что в рассматриваемом периоде в деятельности кластерного объединения произошли изменения, вследствие которых коэффициент синергетического эффекта увеличился. В первую очередь, это произошло вследствие положительных тенденций в динамике изменений.

Литература

- 1 Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с.
- 2 Marshall A. Principles of Economics. – Canada: McMaster University, 1890. – P. 201-331.
- 3 Weber A. The theory of the Location of Industries. – Chicago: Chicago University Press. – 1929. – P. 50-92.
- 4 Williams H., Wilson A.G. Some comments on the theoretical and analytical structure of urban and regional models. Sistemi Urbani, 1980. – P. 203-242.
- 5 Hoover E.M. Giarratani F. Introduction to Regional Economics // The Web Book of Regional Science, 1999 // <http://www.rri.wvu.edu/webbook/giarratani/contents.htm>
- 6 Coase R. The Nature of the Firm. *Economica* (Blackwell Publishing). – 2004. – 16. – P. 386-405.
- 7 Nelson R., Winter S. An evolutionary theory of economic change. Cambridge. – Harvard, 1989. – 871 p.
- 8 Baptista, R. and Swann, P. Do firms in clusters innovate more? *Research Policy*, 1998. – 27. – P. 525-540.
- 9 Austrian, Z. Cluster Case Studies: The Marriage of Quantitative and Qualitative Information for Action. *Economic Development Quarterly*, 2000. – 14 (1). – P. 97-110.
- 10 Black, D. and Henderson, V. A theory of urban growth. *The Journal of Political Economy*, 1999. – 107 (2). – P. 252-284.
- 11 Gordon, I.R. and McCann, P. Industrial clusters: complexes, agglomeration and/or social networks?. *Urban Studies*, 2000. – 37(3). – P. 513-532.
- 12 Motoyama, Y. What Was New About Cluster Theory? What Could It Answer and What Could It Not Answer? *Economic Development Quarterly*, 2008. – 22(4), P. 353-363.
- 13 Newlands, D. Competition and Cooperation in Industrial Clusters: the Implications for Public Policy. *European Planning Studies*, 2003. – 11(5). – P. 521-532.
- 14 Bergman, E. and Feser, E. Industrial and Regional clusters: Concepts and Comparative applications. The Web Book of Regional Science. Retrieved from 1999 // <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm>
- 15 Feser, E., Renski, H., and Goldstein, H. Clusters and Economic Development Outcomes: An Analysis of the Link Between Clustering and Industry Growth / *Economic Development Quarterly*, 2008. – 22 (4). – P. 324-344.
- 16 Hill, E. and Brennan, J.F. A methodology for identifying the drivers of industrial clusters: the foundation of regional competitive advantage / *Economic Development Quarterly*, 2000. – 14. – P. 65- 96.
- 17 Колосовский Н.Н. Основы экономического районирования. – М.: Госполитиздат, 1958. – 200 с.
- 18 Территориально-производственные комплексы: предплановые исследования / под ред. М.К. Бандмана. – Новосибирск: Наука, 1988. – 269 с.
- 19 Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / авт.-сост. С.Ф. Пятинкин, Т.П. Быкова. – Минск: Тесей. 2008. – 145 с.
- 20 Романова О.А. Лаврикова Ю.Г. Кластерное развитие экономики региона: теоретические возможности и практический опыт // *Экономика региона*. – 2007. – № 3. – С. 160 – 166.
- 21 Пилипенко И.В. Проведение кластерной политики в России // Приложение 6 к Ежегодному экономическому докладу Общероссийской общественной организации «Деловая Россия» «Стратегия 2020»: от экономики «директив» к экономике «стимулов». – М., 2008. – 34 с.
- 22 Татаринова И.П., Шевцова В.В. Основные механизмы образования кластеров // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, ООО «Грамота». – 2012. – № 4. – С. 212 – 214.
- 23 Родионова Л.Н., Хайруллин Р.Ф. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов // Нефтегазовое дело, 2011, № 11. – С. 11 – 18.
- 24 Марача В. Формирование кластеров как механизм территориальной самоорганизации и партнерства для реализации инновационной стратегии повышения конкурентоспособности // Высокие технологии 21 века: материалы конференции Двадцатого юбилейного форума, 21 – 24 апреля 2009 г. – М.: ЗАО НПКФ «МоВР», 2009. – С. 507 – 510.
- 25 Харт Д.А. Инновационные кластеры: основные идеи // Институт региональных инновационных систем, 1996. // <http://www.innosys.spb.ru/?id=886>
- 26 Владимиров Ю.Л., Третьяк В.П. О классификациях кластеров предприятий // Альманах «Наука, Инновации, Образование», 2008. – Выпуск 7. – С. 72 – 86.
- 27 Anderson T. The Cluster Policies Whitebook / T. Anderson, S. Schwaag. – 2004. – P. 29 – 30.
- 28 Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». – Астана, 14 декабря 2012 г. // http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respublikni-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyj-politicheskij
- 29 Авдонина С.Г. Количественные методы оценки синергетического эффекта инновационного кластера // Электронный научный журнал : Управление экономическими системами. – № 3 (39). – 2012 // http://kpfu.ru/docs/F1221512295/4_kolmet_avd.pdf
- 30 Хасанов Р.Х. Синергетический эффект кластера // Евразийский международный научно-аналитический журнал «Проблемы современной экономики». – № 3. – 2009 // <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2784>

References

- 1 Anderson T., Schwaag S. (2004) The Cluster Policies Whitebook, pp. 29 – 30.
- 2 Austrian, Z. (2000) Cluster Case Studies: The Marriage of Quantitative and Qualitative Information for Action. Economic Development Quarterly, vol. 14, no. 1, pp. 97-110.
- 3 Avdonina S.G. (2012) Kolichestvennye metody ocenki sinerticheskogo effekta innovacionnogo klastera [The quantitative valuation methods of synergy effect of an innovative cluster]. Scientific electronic journal: Management of economic systems, vol. 3, no. 39. Retrieved from http://kpfu.ru/docs/F1221512295/4_kolmet_avd.pdf
- 4 Bandman M.K. (1988) Territorial'no-proizvodstvennye kompleksy: predplanovye issledovaniya [Territorial and production complexes: pre-planning researches]. Novosibirsk: Nauka, 269 p.
- 5 Baptista, R. and Swann, P. (1998) Do firms in clusters innovate more? Research Policy, vol. 27, pp. 525-540.
- 6 Bergman, E. and Feser, E. (1999) Industrial and Regional clusters: Concepts and Comparative applications. The Web Book of Regional Science. Retrieved from <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm>
- 7 Black, D. and Henderson, V. (1999) A theory of urban growth. The Journal of Political Economy, vol. 107, no. 2, pp. 252-284.
- 8 Coase, R. (2004) The Nature of the Firm. Economica (Blackwell Publishing), vol. 16, pp. 386-405.
- 9 Feser, E., Renski, H., and Goldstein, H. (2008) Clusters and Economic Development Outcomes: An Analysis of the Link Between Clustering and Industry Growth. Economic Development Quarterly, vol. 22, no. 4, pp. 324-344.
- 10 Gordon, I.R. and McCann, P. (2000) Industrial clusters: complexes, agglomeration and/or social networks?. Urban Studies, vol. 37, no. 3, pp. 513-532.
- 11 Hart D. A. (1996) Innovacionnye klastery: osnovnye idei [Innovative clusters: basic ideas//Institute of regional innovative systems]. Retrieved from <http://www.innosys.spb.ru/?id=886>
- 12 Hasanov R.H. (2009) Sinergeticheskiy effekt klastera [Synergistic effect of the cluster]. Eurasian international scientific-analytical edition «Problems of modern economics», no. 3. Retrieved from <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2784>
- 13 Hill, E. and Brennan, J.F. (2000) A methodology for identifying the drivers of industrial clusters: the foundation of regional competitive advantage. Economic Development Quarterly, vol. 14, pp. 65- 96.
- 14 Hoover.E.M. Giarratani F. (1999) Introduction to Regional Economics. The Web Book of Regional Science. Retrieved from <http://www.rri.wvu.edu/webbook/giarratani/contents.htm>
- 15 Kolosovskiy N.N. (1958) Osnovy ekonomicheskogo payonirovaniya [Bases of economic division into districts]. M.: Gospolitizdat, 200 p.
- 16 Maracha V. (2009) Formirovanie klastrov kak mehanizm territorial'noy samoorganizacii i partnerstva dlya realizacii innovacionnoy strategii povysheniya konkurentospособности [Formation of clusters as a mechanism of territorial self-organization and partnership for the implementation of innovative strategies to improve competitiveness]. High Technologies of the 21st Century: materials of a conference of the Tenth anniversary forum, on April 21 – 24, M.: ZAO NPKF «MaVR», pp. 507 – 510.
- 17 Marshall A. (1890) Principles of Economics. Canada: McMaster University, pp. 201-331.
- 18 Motoyama, Y. (2008) What Was New About Cluster Theory? What Could It Answer and What Could It Not Answer? Economic Development Quarterly, vol. 22, no. 4, pp. 353-363.
- 19 Nelson R., Winter S. (1989) An evolutionary theory of economic change. Cambridge. Harvard, 871 p.
- 20 Newlands, D. (2003) Competition and Cooperation in Industrial Clusters: the Implications for Public Policy. European Planning Studies, vol. 11, no. 5, pp. 521-532.
- 21 Pilipenko I.V. (2008) Provedenie klasternoy politiki v Rossii [Carrying out cluster policy in Russia]. Appendix 6 to the Annual economic report of the All-Russian public organization «Business Russia» «Strategy 2020»: from the economy of «directives» to the economy of «incentives». Moskow, 34 p.
- 22 Porter M. Konkurentnaya strategiya: metodika analiza otrazley i konkurentov (2007) [Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors]. M.: Al'pina Business Books, 453 p.
- 23 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.A. Nazarbayeva narodu Kazakhstana «Strategiya «Kazakhstan-2050»: noviy politicheskiy kurs sostoyavshegosya gosudarstva» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Strategy» Kazakhstan-2050 :: a new political course of the state]. – Astana, on December 14, 2012. Retrieved from http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respublikи-kazakhstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazakhstan-2050-novyi-politicheskii
- 24 Pyatinkin S.F., Bykova T.P. (2008) Razvitie klastrov: sushnost', aktual'nye podhody, zarubejnyi opyt [Development of clusters: essence, actual approaches, foreign experience]. Minsk: Tesey, 145 p.
- 25 Rodionova L.N., Khayrullin R.F. (2011) Klastery kak forma integracii investicionnyh resursov [Clusters as a form of integration of investment resources]. Oil and Gas Business, no. 11, pp. 11 – 18.
- 26 Romanova O.A., Lavrikova U.G. (2007) Klasternoе razvitiе ekonomiki regiona: teoretycheskie vozmozhnosti i prakticheskiy opyt [Cluster development of economy of the region: theoretical opportunities and practical experience]. Economy of region, no 3, pp. 160 – 166.
- 27 Tatarinova IP, Shevtsova V.V. (2012) Osnovnye mehanizmy obrazobaniya klastrov [Basic mechanisms of cluster formation]. Almanac of Modern Science and Education. Tambov, OOO «Gramota», no. 4, pp. 212 – 214.
- 28 Vladimirov Yu.L., Tretiak V.P. (2008) O klassifikaciyah klastrov predpryatiy [About classifications of clusters of the enterprises]. Almanac «Science, Innovations, Education», Issue 7, pp. 72 – 86.
- 29 Weber A. (1929) The theory of the Location of Industries. Chicago: Chicago University Press, pp. 50-92.
- 30 Williams H. (1980) Wilson A.G. Some comments on the theoretical and analytical structure of urban and regional models. Sistemi Urbani, pp. 203-242.

Rakhmetzhan Anargul¹, Medukhanova Lyazipa²

¹lecturer of the Chair of the Department of International Relations and World Economy,
Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan, e-mail: Rakhmetzhan.anar@gmail.com, tel.: +7 778 198 5177

²acting as associate professor of the Chair International Relations and World Economy,
Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: medukhanova.l@gmail.com, tel.: +7 701 758 6230

THE INFLUENCE OF DIGITAL MARKETING ON CONSUMER BEHAVIOUR

In the context of internationalization and globalization, the global business environment is rapidly changing under the influence of information technology and digital media. In this regard, understanding how to conduct business on the Internet nowadays is not only an integral part of the business but also an excellent way to grow the business itself. At the same time, consumers also receive a much broader range of products and services. In terms of building strong relationships and relationships with customers, marketers must first learn what their customers are. In general, it is obvious that digital marketing in any form has a positive impact on consumer behavior. Along with this, the digital revolution and the Internet raise threats for organizations and competitors. This article examines the problems of more effective management related to the development of the Internet and digital technologies in marketing activities. The processes of digital marketing are examined based on the analysis of the efficiency and global activities of the company «Alibaba Group».

Key words: digital marketing, customer behaviour, traditional marketing, SMEs (small medium size enterprize), international business, local business, customer expectation, cognitive models, Alibaba Group.

Рахметжан Анаргуль¹, Медуханова Лязипа²

¹халықаралық экономика магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және
әлемдік экономика кафедрасының оқытушысы,

Алматы, Қазақстан, e-mail: Rakhmetzhan.anar@gmail.com, тел.: +7 778 198 5177

²экономика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және
әлемдік экономика кафедрасының доценті м.а.,

Алматы, Қазақстан, e-mail: medukhanova.l@gmail.com, тел.: +7 701 758 6230

Сандық маркетингтің тұтынушылардың мінез-құлқына әсері

Интернационализация және жаһандану жағдайында әлемдік бизнестің ортасы ақпараттық технологиялар және сандық медиа әсерінен өте жылдам өзгеріп келеді. Осылан байланысты қазіргі таңда Интернетте бизнесті қалай жүргізу керектігін түсіну бизнестің ажырамас бөлігі ғана емес, сонымен қатар бизнестің өзін дамытудың үздік тәсілі болып табылады. Сонымен қатар, тұтынушылар сондай-ақ өнімдер мен қызыметтерді әлдеқайда кең таңдау мүмкіндігіне ие болады. Клиенттермен берік байланыс пен қатынастарды құру көзқарасынан, маркетологтар алдымен олардың клиенттері кім болып келеді екенін танып білу міндетті. Жалпы және тұтас алғанда, қандай болса да түріндегі цифровық маркетинг тұтынушылардың мінез-құлқына жағымды әсерін тигізетін күмәнсіз. Демек, сандық революция және Интернет үйымдар мен бәсекелестер үшін қауіптерді қөбейтеді. Осы мақалада маркетингтің қызметте Интернет пен сандық технологиялардың колдануына байланысты неғұрлым тиімді менеджменттің мәселелері қарастырылады. Сандық маркетингтің үдерістер «Alibaba Group» компаниясының тиімділгі мен жаһанды іс-әрекетін талдау негізінде қарастырылады.

Түйін сөздер: сандық маркетинг, тұтынушының мінез-құлқы, дәстүрлі маркетинг, SMEs (шагын және орта бизнес), халықаралық бизнес, жергілікті бизнес, клиенттердің күтуі, когнитивті модельдер, Alibaba Group.

Рахметжан Анаргуль¹, Медуханова Аязипа²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

преподаватель кафедры международных отношений и мировой экономики,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: Rakhmetzhan.anar@gmail.com, тел.: + 7 778 198 5177

²кандидат экономических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
и.о. доцента кафедры международных отношений и мировой экономики факультета международных
отношений, г. Алматы, Казахстан, e-mail: medukhanova.l@gmail.com, тел.: + 7 701 758 6230

Влияние цифрового маркетинга на поведение потребителей

В условиях интернационализации и глобализации мировая бизнес-среда весьма быстро изменяется под влиянием информационных технологий и цифровых медиа. В связи с этим понимание того, как вести бизнес в Интернете, является на сегодня не только неотъемлемой частью бизнеса, но также и отличным способом роста самого бизнеса. В то же время и потребители также получают гораздо более широкий выбор продуктов и услуг. С точки зрения построения прочной связи и отношений с клиентами, маркетологи должны сначала изучить, что представляют собой их клиенты. В целом, очевидно, что цифровой маркетинг в любых формах оказывает положительное влияние на поведение потребителей. Наряду с этим цифровая революция и Интернет повышают угрозы для организаций и конкурентов. В данной статье рассматриваются проблемы более эффективного менеджмента, связанные с развитием Интернета и цифровых технологий в маркетинговой деятельности. Процессы цифрового маркетинга рассматриваются на основе анализа эффективности и глобальной деятельности компании «Alibaba Group».

Ключевые слова: цифровой маркетинг, поведение потребителей, традиционный маркетинг, МСБ (малый и средний бизнес), международный бизнес, местный бизнес, ожидание клиентов, когнитивные модели, Alibaba Group.

Introduction

The purpose of this work is to provide understanding of how digital marketing affects buying behaviour, and the decision making process as a part of consumer behaviour. Based on the existing literature and analytical materials, it is possible to research the problems of planning and organizing digital marketing strategies. Moreover, the issues of online marketing, business structure and the foundation of digital marketing strategies will be considered by analysing how Alibaba group highlights the significance of the digital marketing strategies.

In particularly, the cause of taking Alibaba group as a case study to analyse its digital marketing strategy is merely to suggest what kind of digital marketing and activities can achieve success in terms of a motivated group and customer behaviour.

Ultimately, main aim of this research topic is to consider the problem of how the digital marketing influence customer behaviour based on already proven literature, and also input new findings.

Background and Methodology of Marketing Revolution in the Digital Age

The research method used is a qualitative method, that is based on the different parts of

peoples' lives, and their perception of peoples' behaviour, conduct and opinions. Additionally, the cross-cultural/comparative study is implemented, because it helps to examine the human behavior in the different cultural context. As a comparative cultural context, Chinese online retailer Alibaba group is used.

In the global new competitive and networked economy landscape, the digital space of social media network and new technology has totally revolutionized world business interaction. Therefore, the digital revolution is reshaping the economy as explained by B. Kellerman [1]. Moreover, digital revolution, information technology and social media affect all aspects of customer's study from planning strategy and penetrate the marketing mix, marketing communication and customer behaviour. Digital marketing excellence highlights the unique opportunities and support a range of organisational goals based on practical internet marketing. That is why the business environment significantly moving ahead faster and differently. Probably traditional marketing performances and theories are being turned on their head. Although digital technologies advance even faster, there is going to be more disruption in work, employment and more. Internationalization occurs when industries expand their research and development, trading, selling, production and

business activities into international market, and the world of information technology, digital media and digital revolution are considered powerful platform for Internationalization. In fact, increasingly, our lives are spent online transaction, banking, shopping and in the social networks. Moreover, social media, Information Technology and digital revolution let human being jump into unique opportunities. Moreover, aggressively wireless communication, the internet and World Wide Web have been applied by not only organisations, but by the small medium enterprises globally. Although there is a big body of literature on the digital marketing platforms, there is a little number of studies on how the digital marketing processes or digital marketing strategies influence, develop and co-operate the consumer behaviour over time. Therefore, the lack of addressing knowledge in this perspective could be the reason why there are a significant number of difficulties that organisations or SMEs face. Alibaba group is taken as a case study to address the knowledge gap by examining and analysing its commercially successful digital marketing performance in terms of theoretical framework and available literature by D. Ariely [2].

Findings of Adding Value by Measuring and Managing the Return on Investment in Customers

It is important to note that most a quantitative research conducted via online data collection is not inherent in terms of the problem it is seeking to solve. In the sense of response rate, among 164 questionnaires that have been distributed, however only 138 were used for further analysis through PPSS (statistical package for the social science), Wechat (Chinese online software), Facebook and Twitter.

The innovation in the digital revolution where the traditional marketing got disrupted [3] the study of the consumer behaviour is a key to a successful marketing. Therefore, successful companies try to understand and recognise their buyer segment well. Because a better understanding of online customers led to recognition of different characteristics and attitudes to both acquiring new trends like buying online. Moreover, the same person would act differently in different situation. For instance, same customer would plan and act differently online than offline. However, in an offline marketing environment, there are a number tried and tested techniques, which help marketers to understand how recipients have responded to communication by R. Baker [4].

G. Lee [5] describe that the internet and digital marketing made a shift from the traditional marketing to a business dynamics, which is beneficial, for example, small brands have opportunities to access to global market places and can attract customers all over the world in new efficient ways. On top of this, marketers, regardless of who are your best customers, need to understand customers' mind-set, customer's attitude and aspiration [6]. For example, every year 11th of November is considered as 'single's day' in China, so that day people try to shopping online crazy, because most of the products are discount and highly promoted. The e-buyers are different from the offline customers, because the online customers have power than ever before, initially, they have got more power, rights and time.

In the context of a strong communication and relationships with your customers, marketers should initially study who are your customers. A. Pickton [7] outline that surprisingly, not all online customers prepare to shop online than real physical shopping. They just try to get good deal and being in control. The key reason of online shopping may be the significance of little time availalbe. In fact, time saving can satisfy several needs simultaneously as the time saved can be spent fulfilling a range of unfulfilled needs. However, K. Wartimes al. [8] point out that some products such as electronic goods, tickets, clothes and books have higher percentage rate of online. It is not surprise that most of successful platform like Alibaba, offer key activities – entertainment, facilities of socializing, products information, purchasing and entertainment through search engine, email and chat, product guide and so on.

Shrinking the gap between customer's expectation and delivery is the successful managing customer's expectation [9]. On top of that, expectation can be managed by the entering into an informal or formal agreement as to what service the customers can expect through customer service guarantees. Ultimately, marketers in terms of findings above must deliver the service and support from physical fulfilment. An example for this, Alibaba customers are highly loyal, and make a definite choice to purchase a minority product. Moreover, online support services minimised the risks and give confident to customers. The best digital marketing platforms concentrate on how consumers deal with information, which include first stage is exposure. For example, if the content for present is not long enough, customers are not able to process it. If it changes too fast, the message will not be received. Second stage is attention. The human mind has limited capability to pick up everything in

the screen. Therefore, marketers have to consider and test everything: colours, design and more.

Consumer behaviour is the initial study of from individuals to group, from group to organisations and the process how they select products, secure, use and dispose it, experience, service or knowledge to satisfy needs. These processes have impact on the not only consumer also society, which is overall view of consumer behaviour than traditional view, which is however attempting to concentrating on the buyer and final profit process. A great number of studies reveal two gaps between border view of consumer behaviour and traditional one. First, the traditional studies tended to concentrate and focus on full range benefiting and full filling customer's needs with excellent goods and service. Of course, whether goods or service is the first reason speak about customer behaviour. However, indirect influence on conception decision as well as the consequences beyond that. Studying consumer behaviour can be important for a number of reasons. To begin with, in market economies, business stand not for only purchasing products, organising service managing employee or building accounting system. B. Hawkins [10] pointed out that all marketing decisions or regulations are based on assumptions about consumer behaviour, which includes a focus on relationship between what people think, feel, and do. This statement can be based on consumer behaviour theories and models. As a matter of fact, it has been suggested five decision making classifications by different approaches: Economic Man, Psychodynamic, Behaviourist, Cognitive and Humanistic-typological. In particularly, Economic man introduces consumer behaviour, which is related to a great number of issues affecting purchasing and consumption activities. However, it has frequently been argued that these steps seen to be no longer considered as realistic decision-making outlines and that psychodynamic tradition is broadly influenced through 'Instinctive forces', that work beyond conscious though. On this point of view, S. Rachman [11] argues that psychodynamic approach is behaviour tend to be driven by biological factors, instead of environmental stimulation and individual cognition. Behaviourism illustrates that people's action, thought or felling, which are caused internal and external factors.

Coming up next, following will critically evaluate cognitive models of consumer behaviour, which will describe broad range of theoretical framework and consumer activities based on Alibaba group [11]. Social group and family demands special attention from consumer researchers. Modern and

non-modern's elements have also affected the social group, resulting in a number of different aspects of family explained by K. Halvorson [12]. In many cases, the group behaviour of consumers affects the behaviour of an individual consumer. Therefore, many of decisions made by consumers are taken within the environment of the family and are thus affected by desire and attitude of other family members. Consumer can express individuality but within the safety of group. For instance, consumer from college and student seem to be more popular than others. In fact, they have access to a great number of resources. Because they are socialized and have known information like special privileges, expensive cars, top brands, generous allowances and more. Ultimately, they are more influenced on digital marketing and more. The sense of social class, customers normally grounded haves and have-nots in terms of family background, income and occupation. Consequently, social class does affect the possibility of access to resources. That is why markets always segment customer base on those labels. A. Ott [13] argues that researcher do study based upon social class, not because of have better understand of customer's behaviour in different way to segment, but also social class also affects taste and life style, and then people have different life style, they also have different way of consumption. Consumers from different background, different income, and different social class tend to have different behaviour. Without considering cultural context which mostly consumers are made, consumer conception cannot be understandable. The cultural aspect of attitude, life style and behaviour is the significantly considerable one of the issues. Therefore, whether in digital marketing or traditional marketing, marketers should take culture into account and understand how the cultural environment where customers live creates the value of products and services. However, D. Hawkins and D. Mothersbaugh have strong statement that the culture seems to not only shape and regulate the priorities customers usually attaches to variety of products and activities, and also it regulates the failure or success of that available services or products [14]. However, actually the relationship between culture and consumer behaviour is responding each other, not only the culture is influencing the customer behaviour. On the other hand, the products and services offered to consumers also take into account the cultural values of people. For example, structure of the family and convenience in providing food services.

Discussion of Digital Marketing Fundamentals: Strategy, Implementation and Practice

In the face of Economic Internationalisation and significantly interconnected world, a great number of industries attempt to introduce their marketing performance globally. As a matter of fact, whether the rapid advancement of digital innovation or social media have been applied in a variety way. However, in the world's rapid economic growth, an successful organisation is not only concerned with the overall scope of marketing competences and how organisations add value to constituent business (how the business should compete with particular market). As well, it is also an organisation's competences effectively deliver value to the consumer. From this point of view, it is necessary to consider strategic marketing capability (tangible resources and intangible resources), and competences (ability, talent, skill and power) of organisation. Notable examples of that is Alibaba group, which is readily made multi-sided platforms to bring buyers and sellers together within its online side. This application of internet and other social media is poses of course a great number of new opportunities and challenges. It is called digital marketing. Before focus on the definition of marketing emphasises, it is necessary to definite definition of marketing. Marketing is the management process for identifying, anticipating, and satisfying customers' requirements profitability. Just what exactly is digital marketing? In addition, if it is new what does it replace? A great number of scholars have defined digital marketing differently. Scholars defined digital marketing as «Achieving marketing objectivities through applying digital technologies.» This statement reminds us the investment in internet marketing is the result of technology.

Although digital marketing has been remarkably effective with its great number of benefits, there are many challenges and limitations, which need to be overcame. For instance, consumers sometimes do face complexity, configuring the campaign, which let consumer's expertise in house or an agency. Moreover, responding to changes in technology, during the digital marketing process, companies should renew and keep up to date with better capability and innovative ideas.

Jack Ma is from humble toots in China; however, today he is a global symbol of business success. He is the one let the Internet has revolutionized the way Chinese people do business and people's living condition. He started Alibaba with the goal to help SMEs make money through Internet. What

is interesting today is not only Chinese people have used Alibaba platform, but also may many American entrepreneurs as well as Europeans have successfully used Alibaba platform to start their own business.

Alibaba group founded in 1999 and headquarter in Hangzhou, China, and is the largest e-commerce company. Alibaba has ten million active sellers on the platform and 267 million active buyers [15], which is more than population of the US, and Canada combined. In the last fiscal year, the GWV and the Alibaba was almost \$400 billion dollar. Dramatically, 86% of all goods purchased on mobile phone in China were done on Alibaba group. As it had already mentioned in previous part, Alibaba created Singles Day, which is celebrated on November 11th, which is now the world's largest shopping day. What is interesting is in a single 24-hour period, Alibaba did sale 9.3 billion sales which are more than three and a half times the total E-commerce sales in the US on Black Friday and cyber Monday combined. On average day, 30 million Alibaba packages are delivered. Alibaba group debuted the largest IPO in the world at \$25 billion [16]. Finally, its founder, Jack Ma, is widely considered one of the most innovative and thoughtful entrepreneurs in the world today or possibly ever.

Alibaba Provides a Global Market for All

What kind of digital marketing strategy affected Alibaba in terms of customer behaviour? Today, in the crowded digital marketing environment, it is not easy to stand alone with a great number of online advertising options. Therefore, figuring out the best way and digital marketing strategies in terms of consumer behaviour is the key to develop.

Here Alibaba group is taken as an example, which explains this idea. Alibaba group successful e-commerce company, which created a digital e-commerce platform combining small and medium sized companies, suppliers and consumers from China and all over the world. When Jack set up Alibaba in 1999, most of people did not know what the internet is. When he started the e-commerce, no one trusted him that Chinese may accepted in common, because Chinese people did not have trustable system. As a result, of this background they believe that customers are number one, employees are number two, and shareholders are number three.

On February 17, 2004, Alibaba announced in Beijing that it would be raising the large sum of 82 million dollars in strategic investment on digital marketing in terms of consumer behaviour [17].

However, in China, it was also difficult to overstate the importance of traditional consumer behaviour in terms of culture, customs and work pattern. Even though the economy of China recorded highest growth rate from 1978 ‘Great Leap Outwards’, there is big gap between highest income zone and urban area. In fact, Alibaba group has been dealing with awesome strategic capabilities depends on customer’s behaviour. For instance, in the sense of brand loyalty, Alibaba group invested focuses in Website intelligence, email marketing, social media and online consumer engagement, online reputation management, affiliate marketing and strategic partnership. Obviously, those factors have noticeable impact on customer behaviour. Moreover, Mr Jack Ma mentioned in 2013 global business reference in America that Alibaba is platform where whether companies or small medium sized enterprise could segment customers in terms of social factors of income and physical segmentation [18].

To conclude, how digital marketing strategy affected Alibaba in terms of customer behaviour, digital marketing has negative influences on consumer behaviour, and also use different type of digital technology and social media to target consumers differently. Initially, Chinese consumers are not only affected by brand name, but also company name, concern with price, and brand loyalty. Here, in terms of Alibaba strategy, it can be suggested: «Listen to your customers for information about ways you can expand your product line». As a seller who involved in digital marketing, you have to take advantage of super deal promotion. Another tip for digital marketers [19], if you want to be listed at the top of search result, be sure to describe your product in comprehensive details with very rich content and multiple photos. To remember update your information as frequently as possible with any new information.

Ultimately, Alibaba group online marketing page provides trading information for more than 240 countries. It has more than 40 different industry categories in which you can find anything. Interestingly, Alibaba partners include trade association, third party service and other content providers.

Digital Marketing Impact on Consumers

We all live in a world that is significantly influenced by marketing whether for better or worse. Therefore, we are surrounded by digital marketing stimuli in the form of advertisement, via email, TV and so on. Alibaba let many small and

medium businesses to create and maintain online shops, without the complexity that involved in purchasing and developing an expensive stand-alone e-commerce software solution. Customers are attracted to shopping on Alibaba. In the questionnaire, it is given specific question to find out how frequently people do access Alibaba platform. Consequently, previous research shows that that the majority of customers do access Alibaba platform three times a week whether they make sure buy products or not. And lower percentage of responders are kind of once a month do online or Alibaba shopping experience. It can be seen that digital marketing activities can be grounded internet advertising, search marketing, email marketing, viral marketing, social media and also mobile marketing [20].

Alibaba is a publicly traded internet based business. The B2B portal allows Chinese manufacturers to connect with overseas manufactories in an attempt to sell more products to their target consumer audience, and to earn more income. In 2014 September, the company was valued at \$231 billion, meaning it has greatly grown since its inception, and is a safe marketplace for businesses to engage in business, and for consumers to purchase [21].

In fact, digital marketing has positive influences on consumer behaviour. As a matter of fact, those explanations in the section of literature review can be hypothesized that digital marketing in any forms has positive influences on consumer behaviour [22]. Therefore, digital marketing provides the power to not only give all information about specific product or service but also motivate more purchases. Moreover, through digital marketing, consumers also influence other buyers. Additionally, by digital marketing processing, organizations easily can have feedback from online [23].

Conclusion

The aim of this research topic is to demonstrate and attest the positive influences of digital marketing on the customer behaviour. Available sources were considered, in which initial research evidence identifies and examines how digital marketing affects customer behaviour. It generally described the theoretical framework and a simple model of consumer decision making, consumer value, and satisfaction from consumer behaviour perspective. On top of this, it presented critical examination of market segmentation and illustrated how consumer behaviour provides both the conceptual framework and strategic direction for the practical segmentation of market. Moreover, the study of

digital marketing is important for understanding and predicting marketing performances in digital age. Digital marketing is concerned with not only marketing itself and segmenting market, but also with taking strategic management decisions. However, digital marketers used consumer research from a positivist or interpretative viewpoint and used various methodologies to study consumer behaviour at every phase of the consumption process. Consequently, consumer behaviour has become an integral part of strategic digital marketing plan. Digital marketing research proved that social media marketing is more important

than ever for company products and services online. Therefore, both organisations and SME's use social platforms and rely on it for building customer loyalty, distributing new products, and increasing number of channels. Furthermore, choosing right social media strategy is a key in the success or failure of business, because customers will be looking for specific brand to be responsive and involved in brand information. Examining performance of Alibaba group proved that using digital marketing and corresponding management in the period of Internet and social networks leads to successful business.

References

- 1 Kellerman B. What every leaders needs to know about followers, Harvard business review, Vol.85, No.12. – 2007, pp.87-90.
- 2 Ariely D. and Simonson, L. Buying, building, plying or competing, Journal of psychology, 13(1), – 2003, pp.111-116.
- 3 Walter, M. Social research methods: an Australian perspective. Melbourne: Oxford University Press. – 2006.
- 4 Baker R. A Web of worries. Research word, ESOMAR. – 2008.
- 5 Lee G. Death of ‘last click wins’: media attribution and the expanding use of media fata, Journal of Direct, data and digital marketing practice, 12(1) –2010, pp. 16-26.
- 6 Wood S. Business information management, 2nd Ed. Times Prentice Hall, Harlow. – 2010
- 7 Pickton A. , Broderick D. Integrated marketing communications, financial times. Prentice Hall: Harlow. – 2001.
- 8 Wartime K., Fenwick I. Digi marketing – the essential guide to new media and digital marketing. Singapore: John Wiley and Sons. – 2008.
- 9 Young P.V. Scientific social survey research 4th Ed. Englewood: Cliffs, NJ, Prentice Hall Press. – 1966.
- 10 Hawkins B.C. Consumer behaviour: building marketing strategy. London: McGraw- Hill. – 2001.
- 11 Rachman S. The evolution of CBT. In D.M. Clark & C. Fariburn, the science and practice of CBT. Oxford: Oxford University Press. – 1997.
- 12 Halvorson K. Content strategy for the web, New Riders, 1249 Eight street, Berkeley, CA. – 2010.
- 13 Ott A. Time value economics: competing for customers time and attention, Strategy and leadership. 39(1) – 2011, pp. 24-44.
- 14 Hawkins D., Mothersbaugh D. Consumer Behavior: Building Marketing Strategy, 12th Edition. McGraw-Hill Education. – 2012.
- 15 Chaffey D. Digital Business and E-Commerce Management. 5th Ed. United Kingdom: Pearson Education Limited. – 2015
- 16 Financial Times (n/n) Defination of digital marketing [Online]. Available at: <http://lexicon.ft.com/Term?term=digital-marketing>. Accessed: 10th Nov – 2015.
- 17 Zheng Z. How to create uncontested market space. Qinghua. – 2013
- 18 Wang C. The study of Alibaba (阿里巴巴的企业战略). Chen Zhen Press. – 2014.
- 19 Richins M.L. () Special possessions and the expression of material value. Journal of consumer research. – 1994, pp.511-3
- 20 Thyer B. A. Single system research design. Peacock. –1993, pp.98-111.
- 21 Wells A. Metacognitive therapy for anxiety and depression. Chichester: Wiley. – 2009.
- 22 Tashakkori A. , Charles T. Handbook of mixed methods in social and behavioural research. Thousand Oaks: CA, Sage. – 2003
- 23 Stewart J. The psychology of decision making. Decision Making: an Integrated Approach. London: Pitman. – 1994.

References

- 1 Ariely D. and Simonson L. (2003) Buying, building, plying or competing, Journal of psychology, 13(1), 111-16.
- 2 Baker R. (2008) A web of worries. Research word, ESOMAR, 2008
- 3 Chaffey D. (2015) Digital Business and E-Commerce Management. 5th Ed. United Kingdom: Pearson Education Limited.
- 4 Financial Times (n/n) Defination of digital marketing [Online]. Available at: <http://lexicon.ft.com/Term?term=digital-marketing>. Accessed: 10th Nov, 2015
- 5 Halvorson K. (2010) content strategy for the web, New Riders, 1249 Eight street, Berkeley, CA.
- 6 Hawkins B.C. (2001) Consumer behaviour : building marketing strategy. London: McGraw- Hill.
- 7 Hawkins D., Mothersbaugh D. Consumer Behavior: Building Marketing Strategy, 12th Edition. McGraw-Hill Education. – 2012.
- 8 Kellerman B. (2007) What every leaders needs to know about followers, Harvard business review, Vol.85, No.12. pp.87-90.

- 9 Lee G. (2010) Death of ‘last click wins’: media attribution and the expanding use of media data, Journal of Direct, data and digital marketing practice, 12(1), 16-26.
- 10 Ott A. (2011) Time value economics: competing for customers time and attention, Strategy and leadership. 39(1), 24-44.
- 11 Pickton A. and Broderick D. (2001) Integrated marketing communications, financial times. Prentice Hall: Harlow.
- 12 Rachman S. (1997) The evolution of CBT. In D.M. Clark & C. Fariburn, the science and practice of CBT. Oxford: Oxford University Press.
- 13 Richins M.L. (1994) Special possessions and the expression of material value. Journal of consumer research, pp.511-3
- 14 Stewart J. (1994) The psychology of decision making. Decision Making: an Integrated Approach. London: Pitman.
- 15 Tashakkori A. and Charles, T. (2003) Handbook of mixed methods in social and behavioural research. Thousand Oaks: CA, Sage.
- 16 Thye B. A. (1993) Single system research design. Peacock, pp.98-111.
- 17 Walter M. (2006) Social research methods: an Australian perspective. Melbourne: Oxford University Press.
- 18 Wang C. (2014) The study of Alibaba (阿里巴巴的企业战略). Chen Zhen Press.
- 19 Wartime K. and Fenwick, I. (2008) digi marketing- the essential guide to new media and digital marketing. Singapore: John Wiley and Sons.
- 20 Wells A. (2009) Metacognitive therapy for anxiety and depression. Chichester: Wiley
- 21 Wood S. (2010) Business information management, 2nd Ed. Times Prentice Hall, Harlow.
- 22 Young P.V. (1966) Scientific social survey research 4th Ed. Englewood: Cliffs, NJ, Prentice Hall Press.
- 23 Zheng Z. (2013) How to create uncontested market space. Qinghua Press.

4-бөлім

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТИШІЛІК
ҚҰҚЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Раздел 4

**ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНОГО И
ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВА**

Section 4

**ISSUES OF INTERNATIONAL
AND DOMESTIC LAW**

Шумилов Владимир

доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой международного права,
Всероссийской академии внешней торговли Министерства экономического развития РФ,
г. Москва, Россия, e-mail: choumilov-vavt@mail.ru, тел.: 985/118-25-09

**ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
ПРАВОПОРЯДКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

В предлагаемой статье дается картина современного состояния международной экономической системы и международного экономического правопорядка. Автор выделяет две стороны международного правопорядка – нормативную и институциональную. При этом, особое внимание уделено правопорядкам в международной торговой, международной финансовой и международной инвестиционной подсистемах. В качестве дополнительного инструментария в нормативном регулировании отношений рассматривается роль неправовых норм, а также методов правового регулирования, включая методы наднационального и транснационального регулирования. Используется системный анализ, приемы сравнительного правоведения, цивилизационный подход. В процессе исследования автор приходит к выводам о том, что международный экономический правопорядок находится в процессе незаметной, но коренной трансформации, которой управляют государства западного цивилизационного типа во главе с США. При этом международное право является одним из главных инструментов продвижения и легализации национальных интересов западных стран, средством внешнеэкономической политики. Кроме того, США, будучи не в силах обеспечить необходимый для экономической экспансии международно-правовой режим в рамках ВТО, приступили к созданию альтернативных режимов на разных уровнях – без участия России и других стран БРИКС. Тем самым взята линия на захват мирового экономического пространства и изоляцию ряда незападных государств. Созданием «субглобальных» зон свободной торговли выхолащивается содержание права ВТО. Субглобальные проекты США ведут к изменению социальных функций современных государств, обеспечивают приоритет юридических лиц, ТНК/ТНБ в экономических правоотношениях с участием государств. Вся международная экономическая система ставится под контроль США.

Ключевые слова: международный экономический правопорядок, международная экономическая система, международная инвестиционная система, глобальная нормативная система, глобальная правовая система, глобальное право, наднациональное право, транснациональное право, международное экономическое право.

Shumilov Vladimir

doctor of juridical sciences, professor, head of the international law chair,
All-Russian academy for foreign trade of the Ministry of economic development of RF, Moscow, Russia,
e-mail: choumilov-vavt@mail.ru, tel.: 985/118-25-09

**The Transformation of the International economic law order
in the contemporary conditions**

The author expounds his views on the situation in the contemporary international economic system and international economic law order. It's seen two parts of the order – normative and organizational. Special attention is done to the legal orders in international trade system, international finance system and in the international investment system. As additional instrument in normative regulation it's exposed the role of the non-legal norms and of the methods of legal regulation, including methods of the supranational and transnational regulation. The author uses system analysis, contemporary law and civilization approaches. In the process of research, the author comes to the conclusion that the international economic order is in the process of imperceptible, but radical transformation, which is governed by the

states of the Western civilizational type led by the United States. At the same time, international law is one of the main instruments for promoting and legalizing the national interests of Western countries, a means of foreign economic policy. In addition, the United States, being unable to provide the necessary international economic regime for the economic expansion within the WTO, has begun to create alternative regimes at different levels – without the participation of Russia and other BRICS countries. Thus, a line has been taken to seize the world economic space and isolate a number of non-Western states. The creation of «subglobal» free trade zones dilutes the content of WTO law. Subglobal US projects lead to a change in the social functions of modern states, ensure the priority of legal entities, TNC / TNB in economic legal relationships involving states. The entire international economic system is placed under US control.

Key words: international economic law order, international economic system, international investment system, global normative system, global law, supranational law, transnational law, international economic law

Шумилов Владимир

зат ғылымдарының докторы, профессор, РФ Экономикалық даму министрлігі
Бүкілресейлік сыртқы сауда академиясы халықаралық құқық, кафедрасының менгерушісі,
Москва қ., Ресей, e-mail: choumilov-vavt@mail.ru, тел.: 985/118-25-09

Қазіргі жағдайдағы халықаралық экономикалық құқықтық тәртіптің трансформациялануы

Мақалада халықаралық экономикалық жүйе мен халықаралық экономикалық құқық тәртіптің қазіргі күнгі жағдайы суреттеледі. Автор халықаралық құқық тәртіптің нормативті және институционалды дәп аталағын екі жағын көрсетеді. Бұл ретте, халықаралық сауда, халықаралық қаржы және халықаралық инвестициялық қосалқы жүйелеріне ерекше қоюлған. Қатынастардың нормативтік реттеудің қосымша инструменті реттінде құқықтық емес нормалардың рөлі және үтілік пен трансұттық реттеу сынды құқықтық реттеу әдістері қарастырылады. Жүйелік талдау, құқықтанудың салыстырмалы амалдары және өркениеттік тәсіл қолданылады. Зерттеу барысында автор, халықаралық экономикалық құқық, тәртіптің елеусіз, алайда АҚШ бастап келе жатқан батыс өркениеті түріне жататын мемлекеттер басқаруымен, түбірімен трансформацияланудан өтіп жатқандығы туралы тұжырымға келді. Бұл жағдайда, халықаралық құқық батыс мемлекеттерінің ұлттық мұдделерінің дамуы мен заңдастырылуының негізгі құралдарының бірі болып және сәйкесінше, олардың сыртқы экономикалық саясатының құралы болып табылады. Сонымен қатар, АҚШ ДСҰ шенберінде экономикалық экспансияға қажетті халықаралық құқықтық режимді қамтамасыз етуге жағдай болмағандықтан, Ресей және өзге де БРИКС мемлекеттерінің қатысуының әр түрлі деңгейлердегі альтернативтік режимдердің құра бастады. Осы арқылы, бірқатар батыстық емес мемлекеттердің изоляциялау және дүниежүзілік экономикалық аумақты жауап алу бағыты алынды. «Субглобалды» еркін сауда аумақтары құрылып, ДСҰ құқығының мазмұнын азайтуда. АҚШ-тың субглобалды жобалары, қазіргі заманғы мемлекеттердің әлеуметтік функцияларының өзгеруіне алып келе жатыр. Бұнымен қоса, олар мемлекет қатысатын экономикалық қатынастарда заңды тұлғалар мен ТҮК/ТҰБ басымдылығын қамтамасыз етеді. Барлық экономикалық жүйе АҚШ басқарушылығына бағындырылған.

Түйін сөздер: халықаралық, экономикалық, құқықтық, тәртіп, халықаралық, экономикалық жүйе, халықаралық, инвестициялық жүйе, ғаламдық, нормативтік жүйе, ғаламдық, құқықтық, жүйе, ғаламдық құқық, ұтустілік құқық, трансұттық құқық, халықаралық, экономикалық құқық.

Введение

Нормативные комплексы, обеспечивающие международный экономический правопорядок

В теории права под правопорядком понимается состояние упорядоченности отношений как результат действия правовых норм [1]. Международный экономический правопорядок тоже представляет собой некое наложение нормативной надстройки на реальную жизнь, только применительно к мировой экономике. Понимается, что международный экономичес-

кий правопорядок – лишь часть международного правопорядка в целом; международная экономическая система – часть единой международной системы, и всё современное мироустройство находится на этапе трансформации сначала биполярного мира в однополярный мир, а теперь однополярного мира – в многополярный. В международной экономической системе так же можно увидеть глобальный, региональные, локальные уровни. Глобализация мировой экономики и социальной жизни сопровождается глобализацией права [2-9].

Имеет место взаимодействие и противодействие отдельных цивилизационных пространств – западной и незападных цивилизаций*.

Международная экономическая система – тоже многослойна; она состоит из международной *торговой*, международной *финансовой*, международной *инвестиционной* и других подсистем. Все они тесно взаимосвязаны друг с другом. И, наконец, *международная экономическая система* и каждая из ее подсистем имеют пять компонентов – предметный, субъектный, регулятивный, функциональный и идеологический [3].

Именно регулятивный компонент и представляет собой разного рода *нормы*, действие которых обеспечивает *международный экономический правопорядок*. Это *нормы*: а) правовые, проистекающие из национального и международного права; б) неправовые нормы разного уровня и происхождения. Национальное право государств и международное право – две взаимосвязанные правовые системы, которые в результате «глобализации права» превращаются в некое неразрывное двуединство; оно обозначается термином «Глобальное право» – часть более широкой по предмету регулирования Глобальной *нормативной* системы [11-13]. На состояние международного экономического правопорядка оказывают также сильное влияние специфические правовые комплексы: *транснациональное право* и *наднациональное право* [14]. Во взгляде на этот правопорядок, помимо его нормативной стороны, следует видеть и *институциональную* сторону – разного рода международные организации и параорганизации.

Международная торговая система и её нормативная надстройка

В рамках действующего международного торгового правопорядка регулируются правовые режимы импорта, экспорта, транзита; вопросы либерализации международной торговли, т.е. скоординированного снижения таможенных пошлин; устранения тарифных и нетарифных барьеров в международной торговле; вопросы применения антидемпинговых и защитных мер, субсидирования производства и экспорта; разрешения торговых споров; создания зон свободной торговли, таможен-

ных союзов и др. Правовые режимы торговли *товарами* отличаются от правовых режимов торговли *услугами и правами* (правами на интеллектуальную собственность).

Правовой стороной международного торгового правопорядка является *право ВТО* – нормы Соглашения об учреждении Всемирной торговой организации и приложенных к нему соглашений [15].

В рамках системы ВТО сложился *преференциальный* правовой режим для развивающихся стран и наименее развитых стран. Юридической основой для этого служит Часть IV ГATT, добавленная в текст в 1965 году; Белградский договор о глобальной системе торговых преференций между развивающимися странами 1988 г., а также рекомендации ГА ООН и ЮНКТАД – акты мягкого права. В форме резолюции ЮНКТАД в 1964 году были приняты Принципы международных торговых отношений и торговой политики, способствующие развитию. Резолюцией ГА ООН в 1974 году была принята Хартия экономических прав и обязанностей государств. Некоторые формулировки данных актов могут служить письменным подтверждением существующих международно-правовых обычай; другие – стали началом формирования новых обычай, подтвержденных впоследствии либо практикой государств, либо договорами разных уровней.

Методы

Становление и развитие права ГATT/ВТО хорошо иллюстрирует важную тему обеспечения правопорядка – выбор *методов* правового регулирования определенных групп отношений (КАК, каким образом регулировать). До появления ГATT торговые отношения между государствами регулировались посредством двусторонних договоров, т.е. использовался *метод* двустороннего регулирования. Со вступлением в силу положений ГATT произошло переключение с одного метода на другой – с двустороннего на многостороннее регулирование, а с заменой системы ГATT на систему ВТО – с многостороннего на универсальное регулирование [16]. Данный метод регулирования позволяет более целенаправленно вести дело к созданию глобальной зоны свободной торговли.

В некоторых международных организациях и интеграционных объединениях применяются элементы *наднационального регулирования* – с помощью норм, которые воплощают волю,

* Россия при этом рассматривается сама по себе как евразийская страна-цивилизация со своей иерархией ценностей, интересами, культурой и другими цивилизационными особенностями.

стоящую выше воли отдельного государства. Недостаток договорно-правового регулирования в международной торговой системе восполняется методами *транснационального регулирования* или регулирования *мягким правом*. Все эти методы сочетаются с односторонним регулированием, т.е. регулированием посредством национального права. Западные государства управляют вектором развития международной торговой системы, выбирая наиболее рациональный набор методов регулирования и определяя содержание норм. Результатом такого управления и показательным примером служит и право ВТО.

Результаты

Право ВТО – уникальный международно-правовой институт, который расширяется в предметном и субъектном планах. Через право ВТО многие западные страны (прежде всего США) перенесли практику реализации своего национального законодательства – в части, например, антидемпинговых, защитных мер, – на уровень международно-правовой: произошла своего рода рецепция внутренних норм международным правом, а если смотреть шире – расширение цивилизационного влияния Запада в правовой и торговой сферах на глобальном и региональном уровнях. Вся система ВТО превращена в гигантский механизм унификации внутреннего права государств: установлено требование адаптации внутреннего права государств-участников под нормы ВТО. Легализована передача широких полномочий государств «наверх» – международной организации. Закреплена определенная иерархия договорных норм в системе права ВТО. Сам правовой режим стал более жестким; многие нормы и институты *права ВТО* становятся императивными, или «когентными» (т.е. приобретают силу норм *jus cogens*). В то же время право ГАТТ/ВТО оставалось и остаётся достаточно «пробельным», построенным на принципах «исключений из исключений», что позволяет конкурирующим государствам при необходимости обходить «чувствительные» нормы, находить обоснования для обхода норм и даже духа права ВТО, что проявляется – как пример – в практике принятия так называемых экономических «санкций» со стороны Запада в отношении России.

Развитие системы ВТО зависит от итогов Дохийского раунда многосторонних торговых переговоров, который длится уже 15 лет. Главная

проблема – в противостоянии интересов и правовых позиций развитых и развивающихся стран по многим вопросам повестки. Запад теряет возможность контролируемого воздействия на вектор развития системы ВТО. Пока единственным ощутимым результатом Дохийского раунда стало принятие нового соглашения – Соглашения об упрощении торговых процедур.

Представление о том, как обстоит дело в системе ВТО, дают также министерские конференции, которые проходят раз в два года. На 9-й конференции (Индонезия, Бали, 2013) государства-участники рассматривали, например, программу работы по регулированию электронной торговли; вопросы передачи технологий; вырабатывали новые нормы, касающиеся международно-правового режима наименее развитых стран в международной торговой системе. На 10-й министерской конференции (Кения, Найроби, 2015) вновь обсуждались вопросы повестки Дохийского раунда: правила торговли сельскохозяйственными товарами, доступ на рынки несельскохозяйственных товаров, развитие правил торговли услугами. Шли переговоры о дополнении Соглашения по информационным технологиям, которое предусматривает устранение тарифов на различные «информационно-коммуникационные товары», а также по проекту Соглашения по торговле экологическими товарами [17].

За пределами правового режима ВТО функционируют: международные (многосторонние) товарные соглашения – по кофе, по какао, по сахару и др.; Международный договор о торговле оружием, вступивший в силу в 2014 году; Конвенция ООН о договорах международной купли-продажи; множество двусторонних договоров, касающихся правил торговли; многосторонние секторальные и региональные/межрегиональные соглашения.

Линия на *глобализацию* международного торгового правопорядка конкурирует с линией на *регионализацию, фрагментацию, дифференциацию* правовых режимов в международной торговой системе. Это проявляется прежде всего в создании и функционировании различных интеграционных объединений в той или иной организационно-правовой форме – от зон свободной торговли и таможенных союзов до экономических союзов и единых экономических пространств. Нет ни одного континента, где не существовали бы интеграционные объединения в разной степени продвинутости [18]. США пытаются объективные интеграционные процессы вписать в

свои стратегические – субглобальные – проекты по созданию Всеамериканской зоны свободной торговли, Трансатлантического партнерства, Транстихоокеанского партнерства.

Международная финансовая система и ее нормативная надстройка

Международно-правовую основу международного финансового правопорядка составляют нормы международного финансового права, и прежде всего Устава Международного валютного фонда (МВФ). Системное формирование корпуса международно-правовых норм для этой сферы началось на Парижской конференции 1867 года; на ней были выработаны многосторонние правила для определения валютных курсов, конвертируемости валют, обеспечения равновесия платежных балансов. Конечно, в первую очередь решались проблемы развитых – «цивилизованных» – государств того времени и задачи торговли между ними. Выработанные правила несколько раз видоизменялись и дополнялись – на Генуэзской конференции (1922), Бреттонвудской конференции (1945), на которой национальные валюты были «привязаны» к американскому доллару. Институциональной основой системы стал Международный валютный фонд (МВФ). В 70-ых годах произошло новое изменение – уже в рамках МВФ: переход на «мультивалютный стандарт»; каждое государство получило право самостоятельно выбирать валюту, к которой привязывались национальные деньги. В качестве коллективной резервной валюты была введена искусственная валютная единица надгосударственного характера – специальные права заимствования, СДР (SDR). И сегодня МВФ по-прежнему находится в центре сложившейся международной финансовой системы и по-прежнему под полным контролем США. Осуществить заметное реформирование этой организации, которого требуют многие государства-члены, практически невозможно.

Как известно, европейские государства смогли «вырастить» альтернативу доллару – евро. Евро конкурирует с долларом. Однако обе валюты – западные; Запад извлекает неисчислимые выгоды из их мирового оборота. В то же время ряд незападных государств (Китай, Россия) претендует на то, чтобы превратить свои национальные валюты в такие же мировые, или, по крайне мере, региональные, валюты. Есть идеи создания новых коллективных валют – либо по договору между группой государств, либо в рамках интеграционных объединений. Этот процесс привел от долларового унитаризма к

двуихвалютному бицентризму и ведет дальше к многовалютному полицентризму в международной финансовой системе. Ясно, что появление новых мировых и региональных валют – неизбежная составляющая в трансформации мироустройства, в переходе к многополярному миру. Правда, следует иметь в виду, что Западом ставится задача перехода в своих странах, а значит и в мировом масштабе, на электронные деньги. Каким образом реализация такого плана изменит существующие тенденции, – трудно предсказать.

Еще одна проблема глобального значения – это необеспеченность американского доллара реальными, материальными активами. Роль доллара поддерживается не только экономическими, сколько военными и психологическими факторами. Глобальная долларовая система сегодня – это гигантский финансовый пузырь, посредством которого высасываются блага из других стран. Государственный долг США составляет больше, чем их годовой ВВП: ни погасить, ни списать такой долг невозможно. С уходом военных и психологических факторов «пузырь» начинает сдуваться. Похожие глобальные «пузыри» надуты американской, и западной в целом, экономикой в сфере обращения ценных бумаг – на фондовом рынке. В современной глобальной финансовой сфере вращаются ценные бумаги, номинальная стоимость которых неизмеримо выше, чем имеется реальных активов на Земле. Понятно, что такие «пузыри» не могут существовать вечно. Эта проблема международно-правовыми средствами никак не регулируется; она оставлена на усмотрение Запада, который решает её односторонним и/или групповым методом посредством мягкого права.

Еще один срез международного финансового правопорядка – это состояние дел в международной кредитной системе, где взаимодействуют друг с другом государства, международные организации, транснациональные банки, государственные и частные банки разных государств. Центральной структурой в этой системе можно считать Банк международных расчетов (БМР) – международную организацию центральных банков. Интерес представляет сам статус БМР, который обладает, как представляется, двойной природой, подобно статусу центральных банков во внутренней правовой системе государств. С одной стороны, центральные банки во многих странах представляют собой органы государства, а с другой стороны – они вправе осуществлять

лять финансовые операции на коммерческой основе подобно любому частному коммерческому банку. Можно предположить, что БМР – это международная организация *sui generis*, а правоотношения, складывающиеся между центральными банками, – международные правоотношения *sui generis* («особого рода»).

В рамках БМР – Базельского комитета банковского надзора – принимаются акты, получившие название «Базель 1», «Базель 2», «Базель 3»; эти акты содержат требования к банкам-операторам в государствах-участниках. Нормы данных актов реализуются во внутреннем законодательстве, как правило, через инструкции центральных банков и/или законы. Сложилось своего рода распределение компетенции между МВФ и БМР: МВФ регулирует проблематику платежных балансов и валютных курсов; БМР – требования к внутренним банковским системам в части платежно-расчетной и кредитной деятельности. Национальным банкам также адресованы рекомендации «Специальной финансовой комиссии по проблемам отмывания денег» (ФАТФ).

Заслуживает внимания, что право ВТО через Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС) «пересекается» с проблематикой регулирования международных *финансовых* отношений, а через Соглашение по торговым аспектам инвестиционных мер (ТРИМС) – с проблематикой международных *инвестиционных* отношений. В ГАТС содержатся нормы, касающиеся, среди прочего, *финансовых* услуг; предусмотрена либерализация этой сферы, закреплена линия на предоставление национального режима иностранным услугам и поставщикам услуг.

Другим важным институциональным звеном на глобальном кредитном рынке является Международный банк реконструкции и развития (МБРР). Оперативные функции МБРР заключаются в том, чтобы предоставлять долгосрочные кредиты и гарантировать частные инвестиции за рубежом, преимущественно в развивающихся странах. Естественно, кредиты МБРР по большому счету и по своей сути не являются никакой «экономической помощью»; это лишь еще одно средство обеспечения интересов западных стран в международной экономической системе.

Необходимо обратить внимание на свойственную Западу практику организации кредитных блокад, кредитных эмбарго, кредитной дискриминации. В таких случаях Запад – государства

и банки – целенаправленно ограничивают предоставление кредитов, повышают процентные ставки, сокращают сроки кредита и льготного периода, требуют дополнительного обеспечения, обуславливают предоставление кредита различными условиями. Западные страны активно применяли подобные меры против СССР, Чили, Никарагуа и других государств. Сегодня кредитная блокада установлена против России.

Отдельной частью международного финансового правопорядка является состояние дел в сфере *официального финансирования развития* (ОФР): развитые государства стали направлять некоторые средства по различным каналам в пользу развивающихся стран. Развивающиеся государства рассматривают эти средства в качестве своеобразной платы за колониальное прошлое. Программа финансирования развития реализуется развитыми государствами на основе односторонних действий, путем координации через ОЭСР и через некоторые международные организации (Международную ассоциацию развития – МАР, международные банки развития, Программу развития ООН). «Помощь» развитию осуществляется путем льготного кредитования; предоставления безвозмездных субсидий (грантов); оказания технической помощи; списания части государственных долгов; совместных инвестиционных проектов. Данная группа отношений, по сути, продолжает отношения, связанные с предоставлением преференций развивающимся странам в международной торговле. В 2002 году в мексиканском Монтеррее состоялась Международная конференция ООН по финансированию развития. Итоги Конференции получили название «Монтеррейского консенсуса». На ней было рекомендовано, чтобы вклад стран-доноров в содействие развитию составлял в 2015 году 0,7 % ВВП, в том числе для наименее развитых стран – 0,15-0,2 %. Таким образом, ОФР представляет собой специфический финансово-кредитный механизм перераспределения ресурсов от развитого мира слаборазвитым странам. Естественно, западные страны приспособили и этот механизм к своим собственным государственным интересам.

В международной финансовой системе очень заметна *транснациональная* сфера отношений – сфера, в которой регулирование осуществляется самими участниками отношений, т.е. частными лицами (хозяйствующими субъектами: предприятиями, банками). Международная торговая палата, например, регулярно выпускает обновленные «унифицированные правила» по межбанковс-

ким расчетам. Для ускорения передачи банковской (финансовой) информации была создана и функционирует специальная международная телекоммуникационная система СВИФТ (SWIFT). Особое место занимают транснациональные платежные системы (типа VISA, Master Card, МИР) и другие. Стандартные параметры пластиковых карточек разработаны Международной организацией по стандартизации – ИСО (International Standards Organization – ISO), специализированной неправительственной организацией.

На европейском частном кредитном рынке банки разных стран взаимодействуют между собой, заключая договоры по синдицированным кредитам на основе ставок, складывающихся на Лондонской валютной бирже (по ставкам LIBOR). При возникновении проблемы долга должники и кредиторы действуют по правилам Лондонского клуба кредиторов.

Итак, присутствие Запада в сфере правового и неправового регулирования в международной финансовой системе является еще более значимым и глубоким, чем в международной торговой системе. Практически все аспекты функционирования международной финансовой системы, с нормативной и институциональной точек зрения, «схвачены» государствами Запада и/или международными организациями, находящимися под контролем Запада. Используются все методы нормативного регулирования: универсальные, региональные и локальные международные договоры, акты международных организаций, методы наднационального и транснационального регулирования, мягкое право. В рамках региональных интеграционных объединений государства создают платежные и валютные союзы; их результатом становится общая политика в выборе единых платежно-расчетных инструментов и в движении к коллективной валюте. В региональных интеграционных объединениях в более продвинутом состоянии находится взаимодействие государств в бюджетных и налоговых вопросах.

Не следует думать, будто всё, что делается государствами западного цивилизационного типа в международной системе и нормативном регулировании отношений в ней, обязательно противоречит интересам и правам государств незападной части мироустройства – другим цивилизационным центрам. Во многих моментах интересы всех государств, безотносительно к тем или иным цивилизационным центрам, совпадают; например в установлении правил борьбы с отмыванием преступных доходов и

финансированием терроризма, в отношении к оффшорной деятельности национальных банков и предприятий и т.п. И наконец, все государства в принципе заинтересованы в порядке в любой сфере больше, чем в анархии.

Международная инвестиционная система и ее нормативная надстройка

Международный правопорядок в инвестиционной сфере не является столь же системным и всеохватным, как международный торговый или международный финансовый правопорядок. Международно-правовыми актами на универсальном уровне урегулированы лишь отдельные стороны межгосударственных отношений по поводу инвестиций: разрешение «диагональных» инвестиционных споров; гарантирование иностранных инвестиций (преимущественно из развитых стран в развивающихся странах); запрет на обременения иностранных инвесторов в стране пребывания. Двусторонними и многосторонними договорами установлены принципы доступа и пребывания иностранных инвестиций на территории государств; детали реализации крупных инвестиционных проектов с участием государств и т.п. В МВФ и МБРР в 1992 году издали сборник рекомендуемых проформ международных договоров о поощрении и защите прямых иностранных инвестиций; тем самым международные организации, находящиеся под контролем США, предопределили вектор развития международно-правового инструментария в международной инвестиционной системе.

Наиболее конкретным и детализированным является регулирование инвестиционной проблематики в интеграционных объединениях. На региональном уровне международный инвестиционный правопорядок приобретает более-менее системные черты и сохраняет цивилизационные, региональные и национальные особенности. Именно эту дифференциацию международных нормативных режимов США стремятся ликвидировать путем заключения множества договоров о единых инвестиционных пространствах, торговых и инвестиционных партнерствах и т.п.

Заметным методом нормативного регулирования в международной инвестиционной системе остается *метод транснационального регулирования*. Активно используется мягкое право.

Дискуссия

Американские проекты Всеамериканской зоны свободной торговли, Транстихоокеанского и Трансатлантического партнерства

В настоящее время США правовыми и прочими средствами реализуют три межрегиональных («субглобальных») проекта: создание Всеамериканской зоны свободной торговли; Транстихоокеанского партнерства (ТТП); Трансатлантического торгового и инвестиционного партнерства (TaTIP). Все три проекта представляют собой международно-правовые инструменты для решения нескольких геополитических и стратегических задач: первое – обеспечить благоприятный глобальный экономический режим, в котором приоритет будет оставаться у западных – и прежде всего американских – транснациональных корпораций/банков; второе – «вмонтировать» в нормативную надстройку правила и ценности, опробованные во внутреннем праве и внешнеэкономической политике США. В правовом режиме партнерств транснациональные корпорации/банки будут еще более жестко навязывать государствам свои требования, начиная от производства и продажи генно-модифицированной продукции и кончая содержанием внутреннего права государств-участников.

Следует иметь в виду, что со стороны ЕС также осуществляется экспансионистская политика в международной экономической системе. ЕС заключил так называемый Договор Котону с государствами Африки, Азии, Тихоокеанского бассейна – бывшими колониями; привлекает на правах ассоциированного членства все новые и новые государства; поддерживает на многосторонней основе экономические связи с группами государств Африки, Латинской Америки. Между двумя «хищниками» идет борьба за экономический раздел мира. В этих условиях незападному миру, чтобы сохранить суверенитет и самостоятельность, остается только развивать, насколько это возможно, отношения в рамках «своих» цивилизационных пространств и интеграционных объединений на основе национальных правовых традиций, правосознания и государственных интересов.

Цель создания Всеамериканской зоны свободной торговли (ВАЗСТ) была сформулирована на первой встрече глав американских государств в Майами в 1994 г. По замыслу, в ВАЗСТ должны войти 34 государства Северной и Южной Америк. Подготовлен проект Соглашения, предусматривающий 465 статей, разделенных на 24 главы: сельское хозяйство; технические барьеры в торговле; правительственные закупки; инвестиции; доступ на рынки; антидемпинговые и компенсационные пошлины;

разрешение споров; услуги; защита прав интеллектуальной собственности; конкурентная политика и др. Ход переговоров тормозится из-за несовпадения позиций США и большинства латиноамериканских государств. США считают, что страны Южной Америки должны индивидуально присоединяться к НАФТА, а субрегиональные объединения должны быть ликвидированы. Латиноамериканские страны, наоборот, стремятся консолидироваться в собственную зону свободной торговли, а затем объединиться с НАФТА на равноправной межблоковой основе. Согласовано, что обязательства государств по ВАЗСТ должны быть совместимы с доктринами государственного суверенитета и национальными конституциями.

Соглашение о Транстихоокеанском партнерстве (ТТП) было подписано 12-ю государствами в октябре 2015 года в Атланте. Стороны ТТП: США, Япония, Канада, Мексика, Австралия, Новая Зеландия, Сингапур, Бруней, Чили, Перу, Малайзия и Вьетнам – все являются членами Организации Азиатско-Тихоокеанского сотрудничества (АТЭС). Соглашение состоит из 30 глав, охватывающих сферу международной торговли товарами и услугами, перемещение капиталов и рабочей силы, вопросы экологии, интеллектуальной собственности, а также социальную проблематику.

Главным органом ТТП является Комиссия на уровне министров; предусмотрено переходящее председательство в Комиссии. Задача Комиссии – осуществлять надзор за практикой применения Соглашения о ТТП; она же будет заниматься составлением обзоров экономических отношений в ТТП; надзором за работой всех комитетов и рабочих групп; определением путей развития партнерства. Решения в Комиссии должны приниматься на основе консенсуса.

Правовой режим во взаимной торговле основан на правилах ВТО, только этот режим усилен и расширен. Предусмотрено более широкое по охвату товаров снижение и/или обнуление ставок таможенных пошлин на промышленные и сельскохозяйственные товары, устранение сельскохозяйственных экспортных субсидий. Содержатся также нормы, касающиеся государственных торговых предприятий, продовольственной безопасности в регионе; биотехнологий (генномодифицированной продукции); электронной коммерции; государственных закупок. В инвестиционной сфере отношений государства открывают рынки для иностранных инвесторов во всех секторах,

за небольшими исключениями; запрещается требовать от иностранных инвесторов локализации производства или назначения менеджеров по национальному признаку. Более глубоко, чем в ВТО, либерализованы правила торговли услугами, в том числе в части финансовых услуг (например, электронных услуг по платежным картам). Унифицированы внутренние правила, касающиеся въезда бизнесменов. Впервые установлены продвинутые правила по либерализации коммуникационных услуг (для мобильных операторов, по тарифам на роуминг, о предотвращении блокировок голосовой связи, отключении отдельных пакетов услуг).

Соглашение устанавливает требования в сфере трудового и экологического права – происходит обход позиций развивающихся государств, участвующих в Дохийском раунде и сопротивляющихся внедрению подобных норм в право ВТО. Государства-участники ТТП должны закрепить во внутреннем праве нормы, устанавливающие минимальный размер оплаты труда, максимальное количество рабочих часов, требования к безопасности труда, порядок разрешения трудовых споров. В сфере экологии государства должны иметь в своем законодательстве нормы, которые запрещают торговлю ресурсами дикой природы, незаконную вырубку лесов и незаконное рыболовство и др. В отдельной главе присутствуют нормы, касающиеся роли женщин в экономике: предусмотрено, что государства будут помогать им в получении специализированного образования, в доступе на рынок труда, к технологиям и финансам. Противодействие развивающихся государств вызывает не цивилизаторское предназначение подобных норм, а их экономические последствия: эти нормы скажутся на себестоимости национальной продукции; продукция станет дороже и, следовательно, менее конкурентоспособной по сравнению с продукцией развитых государств. Ущербность развивающихся стран в конкурентоспособности навязывается на долгие годы и легализуется международно-правовыми средствами.

Соглашением ТТП учрежден Комитет по сотрудничеству и наращиванию потенциала; его задача – содействовать торговле и инвестициям, организовывать семинары, конференции, техническую помощь и т.п. Одновременно создается Комитет по конкурентоспособности и упрощению ведения бизнеса – с аналитическими функциями. Специальный Комитет – Комитет по развитию – будет ведать вопросами экономического роста, развития малого бизнеса, сотрудни-

чества в области образования, технологий и инноваций.

Определен порядок урегулирования споров между странами – участниками. Он предусматривает предварительные консультации; по их результатам может быть сформирован запрос на учреждение судебной коллегии (3 чел.). Стороны согласуют состав судебной коллегии, которая затем оценивает вопрос спора, исследует факты, определяет вопросы применения и соответствия Соглашению, предоставляет рекомендации и толкования, выносит решения (на основе консенсуса). В случае неисполнения решения предусмотрены меры в виде компенсации и приостановления получения выгоды. Установлено, что если спор затрагивает какие-либо положения права ВТО, включенные в соглашение о ТТП, то коллегия при рассмотрении спора должна учитывать толкования и решения Апелляционного органа ОРС ВТО.

Переговоры между США и ЕС о Трансатлантическом торговом и инвестиционном партнерстве (TaTIP) начались в феврале 2013 года и продолжаются в рамках 24 рабочих групп до сих пор в обстановке секретности. В данном случае стороны забыли о принципе прозрачности в развитии правового регулирования международной торговли и других групп экономических отношений. По некоторой информации, проект договора о TaTIP во многом напоминает Соглашение о ТТП. Одна из новаций Соглашения TaTIP состоит в механизме защиты иностранных инвесторов. Инвесторы (т.е. транснациональные корпорации) получают право подавать иски против государств вне их национальных судов. Происходит процессуальное уравнивание статуса государств и хозяйствующих субъектов в международной экономической системе. Это реализация на практике американской международно-правовой доктрины, в соответствии с которой юридические лица считаются субъектами международного права.

Наряду с указанными тремя соглашениями, США продвигают совсем малоизвестный проект – новое, вне системы ВТО, Соглашение о торговле услугами (СТУ) – Trade In Services Agreement (TISA). Предполагается, что его смогут подписать государства, которые являются участниками TaTIP и ТТП (порядка 50). Отдельные утечки свидетельствуют о некоторых положениях и идеологии данного акта.

Во-первых, в международно-правовом регулировании торговли услугами планируется

усилить роль *метода наднационального регулирования*; государства теряют право принимать акты, ухудшающие правовые режимы торговли услугами, а новые правила будут формулироваться на уровне наднациональных структур; внутренние рынки услуг полностью открываются для иностранных поставщиков (ТНК/ТНБ).

Таким образом, еще часть внутренней компетенции государств мира – в части сферы регулирования услуг – должна быть передана в международные органы, подконтрольные США. Во-вторых, Соглашение будет воздействовать на правовой режим не только коммерческих, но и государственных услуг. В праве ВТО государственные услуги выведены из-под юрисдикции ГАТС. В-третьих, предполагается, что государство должно постепенно и по всем более широкому фронту передавать функции оказания государственных услуг частным лицам, бизнесу. Передача государственной компетенции в сфере услуг наднациональным структурам должна, по замыслу, происходить параллельно с заменой денежных расчетов безналичной формой. Всё это ставит вопрос об объеме и пределах государственного суверенитета.

Заключение

1. Международный экономический правопорядок находится в процессе не заметной глазу, но коренной по сути трансформации. Управляют изменениями государства западного цивилизационного типа, прежде всего США, а используется для этого – выборочно и це-

ленаправленно – весь набор нормативного инструментария: универсальные, региональные, межрегиональные, двусторонние договоры, одностороннее регулирование, международные обычаи, регулирование посредством неправовых норм, мягкого права, методы транснационального и наднационального регулирования и т.д.

2. Международное право является одним из главных инструментов продвижения и легализации национальных интересов западных стран, средством внешнеэкономической политики. Российской дипломатии следует учиться приемам использования международно-правового инструментария для продвижения своих интересов и обеспечения геостратегических задач и целей.

3. США, будучи не в силах обеспечить необходимый для экономической экспансии международно-правовой режим в рамках ВТО, приступили к созданию альтернативных режимов на разных уровнях – без участия России, Китая, других стран БРИКС. Тем самым взята линия на захват мирового экономического пространства и изоляцию ряда незападных государств. Созданием «субглобальных» зон свободной торговли на основе правил, написанных по указанию США, выхолащивается содержание права ВТО.

4. Субглобальные проекты США ведут к изменению социальных функций современных государств, обеспечивают приоритет юридических лиц, ТНК/ТНБ в экономических правоотношениях с участием государств. Вся международная экономическая система становится под контроль США.

Литература

- 1 Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М.: Дело, 2016.
- 2 <http://interaffairs.ru/ukraine.php> Байльдинов Е.Т. В поисках модели более гармоничного и справедливого мироустройства: концепция всеобщего (универсального) права // Актуальные проблемы современного международного права: материалы X ежегодной Всероссийской научно-практической конференции: в 2 ч. – Ч. 1 / под редакцией А.Х.Абашидзе, Е.В. Киселева. – М.: РУДН, 2012. – С. 78-86.
- 3 Богатырёв В.В. Глобализация права: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук / Владимирский юридический институт Федеральной службы исполнения наказаний. – Владимир, 2012.
- 4 Зорькин В.Д. Право в условиях глобальных перемен: монография. – М.: Инфра-М, 2013. – 496 с.
- 5 Коршунов А.Н. Идея глобального права: философско-методологические аспекты: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Ростов н/Д.: Южный федеральный университет, 2010. – 27 с.
- 6 Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации. – М.: Проспект. 2015. – 400 с.
- 7 Моисеев А.А. Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты. – М.: Научная книга, 2006. – 246 с.
- 8 Урсул А.Д. Глобальное измерение права // Юридические исследования. – 2012. – № 5. – С. 25-48.
- 9 Фархутдинов И.З. Международное или Глобальное право? // Юрист-международник. – 2004. – № 4. – С. 12-31.
- 10 Мауленов К.С., Шумилов В.М. Международное экономическое право: учебник для вузов. – Алматы, 2014. – С. 10-11.
- 11 Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации // Московский журнал международного права. – 2001. – №2. – С.167-203.

- 12 Шумилов В.М. Глобализация мировой экономики и Глобальная правовая система // Внешнеэкономический бюллетень. – 2002. – № 8. – С. 75-80. – № 9. – С. 70-75.
- 13 Шумилов В.М. Международное право и Глобальная правовая система // Московский журнал международного права. – 2002. – №4.
- 14 Внешнеторговая энциклопедия / отв. редактор С.И. Долгов. – М.: Экономика, 2011. – 448 с.
- 15 Результаты Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров. Правовые тексты. – М.: МАИК Наука/Интерпериодика, 2002.
- 16 Айдарбаев С.Ж., Шумилов В.М. Международное публичное право: учебник для вузов. – Алматы: КазНУ, 2012. – С. 191.
- 17 Краткий обзор переговоров на 10-й Министерской конференции ВТО // Специальный выпуск. Декабрь 2015 года. – Международный центр по торговле и устойчивому развитию. Швейцария. Центр по окружающей среде и устойчивому развитию. Москва.
- 18 Bartels L., Ortini F. Regional Trade Agreements and the WTO Legal System. – Oxford University Press, 2006; Bhagwati J. Termites in Trading System : How Preferential Agreements Undermine Free Trade. – Oxford University Press, 2008.

References

- 1 Ajdarbaev S.Zh., Shumilov V.M.(2012) Mezhdunarodnoe publichnoe pravo [International Public Law] : uchebnik dlja vuzov. Almaty, pp. 191.
- 2 Bartels L., Ortini F.(2006) Regional Trade Agreements and the WTO Legal System. – Oxford University Press; Bhagwati J. (2008) Termites in Traiding System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade. Oxford University Press.
- 3 Bajl'dinov E.T. (2012) V poiskah modeli bolee garmonichnogo i spravedlivogo miroustroj-stva: konsepcija vseobshhego (universal'nogo) prava. [In search of a model of a more harmonious and just world order: the concept of universal universal law]. Aktual'nye problemy sovremenno-go mezhdunarodnogo prava: materialy ezhegodnoj vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii: vol. 2. – Ch. 1. / Pod redakcijej A.H. Abashidze, E.V. Kiseleva. M.: RUDN, pp.78-86.
- 4 Bogatyrjov V.V. (2012) Globalizacija prava. [Globalization of law]. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. – Vladimirskij juridicheskij institut Federal'-noj sluzhby ispolnenija nakazanij.
- 5 Dolgov S.I. (2011) Vneshnetorgovaja jenciklopedija. [Foreign trade encyclopedia]. M.: Jekonomika, pp. 448.
- 6 Farhutdinov I.Z. (2004) Mezhdunarodnoe ili Global'noe pravo? [International or Global Law]. Jurist-mezhdunarodnik. no. 4, pp. 12-31.
- 7 Korshunov A.N. (2010) Ideja global'nogo prava: filosofsko-metodologicheskie aspekty. [The idea of global law: philosophical and methodological aspects] Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filosofskih nauk. Rostov-na-Donu: Juzhnyj federal'nyj universitet, 27 s.
- 8 (2015) Kratkij obzor peregovorov na 10-j Ministerskoj konferencii VTO [Summary of Negotiations at the 10th WTO Ministerial Conference]. Mezhdunarodnyj centr po torgovle i ustojchivomu razvitiyu. Shvejcarija. Centr po okruzhajushhej srede i ustojchivomu razvitiyu. Moskva.
- 9 Marchenko M.N. (2015) Gosudarstvo i pravo v uslovijah globalizacii. [State and Law in the Context of Globalization]. M.: Prospekt.. – 400 s.
- 10 Matuzov N.I., Mal'ko A.V. (2016) Teorija gosudarstva i prava. [Theory of Government and Rights]. M.: Delo.
- 11 Moiseev A.A. (2006) Suverenitet gosudarstva v sovremennom mire. [Sovereignty of the state in the modern world] Mezhdunarodno-pravovye aspekty. – M.: Nauchnaja kniga, 246 s.
- 12 Maulenov K.S., Shumilov V.M. (2014) Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo [International economic law]: uchebnik dlja vuzov. Almaty, pp. 10-11.
- 13 (2002) Rezul'taty Urugvajskogo raunda mnogostoronnih torgovyh peregovorov. Pravovye teksty. [The results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations. Legal texts]. M.: MAIK Nauka/Interperiodika.
- 14 Shumilov V.M. (2001) Mezhdunarodnoe jekonomicheskoe pravo v jepohu globalizacii [International economic law in the era of globalization]. Moskovskij zhurnal mezhdunarodnogo prava. no. 2, pp.167-203.
- 15 Shumilov V.M. (2002) Globalizacija mirovoj jekonomiki i Global'naja pravovaja sistema [Globalization of the world economy and Global legal system]. Vneshnejekonomiceskij bjulleten'. no 8, pp.75-80, no 9. pp. 70-75.
- 16 Shumilov V.M. (2002) Mezhdunarodnoe pravo i Global'naja pravovaja sistema [International Law and the Global Legal System] Moskovskij zhurnal mezhdunarodnogo prava. no. 4.
- 17 Ursul A.D. (2012) Global'noe izmerenie prava [The Global Dimension of Law]. Juridicheskie issledovanija. no.5, pp. 25-48.
- 18 Zor'kin V.D. (2013) Pravo v uslovijah global'nyh peremen: monografija. [The right in the conditions of global changes] M.: Infra-M. 496 s.

Svetlana Sylkina¹, Dana Baitukayeva²

¹candidate of juridical sciences, associate professor of the international law chair
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: sylkina.sv@mail.ru, tel.: +7 701 350 0027

²PhD student of the specialty of international law al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru, tel.: +7 777 211 8444

INTERNATIONAL LEGAL FEATURES OF COMMERCIALIZATION OF SPACE ACTIVITY

The article is dedicated to the study of the problem of commercialization of space activity in the outer space. The world market of the outer space services has been formed relatively recently, but it is developing very rapidly. With technology development, the humankind came to realization of the fact that it has become within its powers to bring artificial objects and then people to the outer space. The number of states leading their own research in the sphere of production of satellites, missile carriers, developing their own space programs and space tourism programs. Achievements in the research and exploitation of the outer space are one of the most important indices of the country development level. International cosmic organizations are organizations of production and commercial type that possess own space complexes, provide services on commercial basis, and pay high dividends to investors. The perspectives of commercialization of outer space activity, undoubtedly, will have positive impact to the economy and further exploration of outer space by states. The objective of this work is a study of outer space activity commercialization issues. The international space law is on the stage of active perfecting now. In connection with the development of outer space activity commercialization and space tourism, the legal sphere of outer space activity is in the process of reformatting. The international space law must provide the adequate basis for cooperation of states and their entities in commercial use of this utmost (and perspective for investors) space, and, correspondingly, provide more efficient outer space activity regulation. Commercialization of outer space activity results in increase of the importance of protection of data (information) having commercial value, and for this purpose creation of relevant international legal mechanism is deemed expedient. The scientific significance of the work is determined by the fact that the analysis of peculiarities of the process of outer space activity commercialization is made in it for the first time. Methodological and theoretical bases. The method of istorism is used in the work as the principal one. The method of analysis is an important instrument of the study of peculiarities of outer space activity in their inextricable connection with the key principles of international space law, discovery of problematic aspects of the commercialization process. The method of synthesis provided the possibility to expose in a successive order the obtained results and their correlation with the general objective.

Key words: outer space research, innovation technology, commercialization, priorities of outer space activity, «Baikonur» cosmodrome.

Светлана Сылкина¹, Данна Байтукаева²

¹зан ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар факультеті халықаралық құқық кафедрасының доценті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: sylkina.sv@mail.ru, тел.: +7 701 350 0027

²халықаралық құқық мамандығының докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru, тел.: +7 777 211 8444

**Фарыштық қызметті коммерцияландырудың
халықаралық-құқықтық ерекшеліктері**

Мақала ғарыш саласындағы ғарыштық, қызметті коммерцияландыру мәселесін зерттеу-
ге арналған. Әлемдік ғарыш қызметтерін көрсету нарығы салыстырмалы түрде жуырда ғана
пайда болғанымен, өте жылдам дамып келеді. Технологиялардың дамыумен адамзат баласы
жасанды нысандарды және артынша адамдарды ғарышқа шығаруға шамасы келетінін үғын-

ды. Жерсеріктер және зымырантасыштар өндіру өз зерттеулерін жүргізіп жатқан, ғарыштық бағдарламаларды және ғарыштық туризм бағдарламаларын өзіреп жатқан мемлекеттердің саны өсуде. Ғарышты зерттеу мен пайдаланудағы саласында жетістіктер елдің даму деңгейінің аса маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Халықаралық ғарыш үйымдары өндірістік-коммерциялық үйымдар болып табылады және меншікті ғарыш кешендерін иемденеді, коммерциялық негізде қызметтер ұсынады, капитал салушыларға жоғары дивидендер төлейді. Ғарыштық қызметті коммерцияландырудың келешегі мемлекеттердің экономикасына және ғарыш кеңістігін әрі қарай игеруіне оң әсерін тигізтері сөзсіз. Жұмыс мақсаты ғарыш қызметтін коммерцияландыру мәселелерін кешенді қарая болып табылады. Бүгінгі таңда халықаралық ғарыш құқығы белсенді жетілдіру сатысынан өтуде. Ғарыш қызметтін коммерцияландыру және ғарыш туризмінің дамуына байланысты ғарыш қызметінің құқықтық өрісі қайта қалыптау процесінен өтуде. Халықаралық ғарыш құқығы мемлекеттер және ең үлкен кеңістікті (инвесторлар үшін тиімді) коммерциялық пайдалану ісіндегі бетке ұстар тұлғалардың арасында барабар ынтымақтастықтың негізін және ғарыш қызметінің негұрлым тиімді реттелуін қамтамасыз етеді. Ғарыш қызметтін коммерцияландыру коммерциялық құндылығы бар деректерді (мәліметтерді) қорғау маңыздылығын арттыруға әкеп соғады, ол үшін тиісті халықаралық құқықтық механизмін құру орынды болып табылады. Бұл жұмыстың ғылыми маңыздылығы, алғаш рет ғарыш қызметтінің коммерциялау процесінің ерекшеліктеріне талдау жасалған. Әдіснамалық және теориялық негіздері. Жұмыста тарихи, сондай-ақ ғарыш қызметінің ерекшеліктерін зерттеуде маңызды құрал болып табылатын талдау әдісі де қолданылды. Синтез әдісі алынған қорытындылар мен олардың арақатынасы туралы мәліметтерді жеткізуге мүмкіндік берді.

Тұйин сөздер: ғарыштық зерттеулер, инновациялық технологиялар, коммерцияландыру, ғарыштық қызметтің басымдықтары, «Байқоныр» ғарыш айлағы.

Светлана Сылкина¹, Дана Байтукаева²

¹кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права, факультет международных отношений, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: sylkina.sv@mail.ru, тел.: +7 701 350 0027

²докторант специальности «Международное право», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: baitukaeva_dana@mail.ru, тел.: +7 777 211 8444

Международно-правовые особенности коммерциализации космической деятельности

Статья посвящена исследованию вопроса коммерциализации космической деятельности в космической сфере. Мировой рынок космических услуг сформировался относительно недавно, но развивается очень быстро. С развитием технологий человечество пришло к осознанию того, что ему стало посильно выводить искусственные объекты, а затем и людей в космос. Растет число государств, ведущих собственные изыскания в области изготовления спутников, ракетоносителей, разрабатывающих космические программы, программы космического туризма. Достижения в исследовании и эксплуатации космоса являются одним из важнейших показателей уровня развития страны. Международные космические организации представляют собой организации производственно-коммерческого типа, которые владеют собственными космическими комплексами, предоставляют на коммерческой основе услуги, выплачивают высокие дивиденды вкладчикам капитала. Перспективы коммерциализации космической деятельности, несомненно, окажут положительный эффект на экономику и дальнейшее освоение космического пространства государствами. Целью работы является рассмотрение вопросов коммерциализации космической деятельности. Международное космическое право проходит стадию активного совершенствования. В связи с развитием коммерциализации космической деятельности и космического туризма происходит переформатирование правового поля космической деятельности. Международное космическое право должно предоставлять адекватную основу сотрудничества государств и их лиц в деле коммерческого использования этого самого большого (и перспективного для инвесторов) пространства, и, соответственно, обеспечивать более эффективное регулирование космической деятельности. Коммерциализация космической деятельности влечет за собой повышение важности защиты данных (информации), имеющих коммерческую ценность, для чего целесообразным представляется создание соответствующего международно-правового механизма. Научная значимость определяется тем, что в работе проведен анализ особенностей процесса коммерциализации космической деятельности. Методологические и теоретические основы. В работе в качестве основного используется метод историзма, а также метод анализа, который является важным инструментом изучения особенностей космической деятельности в их неразрывной связи с основными принципами международного космического права, выявление имеющихся проблемных сторон процесса коммерциализации. Метод синтеза предоставил возможность последовательно изложить полученные итоги и их соотношение с общей целью.

Ключевые слова: космические исследования, инновационные технологии, коммерциализация, приоритеты космической деятельности, космодром «Байконур».

Introduction

The outer space is so vast that there is no sense to recourse to such convenient in the Earth units of distance measurement as meters and kilometers. Instead of this, we measure outer space distances by light speed [1].

Rapid growth of scientific and technological progress has provided scientists and researchers with the possibility of new discoveries. The outer space has become a powerful thruster of this progress. The global character of the outer space activity called for uprise and development of international space law – a new area of jurisprudence regulating relations of states in the process of outer space exploration both on the national and on the international levels [2].

In the modern world, the space branch is one of the most priority-oriented and science-intensive spheres of human activity. States keep up playing the key role in the legal regulation of applied kinds of outer space use, since only states and international organizations created by them carry on law-making and law-enforcement activity on the international level [3].

A strong political motivation has always been essential for the space sector to evolve. Participation in the space activity determines, to a significant degree, political prestige of a modern state, its economic, scientific, technical, and defensive power. Analysis of modern tendencies and factors of development of the outer space activity witnesses that leading countries of the world put out considerable effort to increase their space potential. If initially the USA and the USSR dominated in this sphere for a long time, then now more than 30 countries possess space industry and more than 100 countries develop their space programs [4]. With growth of commercial use of the outer space, for example, development of space tourism [5], this factor resulted in inflow of different non-state subjects into the sphere of international space law. The scales of international cooperation and competition in the area of applied research and outer space exploration have increased. In the modern space law, alongside with general principles and norms, special contract rules regulating scientific and technical cooperation of states exist. Though many of these rules bear not general, but concrete character, they are an important constituent of the international space law. The legal framework of cooperation of states in use of the outer space are: the main principles and norms of the international law, including the principles of the United Nations Charter; the main principles of the international space law; special norms of the in-

ternational space law regulating different issues of international cooperation of states in outer space exploration. These principles act as criteria of legality of special norms of the international space law [6] and observance of these principles is obligatory in commercial outer space activity as well.

Methods

The historical method is used in the work as the principal one. The method of analysis is an important instrument of the study of peculiarities of outer space activity in their inextricable connection with the key principles of international space law, discovery of problematic aspects of the commercialization process. The method of synthesis provided the possibility to expose in a successive order the obtained results and their correlation with the general objective.

The outer space activity is being sweepingly commercialized. Commercialization of space activities are actions involving buying, selling and exchanging of space goods and services. Many of researchers M. Harr, R. Kohli [7], H. L. van Traa-Engelman [8], Z. Meyer [9] see the most significant feature of the expression «commercialization» in its central objective: «to make a profit». That is true. For example, inter-governmental organization INTELSAT, created in 1964, became a private company providing a wide specter of services in the area of satellite telecommunication: with the help of satellites, INTELSAT (the largest satellite company in the world) compasses more than a half of the volume of international telephone communication and practically all international television broadcasting. The company renders services in the sphere of data transfer, video conferences, telecommunication, etc [10].

On the basis of the International Maritime Satellite Telecommunications Organization INMARSAT (the company has one of the largest in the world satellite telecommunication networks), created in 1979, a public joint-stock company with limited liability was created in 1998. Inmarsat was transformed into Inmarsat Ltd. From 2000, the company is called Inmarsat Ventures Ltd. Today Inmarsat is the largest provider of mobile satellite telecommunication services, furnishing its subscribers with telephone and facsimile communication, data transfer both in the sea and on the earth and in the air [11].

International inter-governmental organization INTERSPUTNIK, formed in 1971, changed its status as well. In April 1997, Lockheed Martin

Corporation (american company, specializing in the area of aircraft industry, aerospace engineering, shipbuilding, mail service automation, and airport logistics) and INTERSPUNIK made a contract on creation of a joint venture for realization of a satellite communication project, including the whole technological cycle of providing satellite communication services from production and launch of a satellite to the geostationary orbit to its long term operation and in June 1997 a joint venture «Lockheed Martin-Intersputnik» was created [12].

In connection with fierce competition on the space communication market, most of these organizations have been privatized since the late 1990s. Growing contribution of the private sector to the outer space activity was noted, for example, by the Third Conference of the United Nations on Research and Use of the Outer Space for Peaceful Purposes (UNISPACE III) that took place in 1999. The Report of the Conference accentuated increase of the level of commercialization of applied space developments and the process of privatization in the space economy. The number of states involved in the activity on exploration and economic use of the outer space has increased as well: among them, along with the traditional leaders – the Russian Federation and the United States of America – China as well as states-members of the European Space Agency achieved serious success. India, Japan, Singapore, Korea, and the United Arab Emirates have made their names as perspective subjects of economic activity in the outer space. It was also noted in the conference of UNISPACE-III that the existing international space law was not ready to impetuous commercialization of the outer space investigation and use. According to the preliminary estimates, the commercial market will supersede the state sector and will become the biggest customer of the space industry in the nearest future [13].

Globalization hales commercialization of almost all processes. Even the armed forces are involved in this process, and they have always been prerogative of the state. But now private military companies exist, and whole segments of life-sustaining activity of the armed forces are commercialized. At the present stage, the main goal for many states is not study of the outer space or search for life in the interstellar vastitude, but gaining profit from this industry. The tendency of the modern time space activity is use of space research works for commercial purposes. Commercialization of the outer space is a logical process. An immense market is connected with the outer space. Space activity is a perspective sphere of activity, making significant contribution to the

economy of different counties and regions right now. Rapid formation of the world market of space goods and services is due, first of all, to large-scale changes that have come to life for the last decade in international relations. The presence of own aerospace activity, possession of advanced space technologies and scientific prospects in the area of space research have become principal parameters of states' development.

Results

Integration into global economic relations is one of the main factors stimulating intensity of innovation processes in outer space activity. Leading space powers treat innovations as the basis of stable functioning of the state. Creation of research and development works that will be able to satisfy all needs of the humankind in the future is the main purpose of the commercial space. Many private space companies try to find application of research and development works used before for space in medicine, mining industry, and machine-building industry as well as in any other branches. It should be noted that the state not always assumes risks in the space industry: it is the issue of rising finance, and what is more, testing and inspection of space equipment sometimes takes many years. But, owing to private finance and increase, consequently, of the space industry budget, one can suppose that this process should accelerate.

Innovation is the result of two processes: gaining new knowledge and its transfer for economic use, i.e. commercialization. Innovational development in the world is the most typical for high-tech branches of the economy, first of all, atomic and space-rocket industries. In the area of space activity, commercialization is relatively recent phenomenon (for the first time in the 60s of the last century, with launch of the first commercial telecommunication satellites). The result of development of various trends of the outer space activity, upgrading of space technique, and growth of members of the outer space activity came out as rethinking of the goal of outer space exploration: from satisfaction of yearning for scientific investigation of the outer space – to use of its potential for the sake of «earthly» economy. Such change of priorities of the outer space activity, dictated by the practice of the states, was fixed in the international space law and, therefore, was recognized as a global tendency [14].

Through a review of government legislations of the USA over the last many decades, it demonstrates that, space activities for commercial

purposes are not new, and private sector firms engaged in commercial activity have had public, private and government support for decades [15]. Space-commercialization activities were grouped into five categories: private sector development from existing technology for private sector use; pure privatization; private sector development for US government use; private sector development from novel technology for private sector use; and, finally, full commercialization [16].

As of today, the outer space activity has significantly expanded its trends, composition of participants, volumes, and opportunities. However, extreme complexity of the global outer space activity as an object of investigation predestinates the absence of its stable definition as a scientific category up to now, though legislative acts of different countries and international organizations as well as some researchers have tried for a number of years to eliminate this gap [17]. The legal subcommittee of the Committee for Space of the United Nations, having analyzed space legislation of different countries of the world, developed a standard scheme of the future national normative and legal regulation for new states-participants of the outer space activity [18].

One of the key drivers of the modern economic progress is innovation technologies in the area of digital and information systems, telecommunications, microelectronics, etc. Most of these research and development works originate from various spheres of the space industry. A significant part of space research and development works is black out and is referred to government affairs in the sphere of national security. Many production and services branches in the world economy directly depend on the outer space activity development. Expansion of the market stimulates growth of finance turnover in the branch. NASA (Institute of Space Policy of George Washington University), European Space Agency (ESA) and significant number of space organizations of different countries today manifest special interest to the outer space activity for the purpose of its use in commercial direction. One mechanism, which is now currently used by NASA, CNES, and ESA, is the public-private partnership (PPP) concept whereby commercially oriented technologies are developed and verified – often the most costly part of the development – by the space agencies in order to be later applied in commercial ventures [19]. Concentration of resources and cooperation of different states is practiced more and more during realization of projects in the space sphere. European Space Agency can be an

example. It is accepted that the date of foundation of European Space Agency is 1964. For the first years, the Agency launched satellites using American carrier rockets. In its present shape, European Space Agency was formed in 1975. This year, ESA launched its first large scientific mission, Cos-B, an orbital observatory. The satellite permitted to get detailed maps of Galaxy radiation in the hard gamma range [20]. ESA had never possessed its own orbital station, but it actively participated in international cooperation with the USSR and the USA before. Now ESA has its own segment in the international space station (ISS). Since 1975, ESA has remained the only international organization in the territory of Europe that has been involved in provision and realization of the European space policy.

The national space policy is an instrument of development of outer space activity commercialization in the USA. For full-fledged use of this instrument, a special structure – Office of Space Commercialization (OSC) was formed at the US Department of Commerce (DOC), which bears responsibility for efficient realization of commercial space activity. The Office of Space Commercialization is the principal unit for the coordination of space-related issues, programs, and initiatives within the Department of Commerce. The mission of the OSC is to stimulate creation of conditions for market-oriented economic growth and technological superiority of commercial space industry of the USA. For realization of this mission, the OSC is focused on three priority directions of commercial space activity that have significant influence upon the American economic power, national security and competitiveness; navigation; commercial sector of the ERS; meteorology (National Oceanic and Atmospheric Administration, NOAA) and civil space operations. Measures taken in support of commercialization consist of transfer of a certain segment of outer space activity to commercial structures. OSC continued to participate in ongoing talks between the United States and Europe on potential cooperation in satellite navigation, helping develop negotiating strategies led by the Department of State (DoS). OSC also participated in a round of GPS-related consultations with Russia (again led by DoS) and a number of outreach missions to Belgium, Denmark, Sweden, Finland, Spain, and Portugal. During these international meetings, OSC provided educational briefings to Government and industry representatives on international GPS markets and applications [21]. The result of all these measures is stable growth of commercial space activity of the USA.

Discussion

For the last years, all that is connected to the outer space has become the focus of close attention of the world community. The interest is warmed up by rapid development of technologies in this sphere, including those related to efforts of private business. For example, the American company of Ilon Mask realized return of the first stage launcher of Falcon 9. This event theoretically can completely change the world markets connected with the space branch. In addition to it, Mask intends to realize the program of a manned flight to Mars [22].

Business and the outer space have already become inseparable concepts. Modernization and development of global navigation satellite systems as well as outreach of services provided on their basis: American GPS, Russian GLONASS, turns into one of the key vectors of West European astronautics. Russian global navigation system GLONASS is one of the two in the world fully-featured global navigation systems alongside with American GPS. Russia is the leader in the manned astronautics and in launches to the orbit, and preserves parity with the USA in the area of space navigation. Special strategic role is played by European project of global satellite navigation Galileo. New opportunities for attracting private and corporate investments and capital into the cosmic sphere have sprung up. The most attractive for investments today are systems of satellite telecommunication and navigation with rendering services on their basis. They significantly exceed the rest sphere of astronautics in volume, commercialization degree, and growth rate. It is due to greater profitability and quick payback of communicative technologies and navigation systems.

Commercialization and privatization of outer space activity bring about increase of the importance of protection of data (information) having commercial value, and for this purpose creation of a relevant international law mechanism is deemed expedient. The problem here may be that protection of intellectual property rights can to a certain degree conflict with the principle of research and use of the outer space for the sake and in interests of all countries. This contravention can be solved through preservation on the international law level of the obligation of states and private companies realizing applied use of the outer space to make deductions from their profits to a special fund. The facilities of such fund can afterwards be used for financing different programs of assistance to developing countries in build-up of their own space projects

or, at least, assistance to access of such countries to benefits from outer space activity [23].

In spite of different approaches of the Americans and the Europeans to commercialization of insertion of useful loads to the orbit, they have one common trait: state financing of rocket systems creation, but private financing of space vehicles launches. In all space powers, including the United States of America, management of programs' and rocket systems' designs is centralized on the basis of state organizations of NASA, NAEDA, ESA type with attraction of private firms. Financing of programs that, after their confirmation by sovereigns, become state ones is made owing to the country budget. It is easy to understand, since any program of such kind costs hundreds millions and billions dollars. Such sums are unmanageable for private investments with taking into account of great risk, as for any new business. State sources bear monopoly in this sphere. But big programs cannot be realized without mobilization of country resources. Take for example Manhattan Project, Apollo Program in the USA and programs of the Soviet Union in the sphere of defense. Concentration is inevitable [24].

The presence of spaceports in a country, the degree of their equipping and intensity of use depend, first of all, on goals and objectives that are set by the state before the space branch, general technical potential of the country and the economy on the whole, i.e., on the outer space research and use state program.

There are not so many states in the world being able to realize space projects. Russia has a cosmodrome in Plisetsk, famous Baikonur is used in Kazakhstan, the French have Kuru, the Americans – Cape Canaveral. The Chinese, who explore the outer space by leaps and bounds, realize their launches from all these countries. Location of spaceports relative to the astronomic equator plays its role. The nearer the take off point is to the equator, the less power engines are needed to insertion of a space vehicle into orbit. The Earth itself helps to take run with its rotation, that is why the floating spaceport «Sea Start» prospers: it permits to perform rocket vehicle firing from the most advantageous point – from the Earth's equator [25].

At latest, great changes have happened relative to increase of the scales of international cooperation in the area of exploration and use of the outer space, rapid globalization and commercialization of the space activity. Many states, including Kazakhstan, have come to understanding of the importance of geopolitical interests in the outer space, in consequence of which exploration and use of the

outer space have become one of the priorities of the national policy today [26].

Baikonur Cosmodrome is an emblematic object of cooperation and mutual relations between Kazakhstan and Russia. On June 18, 2006, Republic of Kazakhstan became a space power. On that historical day, the first Kazakhstani satellite «KazSat» was launched from Baikonur Cosmodrome. At the same time general direction of the space industry development demands search by the Republic of Kazakhstan of the place in the world space market which is caused by the increasing competition by the main participants of space activity (the Russian Federation, Japan, the USA, the People's Republic of China, Israel, India) [27].

One of the priority directions outlined in Strategy-2050 is the program of forced innovation industrialization of Kazakhstan (SP FIIR). In the framework of realization of the SP FIIR, one of the principal tasks is creation of full-value space branch as a science-intensive and high-tech sector of the economy. Creation of the Space Vehicles Assembly and Testing Complex in Astana will facilitate the space branch development in the Republic of Kazakhstan. The enterprise will produce different purpose satellites, from the idea to its implementation into design and concrete products [28].

For the years of independence, the republic has significantly advanced in space exploration, having realized the first National Short-Term Space Programme 2005-2007 and moving to the second one, planned for a long-term period up to 2020. The main stress will be laid upon development of Baikonur Cosmodrome; a full-scale space cluster based on it will be created. It is expected that processes of diversification and expansion of the export potential of the economy of Kazakhstan will get a powerful impulse with the help of investments. In parallel, it is planned that 30 high-tech enterprises of the aerospace branch will have been created by 2020. Kazakhstan quite smoothly fits into the total structure of the space market, step by step materializing the aspiration of the country for leadership in the aerospace sphere. Measures on aeronautics development taken on the top level are aimed at achievement of the final result – the status of a space power [29].

Conclusion

Three main political factors: national prestige, national security and strategic independence have always been keys to the development of the space industry. The space industry has become one of the

largest industry branches in the world. At the present stage of development of states, great changes related to increase of the scale of international cooperation in the area of exploration and use of the outer space, sweeping globalization and commercialization of the outer space activity have happened in the world space industry. Space commercialization is the logical consequence of the progress of space activities. Most of the current commercial actors themselves are often: privatized governmental or intergovernmental bodies (e.g. Intelsat, Eutelsat); companies created with commercial purposes, but with some governmental control through shareholding (e.g. Arianespace); private companies but largely dependent on governmental contracts. Commercialization will necessarily mean competition with other developed areas, most notably Europe and Japan. On the other end of the spectrum, commercialization may increase the cost of space technology until it is inaccessible for developing countries [30]. The commercialization on a competitive basis is necessary for generalising the products of space activities at a reasonable price. Commercialization of outer space activity stimulates states to make large investments into development of space projects, and also dictates the necessity of development of new international law norms. Advent of new organizational forms and kinds of commercialization of outer space activity raises new requirements to the international space law system. Wider guarantees and more efficient system of international space law in comparison with those that are entrenched in the national legislation for investment of large resources into space are needed. Influence of globalization upon the world market of space launches is seen in two main directions: securing of demand (global systems of telecommunication, navigation, etc. generate demand for launches of satellites that provide services to these systems); change of the composition of participants: as globalization deepens, more and more countries can take part in space programmes and research and development works, since their companies can become subcontractors for space orders [31]. At international level it is necessary to consider the regulation of commercial space activities under the aspect of legality and of jurisdiction. At internal level it is necessary to consider three important problems: inventions in space, product liability and governmental aid in space industrialization.

Many states, including Kazakhstan, attach particular importance to geopolitical interests in the outer space. Our activity on the Earth results in irreversible processes: depletion of natural

resources, ecological problems, overpopulation, hunger – and it is by no means all. So, the priority now is to maximally develop technological potency of the humankind to explore the outer space and to search resources useful for us. More and more planets suitable for life are discovered, spaceships that will be able to realize commercial flights from planet to planet are designed, costs of research and launch of rockets are shortened. The state financing of such research and development works is not sufficient, so the tendency of commercial space exploration is seen more and more. The cosmic sector of the global economy demonstrates dynamic and stable development, coming from the processes of powerful transfer of space technologies from the military sphere to the civil one and development on this foundation of the whole complex of commercial services related to the space industry and development works. All this encourages commercialization of the outer space activity and growth of space

services and at the same time generates a need for modernization of space law with the purpose of its adaptation to torrentially developing commercial activity, solution of the problem of legal safety of commercial services, the necessity of coordination of international cooperation in the space branch on a new level; review of the whole international space law abridgement in parallel with growing imperatives. These rules should point to transparency of risks and liabilities of the various space market segments. The future of scientific and industrial use of commercial space services depends on the development of fundamental international law conditions of outer space activity commercialization. On the whole, the following stable processes are seen in the cosmic sphere: widening of the circle of countries carrying on scientific research programmes in the industry of space services, and integration of states in issues of outer space exploration.

Литература

- 1 Sagan Carl. Cosmos. The story of cosmic evolution, science and civilization. – СПб.: ЗАО Торгово-издательский дом «Амфора», 2013. – С. 23.
- 2 Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С. Международное право: учебник / отв. ред. А. Н. Вылегжанин. – М.: Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009. – 1012 с.
- 3 Martinez, L. Weaving a Legal Web in Space: Factors for Globalizing Governance / L. Martinez // «Project 2001» – Legal Framework for the Commercial Use of Outer Space. – Köln: Heymann, 2001. – P. 307.
- 4 Gerardine M. Dispute Settlement in International Space Law: A Multi-door Courthouse for Outer Space. – Leiden, 2007. – P. 164.
- 5 Dunk F. Private Commercial Manned Space-flight and Dispute Settlement, 2010. Art 5. – P. 6-7.
- 6 Interrelation between Rules and Principles of International Outer Space Law and General Rules and Principles of International Law. – Proceedings of the XVIth Colloquium on the Law of Outer Space. – P. 45-48.
- 7 Harr M., Kohli R. Commercial Utilization of Space: An International Comparison of Framework Conditions, Batelle Memorial Institute, Columbus Ohio (1990).
- 8 Traa-Engelman, H. L. van. Commercial Utilization of Outer Space, the Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1993. – P. 20.
- 9 Zach Meyer. Private Commercialization of Space in an International Regime: A Proposal for a Space District. Northwestern Journal of International Law & Business. Volume 30. Issue 1. 2010.
- 10 The Intelsat Globalized Network // www.intelsatcomThe globalized Network
- 11 International Maritime Satellite Organization Inmarsat// http://www.marsat.ru/technologies
- 12 www.prnewswire.com/news-releases/lockheed-martin-and-intersputnik-establish-joint-venture-company-to-provide-worldwide-communications-7575126
- 13 Вылегжанин А., Юзбашян М. Космос в международно-правовом контексте.//Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – Т. 9. – №3(27), сентябрь-декабрь 2011. – С. 20.
- 14 Бодин Н.Б., Волынская О.А. Правовое обеспечение инновационного развития космической деятельности (западный опыт и традиции востока) // Российский внешнеэкономический вестник – 1 – 2012. – С. 73.
- 15 Bhavya Lal. A Brief History of Government Policies to Promote Commercial Space. Journal of the Washington Academy of Sciences. – Vol. 99. – No. 3 (Fall 2013).
- 16 Rose J.T., Stone B.A. Commercialization of space. Electronics and Aerospace Conference, 1988. How will Space and Terrestrial Systems Share the Future? Conference Proceedings, IEEE EASCON '88, 21st Annual Year: 1988. P.11-15.
- 17 Чуб Е.А. Коммерциализация космической деятельности: мировой опыт и возможности его использования в Российской Федерации: дисс. канд. экон. наук. – М., 2014. – 192 с.
- 18 Draft Report of the Working Group on National Legislation Relevant to the Peaceful Exploration and Use of Outer Space. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Legal Subcommittee. Fiftieth session. Vienna, 28 March-8 April 2011.

- 19 Organisation for Economic Co-operation and Development . General Secretariat International Space University . Project on the Commercialization of Space and the Development of Space Infrastructure: The Role of Public and Private Actors. EVALUATION OF FUTURE SPACE MARKETS, 7th May 2004. P.12-24. <http://www.oecd.org/futures/space/31825129.pdf>
- 20 Европейское космическое агентство // <https://ruorg.wi.wikipedia.ki/>
- 21 Department of commerce <https://history.nasa.gov/presrep00/pages/doc.html>
- 22 Сабитов Д. Доклад «Казахстанский космос: реальность и перспективы» / Институт мировой экономики и политики (ИМЭП) при Фонде Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации. – Астана-Алматы 2016. – С. 6.
- 23 Golrounia, A. A. Legal Principles of Exploration and Use of Outer Space: Past Achievements and Future Challenges / A.A. Golrounia, M. Bahrami // Proceedings of the Forty-Sixth Colloquium on the Law of Outer Space, Bremen, Germany, 29 Sept. – 3 Oct. 2003. – Reston: American Institute of Aeronautics and Astronautics, 2003. – P. 159–163.
- 24 Губанов Б.И. Коммерция и космос. «Нью-Йорк Таймс» от 9 июля 1991 г. <http://www.buran.ru/htm/22.htm>
- 25 Тайны Вселенной. – М.: Бук Ханс, 2006. – С. 65.
- 26 Книга Нурсултана Назарбаева «Казахстанский путь» // [http://www.inform.kz/en/kniga-nursultana-nazarbaeva-kazakhstan-put_a2927754 \[5.07.2016\]](http://www.inform.kz/en/kniga-nursultana-nazarbaeva-kazakhstan-put_a2927754 [5.07.2016])
- 27 Sylkina S.M., Dosymbekova M.S., Baytukaeva D.U., Begzhan A.M., Toktybekov T.A. Development of Space Activity or the Republic of Kazakhstan: History and Modern (Political and Legal Aspect) Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy .Vol 6. No 5 S1. September 2015. – P. 39.
- 28 Address by the President N. Nazarbayev, Leader of the Nation of the Republic of Kazakhstan «Strategy Kazakhstan-2050»: new political course of established state» of 14.12.2012. веб-сайт www.strategy2050.kz
- 29 Мусабаев Т. Космос здоровых амбиций. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3037299
- 30 Angela Chen. Daily. April 28, 2016. Commercialization of space.
- 31 Бакланов А. Г. Рынок и маркетинг авиакосмической продукции в условиях нестабильности. – М.: КДУ, 2010.

References

- 1 Address by the President N. Nazarbayev, Leader of the Nation of the Republic of Kazakhstan (2012) «Strategy Kazakhstan-2050»: new political course of established state»// Strategy 2050 – URL: www.strategy2050.kz
- 2 Angela Chen. (2016) Commercialization of space// Daily, April 28 – URL:<https://daily.jstor.org/commercialization-of-space/>
- 3 Annual report (1997)// Lockheed Martin – Accessed: www.prnewswire.com/news-releases/lockheed-martin-and-intersputnik-establish-joint-venture-company-to-provide-worldwide-communications-7575126
- 4 Baklanov A. G. (2010) Rynok i marketing aviakosmicheskoy produktsii v usloviyakh nestabil'nosti. [Market and marketing of aerospace products in conditions of instability]. M.: KDU, 105 p.
- 5 Bhavya Lal. (2013) A Brief History of Government Policies to Promote Commercial Space. Journal of the Washington Academy of Sciences, vol. 99, No. 3, pp. 35-37.
- 6 Bodin N.B., Volynskaya O.A. (2012) Pravovoye obespecheniye innovatsionnogo razvitiya kosmicheskoy deyatel'nosti (zападnyy opyt i traditsii vostoka) [Legal support of innovative development of space activities (Western experience and traditions of the East)]. Russian external economic gazette, p.73.
- 7 Chub Ye.A. (2014) Kommertsializatsiya kosmicheskoy deyatel'nosti: mirovoy opyt i vozmozhnosti yego ispol'zovaniya v Rossiyiskoy Federatsii (diss.kand.ekonomicheskikh nauk) [Commercialization of space activities: the world experience and the possibilities of its use in the Russian Federation (diss. of economic sciences)]. Moscow, 192 s.
- 8 Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Legal Subcommittee. (2011) Draft Report of the Working Group on National Legislation Relevant to the Peaceful Exploration and Use of Outer Space. Fiftieth session. Vienna, 28 March-8 April, 101 p.
- 9 Demin V. (2006) Tainy Vselennoy [Secrets of the Universe]. M.: Buk Khaus, p. 65.
- 10 Department of commerce // JSC History Portal – URL: <https://history.nasa.gov/presrep00/pages/doc.html>
- 11 Dunk F. (2010) Private Commercial Manned Space-flight and Dispute Settlement, art 5., pp.6-7.
- 12 Evropeiske kozmicheskoe agenstvo [European space agency] // Wikipedia – URL: https://ruorg.wi.wikipedia.ki/Европейское_космическое_агентство
- 13 General Secretariat International Space University (2004) Organization for Economic Co-operation and Development. Project on the Commercialization of Space and the Development of Space Infrastructure: The Role of Public and Private Actors . EVALUATION OF FUTURE SPACE MARKETS, 7th May, pp. 12-24. – URL: <http://www.oecd.org/futures/space/31825129.pdf>
- 14 Gerardine M. (2007) Dispute Settlement in International Space Law: A Multi-door Courthouse for Outer Space, Leiden, p.164.
- 15 Golrounia, A. A. (2003) Legal Principles of Exploration and Use of Outer Space: Past Achievements and Future Challenges / A. A. Golrounia, M. Bahrami // Proceedings of the Forty-Sixth Colloquium on the Law of Outer Space, Bremen, Germany, 29 Sept. – 3 Oct. Reston: American Institute of Aeronautics and Astronautics, pp. 159–163.
- 16 Gubanov B.I. (1991) Kommertsiya i kosmos [Commerce and cosmos]. New York Times, 9 of July – URL: <http://www.buran.ru/htm/22.htm>
- 17 Harr M., Kohli R. (1990) Commercial Utilization of Space: An International Comparison of Framework Conditions, Batelle Memorial Institute, Columbus Ohio, 157 p.

- 18 International Maritime Satellite Organization// Official site of Inmarsat – URL: <http://www.marsat.ru/technologies>
- 19 Interrelation between Rules and Principles of International Outer Space Law and General Rules and Principles of International Law. – Proceedings of the XVIth Colloquium on the Law of Outer Space, pp.45-48.
- 20 Kolosov Yu.M., Krivchikova E.S.(2009) Mezhdunarodnoe pravo: uchebnik / otv. red. A. N. Vylegzhannin. 26.2. Novye tendencii razvitiya mezhdunarodnogo kosmicheskogo prava [New tendencies in the development of international space law] M.: High Education, Yurajt-Iedat, 1012 p.
- 21 Martinez, L.(2001) Weaving a Legal Web in Space: Factors for Globalizing Governance / «Project 2001» Legal Framework for the Commercial Use of Outer Space. Köln: Heymann, p.307.
- 22 Musabayev T. (2011) Kosmos zdorovykh ambitsov [The Space of Healthy Ambitions]. Information base Law – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3037299
- 23 Nazarbayev N.A. (2010) The way of Kazakhstan// Inform News – Accessed: http://www.inform.kz/en/kniga-nursultana-nazarbaeva-kazahstanskiy-put_a2927754
- 24 Sabitov D. (2016) Doklad «Kazakhstanskiy kosmos: real'nost' i perspektivy». [The report «Kazakhstan Space: Reality and Prospects»] Institute of world economy and politics (IMEP) at Fond of the First President of Republic of Kazakhstan – Leader of Nation. Astana-Almaty, p.6.
- 25 Sagan Carl.(2013) Cosmos. The story of cosmic evolution, science and civilization.- SPb: ZAO Trade edition house «Amfora», p.23.
- 26 Sylkina S.M., Dosymbekova M.S., Baytukaeva D.U., Begzhan A.M., Toktybekov T.A. (2015) Development of Space Activity or the Republic of Kazakhstan: History and Modern (Political and Legal Aspect) Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy, Vol 6. No 5, p.39.
- 27 The globalized network// Official site of Intelsat – URL: <http://www.intelsat.com/>
- 28 Traa-Engelman, H. L. van. (1993) Commercial Utilization of Outer Space, The Netherlands: Martinus Nijhoff Publisher, p. 20.
- 29 Rose J.T., Stone B.A. (1988) Commercialization of space. Electronics and Aerospace Conference, 1988. How will Space and Terrestrial Systems Share the Future? Conference Proceedings, IEEE EASCON '88, 21st Annual Year, pp.11-15.
- 30 Vylegzhannin A., Yuzbashyan M. (2011) Kosmos v mezhdunarodno-pravovom kontekste. [Space in the international legal context]. International processes, journal of theory of International relations and world politics, vol.9, №3 (27), p.20.
- 31 Zach Meyer. (2010) Private Commercialization of Space in an International Regime: A Proposal for a Space District. North-western Journal of International Law & Business, vol. 30, issue 1, pp. 21-24.

Tatarinova Lola¹, Svetlana Shankibaeva²

¹PhD in Law, Associate professor of the department «Jurisprudence and international law», «Turan» University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: dove_2003@mail.ru, tel.: +77071811800

²2nd year student of Magistracy. Specialty: «Jurisprudence», Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan, e-mail: svetlana.shankibaeva@mail.ru, tel.: +77475125592

PROBLEMS IN DEFINING SUBJECT OF CRIMES COMMITTED THROUGH THE USE OF GLOBAL INFORMATION AND COMMUNICATION NETWORKS

Global communication network so actively implemented in professional and daily life, that imagine the existence of modern man without them is almost impossible, even if it is not an active Internet user.

As with any significant phenomenon of social life, the Internet inevitably becomes a sphere of action of criminal groups and elements. Commercialization of global communication networks, the vast number of users and the growth of services rendered virtual provoke various kinds of illegal behavior.

The problems of combating crimes in the field of computer technologies are largely due to their transboundary nature, when the existing borders between states, the distance between the perpetrator and the victim, the difference in their communication languages are of no importance. In this case, only computer literacy and preparedness are important. It is to solve the problems associated with the subject of cybercrime, our study is devoted to, as there is a need to reduce the age criterion for people who committed offenses in the field of information.

This article contains a number of recommendations of practical significance that will allow improving the current criminal legislation in the field under investigation. The conclusions made in the work can be applied both in the further scientific investigation of offenses in the field of informatization, and with the direct application of norms that provide liability for offenses in the field of informatization.

Key words: crime, cybercrime, information protection, subject, special subject, age, Responsibility.

Татаринова Лола¹, Шанкибаева Светлана²

¹зан ғылымдарының кандидаты, «Тұран» Университетінің
зантану жөнде халықаралық құқық кафедрасының доценті,

Алматы қ., Қазақстан, e-mail: dove_2003@mail.ru, тел: +7 707 181 1800

²құқықтану мамандығы бойынша 2-курс магистранты, Қазақ-Орыс Халықаралық университеті,
Ақтөбе қ., Қазақстан, e-mail: svetlana.shankibaeva@mail.ru, тел.: +7 747 512 5592

**Ғаламдық ақпараттық-коммуникациялық жөлілерді пайдаланумен жасалған
қылмыс субъектілерін анықтау мәселелері**

Компьютерлік технологияның дамуы жиырмасыншы ғасырдың аяғы мен жиырма бірінші ғасырдың басындағы адамзат өркениетінің нәтижесі болып табылады. Қазіргі уақытта компьютерлік технологияның көмегінсіз толыққанды жұмыс жасайтын бірде-бір сала жок, атап айтқанда, жекелеген базалық деректермен жұмыс істей және бағдарламалармен қамтамасыз ету.

Компьютерлік және ақпараттық технологиялардың кеңінен таралуы компьютерлер арқылы жасалатын қылмыс түрлөрінің пайда болуы мен артуына ықпал етті. Мұндай актілердің қылмыстық-құқықтық сипаттамаларына, оларды жасаған адамдарға, қылмысты алдын алу әдіс тәсілдеріне байланысты, сондай-ақ компьютерлік технологиялар саласындағы қылмыспен қорес, тергеу жұмыстарына қатысты объективтік қындықтар туындаиды.

Компьютерлік технологиялар саласында қылмыстарға қарсы қорес мәселелері негізінен олардың трансшекаралық сипатына байланысты, мемлекеттер арасындағы нақты шекаралар, Құқық бұзушы мен жәбірленешігө арасындағы қашықтық, Қарым-қатынас, олардың тілдерінде айырмашылық маңызды емес болып табылады. Бұл жағдайда тек компьютерлік сауаттылығы

мен дайындығы болуы маңызды. Киберқылмыс субъектісіне байланысты нақты мәселені шешу осы зерттеу жұмысында қарастырылған. Өйткені, ақпараттандыру саласында қылмыс жасаған адамдардың жас өлшемдерін төмендегү қажеттілігінің уақыты келді.

Бұл макалада зерттеу саласындағы қолданыстағы қылмыстық заннаманы жетілдіру үшін практикалық маңызы бар бірқатар ұсыныстар берілген. Зерттеу қорытындылары ақпарат саласындағы құқық бұзушылықтар тақырыбын ары қарай ғылыми зерттеуге және ақпарат саласындағы құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті қамтамасыз ету нормаларына тікелей пайдалануға болады.

Түйін сөздер: қылмыстылық, киберқылмыстылық, ақпаратты қорғау, субъект, арнайы субъект, жас мөлшері, жауаптылық.

Татаринова Лола¹, Шанкибаева Светлана²

¹кандидат юридических наук, доцент кафедры «Юриспруденция и международное право» Университета «Туран», г. Алматы, Казахстан, e-mail: dove_2003@mail.ru, тел.: + 7 707 181 1800

²магистрант 2 курса специальности «Юриспруденция» Казахско-Российского Международного университета, г. Актобе, Казахстан, e-mail: svetlana.shankibaeva@mail.ru, тел.: + 7 747 512 5592

Проблемы определения субъекта преступлений, совершаемых с использованием глобальных информационно-коммуникационных сетей

Развитие компьютерных технологий представляет собой основу человеческой цивилизации конца двадцатого и начала двадцать первого веков. В настоящее время практически нет ни одной отрасли, способной существовать и полноценно функционировать без компьютерных технологий, в частности, программного обеспечения и различных баз данных.

Широкое распространение компьютерных и информационных технологий привело к появлению и расширению спектра преступлений, совершаемых посредством компьютеров. В этой связи возникают объективные сложности, касающиеся уголовно-правовой характеристики подобных деяний, лиц, совершающих их, а также связанные со способами и методами профилактики, борьбы и расследования преступлений в сфере компьютерных технологий.

Проблемы борьбы с преступлениями в сфере компьютерных технологий во многом обусловлены их трансграничным характером, когда имеющиеся границы между государствами, расстояния между преступником и потерпевшим, разница в их языках общения не имеют никакого значения. В этом случае важность имеют лишь компьютерная грамотность и подготовленность. Именно решению проблем, связанных с субъектом киберпреступлений, посвящено наше исследование, поскольку назрела необходимость снижения возрастного критерия для лиц, совершивших правонарушения в сфере информатизации.

Данная статья содержит ряд рекомендаций практического значения, что позволит усовершенствовать действующее уголовное законодательство в исследуемой области. Выводы, сделанные в работе, могут применяться как при дальнейшем научном исследовании правонарушений в сфере информатизации, так и при непосредственном применении норм, предусматривающих ответственность за правонарушения в сфере информатизации.

Ключевые слова: преступность, киберпреступность, защита информации, субъект, специальный субъект, возраст, ответственность.

Introduction

The practical development of computer technology, the fact that it has become widespread and involved in all spheres of civilized person life and the world community has made appear new types and subtypes of already existing crimes. Such as computer or cyber crimes, namely unauthorized access to computer information and data, creation, use and dissemination of malicious software programs.

Cyber crimes are relatively new types of offences because of the extensive use of computer-based

technology in person's life and inadequacies in the present Penal Law of the Republic of Kazakhstan.

In this regard, relevance of the topic is obvious; it also reveals certain problems, primarily related to taking preventive actions and efforts to combat this type of crime, complicated by the controversial issues in defining cyber crimes.

Certainly, defining subject of the crimes in question is one of the main and difficult problems in explaining cyber crimes.

Research methods: analysis, synthesis, induction, deduction, dialectical method, comparative-legal, normative-logical, formal-legal.

Results

From the general theory of criminal law and criminology we know that only a natural person in other words a human being can be subject of a crime [1; 2; 3; 4; 5; 6]. In addition, according to the national criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, a person of sound mind who has attained 16 years of age by the time of the commission of a given crime shall be subject of a crime. (Article 15 Section 1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan [7]).

Thus, only persons who have the ability to realize the nature of their actions or omissions and who can be in control of their actions, in other words persons of sound mind who have attained 16 years of age can be subjects of a cyber crime

Taking into consideration that cyber crimes are new types of crime, wide range of computer usage, coming down of the user age and active development of computer technology, there is a problem to bring to justice those who commit computer crimes which are outside of the scope of the generally accepted definition of the subject of a crime. Only persons who have attained 16 years of age shall be criminally liable but practice shows that persons under 16 years of age are active users of personal computers and good at computer software that allows them to hack into other users' devices through different networks. We have to admit that their activity has not caused irreparable injury or irreversible damage to the national security, but that does not mean it will last forever.

There are cases when computer geniuses have not attained 14 years of age, but they have the ability to use computers very skillfully for their own purposes [8; 9].

If even the actions of the computer user who has not attained the age required by law shall be illegal, it will not be possible to bring him to justice, but his parents or legal guardians will be held strictly liable.

Thus, the subject of fraud is a natural person of sound mind who has attained 16 years of age. As S. Medvedev marks in his book, «nowadays minimum age of identity formation, together with criminal social identity has come down in comparison with that established by law before. Minimum age of criminal liability for high-tech fraud should be lowered to 14. That is because of the fact that in most cases the subject of high technology-based fraud and the victim do not have direct contact, and criminal attacks are made through the use of global information and communication networks where a person can conceal (or enter fake) information not only about age but also

gender, place of residence, occupation etc. «[10, p. 56; 11, c.169]. Often, fraud schemes are rather simple and juveniles move around the Internet quite easily. All this helps them to commit fraud. If their level of consciousness, the ability to be aware of the reality help them behave intelligently and realize the social danger of theft, we believe that persons who have attained 14 years of age are also able to realize the danger of committing fraud in the network.

Taking into consideration all mentioned above, there is a problem of bringing present criminal law of the Republic of Kazakhstan in accordance with the existing realities. Therefore amendments in Criminal Law will help to hold liable those who have committed certain crime covered by Articles of Chapter 7 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

For a more complete disclosure of the problem we have studied the main categories of persons who are the subjects of computer crime or Internet crime.

So, the first group includes persons who carry out unauthorized access to computer information, Part 1 of Article 205 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (general subject). They can be described as following: a person of sound mind who has attained 16 years of age; any person who works with IT and network technologies; a person who uses IT and Internet services (authorized user), but has no right to work with a certain category of information or an unauthorized user.

In this regard, we should admit that Part 1 of Article 205 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan does not stipulate that a person must have a certain position, be engaged in certain activities, or get some certain education. It means theoretically it can be any person under 16 years of age without any special education.

At the same time, such types of crime mostly are committed by persons with relatively high skills, especially when it comes to unauthorized access to computer data system or computer network, since it requires a complex technological and information activities. Therefore, the more complex and sophisticated the way of unauthorized access is, the narrower the range of the alleged perpetrators will be. First of all it can be the technical staff of computer systems or networks, developers of automated systems, their managers, operators, programmers, telecommunication engineers, information security specialists, etc.[12; 13, c.62; 14, c.16; 15, p.16]

In our opinion, age of criminal liability for high-tech crime may be lowered, since more and more often (mostly abroad) such crimes are being committed by minors under the age of criminal liability

(mainly because of hooligan motives and personal ambitions).

It should be admitted that the source of increased danger is the telecommunication network. Currently, however, if a person under 16 years of age commits a computer crime, he will be held liable in accordance with the norms of the Civil Law, as administrative responsibility for such acts is not established in the Republic of Kazakhstan.

The second group includes persons who break into information systems or telecom networks in previous concert or an organized group. This wrongful act is covered by Part 2 of Article 207 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. In this case, the number of persons involved in the crime commission can be quite big. In addition, persons suffering from a new kind of mental disorders: «information diseases» or computer phobias can increase the number of potential criminals. Specialized literature indicates that this category of diseases is caused by the systematic information hunger, information overload, wrong speed of getting information, sudden switching from one information process to another, lack of time to get adapted to the information perceived, «information noise». The study of these issues is currently a branch of medicine which is called information medicine. Most workplaces are being equipped with personal computers, in order to improve data processing speed and use time more effectively, therefore many employees feel exposed because of technical stress which causes a computer phobia. That is, computer crimes can be committed by persons who suffer from this type of mental disorder. It is noted that criminal activities of the persons mentioned are mainly aimed at the physical destruction or damage of computers without any criminal intention. It happens because of partial or complete loss of control over their actions [16, p. 34-35; 17, p. 317; 18, p.556; 19, c.137; 20, p.18]. The classification criteria are not always the same, quite a number of such classifications are offered in the legal literature. For example, we propose the following classification:

breakers of the computer using rules: they commit crimes because of lack of knowledge of technology, the desire to get acquainted with the information they are interested in, steal some software program or use computer services for free;

«white collars»: the so-called respectable criminals: accountants, treasurers, financial managers of different companies. They are characterized by: use of computers to simulate the crime they plan to commit, computer blackmailing of competitors, falsification of information, etc. The purpose of their

action is to obtain material benefits or conceal other crimes;

«computer spies», well-trained technical specialists; their purpose is to get strategic information from different areas;

hackers («obsessed programmers»): the most technically and professionally trained individuals, good at computer science and programming. Their activities are aimed at unauthorized entry into computer systems, theft, modification or destruction of data stored in them. Often they commit crimes without having an intention to obtain direct tangible benefits [21, p. 234; 22, p.154; 23, p.19].

Discussion

With the advent of the first computer crimes, such a group of criminals as hackers appeared.

The English word hacker speaks for itself (the one who hacks, cracks, cuts). Initially this name was given to programmers who preferred not to deal with already installed software on a new computer but delete («knock») everything and install programs they want. Gradually, the term has spread to all the computer fanatics and among them there appeared a classification, i.e. hackers are divided into several groups depending on the activity they have:

1. crackers: the ones who crack computer software. They crack program security to get material benefit. This is the largest group of hackers, and the damage from their activity is measured in millions of dollars. Crackers are the most dangerous enemies for commercial software. If they have an interest in breaking some software, sooner or later hacking will be done, despite the security complexity. Usual «working tool» of crackers is a cracking program which helps an attacker gain access on the system.

2. Phreakers: people who prefer alternative television and other communication services payment. Mainly they fraud PBX: free long-distance calls; if there is a party line they make to pay the other subscriber for their telephone services etc. Phreakers also use the so-called «boxes» special electronic devices that perform various functions. For example, «color boxes» allow you to control the traffic light signals or allow you not to pay for the made calls on touch-tone phones etc. However, according to the criminal law not every act of phreaking is a computer crime, for example, unauthorized connection to subscriber's phone line in order to make free calls cannot be defined as computer crime. This group of crimes is covered by Article 213 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. «Unauthorized modification of the

identification code of subscriber mobile device, modification of subscriber identification device, as well as the creation, use and dissemination of programs for changing identification code of the subscriber device», or if there are necessary evidence of such actions, all these are considered to be usual fraud and unfortunately very difficult to prove.

3. Carders pay their expenses with other people's credit cards. This group of hackers is not so big because one needs deep knowledge in the field of radio electronics and circuits programming to succeed in «carding». But at the same time it is one of the most complicated methods of fraud, divided into: «stuff carding», «adult», money-laundering through remittance services. It should be noted that other types of carding may also appear.

4. Network hackers, in other sources «information travelers». This type of phreakers appeared in connection with the development of network technology. Internet provider services were quite expensive, so many computer scientists tried to gain unauthorized access using «holes» in software technologies. Among the network hackers, there are selfless highly qualified people, and those who sell their work for money [24, p. 108-109].

Conclusion

Depending on the goals, objectives and modus operandi, hackers can be divided into: non-criminal and criminal hackers, and in each of the above mentioned groups the following classification is possible:

1. Amateur hackers who as a rule have not attained 15 years of age and want to achieve one of three goals: gaining access to the system to find out its purpose; gaining access to gaming programs; modify or delete the data, as well as leaving a mark, for example an obscene or insulting note. Their motivations to gain access to the system may be different: they vary from the desire to experience the emotional lift when you play with the computer to the feeling of power over the hated boss (provider, etc...). These types of activities can be done by professional programmers as well amateurs. A significant number of perpetrators are gamers, usually between the ages of 15 and sometimes even 12 and 25. However, some of them start not only to look through the information, but also take an interest in the contents of the files, and this is a serious threat, because in this case it is difficult to distinguish between harmless mischief and intentional act [14, p.68].

2. Qualified hackers who perfectly know

computing and communication system spend a lot of time on thinking about the ways how to break into systems and even more time on experimenting with those systems. Their goal is to identify and overcome the security system, to explore the possibilities of computer and after achieving the goal leave with satisfaction.

These people have high qualification and realize that the level of risk is low, as they do not have motives of destruction or theft.

The category of criminal professionals typically include: criminal groups that pursue political goals; individuals seeking to obtain information for the purpose of industrial espionage, and, finally, the groups of individuals who seek profit. Professional hackers try to minimize the risk, so they look for and involve in their actions working or recently resigned employees of the target company because the risk of being detected trying to entry in banking system from outside is rather high.

As for the age of these persons in the legal literature there are different age limits: basically not higher than 30-35. At the same time it is believed that between 15 and 25 years of age hacker is not rich and unselfish and starting with 30-35 years of age begins to look for ways of illegal enrichment [25, p. 348; 26, p.672; 27, p.284; 28; 29, p.215; 30].

Thus, based on our studies, we should admit the fact that current criminal laws of the Republic of Kazakhstan in combating computer crime do not correspond to present realities and need to be improved.

Firstly, the definition of subject of high-tech crimes should be amended. In our opinion, subject of crime should be defined as a person of sound mind who has attained 14 years of age.

At the same time there are several categories of subjects of the crime:

1) persons who carry out unauthorized access to computer information, Part 1 of Article 205 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (general subject);

2) group of persons who carry out unauthorized access to computer information in previous concert or an organized group – Part 2 of Article 207 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan;

3) persons who create, use and disseminate malicious computer programs and software abusing official position, – Part 2 of Article 210 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Secondly, it is appropriate to amend Part 2 of Article 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: «Persons who have attained 14 years of age by the time of the commission of a crime shall

be criminally liablefor unauthorized access to computer information, creation, use and dissemination of malicious computer programs (Chapter 7 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).»

In summary, it is important to note that number

of issues discussed in this Article concerning main types of crimes committed through the use of global information and communication network, as well as number of problems in defining the subject of such crimes is rather big, and we have tried to analyze

them from the position that helps to define types and subjects of all categories of computer crimes. However, each type and subtype of computer crimes committed through the use of the global information and communication network, has its own specific features, which will be discussed in more detail in subsequent sections of this monographic work.

Литература

- 1 Диаконов В.В. Уголовное право России (Общая часть): учебное пособие. – М., 2003. // Все о праве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p/instrum104/>
- 2 Малыковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 2006. – 186 с.
- 3 Смирнова Т.Г. Уголовно-правовая борьба с преступлениями в сфере компьютерной информации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1998. – 24 с.
- 4 Combating computer crime. – CPC. USA, 1992. – 311 p.
- 5 Бражник С.Д. Преступления в сфере компьютерной информации: проблемы законодательной техники: дис.... канд. юрид. наук. – Ижевск: Удмуртский государственный университет, 2002. – 189 с.
- 6 Карпов В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации: дис. ...канд. юрид. наук. – Красноярск: Красноярский ГУ, 2002 – 202 с.
- 7 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-В ЗРК // Ведомости Парламента РК. – 2014. – № 13-II. – Ст. 83.
- 8 Самый молодой в мире сисадмин – девятилетний мальчик! // dondass UA [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://donbass.ua/news/technology/2010/01/22/samyi-molodoi-v-mire-sisadmin-devyatiletjniy-malchik.html>
- 9 В Турции задержан самый молодой хакер // Vesti.az [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vesti.az/news/9835>
- 10 Медведев С.С. Мошенничество в сфере высоких технологий: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Краснодар, 2008 – 210 с.
- 11 Shils A. The Torment of Secrecy: The Background & Consequences of American Security Policies. – Chicago, 1956. – 238 p.
- 12 Coleman C., Wilde Sapte D. Securing cyberspace new laws and developing strategies // Computer Law & Security Report. – Vol. 19, no. 2. – 2003.
- 13 Beardwood John P., Alleyne Andrew C. Canada: Lawful Access Legislation Bill C-74 // A Journal of Information Law and Technology. – 15 April 2006. -P. 62-63.
- 14 Нурпейсова А.К. Уголовно-правовые и криминологические аспекты компьютерной преступности: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. – Караганда, 2010. – 167 с.
- 15 Rogers Marcus K., Seigfried K. The future of computer forensics: a needs analysis survey// Computers & Security (2004) 23, 12-16.
- 16 Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения, методы расследования. – М., 1996. – 296 с.
- 17 Shinder, Debra L. Scene of the Cybercrime. Computer Forensics Handbook / Debra L. Shinder. Rockland: Syngress, 2003. – 752 p.
- 18 Dhillon G., Silva L., Backhouse J. Computer crime at CEFORMA: a case study // International Journal of Information Management 24 (2004). P. 551 -561.
- 19 Бибаева А.А. Критерии деления соучастия на формы и проблемы разграничения некоторых форм соучастия // 10 лет Уголовному кодексу и Уголовно-исполнительному кодексу Республики Казахстан: достижения и перспективы: Материалы междунауч.-практич. конф. – Караганда, 2007. – Т.1. – С. 136-139.
- 20 Brenner Susan W., Koops Bert-Jaap, Approaches to Cybercrime Jurisdiction // Hie Journal of High Technology Law / Susan W. Brenner, Bert-Jaap Koops. -2004.-P. 17-20.
- 21 Компьютерные технологии в юридической деятельности: Учебно-практическое пособие // Под ред. Н. Полевого, В. Крылова. – М., 1998. – 344 с.
- 22 Foltz C Bryan, Cyberterrorism, computer crime, and reality // Information Management & Computer Security. ABI/INFORM Global. – 2004. – 12, 2/3. -P. 154.
- 23 Brenner Susan W., Koops Bert-Jaap, Approaches to Cybercrime Jurisdiction // Hie Journal of High Technology Law / Susan

- W. Brenner, Bert-Jaap Koops. -2004.-P. 17-20.
- 24 Ричардсон Р. Хакеры: дьяволы или святые? // Журнал сетевых решений. – 1998. – Т. 4. – С. 108-109.
- 25 Скоромников К.С. Расследование преступлений повышенной общественной опасности: пособие для следователя. – М., 2003. – 566 с.
- 26 Chung W., Chen H., Chang W., Chou Sh. Fighting cybercrime: a review and the Taiwan experience // Decision Support Systems, Volume 41, Issue 3, March 2006, Pages 669-682.
- 27 Wiemans F.P.E. Onderzoek van gegevens in geautomatiseerde werken. -Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2004. 284 p.
- 28 Ealy, A. New Evolution in Hack Attacks: A General Overview of Types, Methods, Tools, and Prevention. – SANS Institute 2003. – P. 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cyber-defense.sans.org/resources/papers/gsec/evolution-hack-attacks-general-overview-types-methods-tools-prevention-105082
- 29 Ral Rojas, Ulf Hashagen, Raul Rojas. Regarding the development of computer systems, see Hashagen, The first Computers – History and Architectures. – The MIT Press, 2000. – 471 p.
- 30 Problems of criminal procedural law connected with information technology. Council of Europe Publishing. – 1996.

References

- 1 Beardwood John P., Alleyne Andrew C. (2006) Canada: Lawful Access Legislation Bill C-74 // A Journal of Information Law and Technology. – P. 62-63.
- 2 Biebaeva A.A. Kriterii (2207) deleniya souchastiya na formy i problemy razgranicheniya nekotoryh form souchastiya // 10 let Ugolovnomu kodeksu i Ugolovno-ispolnitel'nomu kodeksu Respubliki Kazahstan: dostizheniya i perspektivy: Materialy mezhd. nauch.-praktich. konf. – Karaganda, 2007. – T.1. – S. 136-139. (Criteria for the division of complicity into forms and problems of distinguishing certain forms of complicity).
- 3 Brazhnik S.D. (2002) Prestupleniya v sfere komp'yuternoy informacii: problemy zakonodatel'noy tekhniki: dis.... kand. yurid. nauk. – Izhevsk: Udmurtskiy gosudarstvennyy universitet,– 189 s. (Crimes in the field of computer information: problems of legislative machinery).
- 4 Brenner Susan W., Koops Bert-Jaap, (2004) Approaches to Cybercrime Jurisdiction // Hie Journal of High Technology Law / Susan W. Brenner, Bert-Jaap Koops. – P. 17-20.
- 5 Brenner Susan W., Koops Bert-Jaap, (2004) Approaches to Cybercrime Jurisdiction // Hie Journal of High Technology Law / Susan W. Brenner, Bert-Jaap Koops. -P. 17-20.
- 6 Chung W., Chen H., Chang W., Chou Sh. (2006) Fighting cybercrime: a review and the Taiwan experience // Decision Support Systems, Volume 41, Issue 3, Pages 669-682.
- 7 Coleman C., (2003) Wilde Sapte D. Securing cyberspace new laws and developing strategies // Computer Law & Security Report. – Vol. 19. no. 2.
- 8 Combating computer crime.(1992) – SRS. USA, – 311 r.
- 9 Dhillon G., Silva L., (2004)Backhouse J. Computer crime at CEFORMA: a case study // International Journal of Information Management 24. P. 551 -561.
- 10 Diakonov V.V. (2003) Ugolovnoe pravo Rossii (Obshchaya chast'): uchebnoe posobie. – M., 2003. // Vse o prave [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p/instrum104/> (The Criminal Law of Russia (General part)).
- 11 Ealy, A. (2003) New Evolution in Hack Attacks: A General Overview of Types, Methods, Tools, and Prevention. – SANS Institute – R. 9 [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: www.cyber-defense.sans.org/resources/papers/gsec/evolution-hack-attacks-general-overview-types-methods-tools-prevention-105082
- 12 Foltz S Bryan, Cyberterrorism, computer crime, and reality // Information Management & Computer Security. ABI/INFORM Global. – 2004. – 12, 2/3. -P. 154.
- 13 Karpov V.S. (2002) Ugolovnaya otvetstvennost' za prestupleniya v sfere komp'yuternoy informacii: diss. ...kand. yurid. nauk. – Krasnoyarsk: Krasnoyarskiy GU, 202 s. (Criminal liability for crimes in the field of computer information).
- 14 Komp'yuternye tehnologii v yuridicheskoy deyatel'nosti: Uchebno-prakticheskoe posobie // Pod red. N. Polevogo, V. Krylova. – M., 1998. – 344 s. (Computer technologies in legal activity).
- 15 Malykovcev M.M. (2006) Ugolovnaya otvetstvennost' za sozdanie, ispol'zovanie i rasprostranenie vrednosnyh programm dlya EVM: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. – M., 2006. – 186 s. (Criminal liability for the creation, use and distribution of malware for computers).
- 16 Medvedev S.S. (2008) Moshennichestvo v sfere vysokih tehnologiy: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. – Krasnodar, – 210 s. (Fraud in the sphere of high technologies).
- 17 Nurpeisova A.K. (2010) Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie aspekty komp'yuternoy prestupnosti: dis. kand. yurid. nauk: 12.00.08. – Karaganda, – 167 s. (Criminally-legal and criminological aspects of computer criminality).
- 18 Problems of criminal procedural law connected with information technology. Council of Europe Publishing. – 1996.
- 19 Ral Rojas, Ulf Hashagen, Raul Rojas. (2000). Regarding the development of computer systems, see Hashagen, The first Computers – History and Architectures. – The MIT Press, 2000. – 471 r.

- 20 Richardson R. (1998) Hakery: d'yavoly ili svyatye? // ZHurnal setevyh resheniy. – T. 4. – S. 108-109. (Hackers: devils or saints?).
- 21 Rogers Marcus K., Seigfried K. (2004) The future of computer forensics: a needs analysis survey// Computers & Security 23, 12-16.
- 22 Samyy molodoy v mire sisadmin – devyatiletney mal'chik! // dondass UA [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://donbass.ua/news/technology/2010/01/22/samyi-molodoi-v-mire-sisadmin-devyatiletnee-malchik.html> (The youngest sysadmin in the world is a nine-year-old boy).
- 23 Shils A. (1956) The Torment of Secrecy: The Background & Consequences Of American Security Policies. – Chicago, – 238 p.
- 24 Shinder, Debra L. (2003) Scene of the Cybercrime. Computer Forensics Handbook / Debra L. Shinder. Rockland: Syngress, – 752 p.
- 25 Skoromnikov K.S. (2003) Rassledovanie prestupleniy povyshennoy obshhestvennoy opasnosti: posobie dlya sledovatelya. – M., – 566 s. (Investigation of crimes of increased social danger).
- 26 Smirnova T.G. (1998) Ugolovno-pravovaya bor'ba s prestupleniyami v sfere komp'yuternoy informacii: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. – M., 24 s. (Criminally-legal struggle against crimes in the field of the computer information).
- 27 Ugolovnyy kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // Vedomosti Parlamenta RK. – № 13-II. – St. 83. (The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan).
- 28 V Turcii zaderzhan samyy molodoy haker // Vesti.az [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://vesti.az/news/9835> (The youngest hacker detained in Turkey).
- 29 Vehov V.B. (1996) Komp'yuternye prestupleniya: sposoby soversheniya, metody rassledovaniya. – M., 1996. – 296 s. (Computer crimes: ways of committing, methods of investigation).
- 30 Wiemans F.P.E. (2004) Onderzoek van gegevens in geautomatiseerde werken. -Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 284 p.

Гилева Наталья

доцент кафедры международного права факультета международных отношений
Казахского национального университета им. аль-Фараби, кандидат юридических наук,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: labour_law@inbox.ru, тел.: +7 701 360 7694

РЕФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Статья рассматривает вопросы реформирования профессиональных союзов в Республике Казахстан, которые заключаются в защите трудовых прав граждан, урегулировании трудовых споров между работодателем и работником при заключении коллективных договоров. Автором дан юридический комментарий к принятому Закону о профессиональных союзах и предложены дополнения с целью налаживания диалога между работодателем и представителями работников. Несмотря на то, что Закон о профессиональных союзах был принят совсем недавно, однако в процессе апробации выявлены серьёзные недостатки, что послужило основанием для данной публикации. Впервые в Законе о профсоюзах в обязанностях профессионального союза закреплено соблюдение законодательства Республики Казахстан и положений устава и решений профсоюзных органов. Однако при этом Закон о профсоюзах не содержит нормы, предусматривающей ответственность профсоюза за неисполнение взятых на себя обязательств. В настоящее время можно говорить только об уставной ответственности профсоюза перед его членами. В статье 33 Закона о профсоюзах предусматривается ответственность в отношении физических и юридических лиц, нарушивших законодательство Республики Казахстан о профсоюзах, которые будут нести ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан.

Ключевые слова: профессиональный союз, отраслевой профсоюз, локальный профсоюз, представители работников, социально-трудовые отношения, коллективный договор, работодатель.

Gilyova Natalya
associate professor of the international law department of international relations faculty
of Kazakh National University named by al-Farabi, Almaty, Kazakhstan,
e-mail: labour_law@inbox.ru, tel.: + 7 701 360 7694

Reforming professional unions in the Republic of Kazakhstan

The article deals with the trade unions reforming issues in the Republic of Kazakhstan which involve protection of labour and employment rights, and settlement of labour disputes arising between an employer and a worker when bargaining collectively. The author gives a juristic commentary on the enacted Trade Unions Law and offers amendments with the purpose of facilitating a dialogue between an employer and worker representative. Although the Trade Unions Law was enacted fairly recently, serious shortcomings have already revealed themselves in the course of assessment, which is the reason for this article to be published. For the first time, the Law on Trade Unions in the duties of the trade union enshrined compliance with the legislation of the Republic of Kazakhstan and the provisions of the statute, the decision of trade union bodies. However, the Law on Trade Unions does not contain a provision providing for the responsibility of the trade union for failure to fulfill its obligations. At present, we can speak only about the statutory responsibility of the trade union to its members. Article 33 of the Trade Union Law provides for liability for individuals and legal entities that violated the legislation of the Republic of Kazakhstan on trade unions that will be held liable in accordance with the laws of the Republic of Kazakhstan.

Key words: trade union, industrial union, local trade union, worker representatives, social-labour relationships, collective labour agreement, employer.

Гилева Наталья

заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық құқық кафедрасының доценті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: labour_law@inbox.ru, тел.: + 7 701 360 7694

Қазақстан Республикасындағы кәсіби одактардың реформалануы

Мақалада Қазақстан Республикасындағы кәсіби одактардың реформалануы мәселелері қарастырылады, атап айтқанда азаматтардың енбек құқықтарын қорғау, ұжымдық шарттарды жасасу кезінде жұмыс беруші мен жұмысшы арасындағы енбек дауларын реттеу мәселелері. Автор қабылданған Қасіби одактар туралы Занға түсінік береді және жұмысшылар өкілдері арасында диалог орнату мақсатында Занға толықтырулар үсынады. Қәсіби одактар туралы Занғың жақын арада қабылдануына қарамастан, Занды қолдану барысында оның елеулі кемшіліктері байқала бастады және бұл осы мақаланы дайындауға негіз болды. Қәсіби одактар туралы Занда алғашқы рет кәсіби одактың міндеттері қатарына Қазақстан Республикасының заңнамасын және кәсіподакт орнатаудың нормаларынан жарғыс мен шешімдерин сақтау міндеті қосылды. Алайда Қасіподактар туралы Заң кәсіподактың өз мойнына алған міндеттерін орындағаны үшін жауапкершілікті орнатаудың норма қарастырмаған. Қазіргі кезде қасіподактың өз мүшелері алдындағы жарғылық жауапкершілік туралы ғана айтуға болады. Қасіподактар туралы Занғың 33-ші бабында Қазақстан Республикасының кәсіподактар туралы заңнамасын бұзған жеке және заңды тұлғаларға қатысты жауапкершілік көзделген және ол жауапкершілік Қазақстан Республикасы заңдарынға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Түйін сөздер: кәсіби одак, салалық, кәсіподак, жергілікті кәсіподак, жұмысшылар өкілдері, әлеуметтік-енбек қатынастары, ұжымдық шарт, жұмыс беруші.

Введение

В условиях становления рыночных отношений для Казахстана важным представляется стимулирование такой общественной активности субъектов правоотношений, которая бы способствовала развитию отраслевой инфраструктуры, правосознанию и самосознанию граждан, определяющих, в конечном итоге, успех реализации всех демократических преобразований в Республике Казахстан.

В связи с данной тенденцией особая роль отводится коллективным образованиям граждан. Наиболее важным коллективным субъектом права, разрешающим множество проблем на рынке труда в Республике Казахстан, являются профессиональные союзы.

Правовое регулирование статуса профсоюзов прошло длинный и тернистый путь от запретов и объявления профсоюзов и их действий незаконными до их юридической закрепленности.

Впервые профсоюзы были созданы в годы промышленной революции в наиболее промышленно развитой стране мира в конце XVIII века в Англии. Появились они для защиты профессиональных интересов своих членов, и их появление вызвало сильное сопротивление предпринимателей и государства. Для подавления профсоюзов была даже введена уголовная ответственность, а объединение в профсоюзы

рассматривалось как преступный заговор. Однако впоследствии под давлением рабочего движения профсоюзы были законодательно признаны.

Становление и развитие профсоюзного движения в разных странах происходило в целом по английскому образцу. За рубежом профессиональные союзы строятся по разному приоритету. Существует разграничение на цеховые и производственные профсоюзы.

Цеховые профсоюзы объединяют рабочих и служащих по принципу единства профессии, поэтому на одном предприятии, в учреждении имеются несколько профсоюзных организаций. По такой системе строится часть профсоюзов в Великобритании, США, Австралии. Эта система в какой-то мере связана с традициями средневековых цехов, раздробляет и ослабляет силы работников в конфликтах с работодателями.

Производственные профсоюзы, в отличие от цеховых, объединяют рабочих и служащих по принципу единства производства; все работники данного предприятия, учреждения входят в один отраслевой профсоюз, например, профсоюз работников железнодорожного транспорта.

В ряде стран (Германия, Италия, Камерун, нидерланды) существуют *конфессиональные профсоюзы* (преимущественно христианские), объединяющие работников по признаку единства религии. Эти профсоюзы чаще всего находятся под влиянием клерикальных партий [1].

В одних странах законодательство о профсоюзах предоставляет им достаточно широкие возможности для деятельности по решению стоящих перед ними задач, что отвечает современным высоким мировым стандартам в данной сфере, в других странах профсоюзная деятельность осуществляется в условиях весьма значительных ограничений.

В части 2 статьи 131 Конституции Испании прямо указывается, что при разработке экономических планов учитываются мнения и желания профсоюзов. Действующая преамбула Конституции Франции 1946 года указывает, что «каждый человек может защищать свои права и свои интересы через профсоюзную организацию и принадлежать к профсоюзу по своему выбору».

В Советском Союзе уже Кодекс законов о труде 1918 года предоставил профсоюзам определенные права по защите интересов трудящихся, а Кодекс законов о труде 1922 года эти права значительно расширил.

Особое развитие профсоюзного движения пришлось на середину XX века, и одним из его результатов было принятие в Австралии, Греции, Испании, Франции и некоторых других странах законов, существенно расширяющих права профсоюзов на предприятиях, в том числе указывающих наем на работу с членством в профсоюзе (принцип «закрытого цеха»), право автоматического удержания предприятием профсоюзных взносов из заработной платы работающих.

Однако к 80-м годам произошел спад профсоюзного движения в развитых странах, что сопровождалось снижением значения коллективных договоров и профсоюзов.

Например, в Канаде профсоюзы ныне объединяют примерно треть занятых в сельскохозяйственном секторе, а в США – 15–17%. Это связано со вступлением наиболее развитых стран в эпоху информатизации, что породило структурную перестройку их экономики и, в частности, занятости (переход рабочей силы из производственной сферы в непроизводственную, сокращение потребности в неквалифицированном и малоквалифицированном труде), внедрение уникальных новейших технологий влечет распространение негативного отношения к коллективным договорам высококвалифицированных рабочих и специалистов, предпочитающих работать по индивидуальным контрактам.

В условиях упадка профсоюзного движения произошли изменения и в трудовом зако-

нодательстве. Появились нормы, запрещающие антипрофсоюзную дискриминацию, а также закрепляющие негативное право на объединение – право не вступать в профсоюзы. На уровне текущего законодательства оно существует, например, во Франции, Бельгии, Испании.

В соответствии с частью 1 статьи 28 Конституции Испании «никто не будет обязан вступать в профсоюз». По действующему американскому законодательству создание профсоюза на предприятии возможно в том случае, когда этого желает большинство его работников. Это значит, что ни один поддерживаемый меньшинством профсоюз не имеет права на легальное существование.

Согласно официальным статистическим данным за 2007 год сохраняют без потерь свою массовую базу профсоюзы скандинавских стран: в Швеции состоят в профсоюзах 78% трудящихся, в Дании – 70,4%, в Финляндии – 74,1%, то есть профсоюзы объединяют от 2/3 до 3/4 трудящихся этих стран. В Германии членами профсоюзов являются 22,6% трудящихся, в Испании – 16,3%, во Франции – 8,3%.

Методы

В процессе написания научной статьи применялись частно-научные методы (историко-правовой, сравнительно-правовой), методы теоретического анализа (системный подход, сочетание исторического и логического сопоставления), методы эмпирического исследования (сравнения, группирования, статистический анализ).

На основе историко-правового анализа рассмотрены основные этапы становления и развития профсоюзного движения в зарубежных государствах. Сравнительно-правовой метод позволил проанализировать зарубежный опыт применения норм трудового законодательства о профсоюзах и сопоставить его с практикой применения в законодательстве Республики Казахстан.

Результаты

Профессиональные союзы – это массовые общественные организации трудящихся всех профессий без различия расы, национальности, пола, религиозных убеждений и т.д. Профсоюзы призваны защищать экономические, социально-культурные права и интересы работников. От того, насколько развито профсоюзное движение в государстве, можно судить о его социальной по-

литике, об уровне демократического развития, т.к. профсоюзы представляют собой социально-экономический механизм защиты прав и свобод граждан в сфере труда и занятости. Профсоюзы в своей деятельности решают не только непосредственно трудовые вопросы (заработка плата, недопущение расторжения трудового договора, в том числе в связи с сокращением должности с некоторыми категориями работников и т.д.), но и общесоциальные, связанные с политикой занятости населения, общественного согласия, развитием трудовой культуры, а следовательно, и процветанием общества в целом.

В современных условиях профсоюзы представляют собой добровольные независимые общественные организации, объединяющие работников, связанных общими интересами по роду их деятельности как в производственной, так и в социальной сфере. Своей главной задачей профсоюзы всех направлений считают защиту прав и законных интересов работников, установление социальной справедливости, эффективной и гуманной экономики.

Профсоюзы рассматриваются в качестве специфических субъектов правовой деятельности. Их статус (правовое положение) определен законодательством, которое устанавливает общую право- и дееспособность профсоюзов, основные (статутные) права и обязанности, а также гарантии их осуществления. Вместе с тем в рамках общего правового положения профсоюзов законодательство исходит, с одной стороны, из существования принципа плюрализма в организации и деятельности профсоюзов, а с другой – регламентирует статусы отдельных уровней органов профсоюзной системы, в частности, профессиональные комитеты, первичные организации профсоюза. Профсоюзы возникли для защиты интересов работающих, поэтому их *основная ведущая функция – защитная*. Профессиональные союзы защищают права работников на охрану труда перед собственником, государственными и хозяйственными органами, участвуют в разработке программ, законодательных и подзаконных нормативных правовых актов по охране труда. Трудовое законодательство Республики Казахстан регулирует отношения профсоюзов с работодателями и их представителями по социально-трудовым вопросам на всех уровнях социально-партнерских отношений, начиная с производства и заканчивая республиканским уровнем. На всех этих уровнях профсоюзы выполняют свою защитную функцию, а также и вторую их важнейшую

функцию – представительство интересов работников. Чтобы профсоюзы могли выполнять эти две важнейшие функции, государство закрепило за ними ряд прав и гарантий в нормотворчестве, правоприменительной практике и контроль за соблюдением трудового законодательства Республики Казахстан, а также в разрешении трудовых споров.

Защитная функция профсоюзов – это целенаправленная правовая деятельность по защите социально-трудовых прав и законных интересов работающих, охране их прав и интересов от нарушений, по восстановлению нарушенных прав и по установлению более высоких и благоприятных условий труда и быта работников. Представители профсоюзов участвуют в расследованиях несчастных случаев на производстве, проводят проверки состояния охраны труда, выполнения мероприятий по их улучшению. В случае возникновения угрозы здоровью или жизни работников профсоюзы имеют право вносить предложения о приостановке работ до их устранения. Профсоюзы могут обращаться с исковыми заявлениями в суд в защиту прав работников на возмещение вреда, причиненного увечьем или иным повреждением здоровья в связи с выполнением трудовых обязанностей и в других случаях ущемления прав работников.

Второй важнейшей функцией профсоюзов является представительство интересов работающих и трудовых коллективов. Функция представительства интересов работников предусматривает, что профсоюзы представляют интересы своих членов по вопросам труда и другим социально-экономическим вопросам.

Анализ экономической, политической, культурной и правовой сторон развития нашего общества дает понять, что общественная организация, которая несет на себе бремя решения определенных общественных задач, является проводником, прежде всего, общественного согласия, означающего в дословной расшифровке согласованность – согласие воли общественных институтов.

В Великобритании профсоюзы не столько партнёр, сколько в известном смысле социальный противник работодателя. Он, отстаивает интересы работников и защищает их права, противостоит работодателю, вступает в необходимых случаях в конфронтацию с ним. Профсоюз не просит работодателя улучшить условия труда работников, он имеет гарантированную законом возможность заставить работодателя учесть свою позицию и повлиять на принятие им соот-

ветствующих решений. Более того, профсоюз заинтересован отстаивать интересы работников, поскольку от их доверия зависит возможность его дальнейшей деятельности как представителя трудового коллектива.

В России, по мнению Е.Р. Воронковой, стороны социального партнёрства фактически находятся в не равном положении. Профсоюз как более слабая сторона обычно не имеет остаточного влияния на принимаемые работодателем решения по установлению условий труда работников. Поэтому для осуществления своих функций профсоюз вынужден сохранять доверие не работников, а работодателя, искать компромиссные решения и идти на определенные уступки.

В Великобритании фактически неравное положение сторон социального партнёрства выравнивается за счёт того, что в законодательстве закреплены механизмы воздействия на работодателя, которыми профсоюз может воспользоваться в случае нежелания учитывать интересы работников. Более того, Консолидированный закон легализует конкуренцию между организациями профсоюзов, которые фактически соревнуются друг с другом, чтобы завоевать доверие работников, и, наконец, обязывает работодателя вести коллективные переговоры с профсоюзом, официально уполномоченным на представление интересов работников специальным государственным органом – Центральным арбитражным комитетом (Central Arbitration Committee) [12].

Понятие профсоюзного представительства рассматривал основатель отрасли трудового права Л.С. Таль. Полемизируя с приверженцами теории частно-правового (гражданского-правового) представительства, Л.С. Таль характеризовал профсоюзное представительство как понятие публично-правового характера. Он писал: «В публичном праве сложилось особое понятие, носящее название представительства, но имеющее с частно-правовым представительством очень мало общего. Публичное представительство состоит в том, что лицу или учреждению исключительно в интересах группы, круга, части или всего населения..... Профсоюзы в таком именно смысле действуют как представители профессиональных интересов своих членов, а не в смысле частно-правового представительства» [13].

В настоящее время большинство стран мира, в том числе и Республика Казахстан законодательно признает права профсоюзов в той или иной мере, стремясь соблюдать Кон-

венцию МОТ № 87 «О свободе ассоциаций и защите права на организацию» (1948) (далее – Конвенция) [3]. Согласно Конвенции трудающиеся имеют право создавать по своему выбору организации и вступать в них для выражения и защиты своих интересов. Такое же право имеют и предприниматели. Каждый работник, гражданин имеет право свободно вступать в профсоюз и выходить из него.

Это же право, т.е. право свободно вступать в профсоюз и выходить из него, право каждого на объединение в профсоюзы, их создание для защиты общих интересов прямо закреплено в Конституции Республики Казахстан [4]. Специальное упоминание профсоюза в основном законе страны, в акте высшей юридической силы свидетельствует об особой роли и значении профсоюзов в жизни общества.

Правовое положение профсоюзов в Республике Казахстан определено рядом нормативных правовых актов, в частности, ст. 23 Конституции Республики Казахстан, где граждане Республики Казахстан имеют право на свободу объединений.

Таким образом, право на свободу объединений представляет собой одно из важнейших и конституционных прав человека и гражданина, реализация которого отвечает интересам общества и находится под защитой государства.

Деятельность общественных объединений регулируется Законом Республики Казахстан от 31 мая 1996 г. «Об общественных объединениях» (далее – Закон об общественных объединениях) [6] и Законом Республики Казахстан от 27 июня 2014 г. «О профессиональных союзах» (далее – Закон о профсоюзах) [10].

Статья 2 Закона об общественных объединениях закрепляет профессиональные союзы в Республике Казахстан как один из видов общественных объединений граждан, созданных на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству.

Вопросы организационной формы профсоюзов как одного из видов общественного объединения регламентируется также Гражданским кодексом Республики Казахстан (ст. 106 ГК РК Общая часть) [2], Законом Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II «О некоммерческих организациях» [9] и др.

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в статье «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к обществу всеобщего труда» отметил, что «ряд законов морально устарели либо декларативны и по этим причинам

эффективно не регулируют отдельные сферы общественных отношений, в том числе Закон Республики Казахстан «О профессиональных союзах», который был принят еще в 1993 году. В нем нет даже понятия о социальном партнерстве, механизме заключения и исполнения коллективных договоров и т.д. Поэтому не удивительно, что профсоюзные институты в Казахстане не всегда способны играть роль эффективного инструмента предотвращения и разрешения трудовых споров. Хорошо понимая ситуацию изнутри, я хочу сказать: чтобы рабочие чувствовали себя достойно, профсоюзное движение должно быть на высоте» [5].

В связи с изменением трудового законодательства Республики Казахстан возникла насущная необходимость и в изменении законодательства, регулирующего отношения профсоюзов. Непосредственное регулирование статуса профессиональных союзов осуществляется в специальном Законе Республики Казахстан «О профессиональных союзах», который существенно изменил структуру профессиональных союзов в Республике Казахстан.

Согласно подпункту 6) пункта 1 статьи 1 Закона о профсоюзах профессиональный союз (профсоюз), это – общественное объединение с фиксированным членством, добровольно создаваемое на основе общности трудовых, производственно-профессиональных интересов граждан Республики Казахстан для представительства и защиты трудовых и социально-экономических прав и интересов своих членов.

Данный Закон о профсоюзах реформирует систему профсоюзов, предусматривая их формирование исключительно по производственно-отраслевому принципу. Таким образом, теперь отсутствует возможность объединения трудящихся в межотраслевые организации.

При этом Законом о профсоюзах вводятся понятия локального и отраслевого профсоюзов. Локальный профсоюз представляет собой объединение работников одной или нескольких организаций, связанных общими производственно-профессиональными интересами, т.е. является организацией, создаваемой на местном уровне и входящей в состав отраслевого профсоюза. Отраслевой профсоюз, в свою очередь, объединяет не менее половины общего числа работников одной отрасли деятельности и смежных с ней отраслей, локальных профсоюзов и является членской организацией республиканского объединения профсоюзов.

Очевидны плюсы создания профсоюза на отраслевом уровне, позволяющего осуществлять представительство интересов работников не просто в рамках одного предприятия, а с учетом специфики конкретной отрасли и существующих в ней условий труда, что при независимом статусе профсоюзного органа, его ответственном отношении к интересам представляемых им работников, а также при должной активности самих членов профсоюза позволит обеспечить их наиболее эффективную защиту.

Профсоюз состоит из членов профсоюза, т.е. это физические лица, добровольно изъявившие желание и вступившие в состав профсоюза, которые признают и соблюдают его устав, платят членские профсоюзные взносы, порядок вступления и утрата членства оговаривается в уставе профсоюза.

Профсоюз выступает как юридическое лицо, действующее через свои органы. Профсоюзный орган – это орган управления, образованный в соответствии с уставом профсоюза. Полномочия профсоюзных органов определяются уставом профсоюза (пункт 2 статьи 27 Закона о профсоюзах).

Следует отметить, что на основании подпункта 4) пункта 1 статьи 18 Закона о профсоюзах профсоюзы являются независимыми от работодателя и через профсоюзные органы вправе представлять интересы своих членов в отношениях с работодателем при заключении коллективного договора, выступая от имени своих членов, а также уполномочивших его на договорной основе работников.

Иными словами, профсоюз имеет право представлять интересы работников, не являющихся членами профессионального союза, но при условии, что механизм взаимоотношений с не членами профсоюза закреплено в уставе профсоюза или оформлено решением профсоюзного органа. В уставе профессионального союза может быть закреплено не только право представлять интересы работников, не являющихся членами профсоюза. Подобное право закреплено и в пункте 4 статьи 157 Трудового кодекса Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года (далее – Трудовой кодекс) [11], где работники, не являющиеся членами профессионального союза, на основании письменного заявления вправе уполномочить только орган профессионального союза, для представления их интересов во взаимоотношениях с работодателем при разработке проекта и заключении коллективного договора.

Дискуссия

По мнению многих ученых-трудовиков, основная заслуга в разработке советской теории профсоюзного движения принадлежит В.М. Догадову. Он выделил следующие важнейшие правовые функции, выполняемые профсоюзами в тот период времени:

- представительство интересов трудящихся по найму;
- участие в организации и регулировании народного хозяйства;
- участие в административной деятельности нехозяйственных государственных органов.

При этом он отмечал, что профсоюз, выступая в роли представителя трудящихся, действует не на основании доверенности, выданной ему отдельными наемными работниками. Он не нуждается для выступления от имени трудящихся, ни в каких особых полномочиях с их стороны. По действующему законодательству наши профсоюзы являются представителями не только своих членов, но и всех лиц, занятых по найму в данной отрасли. Отсюда известная двойственность в положении профсоюзных органов: с одной стороны, они – представители всех трудящихся по найму, с другой – профсоюзных органов, обладающий известными правами и выполняющий известные обязанности в отношении членов союза, а также в отношении ниже- и вышестоящих профсоюзных органов [14].

В настоящее время в Казахстане на основании пункта 2 статьи 20 Трудового кодекса работник, не являющийся членом профессионального союза, вправе передать полномочия представлять свои интересы при наличии в организации профессионального союза *только профессиональному союзу* в пределах делегированных ему полномочий на основании письменного заявления, в том числе и при разработке проекта и заключения коллективного договора.

Закон о профсоюзах является нормативным правовым актом, дающим право представлять интересы работников, не являющихся членами профсоюза на основании статьи 18 и статьи 20 Закона о профсоюзах. Однако как подпункт 4) пункта 1 статьи 18, так и пункт 1 статьи 20 Закона о профсоюзах предусматривает право профсоюзов представлять работников, уполномочивших профсоюзы представлять их интересы на *договорной основе*. Следовательно, исходя из Закона о профсоюзах, работники, не являющиеся членами профессионального союза, должны заключить договор с профессиональным

союзом, подтверждающий право представлять их интересы. Какой именно по содержанию договор и на каких условиях он будет заключаться, определяется соглашением сторон. Однако позднее заключенный Трудовой кодекс Республики Казахстан уточнил, что интересы работников в пределах делегированных им полномочий представляют органы профессиональных союзов в соответствии с Законом Республики Казахстан «О профессиональных союзах», а при их отсутствии – выборные представители. Работники, не являющиеся членами профессионального союза, вправе делегировать право представлять их интересы профсоюзным органам. На основании письменного заявления работника *профсоюзные органы обеспечивают представительство его интересов*.

Законом Республики Казахстан от 27 июня 2014 года № 212-V «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности профессиональных союзов и регулирования трудовых отношений» [8] затем и в измененном трудовом законодательстве с 1 января 2016 года в подпункте 44) пункта 1 статьи 1 Трудового кодекса изменено понятие представителя работников, а именно в настоящее время это органы профессиональных союзов, их объединений, а *при их отсутствии* выборные представители, избранные и уполномоченные работниками на общем собрании (конференции) работников большинством голосов участников, при присутствии на нем не менее двух третей работников (делегатов конференции).

С принятием в январе 2016 года Трудового кодекса РК работники, не являющиеся членами профессионального союза, вправе делегировать право представлять их интересы профсоюзным органам на основании письменного заявления работника, т.е. Трудовой кодекс не предусматривает обязанность работника заключать договор с профсоюзом на оказание услуг по представлению интересов не членов профсоюза.

Таким образом, у работника, не являющегося членом профсоюза, закреплено *право*, делегировать его интересы профсоюзным органам, а у профессионального союза по смыслу п.2 ст. 20 Трудового кодекса РК и п.п.8) п. 1 ст. 18 Закона о профсоюзе *обязанность* обеспечивать представительство интересов работников, не являющихся членами профессионального союза.

Несмотря на изменения в Трудовом кодексе в понятии «представителей работников», трудовое законодательство допускает как исключе-

ние из общего правила в представительстве при представлении интересов работника в случае возникновения и дальнейшего разрешения индивидуального трудового спора.

Индивидуальные трудовые споры рассматриваются согласительными комиссиями, а по неурегулированным вопросам либо неисполнению решения согласительной комиссии – судами. Согласительная комиссия является постоянно действующим органом, создаваемым в организации, ее филиалах и представительствах на паритетных началах *из равного числа представителей от работодателя и работников*. Согласительная комиссия состоит из представителей работников, т.е. при наличии в организации профессионального союза, представлять интересы работников могут только профсоюзы, в том числе и работников, не являющихся их членами. В целях реализации конституционного права на защиту прав граждан работникам предоставляется право, даже при наличии своих представителей среди членов согласительной комиссии, уполномочить своего представителя. В соответствии с п. 4 ст. 159 Трудового кодекса спор рассматривается в присутствии заявителя и (или) уполномоченного им представителя в пределах делегированных ему полномочий в соответствии с нормативными правовыми актами Республики Казахстан. Данная норма регламентирует право физического лица представить интересы работника на основании доверенности в пределах делегированных им полномочий, выступая при взаимоотношении с работодателем в качестве его законного представителя при разрешении индивидуального трудового спора.

Следовательно, работник вправе самостоятельно определять, кто именно будет представлять его интересы при взаимоотношении с членами согласительной комиссии, что не ущемляет и не подрывает роль профессиональных союзов, так как они являются обязательными членами согласительной комиссии.

Согласно статье 167 Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть) доверенность признается письменное уполномочие одного лица (доверителя) для представительства от его имени, выдаваемое им другому лицу (попеченному) [2]. В соответствии с Правилами совершения нотариальных действий нотариусами в Республике Казахстан, утвержденными приказом Министра юстиции Республики Казахстан от 31 января 2012 года № 31, нотариусы удостоверяют доверенности от имени одного или нескольких лиц, на имя одного или нескольких лиц [7].

Представитель не может совершать действия по доверенности ни в отношении себя лично, ни в отношении другого лица, представителем которого он одновременно является. Лицо, выдавшее доверенность, вправе в любое время отменить доверенность, а лицо, которому выдана доверенность, вправе в любое время отказаться от нее. Соглашение об отказе от этих прав недействительно.

Следовательно, после выдачи работником доверенности на представление его интересов представитель может представлять и защищать права и интересы представляемого работника или группы работников, но только при разрешении индивидуального трудового спора.

Учитывая, что работникам дано праводелегировать и представлять их интересы профсоюзным органам, не вступая в профсоюз, является в трудовом законодательстве Республики Казахстан «лазейкой» для работников, не желающих вступать в профсоюз и выплачивать членские взносы. Среди некоторых работников отсутствуют мотивации членства в профсоюзах вследствие недоверия к действующим профсоюзам из-за их некомпетентности и неспособности реально защитить их трудовые права, а также отсутствия реальных случаев защиты прав работников.

Существенно осложнены способы выяснения информации о том, кто является представителем работника после того, как в ноябре 2013 года были внесены изменения в статью 65 Трудового кодекса. Законодательство о персональных данных запрещает работодателю требовать от работника информацию о его членстве или деятельности в общественных объединениях, в том числе в профессиональных союзах.

Это нововведение, можно сказать, «связывает руки» работодателю по исполнению им некоторых положений Трудового кодекса. Так, например, пункт 3 статьи 53 Трудового кодекса предусматривает обязанность работодателя включить в состав аттестационной комиссии представителя работника. На основании пункта 1 статьи 12 Трудового кодекса работодатель в случаях, предусмотренных соглашениями, коллективным договором, издает акты с учетом мнения или по согласованию с представителями работников. Одновременно с этим Трудовой кодекс запрещает работодателю получать информацию у работника о его представителе.

Закономерно возникает вопрос, как работодателю исполнять требования трудового законодательства Республики Казахстан в случаях,

где требуется участие не работника, а его представителя? Кроме того, работодатель также должен убедиться, в пределах каких полномочий он вправе представлять интересы работника.

Согласно нормам действующего Закона о профсоюзах, при обращении работодателя с просьбой о предоставлении сведений о членстве работников в том или ином профсоюзе, он рискует получить отказ, так как профсоюз не обязан предоставлять работодателю информацию о членах профсоюза.

Поскольку этот вопрос не урегулирован в Законе о профсоюзах, то в дальнейшем при взаимоотношениях сторон социального партнерства это может привести к возникновению трудового спора. Поскольку работодатель на основании пункта 2 статьи 26 Закона о профсоюзе обязан учитывать мотивированное мнение органа профессионального союза при расторжении трудового договора с работниками, являющимися выборным органом профессионального союза, считаем целесообразным внести положение об обязанности профессиональных союзов подтверждать членство работников в профессиональном союзе при письменном обращении работодателя. В связи с чем предлагаем внести в статью 18 Закона о профсоюзах в обязанности профсоюза предоставлять по письменному обоснованному требованию работодателя информацию о членстве работников в профессиональном союзе, в том числе о членах выборных профсоюзных органов. Например, при привлечении работников, являющихся членами выборных профсоюзных органов, не освобожденных от основной работы, к дисциплинарной ответственности на основании статьи 26 Закона о профсоюзах, они не могут быть подвергнуты дисциплинарным взысканиям без мотивированного мнения профсоюзного органа, членами которого являются. Следовательно, во исполнение порядка привлечения к дисциплинарной ответственности членов выборных профсоюзных органов работодатель должен владеть информацией, кто из его работников входит в состав выборного профсоюзного органа.

Закон о профсоюзах существенно осложняет работу действующих профсоюзов, так как устанавливает *обязательность членства каждого профсоюза в отраслевом профсоюзе, республиканском объединении профсоюзов в качестве членской организации*, что противоречит нормам статей 2, 3, 4, 5 основополагающей Конвенции МОТ № 87 в части ограничения

организациям работников самостоятельно принимать решения по членству, в том числе создавать федерации, конфедерации, а также присоединяться к ним.

Данная редакция Закона о профсоюзах дискриминационна в отношении прав граждан и их объединений, изъявивших желание состоять в тех профсоюзах, которые соответствуют их требованиям. Игнорирование этих прав является нарушением прав и свобод, предусмотренных пунктом 1 статьи 23 Конституции Республики Казахстан. Согласно гражданскому законодательству Республики Казахстан профсоюзы могут самостоятельно, по решению своего коллегиального органа, создавать и/или входить в уже созданные профсоюзные объединения (ассоциации).

Разработка уставов и определение членства в других объединениях (ассоциациях) профсоюзов является суверенным правом самой организации работников (статья 3 Конвенции МОТ № 87). Однако Закон о профсоюзах устанавливает обязательность указания в уставе профсоюза на членство в отраслевом профсоюзе, республиканском объединении профсоюзов.

Создание профсоюза вразрез определенной структуры, предусмотренной Законом о профсоюзах, как и несоблюдение обязательного членства в отраслевом профсоюзе, республиканском объединении профсоюзов влечет отмену государственной регистрации профсоюзов. Согласно пункту 2 статьи 10 Закона о профсоюзах до истечения шести месяцев со дня регистрации республиканское, территориальное объединение профсоюзов, отраслевой и локальный профсоюзы *обязаны* представить в орган, зарегистрировавший их, копии документов, подтверждающих *соответствие требованиям*, предусмотренным пунктом 3 статьи 11, пунктом 3 статьи 12, пунктами 2 и 3 статьи 13 и пунктом 4 статьи 14 Закона о профсоюзах.

Несоблюдение вышеуказанных норм Закона о профсоюзах влечет отмену государственной регистрации профсоюза в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

Обязательное требование о вхождении отраслевого профсоюза в состав республиканского объединения профсоюзов в качестве членской организации (пункт 3 статьи 13 Закона о профсоюзах), а также обязательность вступления локального профсоюза в состав отраслевого профсоюза в качестве членской организации (пункт 4 статьи 14 Закона о профсоюзах) противоречит нормам Конвенции МОТ № 87 и

Гражданскому кодексу Республики Казахстан.

Данные противоречия обсуждались на внеочередном съезде Конфедерации труда Казахстана в 2014 году и предлагались конкретные предложения по проекту Закона Республики Казахстан «О профессиональных союзах», которые не были учтены при обсуждении законопроекта.

Существенно осложняет при создании отраслевого профсоюза требование о том, что отраслевой профсоюз должен объединять не менее половины от общего числа работников отрасли и смежных с ней отраслей или организаций отрасли и смежных с ней отраслей или иметь структурные подразделения, членские организации на территории более половины областей, городов республиканского значения и столицы.

Данное требование вводит *профсоюзную монополию на отраслевом уровне*, так как требует, чтобы такой профсоюз был создан не менее чем половиной от общей численности работников или организаций или чтобы он имел структурные подразделения в более чем половине регионов, городов республиканского значения, а также в столице страны, что может привести к еще большей профсоюзной монополии.

Международная организация труда всегда отмечала, что создание профсоюзной монополии в результате действия правовых норм противоречит положениям статьи 2 Конвенции №87, в которой закреплено право работников создавать и вступать в организации по своему выбору.

Двойному толкованию подлежит статья 5 Закона о профсоюзах, где закреплено, что профсоюзы *независимы в своей деятельности от государственных органов всех уровней, политических партий, работодателей и их объединений, им не подконтрольны и не подотчетны*. Возникает вопрос, почему общественное объединение, каким является профсоюз, освобождается от отчетности и подконтрольности государственных органов всех уровней? Тогда как в статье 3 Конвенции МОТ № 87 предусматривается обязанность государственной власти воздерживаться от всякого вмешательства, способного ограничить это право или воспрепятствовать его законному осуществлению. Но при этом Конвенция МОТ № 87 не освобождает государственную власть от осуществления контроля за соблюдением законодательства общественным объединением, в нашем случае – профсоюзом. Поэтому предлагаем статью 5 Закона о профсоюзах изложить в следующей редакции: «Профсоюзы независимы в своей деятельности от политичес-

ких партий, работодателей и их объединений, им не подконтрольны и не подотчетны».

Заключение

В настоящее время во многих компаниях интересы работников могут представлять несколько профессиональных союзов, что существенно усложняет работодателю ведение переговоров при решении спорных вопросов, заключении коллективного договора, а также и в других случаях. Так, например, пункт 2 статьи 282 Трудового кодекса (утратившего юридическую силу) предусматривает, что при наличии в организации нескольких представителей работников ими может создаваться единый представительный орган для участия в комиссии и подписания коллективного договора. Может, значит, не обязан. Следовательно, если один профсоюз отказывался вести переговоры по заключению коллективного договора совместно с другим профсоюзом, работодатель был вынужден вести переговоры отдельно с каждым из них. Такие переговоры не могли привести к единой договоренности по условиям обсуждаемого коллективного договора, что на практике создавала трудовые споры по положениям проектов коллективных договоров. В Казахстане участились случаи заключения двух коллективных договоров в одной организации с различными его положениями, что не способствовало стабильности социально-трудовых отношений. В связи с чем в пункт 4 статьи 156 Трудового кодекса от 23 ноября 2015 года закреплена норма иного содержания: «При наличии в организации нескольких представителей работников ими создается единый представительный орган для участия в комиссии и подписания коллективного договора».

С целью налаживания диалога между работодателем и представителями работников по другим вопросам, предусмотренным Трудовым кодексом, поскольку отношения работодателя и профсоюза не ограничиваются только заключением коллективного договора, предлагаем внести дополнение в статью 18 Закона о профсоюзах, обязывающее профессиональный союз, при наличии в организации нескольких представителей работников, профессиональные союзы должны создать единый представительный орган для урегулирования социально-трудовых отношений при взаимоотношениях с работодателем.

Впервые в Законе о профсоюзах в обязанностях профессионального союза закреплено соблю-

дение законодательства Республики Казахстан и положений устава, решения профсоюзных органов. Однако при этом Закон о профсоюзах не содержит нормы, предусматривающей ответственность профсоюза за неисполнение взятых на себя обязательств. В настоящее время можно говорить только об уставной ответственнос-

ти профсоюза перед его членами. В статье 33 Закона о профсоюзах предусматривается ответственность в отношении физических и юридических лиц, нарушивших законодательство Республики Казахстан о профсоюзах, которые будут нести ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан.

Литература

- 1 Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 11. – С. 70-77.
- 2 Республика Казахстан. Законы. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). [Электронный ресурс] [Текст]: [Кодекс Республики Казахстан принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года: по состоянию на 29.12.2014 г.]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.
- 3 Конвенция МОТ № 87 «О свободе ассоциаций и защите права на организацию». [Электронный ресурс]. [Текст]: [Сан-Франциско, 09 июля 1948 г.], Конвенция вступила в силу 04 июля 1950 г., СССРratифицировал настоящую КонвенциюУказом Президиума Верховного Совета СССР от 06 июля 1956 г.]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2540592>.
- 4 Республика Казахстан. Законы. Конституция Республики Казахстан [Электронный ресурс]. [Текст]: [принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.: по состоянию на 02.02.2011 г.]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
- 5 Назарбаев Н.А. «Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к обществу всеобщего труда», 10 июля 2012 года[Электронный ресурс]. [Текст]: – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31220316.
- 6 Республика Казахстан. Законы. Об общественных объединениях. [Электронный ресурс]. [Текст]: [Закон Республики Казахстан от 31 мая 1996 г.: по состоянию на 27.06.2014 г.]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615.
- 7 Республика Казахстан. Законы. Об утверждении Правил совершения нотариальных действий нотариусами. [Электронный ресурс]. [Текст]: [Приказ Министра юстиции Республики Казахстан от 31 января 2012 года № 31, зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 28 февраля 2012 года № 7447]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200007447>.
- 8 Республика Казахстан. Законы. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности профессиональных союзов и регулирования трудовых отношений. [Электронный ресурс]. [Текст]: [Закон Республики Казахстан от 27 июня 2014 года № 212-V]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000212>.
- 9 Республика Казахстан. Законы. О некоммерческих организациях. [Электронный ресурс]. [Текст]: [Закон Республики Казахстан от 16 января 2001 года № 142-II: по состоянию на 29.12.2014 г.]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021519.
- 10 Республика Казахстан. Законы. О профессиональных союзах. [Электронный ресурс]. [Текст]: [Закон Республики Казахстан от 27 июня 2014 г. № 211-V]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31571953.
- 11 Республика Казахстан. Законы. Трудовой кодекс Республики Казахстан. [Электронный ресурс] [Текст]: [Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № № 414-V ЗРК: по состоянию на 09.06.2016 г.]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz/Document/>.
- 12 Воронкова Е.Р. Формирование статуса профсоюза по законодательству Великобритании // Российский ежегодник трудового права. – № 3. – 2007 / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е.Б. Хохлова. – СПб.: ООО Университетский издательский консорциум «Юридическая книга», 2008. – 480 с.
- 13 Таль Л.С. Очерки промышленного рабочего права. – М., 1918. – С. 72.
- 14 Догадов В.М. Правовое положение профессиональных союзов в СССР. Очерки профсоюзного права. – М.-Л., 1928. – С. 31.
- 15 Догадов В.М. Правовое положение профессиональных союзов в СССР // Вопросы труда. – 1925. – № 9. – С. 66.

References

- 1 Antropov V. (2005) Modeli social'noj zashchity v stranah ES [Models of social protection in the EU countries] Mirovaja-jekonomikaimezhdunarodnyeotnoshenija. no 11, pp.70-77.
- 2 Dogadov V.M. (1928) Pravovoe polozhenie professional'nyh sojuzov v SSSR. Ocherki profsojuznogo prava. [The legal status of trade unions in the USSR. Sketches of trade union law]. M., L., pp. 31.
- 3 Dogadov V.M. (1925) Pravovoe polozhenie professional'nyh sojuzov v SSSR. [The legal status of trade unions in the USSR]. Voprosy truda.no 9, pp. 66.

4 Konvencija MOT № 87 (04.07.1948) «O svobode associaciji zashhite prava na organizaciju». [ILO Convention No. 87 on Freedom of Association and Protection of the Right to Organize]. – Rezhimdostupa: <http://base.garant.ru/2540592>.

5 Nazarbaev N.A. (2012) «Social'naja modernizacija Kazahstana: dvadcat' shagov k obshhestvu vseobshhego truda», [Social modernization of Kazakhstan: twenty steps to the society of universal labor]. Rezhimdostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31220316.

6 Respublika Kazahstan. Zakony. (29.12.2014) Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'). [Kodeks Respubliki Kazahstan prinят Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan.] [Jelektronnyj resurs] [Tekst]. – Rezhimdostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.

7 Respublika Kazahstan. Zakony. (1995) Konstitucija Respubliki Kazahstan [The Constitution of the Republic of Kazakhstan]. Rezhim dostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.

8 Respublika Kazahstan. Zakony. (1996) Ob obshhestvennyh obedinenijah. [Law of the Republic of Kazakhstan on Public Associations] Rezhimdostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005615.

9 Respublika Kazahstan. Zakony. (2012) Ob utverzhdenii Pravil sovershenija notarial'nyh dejstvij notariusami. [About the statement of rules of notarial actions by notaries]. Rezhimdostupa: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200007447>.

10 Respublika Kazahstan. Zakony. (2014) O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam dejatel'nosti professional'nyh sojuzov i regulirovaniya trudovyh otnoshenij. [On introducing amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the issues of the activities of trade unions and the regulation of labor relations]. Rezhimdostupa: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000212>.

11 Respublika Kazahstan. Zakony. O nekommercheskikh organizacijah. [Law of the Republic of Kazakhstan on non-commercial organizations]: Rezhimdostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021519.

12 Respublika Kazahstan. Zakony. (2014) O professional'nyh sojuzah. [Law of the Republic of Kazakhstan on Trade Unions]. Rezhimdostupa: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31571953.

13 Respublika Kazahstan. Zakony. (2015) Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan. [Labor Code of the Republic of Kazakhstan]. Rezhimdostupa: <http://online.zakon.kz/Document/>.

14 Tal' L.S. (1918) Ocherki promyshlennogo rabocheego prava. [Essays on Industrial Labor Law]. M., pp. 72.

15 Voronkova E.R. (2008) Formirovanie statusa profsojuza po zakonodatel'stu Velikobritanii. – Rossijskij ezhegodnik trudovoogo prava. [Formation of the status of the union under the laws of Great Britain]. Russian Yearbook of Labor Law. no 3. / Pod red. d-ra jurid. nauk, prof. E.B. Hohlova. – SPb.: OOO Universitetskij izdatel'skij konsorcium «Juridicheskaja kniga» – 480 s.

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

**УЧЕНЫЙ,
РУКОВОДИТЕЛЬ,
ПЕДАГОГ И
ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫЙ
КОЛЛЕГА**
**(Елемесову Раушану
Елемесовичу – 75 лет)**

25 мая 2017 года нашему глубокоуважаемому профессору КазНУ им. аль-Фараби Раушану Елемесовичу Елемесову исполняется 75 лет!

Детские и школьные годы Раушана Елемесовича прошли в Южном Казахстане. Это были послевоенные годы, когда дети росли в трудных материальных условиях. У большинства из них не было отцов, погибших на войне. Также остался без отца и Раушан Елемесович: его отец был призван в действующую армию осенью 1942 года и пропал без вести. Его мать Зейне в эти тяжелые послевоенные годы поднимала четверых детей. Несмотря на все трудности этого времени, среднюю школу Раушан Елемесович Елемесов окончил в 1961 году на «отлично». С 1961 по 1964 годы он служил в армии, в Инженерной академии имени генерала Карбышева в Москве. После окончания службы в армии он решил продолжить учебу в вузе.

Раушан Елемесович Елемесов получил прекрасное образование в знаменитом Московском государственном университете им. М.В. Ломоносова. В середине 60-х – начале 70-х годов прошедшего столетия он был одним из лучших студентов, а затем – аспирантов экономического факультета МГУ. Поступление и успешное завершение учебы, а затем – аспирантуры с последующей защитой кандидатской диссертации продемонстри-

ровали его большой талант и трудолюбие. Далеко не всякому юноше, окончившему сельскую школу в Казахстане и отслужившему в армии, каким был Раушан Елемесович при поступлении в самый престижный университет Советского Союза, удалось бы достичь таких замечательных успехов. В те годы на экономическом факультете МГУ преподавали выдающиеся ученые, имевшие за плечами не только научный опыт, но и трудовые и военные заслуги, хорошо известные не только в Союзе, но и за его пределами.

В 1972 году, после окончания аспирантуры и получения ученой степени кандидата экономических наук, он был направлен на работу в образованный в том же году Карагандинский государственный университет, ныне им. Е.А. Букетова. Начинал он с должности старшего преподавателя кафедры политической экономии и был одним из тех ученых и преподавателей, которые стояли у истоков образования экономического факультета КарГУ. Затем, в 1981-1986 годы, Елемесов Р.Е. был деканом заочного экономического факультета университета. Все годы своей работы в данном университете он вел интенсивные научные поиски, активно участвовал в общественной жизни университета, города Караганды и Карагандинской области.

В 1988 году Раушан Елемесович перешел на работу в Центрально-Казахстанское отделение АН КазССР, где проработал до 1993 года. В эти годы он активно сотрудничал с газетами «Орталық Казахстан», «Индустриальная Караганда», с областным радио и телевидением, публиковался в «Казахстанской правде», в московских изданиях. Занимался практическими вопросами перехода экономики страны на рыночные условия. Все его разработки были высоко оценены руководством области и нашли применение на практике.

В 1993 году Раушан Елемесович переехал с семьей в г. Алматы и продолжил работу в области реформирования экономической деятельности. Вначале – заместителем исполнительного директора Фонда предпринимательства РК, позже, в 1994 г., – консультантом Комитета по экономическим реформам Верховного Совета Республики Казахстан. В этот период он участвовал в разработке концепции новой экономической политики, программ развития малого и среднего бизнеса.

В Казахском национальном университете им. аль-Фараби Р.Е. Елемесов начал работать с 1995 года в должности заведующего впервые организованной кафедры «Международные эко-

номические отношения» на факультете экономики и бизнеса. С 2001 по 2005 год возглавлял этот факультет в должности декана. Наряду с этим, 1995 по 2001 год Раушан Елемесович был ответственным секретарем экономической серии «Вестника КазНУ», с 2001 по 2005 год – главным редактором.

Время работы в нашем университете является для Раушана Елемесовича также очень успешным и плодотворным. В 1998 году он защитил докторскую диссертацию, в которой исследовал сложнейшую область экономической науки – методологические вопросы экономической науки. Его диссертация на тему: «Методологические и теоретические аспекты трансформации экономической системы» раскрывала научные подходы к рыночным преобразованиям, происходившим в тот период в постсоветских республиках.

С именем Раушана Елемесовича Елемесова связано становление и развитие в КазНУ подготовки специалистов в области мировой экономики и международных экономических отношений. Под его руководством на кафедре «Международные экономические отношения» факультета экономики и бизнеса сформировался высококвалифицированный коллектив преподавателей, освоивших новые учебные дисциплины в области международных экономических отношений, были выпущены первые в республике учебные пособия для студентов по данной специальности.

В дальнейшем, с 2005 года, его работа продолжается на факультете международных отношений КазНУ им. аль-Фараби. В 2009 г. Елемесов Р.Е. возглавил группу авторов по разработке ГОСО РК по вновь введенной с 2009 года в Классификатор специальностей высшего и послевузовского образования Республики Казахстан специальности «Мировая экономика».

В настоящее Р. Е. Елемесов продолжает активно заниматься научной и преподавательской деятельностью. Является профессором кафедры «Международные отношения и мировая экономика», членом Диссертационного Совета на присуждение степени доктора философии (PhD) и доктора по профилю по группе специальностей «Экономика», «Мировая экономика» и «Инновационный менеджмент» в КазНУ им. аль-Фараби.

Под его научном руководством защищены четыре докторские и около двадцати кандидатских диссертаций по экономическим наукам. В 2013 году под его руководством защищился первый в республике докторант на звание PhD

по специальности «Мировая экономика» преподаватель нашего факультета А. Ондаш.

На сегодня Р.Е. Елемесов имеет свыше двухсот различных публикаций, ведет занятия по всем трем ступеням обучения специальности «Мировая экономика». Учебники и учебные пособие, выпущенные под его редакцией или индивидуально на казахском и русском языках, широко востребованы в учебном процессе. Среди них такие как «Международные экономические отношения», «Очерки по методологии экономических наук» (на казахском и русском языках), «Экономика Соединенных Штатов Америки» «Экономика зарубежных стран». Как большой ученый профессор Р.Е. Елемесов одинаково великолепно преподает на казахском и русском языках, готовит магистрантов докторантов к защите диссертаций, много пишет и публикуется в научных и других изданиях. Труды Раушана Елемесовича – монографии, научные статьи, учебники, а также участие в различных проектах и международных конференциях высоко оцениваются как в научной, так и образовательной среде экономистов Казахстана.

Ученые звания доктора экономических наук, профессора, действительного члена Академии наук высшей школы РК, звание «Заслуженный деятель Республики Казахстан» РК, орден «Құрмет», знак «Почетный работник образования Республики Казахстан» и другие награды заслуженно выражают результаты длительной и успешной трудовой деятельности Раушана Елемесовича Елемесова.

Наряду с большими достижениями Раушана Елемесовича в области науки и высшего образования, для нас, его учеников и коллег, очень важно отметить его прекрасные человеческие качества: замечательного коллеги, дружелюбного, порядочного и справедливого человека, умеющего в любой ситуации определить суть проблемы и найти ее решение, помочь с хорошими рекомендациями по работе.

Раушан Елемесович не только ученый с мировым именем и великолепный педагог, но и прекрасный семьянин. Он вырастил и воспитал вместе со своей супругой Сарой Абдыгалимовой двоих прекрасных детей, ныне успешно состоявшихся высококлассных специалистов – Аскара и Куралай. Профессор Елемесов Р.Е. – любимый дедушка четверых внуков, которые станут, несомненно, достойными продолжателями дел и гражданской позиции своего деда.

Мы искренне и глубоко уважаем Раушана Елемесовича и с огромной радостью поздравляем его с его юбилейным 75-летием!

Желаем Раушану Елемесовичу еще многих творческих, научных достижений, успешной работы с талантливыми студентами, магистрантами и докторантами, крепкого здоровья и долгих лет, доброго и приятного общения с коллегами, семейного счастья с детьми и внуками!

*Медуханова Л.,
Дабылтаева Н.*

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Жаңа Жібек жолын дамытудың өзекті мәселелері	Раздел 1 Актуальные вопросы развития Нового Шелкового пути
<i>Губайдуллина М., Ли Сяцюань</i> Формирование китайского информационного пространства на Новом Шёлковом пути 4	
<i>Myrzakhetova A.M., Syan Gi</i> Transit potential of Kazakhstan in the Silk Road Economic Belt..... 15	
<i>Жекенов Д., Көшербаев Ж.</i> Шыңжан-Үйғыр автономиялы ауданының Қытай ішкі саясатындағы геосаяси орны 23	
<i>Balaubaeva B., Karimsakov A.</i> Some issues of Chinese migration in Southeast Asia 35	
2-бөлім Қазіргі кездегі халықаралық қатынастар мәселелері	Раздел 2 Современные проблемы международных отношений
<i>Мовкебаева Г., Айдарханова Э.</i> Энергетическое сотрудничество Казахстана и России в рамках ЕАЭС 44	
<i>Zhumatay G., Yermekbayev A.</i> The Iranian Nuclear Deal: the Process of International Settlement in the Context of Security in Central Asia 52	
<i>Mukesh Kumar Mishra</i> Gauging the Implementation of Democratic norms for Nation-Building in Kazakhstan 62	
<i>Раев Д., Тоқымұрзаева А.Ж.</i> Қазақ билерінің саяси риск концепті (ұлттық мұдде және ұлттық қауіпсіздік мәселесі хақында) 69	
<i>Taukebayeva E., Zhailau Zh.</i> Factors impeding effectiveness of security cooperation between the EU and Central Asian countries 79	
<i>Ауган М.</i> Проблемы евразийства в итальянской историографии сквозь призму творчества Л.Гумилева. 88	
3-бөлім Әлемдік экономика және Қазақстан экономикасы	Раздел 3 Мировая экономика и экономика Казахстана
<i>Миралиева А.</i> Қазақстан Республикасының қазіргі таңдағы сыртқы сауда саясатының жағдайы 100	
<i>Оңдаш А., Утейов Б.</i> Кластерный подход к индустриально-инновационному развитию казахстанской экономики 109	
<i>Rakhmetzhan A., Medukhanova L.</i> The influence of digital marketing on consumer behaviour 123	
4-бөлім Халықаралық және мемлекетішілік құқық мәселелері	Раздел 4 Вопросы международного и внутригосударственного права
<i>Шумилов В.</i> Трансформация международного экономического правопорядка в современных условиях 132	

<i>Sylkina S., Baitukayeva D.</i>	
International legal features of commercialization of space activity	143
<i>Tatarinova L., Shankibaeva S.</i>	
Problems in defining subject of crimes committed through the use of global information and communication networks	153
<i>Гилева Н.</i>	
Реформирование профессиональных союзов в Республике Казахстан	161

Мерейтой – Юбилей

<i>Медуханова Л., Дабылтаева Н.</i>	
Ученый, руководитель, педагог, замечательный коллега (Елемесову Раушану Елемесовичу – 75 лет)	173

CONTENTS

Section 1 Actual issues of the development of the New Silk Road

<i>Gubaidullina M., Li Xiajuan</i>	
Formation of the Chinese information space on the New Silk Road.....	4
<i>Myrzakhetova A., Сян Джси</i>	
Transit potential of Kazakhstan in the Silk Road Economic Belt	15
<i>Zhekenov D., Kosherbaev Zh.</i>	
The geopolitical significance of the Xinjiang Uygur Autonomous Region in China's domestic policy	23
<i>Balaubaeva B., Karimsakov A.</i>	
Some issues of Chinese migration in Southeast Asia	35

Section 2 Modern problems of international relations

<i>Movkabayeva G., Aidarkhanova E.</i>	
Energy cooperation of Kazakhstan and Russia within the framework of the EAEU	44
<i>Zhumatay G., Yermekbayev A.</i>	
The Iranian Nuclear Deal: the Process of International Settlement in the Context of Security in Central Asia	52
<i>Mukesh Kumar Mishra</i>	
Gauging the Implementation of Democratic norms for Nation-Building in Kazakhstan.....	62
<i>Rayev D., Tokmurzayeva A.</i>	
The concept of political risk of Kazakh biys (on the issue of national interest and national security)	69
<i>Taukebayeva E., Zhailau Zh.</i>	
Factors impeding effectiveness of security cooperation between the EU and Central Asian countries	79
<i>Augan M.</i>	
Problems of Eurasianism in Italian historiography through the prism of L.Gumilev's oeuvre.....	88

Section 3 World economy and economy of Kazakhstan

<i>Miraliyeva A.</i>	
The statement of foreign trade policy of the Republic of Kazakhstan at the present stage.....	100
<i>Ongdash A., Uteyev B.</i>	
The cluster approach to the industrial-innovative development of Kazakhstan's economy	109
<i>Rakhmetzhan A., Medukhanova L.</i>	
The influence of digital marketing on consumer behaviour	123

Section 4 Issues of international and domestic law

<i>Shumilov V.</i>	
The Transformation of the International economic law order in the contemporary conditions	132
<i>Sylkina S., Baitukayeva D.</i>	
International legal features of commercialization of space activity	143
<i>Tatarinova L., Shankibaeva S.</i>	
Problems in defining subject of crimes committed through the use of global information and communication networks	153
<i>Gilyova N.</i>	
Reforming professional unions in the Republic of Kazakhstan.....	161

Anniversary

<i>Медуханова Л., Дабылтаева Н.</i>	
Ученый, руководитель, педагог, замечательный коллега (Елемесову Раушану Елемесовичу – 75 лет)	173